Sünnet Müdafaası

I

Prof.Dr.

Muhammed Ebu Şehbe

REHBER

SÜNNET MÜDAFAASI - 1

(Müsteşrik ve Çağdaş Yazarların
Şüphelerine Reddiyeler)

Prof. Dr. MUHAMMED EBU ŞEHBE

Prof. Dr. Muhammed Ebu ŞEHBE

SÜNNET MÜDAFAASI

I

Tercüme

Mehmed GÖRMEZ M. Emin ÖZAFŞAR

Eserin Özgün adı

«DİFAUN ANİ'S SÜNNE»

REHBER YAYINCILIK
Fevzi Çakmak Sk. 13/2 Kızılay/ANKARA
Tel : 229 00 39

REHBER YAYINLARI : 13
Temel Eserler Dizisi : 2

Kapak : Özkul EREN
Dizgi, Baskı : Feryal Matbaacılık
Redaksiyon : Zülfikar GÜNGÖR

«ŞÖHRET MÜDAFAASI» adlı eserin tüm yayın hakları REHBER [illegible]'a aittir.

Birinci Baskı : Eylül 1990

Feryal Matbaacılık Sanayi ve Tic. Ltd. Şti.
Kızılay/ANKARA
Tel : 229 36 96 - 230 80 61

İÇİNDEKİLER

Mütercimlerin Önsözü 17
Muhammed Ebu Şehbe Kimdir 35
Yazarın Önsözü 37

GİRİŞ

Sünnet'in İslâm'daki Yeri 47
Sünnet'in Kur'an'ı Açıkladığına Dair Örnekler 49
Sünnet'in Teşri'de Müstakil Olması 51
Sünnet'in Delil Oluşu 51
Sünnet'i Kur'ana Arz Hadisi 58
Sahabenin Hadis ve Sünnete Verdikleri Önem 59
Hz. Peygamber Döneminde Hadis Yazımının Yasaklanması 61
Hz. Peygamber'in Vefatından Sonra Hadis Yazımı 64
Genel Olarak Hadis Tedvini 65
Tedvin Hareketinin Hızlanması 67
İlim Uğruna Yapılan Seferler 68
Hadis Tedvininin Geçirdiği Safhalar 71
Hadiscilerin Tenkid ve Dirayete Verdikleri Önem 72
İslâm'da Makbul Rivayetin Şartları 74
Hadiscilerin Metin ve Sened Tenkidine Verdikleri Önem 79
Hadiscilerin, Hadislerin Anlaşılması ve Mânalarına Verdikleri Önem 80
Lafız ve Mâna ile Rivayet 82

EBU REYYE'NİN KİTABINA ELEŞTİRİLER

Özet Bir Eleştiri ... 85
Detaylı Eleştiri ... 95
Âlimlerin Hadislere Verdikleri Önem ... 95
Hadiscilerin Sened ve Metin Tenkidine Verdikleri Önem ... 97
Hadiscilerin Metin Tenkidinde İhtiyatlı Davranmalarının Sebepleri ... 100
Bütün Hadislerin Mâna ile Rivayet Edildiği İddiası ve Bu İddiaya Cevap ... 105
Kur'an'ın Mütevâtir Oluşunun Sebebi Peygamber Döneminde Yazılmasıdır İddiası ve Buna Cevap ... 108
Sünnet'in Dindeki Konumu ile İlgili Çelişkili Sözler ... 109
Ebu Reyye'nin, Hz. Ömer'e, Hadis Rivayet Ettiği İçin Bazı Sahâbileri Hapsettiğine Dair İftirası 110
«Bana Kasden Kim Yalan İsnad Ederse...» Hadisine Dil Uzatması ve Bu Konudaki Hakikatin İzahı ... 113
Mâna ile Rivayet, Dine Herhangi Bir Zarar Getirmemiştir ... 118
Teşehhüd Hadisinde Çelişki Yoktur ... 123
İman ve İslâm'ı Tarif Eden Hadisler ... 126
Kur'an'ı Öğretme Karşılığında Nikah Hadisi 127
Beni Kurayza'da Namaz Hadisi ... 129
Ebu Reyye'nin Hadiscilerle İstihzâsı ve Onlara Cehâlet İsnâdı ... 131
Hadiscilerin Mâna ile Rivâyetle Oldukça İhtiyatlı Davranmaları ... 132
Ebu Reyye'nin Müsteşriklerin Sözlerine Dayanması ... 134
Hz. Muâviye'ye Dil Uzatması ... 135
Hasen Bir Hadise Dil Uzatması ... 139

Mevzu Hadis ile Müdrec Hadisi Birbirine Karıştırması ... 141
Kâbu'l-Ahbâr'a Dil Uzatması ... 143
Vehb b. Münebbih'e Dil Uzatması ... 145
Muhaddislerin İsrâiliyât Tenkidi ... 146
Ebu Reyye'nin Araştırma Metodu ... 147
Kur'an'ın Şehâdet Ettiği Sahih Bir Hadis .. 149
Hz. Abbas'ın Yağmur Duasında Vesile Edinilmesi ... 151
İsra ve Mi'raç Hadisi ... 154
Şeddu'r-Rihâl Hadisi ... 156
Sahihayn'de Bulunan Diğer Bir Hadis ... 160
İslâm'da Mesihiyyat İddiası ve Temim ed Dâri'ye Dil Uzatması ... 163
Cessâse Hadisi ... 164
Deccâl ve Mesih ile İlgili Hadisler ... 167
Hz. İsa'nın Fazileti Hakkında Bir Hadis ... 169
Hz. Peygamber'in Göğsünün Yarılması Hadisi ... 174

EBU HUREYRE ... 179

Sahabe'nin İslamdaki Yeri ... 179
Sahabe'nin Adâleti ... 181
Mazlum Sahabi Ebu Hureyre ... 185
Yazarın Edebiyat ve Târih Kitaplarını Esas Alması ... 189
Ebu Reyye'nin Aklın Öncülleri ile Çelişmesi ... 191
Ebu Hureyre'nin Çok Hadis Rivayet Etmesi ... 197
Ebu Hureyre'nin Mizahçı ve Lafazan Olduğuna Dair İftirası ... 201
Ebu Hureyre'nin Hadis Uydurduğuna Dair Bir İftira ... 205
Ebu Hureyre'nin Müdellis Olduğu İddiası ... 207
İslam da İlk İtham Edilen Râvi Ebu Hurey-

re'dir İddiası ve Buna Cevap 209
Ebu Hureyre'nin Cerhedildiğini İsbatlamak İçin Âlimlere İftirâsı 223
Ebu Hureyre'nin Hıfzı ve Fıkhı 225
Kâbu'l Ahbâr'ın Ebu Hureyre'ye Yalan Telkin Ettiği İddiası 229
İmam Mâlik'e Bâzı Sahih Hadisleri Reddediyor Diye İftira Atması 240
Hz. Peygamber'in Vasfı ile İlgili Bir Hadise Dil Uzatması 242
«Allah Toprağı Cumartesi Günü Yarattı» Hadisinin Gerçek Yüzü 243
Veli Hadisi 245
Sahih-i Müslim'deki Bir Hadis'in İsrâiliyyât Olduğu İddiası 249
Ebu Hureyre'yi Zayıf Hâfızâlı Olmak ve Hadis Uydurmakla Suçlaması 251
Yazarın Bâzı Rivayetleri Tahrif Etmesi 254
Şiir Hadisi ve Gerçek Yönü 259
Kur'an'da Şiir Olduğu İddiası 262
Ebu Hureyre Hâfız Değildir İddiası 265
el-Viâeyn (iki kap) Hadisi 268
Ebu Hureyre'nin Sahabe Arasında Değeri ... 273
Ebu Hureyre ve Umeyye Oğulları 276
Ebu Reyye'nin İlmî Emânete Bir İhâneti ... 282
Ebu Hureyre ve Hz. Ali 283
Sahabe'nin Adâleti 285
Nakilde Diğer Bir Hiyâneti 285
Bir Çelişki 286
Ebu Hureyre'nin Rivâyet Ettiği Bâzı Hadisler 287
Ölüm Meleğinin Hz. Musa'ya Gönderilmesi Hadisi 287
Cennet ve Cehennemin Tartışması Hadisi 290
Kâfirin İki Omuzu Arası Hadisi 292

Sinek Hadisi 294
Münker Bir Hadisten Delil Getirmesi 302
Diğer Bir Hadis 303
Cennetteki Büyük Ağaç Hadisi 306
Yazar'ın İthamlarının Kaynağı 307
Dil Yetersizliği 307
Dört Halifenin Az Hadis Rivayet Etmelerinin Sebepleri 308
Hz. Ebu Bekir'i İthamı 309
Hz. Ali'nin Rivâyetleri 310
Kötü Anlayış ve Korkunç Bir İftiraya Örnek 310
BAZI MÜŞKİL HADİSLER 313
Levh-i Mahfuz Hadisi 314
Güneşin Secdesi Hadisi 315
Hapsedilmiş Şeytan Hadisi 315
Acve (Medine Hurması) ile İlgili Hadis 316
Şeytanın Ezanı İşittiğinde Kaçması Hadisi. 318
Ebu Süfyan Hadisi 319
Resûlullah'ın Umeyye b. Ebi's-Salt'ın Bâzı Söylediklerini Doğrulaması 320
Kıyamet'in Vakti ile İlgili Hadis 321
Beklenen Mehdi ile İlgili Hadisler 323
Oniki Halife ile İlgili Hadisler 324
Deccal Hadisleri 326
Dünyanın Ömrünü Tahdid Eden Hadisler ... 329
Fiten Hadisleri ve Kıyâmet Alametleri 331
Sahabe ve Hadislerin Toplanması 336
Tedvin ve Tevâtür İlişkisi 338
İbn-i Ebi's-Serh İlk Vahy Kâtibidir İddiası ... 340
Hadis Tedvini Meselesinde Ebu Reyye'nin Yanlışlıkları 341
Sahabe ve Tâbiûn'dan Hadis Kâtipleri 343
Ebu Reyye'nin Bâzı Öncülsüz Çıkarımları ... 345

Delile Dayanmayan Bir Faraziye 346
Başka Hatalı Bir Çıkarım 347
Sahabe'nin Üstünlüğü 348
Halifelerin Rivâyetleri Kabul Ederken Yaptıkları İhtiyat ve Titizliktir Yoksa Tekzib Değildir 349
Tedvin'in Gecikmesinin Dine Büyük Zararı Olmuştur İddiası 349
Adâlet ve Zapt Konusunda Eksik Bir Özet ... 350
Ebu Reyye'nin Âhad Hatta Mütevâtir Haberlere Şüphe Sokmaya Çalışması 353
Hz. İsa'nın İdam Edildiği Haberinin Mütevâtir Olduğu İddiası 354
Mukarrer Kâidelere Şüphe Sokması ve Ayetleri Tahrif Etmesi 357
Fakihleri Mezhep Taassubu ile Suçlaması ... 359
«Dikkat Edin Ben, Kitap ve Bir Misli ile Gönderildim» Hadisine Dil Uzatması 361
Hadislerin Değerini Düşürmek İçin İmamların Sözlerini Saptırması 363
Dil ve Gramer Bilginlerine Göre Hadisler ... 369
Dil ve Gramer Kâidelerine Hadisleri Delil Getirenlerin Görüşleri 370
Sihir Hadisi ve Muhammed Abduh 372
Mütevâtir Hadisleri Reddetmesi ve İbn-i Hacer'e İftirası 379
Ebu Reyye'nin Kötülüklere Yer Verip İyilikleri Gizlemesi 382
Buhari ve İbn-i Hacer'e İftirası 384
Cerh ve Tâdil İmamlarının İhtilafları 387
Reşit Rıza'nın Sözlerini Yanlış Yorumlaması .. 388
Beni Kurayza'da Namaz Hadisi 389
Ebu Reyye'ye Göre Buhari ve Müslim 390
Müsned'lere Dil Uzatması 392
Hadisçilerin Metindeki Hatalarla İlgilenmedik-

leri İddiası 395
Sahih-i Buhari'nin Değerini Düşürmeye Çalışması 398
Bütün Sahabe Âlimlerine Dil Uzatması 398
İlmi Emânete İhâneti ve İbn-i Kuteybe'ye İftirası 399
Sahabe'nin Adaletine Şüphe Sokması 399
İbn-i Haldun ve Hadis Tenkidi 401
Ebu Hanife Az Hadis Rivayet Etmiştir İddiası 402
Genel Bir Muhtevâ Tenkidi 403
SONUÇ 404

BİBLİYOGRAFYA

Abdulgani Abdulhâlik : **Hucciyyetu's - Sünne,** Dâru'i Kur'ani'l - Kerim. Beyrut, 1986.

Abdulaziz b. Ahmed el-Buhâri : **Gayetu't-Tahkik** (yazma)

el-Aclûni, İsmail b. Muhammed : **Keşfu'l-Hafa ve Muzilu'l-İlbas.** Muessesetu'r-Risâle. Beyrut, 1985.

Ahmed Emin : **Fecru'l-İslam** ve **Duha'l-İslam.**

Ahmed Davudoğlu : **Sahih-i Müslim Terceme ve Şerhi.** Sönmez Neşriyat İst.

Ali Hasan Abdulkâdir : **Nazratun Âmme Fi Târihi'l-Fıkhi'l-İslâmi.**

Aliyyu'l-Kâri : **el-Mevduâtu'l-Kubra.** Beyrut, t.y.

Âlusi, Ebu's-Sena Şihabuddin Mahmud : **Ruhu'l-Mâani Fi Tefsiri'l Kur' anil Azim...**

Aynî Bedru'd-Din Mahmud : **el-Umdetu'l-Kâri fi Şerhi Sahihi'l-Buhâri.** Beyrut...

Azimabâdi, Ebu't-Tib Muhammed Şemsu'l Hakk : **Avnu'l-Ma'bud Şerhu Sumen-i Ebî Davud.** Medine 1968.

Buhari Ebu Abdillah Muhammed b. İsmail : **el-Câmiu's Sahih,** Beyrut...

Ebu'l-Hattâb : **et-Tenvir Fi Mevlidi's-Sirâci'l Munir.**

el-Hâkim, Ebu Abdillah en-Neysabûri : **el-Mustedrek Ale's - Sahihayn.** Beyrut.

Hamidullah, Muhammed : **el-Vesâiku'sSiyasiyye.** Dârun-Nefâis Beyrut.

el-Hâzimî, Ebu Bekr Muhammed b. Musâ : **Kitabu'l İtibar Fi'n-Nâsihi ve'l-Mensûhi Mine'l-Asar.**

İbn Abdi'l-Berr, Ebu Ömer Yusuf : **Câmiu Beyâni'l-İlm ve Fadlih.** Beyrut.

el-İstiâb Fi Mârifeti'l Ashab.

el-İntikaFi Fadaili's-Selasefi'l-Eimmeti'l-Fukaha.

İbnu'l-Arabi, Kâdi Ebu Bekr: **el-Avâsım Mine'l-Kavasım** Dâru'l - Ceyl. Beyrut, 1987.

İbnu'l-Cevziyye, İbnu'l-Kayyım Muhammed b. Ebu Bekr: **Zâdu'l-Meâd M. er-Risâle,** Beyrut...

İbn Dakik el-İd: **Ahkamu'l-Ahkam Şerhu Umdeti'l-Ahkam,** Dâru'l Kutubi'l İlmiyye. Beyrut.

İbnu'l-Esir: **en-Nihaye Fi Garibi'l-Hadis,** Beyrut.

İbn Hacer, el-Askalani Şihâbuddin: **Fethu'l-Bâri Şerhu Sahihi'l-Buhari,** Mısır 1959.

Nüzhetu'n-Nazar Şerhu Nuhbeti'l Fiker, Mısır 1934.

el-İsâbe Fi Mârifeti's-Sahabe, Beyrut.

İbn Hazm Ali: **el-İhkam Fi Usûli'l-Ahkam,** Mısır.

İbn Haldun: **Mukaddime,** Mısır t.y.

İbn Kesir, İmaduddin Ebu'l Fida: **el-Bâisu'l Hasis Fi İlmi'l Hadis,** Beyrut, 1962.

Tefsiru'l Kur'ani'l Azim, Dâru'l-Halebi, Mısır.

İbn Kudame: **el-Muğni ve eş-Şerhu'l-Kebir...**

İbn Kuteybe, Abdullah b. Müslim: **Te'vilu Muhtelefi'l-Hadis,** Beyrut 1952.

İbnu'l-Muflih: **el-Âdâbu'ş-Şer'iyye...**

İbn Mâce Ebu Abdillah el-Kazvini **Sünen** Kâhire.

İbnu's-Salah, Ebu Amr Osman: **Ulumu'l-Hadis...**

İbn-Teymiyye, Takiyyuddin Ebu'l-Abbas: **Mukaddime Fi Usuli't-Tefsir...**

İbn Teymiyye Ebu'l-Berekat Mecduddin: **Munteka'l-Ahbar...**

Kevseri, Muhammed Zâhid: **el-Makalat...**

Kurtûbi, Ebu Abdillah **Muhammed: el-Câmiu'l Ahkami'l - Kur'an,** Kahire 1387.

Kurtubi, Ebu'l-Abbas b. Ömer: **el-Mufhim Fi Şerhi Sahih-i Müslim.**

Leknevi, Abdulhayy: **el - Fevâidu'l Behiyye Fi Terâcimi'l - Hanefiyye,** Dâru'l Mârife, Beyrut.

Mubârekfûri, Muhammed Abdurrahman: **Tuhfetu'l Ehvazi,** Medine 1965.

Muhammed Ebu Şehbe: **el-Vaz'u Fi'l-Hadis; A'lamu'l Muhaddisin; el-İsrâiliyyatu ve'l-Mevdûât Fi Kutubi't-Tefsir,** Mektebetu's-Sünne 1393.

Muhammed Vasfi: **el-İslamu Ve't-Tıbb...**

Müslim b. Haccac el-Kureşi : **Câmiu's-Sahih**... 1955.

Nevevî, Muhyiddin Yahya b. Şeref : **Şerhu Müslim** (Sahih-i Müslim ile birlikte) Mısır 1349.

Ömer Rıza Kehhâle : **Mu'cemu'l Müellifin,** Beyrut. **A'lamun Nisa,** Muessesetur Risâle, Beyrut.

Râzi Fahruddin : **et-Tefsiru'l-Kebir,** Bolak...

Sâdi Ebu Ceyb : **el-Kâmusu'l-Fıkhî,** Dâru'l Fikr Şam.

Sehâvi Şemsuddin Muhammed b. Abdurrahman : **Fethu'l-Muğis Şerhu Elfiyeti'l Hadis** Kâhire 1389.

Suyuti Celaluddin : **el-İtkan Fi Ulumi'l-Kur'an,** Mısır 1318.
el-Leâlî'l Masnu'a Fi Ahadisi'l Mevdua, Beyrut...

Şevkâni, Muhammed b. Ali : **İrşâdu'l-Fuhul İla Tahkiki'l Hak Min İlmi'l-Usûl,** Mısır 1937.
et-Tevhid Fi Tevaturi mâ câe Fi'l Mehdiyyi'l-Muntazar ve'd-Deccali ve'l Mesih.

Tahavi Ebu Câfer : **Müskilu'l Âsar,** Haydarabad 1333.

Zemahşeri Cârullah : **el-Keşşaf**...

Zerkeşi Bedruddin Muhammed : **el-İcâbe li-iradi mâ İstedrekuthu Aişetu ale's-Sahabe** el-Mektebu'l İslami Beyrut...

MÜTERCİMLERİN ÖNSÖZÜ

İnsanları en güzel bir şekilde yaratan yüce Allah onları başıboş bırakmamış dünyada güzel bir hayat yaşayarak âhiretlerini de garantiye almaları için onlara kitaplar göndermiştir.

Bu kitaplarm muallakta, bir faraziye olarak kalmamaları için insanlığa yine bir insan vâsıtasıyla tatbikâtını göstermiştir. Bunun için kitapların insanlığa sunduğu dosdoğru yolu «Kendilerine in'am edilen yolu» ifadesiyle muşahhaslaştırmıştır. Nitekim yine kendi ifâdesiyle «nimetini kemâle erdirdiği gün» kendisine en son in'am edilenin de bu görevi sona ermişti. Ancak geriye vahyin gözetiminde yaşadıkları bu örnek hayatı miras olarak bırakmıştı.

Bu örnek yaşamın tamamına sünnet adını veriyoruz. Bu örnek yaşantıyı bütünüyle kabul eden her mü'min de sünnî ya da ehl-i sünnet adını almıştır.

Nübüvvet ile sünnet içiçe olan şeylerdir. Nübüvveti kabul etmeyen, ya da nübüvveti anlamayan birisinin sünneti anlaması mümkün değildir. Nebi şüphesiz bir insandır; ancak kendisine vahyedilen ve bütün insanlığa imam, önder ve örnek olan bir insan. Resul bir elçidir, fakat görevi sâdece mesajı getirmekle kalmayan bir elçi. Risâlet (hâşa) vahiy postacılığından ibâret değildir.

Kendisinde bir iyilik bulunan her insanı örnek edinmemizi tavsiye eden Kur'an'ın, yeryüzünde bütün iyilik-

leri şahsında toplayan, Hz. Âişe'nin ifadesiyle âdeta canlı bir Kur'an olan Peygamber'i örnek göstermemesi düşünülemez.

Bu manada Nübüvveti kabul eden herkes sünneti de kabul etmiştir veya nübüvveti anladığı oranda sünneti anlamıştır. İlk günden bugüne nübüvveti anlayan ve kabul eden mü'minler arasında bu mânada sünnet üzerine herhangi bir tartışma olmamıştır. Ancak hadislere beşerî unsurlar fakat nebevî olmayan beşerî unsurlar karıştıktan sonra huccet olma bakımından sünnet üzerine tartışmalar çıkmıştır. Aslında bu tartışmalar sünnete yönelik değildir; sünneti tesbit etmeye yöneliktir. Sünneti tesbit için yapılan tartışmaların kökü sünneti tatbik için seçilen nesle kadar uzanır. Ne zaman ki nübüvveti anlamayanlar da bu tartışmanın içinde yer aldı, o zaman durum tamamen karışmaya başladı.

Sahih hadislere baktığımız zaman bu son durumu bizzat Hz. Peygamber haber vermiştir. Bu haberlere göre Hz. Peygamber, Hayber'in fethi günü «ehlî merkeb» gibi bâzı şeyleri haram kılmış ve sonra şöyle demiştir : **«Dikkat edin yakında bir adam çıkacak ve koltuğuna yaslanarak benim hadislerimi nakledecek, sonra da : «Bizimle sizin aranızda Allah'ın kitabı vardır. Onda gördüğümüz haramları haram, helalleri de helal sayarız» diyecekler. Dikkat edin : Resulun haram kıldıkları Allah'ın haram kıldıkları gibidir.** [Hadisin bütün varyantları için bkz. **Ebu Davud** Had no : 4580, **Tirmîzi** 5/38 Had no : 2664, **ibn Mâce** 1/6 Had no : 12 imam Ahmed, **Müsned** 4/132, Hakim **Müstedrek** 1/109. Dârımi **Sünen** 1/453 Had no : 586]

Kaynaklarımızda Haricîler bu hadislerin ilk doğrulayıcıları olarak geçerler. Zımnen öyle sayılsalar da, Ha-

ricîlerin sünneti toptan reddettiklerini söylemek mümkün değildir. Onlar sünnetin hâmilleri ve nâkilleri olan sahabileri reddetmişlerdir. Siyâsî tavırları doğrultusunda hareket etmiş ve tekfir ettikleri insanlardan dinlerinin ikinci kaynağını almayı reddetmişlerdir. Kaynaklar iyice tetkik edildiği zaman genel olarak tatbik edilegelen sünneti kabul ettikleri görülecektir. Hatta bunlardan ibadilerin günümüze kadar gelen hadis kitaplarına rastlıyoruz. Bi'set asrının sonlarında yaşayan Rebi b. Habib'in **el-câmiu's-sahih** adlı eserî buna en güzel örnektir.

Şiânın da sünnete karşı tavrı siyâsî anlayışı doğrultusunda olmuştur. Onlar da sâdece ehl-i beyt kanalıyla gelen hadisleri kabul etmiş, diğerlerine karşı lakayt kalmışlardır.

Mutezile mezhebi de akılcılığından hareketle hernekadar birtakım hadisleri reddetmişlerse de, sünneti topyekün reddetme gibi bir anlayışa sahip olmamıştır.

Kısaca ilk asırlarda sünnet üzerine yapılan tartışmalar O'nun teşrîi değeri, ya da dinde huccet olmak yönü üzerinde durmaktan ziyade o'nun tesbiti ve anlaşılması üzerinde olmuştur.

Bu tartışmalar milâdi 1800 yıllarına kadar müslümanlar arasında konuşulmuştur ve tartışılmıştır. Ancak 1800 yıllarından sonra sünnet ile ilgili bu tartışmalara gayr-i müslimlerin de katıldığını görüyoruz. İlk defa müşteşriklerden A. Sprenger, sünnet ve hadisler üzerinde araştırmalar yapmış ve hadislerden büyük bir kısmının uydurma olduğu kanaatine varmıştır. Daha sonra G. Weil. W. Muir ve R.P.A. Dozy en azından Buhârîdeki hadislerin yarısının sahih olduğu kanaatine varmışlardır.

Bunlardan sonra musteşriklerin şeyhi olarak bilinen Goldzier, **Muhammedanische** Studien adlı eserinin II. cildinde hadis literatürünün büyük bir kısmını tenkide tâbi tuttu. Goldzier hadisleri Hz. Peygamberden sâdır olan şeyler olarak değil, İslâm'ın oluş döneminde ilk iki asır boyunca sosyal, tarihî ve dini durumun neticesi olarak değerlendirdi.

J. Schacht, «**Origins of Muhammedian Zurisprudence**» adlı eserinde fıkhî hadisleri Goldzier'in bakış açısıyla değerlendirerek aynı neticelere varmıştır.

Batıda yapılan bu çalışmalar musteşriklerin hadis ilmine merakından kaynaklanmıyordu şüphesiz. Bir yerlerde sünnet üzerindeki bir takım şüphelerin gündeme gelmesi gerekiyordu. Bu görüş ve düşünceler Mısır'da sesli olarak gündeme geliyor. Mısır, bu tartışmalar anında İngilizlerin istilası altındadır.

İlk önce bu görüşlerin yaygınlaşmasını müslüman iken Hristiyan olan sonra tekrar müslüman olan Mirza Bâkır yapar. Mirza Bâkır Mısır'ı terkederek İngiltere'ye yerleşir. Arkasından Dr. Tevfik Sıdkî, Reşit Rıza'nın çıkardığı **el-Menar** dergisinde «**el-İslâmu Huve'l Kur'anu Vahdeh**» «İslâm Kur'andan ibârettir» başlığını taşıyan bir makale yazar ve burada sünneti külliyen reddeder. Arkasından Tevfik Sıdkî tenkid yağmuruna tutulur. Bu tenkidler sâdece Mısır'dan değil Hindistan'dan da gelmeye başlar ve konu çok ciddi boyutlarıyla islam âleminde tartışılır.

Bir önsöz için bu tartışmaların muhtevâsını anlatmak mümkün değildir. Ancak sünnet üzerindeki aykırı düşünceler günümüze kadar devam etmiş ve tartışmalar günümüzde de en hararetli dönemini yaşamıştır. **İslâm Ansiklopedisi**'nde hadis maddesini yazan Zuynbol'un ifa-

desiyle, Batı ve Doğu arasında bu konuda köprü vazifesi gören şahsiyetler çıkmış ve Batıda yapılan tenkid normları ile sünneti veniden sorgulamışlardır. Zuynbol'a göre bunlar Pakistan'dan Fazlur'rahman, Mısır'dan Ahmet Emin ve benzerleridir.

Bütün bu tartışmalardan sünnet etrafında meydana gelen şüpheleri biraraya getirip derleyerek bir kitap yazmak da Mahmut Ebu Reyye'ye nasib olmuştur. O'nun **«Şeyhu'l Madîra Ebu Hurayra»** adlı eseri büyük bir sîa âlimi olan Ebu'l Haseyn Şerefud'din el-Âmîlî'nin **«Ebu Hureyre»** adlı eserinin bir kopyası iken, dilimize **«Muhammedi Sünnetin Aydınlatılması»** ismi ile çevrilen **«Advaun ales'sünneti'l Muhammediye»** adlı eseri baştan beri anlatmaya çalıştığımız tartışmalardan ortaya çıkan şüphelerin bir derlemesidir. Ebu Reyye'ye cevap vermek sünnet üzerine günümüze kadar devam eden bütün şüphelere karşı koymaktı. Bunun için birçok reddiye yazıldı. Bu reddiyeleri şöylece sıralamak mümkündür :

1 — Mustafa es-Sıbâî, Süleyman en-Nedvî, Muhib bud-Din el-Hatib : **«Difâun ani'l Hadisi'n-Nebevî ve Tefnidu Şubuhâti Husûmihi»** Üç şahsın ortaklaşa kaleme aldıkları bu eser 1958 yılında Kâhirede basılmıştır.

2 — Abdurrahman b. Yahya el-Muallimi el-Yemâni, **«El Envâru'l Kâşife li mâ fi Kitabi Advâ ales'sünneti'l Muhammediyye minez'zeleli vet'tâdlili ve'l mucâzefe.»** 1959'de basılmıştır.

3 — Muhammed Abdurrezzak Hamza : **«Zulumatü Ebî Reyye emâme Advâi's-Sünneti'l Muhammediyye»** 1959' da basılmıştır.

4 — Dr. Mustafa es-Sıbâî **«es-Sünnetü ve mekânetuha fit'teşrî'il İslâmî»** 1961'de Kâhirede basılmıştır. Kısmen Ebu Reyyeye reddiyedir.

5 — Dr. Muhammed Accac el-Hatib : **«Ebu Hureyre Râviyetu'l İslam»** 1962'de Kâhire'de basılmıştır.

6 — Abdu'l Mun'im Sâlih el-Azlî el Izzî **«Difâun An Ebî Hureyre»** 1969 Beyrut.

7 — Prof. Muhammed es-Samâhî : **«Ebu Hureyre fi'l Mizan»** 1958'de basılmıştır.

8 — Prof. Muhammed Muhammed Ebu Şehbe : **«Dıfaun Anis' Sünne»**

Aslında bu eser bütün bu reddiyelerden önce kaleme alınmıştır. Ancak 1989'da Mısır'da bastırılabilmiştir.

Yukarıdanberi izâhına çalıştığımız, hadis ve sünnet tartışmalarında Türkiyenin konumu ne olmuştur? Bu alanda Türkiyede neler yapılmıştır? Bu, aslında üzerinde etraflıca durulması ve incelenmesi gereken bir konudur. Bu kısa girişimizde biz ancak şu kadarını söyleyebiliriz; Cumhuriyet dönemi Türkiyesinde, islâmi ilimlerin her sahasında olduğu gibi, hadis ve hadis ilimleri konusunda da uzunca bir zaman ilmi hiçbir girişim olamamıştır. Bunun sebepleri herkesçe malumdur. 1950'lere kadar Türkiyede, hadis alanında efkârı umumîyeye arzedilen kapsamlı yalnızca iki eser görebiliyoruz. Bunlardan birisi ancak, 1928-48 yılları arasında tamamlanma imkanı bulabilen **«Sahih-i Buhârî Muhtasarı Tecridi Sarih Tercemesi»**dir. İmam Zebîdî'nin (816-893/1413-1487) bu eseri D.İ.B. tarafından hazırlatılmıştır. Babanzâde Ahmed Naîm beyin ilk üç cildini hazırladığı eserin geri kalan kısmını Kâmil Miras (1874-1957) tamamlamıştır. 12 cilt halindeki eserin birinci cildi Hadis usûlüne dâir türkçede yazılmış en mükemmel Hadis Usulü eseridir. Ahmed Nâim kaleme almıştır. Bu dönemde yayımlanan bir

diğer eser ise : İmam Nevevî'nin (631-676/1233-1277) «**Riyazu's-Sâlihin min Kelâmi Seyyidi'l-Mürselin**» adlı eseridir. Eserin birinci ve ikinci ciltleri Hasan Hüsnü Erdem ile Kıvâmûddin Burslan tarafından, üçüncü cilt ise yalnızca H. Hüsnü Erdem tarafından terceme edilmiştir. Daha sonradan Eserin başına A. Hamdi Akseki tarafından Hadis ve Sünnet konusunu işleyen güzel bir mukaddime ilâve edilmiştir. Ayrıca, bu dönemde Darü'l-Fûnun İ.F. Mecmuasında 1926 yılında [Yıl 1, s. IV, s. 132-210] da yayımlanan Zâkir Kâdiri Ugan'ın «Dini ve Gayrı Dinî Rivâyetler» adlı çalışması da bu alanda gerçekleştirilen çalışmalar arasında sayılabilir. Bu zaman sürecinde yapılan başka çalışmalar da vardır, ancak biz yalnızca en önemlilerine işaretle yetiniyoruz.

Cumhuriyet dönemi Türkiyesinde, 1950'den, bilhassa İlâhiyat Fakültesinin, sonra da Yüksek İslâm Enstitüleri'nin teşekkül ettirilmesi ile hadis ve sünnet ilimlerinin muhtelif dallarında kıymetli çalışmalar yapılmıştır. Akâdemik düzeyde gerçekleştirilen bu çalışmaların bir kısmı basılma imkanı bulmuş, ne var ki, bazıları henüz Türk okuruna sunulamamıştır. Bu dönemde yapılan çalışmaların bazısı te'lif, bir kısmı terceme —ki bunların, bir kısmı Arapça'dan, bir diğer kısmı da batı dillerinden, müsteşriklerin çalışmalarından yapılan tercemelerdir.— bir kısmı da tahkik ve neşr şeklinde olmuştur. Bu arada, muhtelif konularda yazılan makâleler de mevcuttur. Şu incelemeleri bu dönemin çalışmalarına örnek olarak verebiliriz : Hz. Peygamber zamanında Hadis Tedvini» Muhammed Hamidullah'ın kaleme aldığı bu makaleyi Nazif Danışman dilimize çevirmiştir. [A.Ü.İ.F.D. 1952].

Fuat Sezgin'in, 1956 yılında hazırladığı «**Buhârî'nin Kaynakları Hakkında Araştırmalar**» adlı çalışması kayda değer bir çalışmadır. Yine; 1959 yılında, Muhammed Tayyib Okiç'in kaleme aldığı «Bazı Hadis Meseleleri üzerine Tetkikler» isimli çalışmasının büyük bir kıymeti ilmiyesi vardır. Bu arada, Ahmed Hamdi Akseki'nin 1959'da yayımlanan «Hadis ve Sünet» isimli makâlesi de [Hakka Doğru, İst. 1959 sh. 14-17] zikretmeden geçilemiyecek bir makâledir.

1960'lı yıllar, daha önceki yıllara nisbetle hadis ve sünnet alanında yapılan çalışmalarda bir açılım dönemi olarak sayılabilir. 1961 yılında, seri hâlinde, **İslâm Mecmuası**'nda neşredilen «İslâmda Hadis» isimli makaleler dizisi, hadisin cumhuriyet devri Türk insanına tanıtımında şüphesiz önemli rol oynamıştır. Makaleler Talat Koçyiğit tarafından kaleme alınmıştır. Aynı yazarın [A.Ü. İ.F.D. Yıl, 1961, c. IX], de Yalnızca müslümanlara has bir metod olması bakımından hadiste isnadı inceleme mevzuu yapan «**İslâm Hadisinde İsnad ve Hadis Râvîlerinin Cerhi**» isimli makalesiyle, 1962 yılında, James ROBSON'dan yaptığı [A.Ü.İ.F.D. s. X] «**İbn İshak'ın İsnad Kullanışı**» 1963 [A.Ü.İ.F.D. c. XI] «**Kitap ve Sünnette Nesh Meselesi**» adlı makaleleri şüphesiz büyük değeri olan çalışmalardır. Talat Koçyiğit ve İsmail Cerrahoğlu tarafından tahkikli neşri yapılan Ahmed b. Hanbelin, «**Kitabu'l-İlel ve Marifetü'r Rîcâl**» adlı eseri bu yılların, söz konusu neviden Türkiye'de gerçekleştirilen yegâne eseridir. 1963 te Ali Özek'in, «**Hadis Rîcâli**» isimli çalışması şüphesiz o yıllarda büyük bir önemi hâiz olan eserdir. 1967 de M. Esat Kılıçer'in çevirdiği [A.Ü.İ.F.D. 1964 c. XII] M. Zübeyr Sıddîkının «**İslâm Hukukunda Hadisin Yeri**» adlı makalesi önemlidir. Öte yandan Talat Koçyiğitin [A.Ü.İ.F.D.

XV, 1967] **«Mevzu Hadislerin Zuhuru»** isimli makalesi kıymetli bir incelemedir. Bu yıllarda, Hayreddin Karaman'ın İmam Hatip okullarında hadis ders kitabı olması için yazmış olduğu **«Hadîs Usulû»** değerli bir çalışmadır. (1965) Talat Koçyiğit'in 1969'da yayımlanan **«Hadisçilerle Kelâmcılar Arasında Münâkaşalar»** isimli eseri sahasında ilk eserdir. Yine aynı yazarın (A.Ü.İ.F.D. XVII, 1967] **«T. Goldziher'in Hadisle İlgili Bazı Görüşlerinin Talil ve Tenkidi»** isimli makalesi zikretmeden geçemiyeceğimiz bir makaledir. Son olarak teknik bakımdan hadis alanında yapılan çalışmalar arasında «Muhammed Zübeyr Sıddik'in» **Hadîth Literatur»** adlı eserinin, Yusuf Ziyâ Kavakçı tarafından **«Hadis Edebiyatı Tarihi»** ismiyle 1966'da dilimize kazandırılması da kayda değer bir çalışmadır.

Hiç şüphesiz, 1960'lı yıllarda, teknik bakımdan ziyâde, hadîs metinlerine yönelik çalışmalar da yapılmıştır. Şunları örnek olarak verebiliriz : Ö. Nasûhi Bilmen **«500 Hadîs»** 1961; H.B. Çantay **«Hadisler, Onkere Kırk Hadis»** 1962; Ahmed Davudoğlu'nun, İbn Hacer'e ait **«Bûluğu'l-Meram min Edilleti'l-Ahkâm»** adlı eserini bazı şerhlerinden de istifade ederek **«Selâmet Yolları»** ismiyle terceme ve şerhi. (1967)

Mehmet Sofuoğlu'nun dilimize kazandırdığı **«Sahihi Mûslîm ve Tercemesi»** 1967-70; Son olarak Mansur Ali Nasıf'ın **«Et-Tacu'l-Câmi'li'l-Usûl fi Ahâdisû'r-Rasûl»** isimli eserinin Bekir Sadak tarafmdan **«Tac Tercemesi»** ismiyle çevirisi. (1966-68)

1970'li yıllar, hadis ilimleri sahasında biraz daha verimli bir dönem olarak önümüze çıkmaktadır. Bu yıllarda Hadis Usulü, Hadis Tarihi vb. konularda te'lif eserler

görebilmekteyiz. Ayrıca, hadisin İslâm'daki değerini ve yerini ele alan özgün çalışmalar da bu yıllarda görülebilmektedir.

70'li yılların hemen başında, Diyânet Dergisi'nin c. IX, sy. 98-99, da neşredilen, Talat Koçyiğit imzalı «Hadisler Arasındaki Tenâkuz Meselesi» isimli makâlesi bildiğimiz kadarıyla, o güne kadar. Muhtelifû'l-Hadis mevzuunda ele alınan Türkçe ilk denemedir. M. Sait Hatiboğlu'nun J. Schacht'tan yaptığı «Peygâmberin Sünneti Tabiri hakkında» isimli [A.Ü.İ.F.D. c. XVIII, 1970] makâlesi, Sünnet kavramına dikkatleri çekmeye yönelik ilk çalışmadır. Ignaz Goldziher'den tercemesini Cihad Tunç'un gerçekleştirdiği [A.Ü.İ.F.D. c. XIX] **«İslâmda Hadisin Yeri Etrafındaki Mücâdeleler»** isimli makâle de kayda değerdir. Hadis ilminde ve tarihinde en eski yazılı vesikalardan birisi olması bakımından, önemli bir yeri bulunan, Muhammed Hamidullah tarafından neşri gerçekleştirilen **«Hemmam b. Münebbih'in Sahifesi»**nin, Talat Koçyiğit tarafından 1971'de tercemesi, kaynak eserleri dilimize kazandırma noktai nazarından kıymetli bir çalışmadır. Yine, aynı zâtın Hadis usulünün en önemli kaynaklarından birisi olan, İbn Hacer'in **«Nüzhetû'n-Nazar»** isimli eserini, hadis tarihi hakkında bir girişle, **«Hadis Istılahları Hakkında Nuhbetû'l-Fiker Şerhi»** ismiyle dilimize kazandırması, çok önemli bir çabadır. (1971) Yine, aynı yıl, M. Sâid Hatiboğlu'nun, Hatip el-Bağdâdi [392-463/1002-1071] nin **«Şerefû Ashabi'l-Hadis»**inin tenkidli bir neşrini gerçekleştirmesi bu neviden ülkemizde gerçekleştirilen çok mühim bir eserdir. Ayrıca, onun sahabenin hadis ilmindeki yerini ve kıymetini göstermesi bakımından son derece kıymetli bir incelemesi olan «Hz. Âişe'nin Hadis Tenkidçiliği», isimli makalesi [A.Ü.İ.F.D.

CXIX, 1973] Türkiyedeki hadis çalışmaları arasında mümtaz yeri olan bir incelemedir.

Son dönemde kaleme alınmış olmasına rağmen, hadis ilimleri ve ıstılahları alanında son derece mükemmel olan ve bu ilimlere dâir, oryantalistlerin görüşlerini ve ilgili kurumları da, değerlendiren kıymetli bir eseri, Prof. Dr. Subhi Salih'in «**Ulûmü'l-Hadis ve Mustalahuhû**» adlı eserini, M. Yaşar Kandemir'in «**Hadis İlimleri ve Hadis Istılahları**» adıyle 1973'de dilimize kazandırması, bu yılların kayda değer çalışmalarındandır. Telif eser olması yönüyle, Talat Koçyiğit'in «**Hadis Usûlû**» adlı eseri (1974) bu zatın, Türkiye'deki hadis çalışmalarına katkısının bir başka tezahürüdür. Mevzu Hadisler sahasında, ilk defa müstakil telif çalışmasını da 1975'te M. Yaşar Kandemir'in «**Mevzu Hadisler**» ismiyle yaptığını müşahede ediyoruz. 1976'da Hadis ilminin ana temellerinden biri olan, İbn Şihâb ez-Zührî'nin hayatı ve ilmî şahsiyeti hakkında, Talat Koçyiğit'in [A.Ü.İ.F.D. c. XXI] «İbn Şihâb ez-Zührî» adlı makâlesi de değerli bir incelemedir. Bundan bir yıl sonra, 1977'de, hadis ilimleri alanında bir diğer kıymetli telif eserle karşılaşıyoruz. «**Hadis Tarihi**» adlı bu özgün çalışma, ülkemizde yapılan, hadis tarihi alanında hem ilk ve hem de en kapsamlı eserdir. (Talat Koçyiğit)

Hadis ilminin en önemli mevzularından birisi olan, hadislerin Kur'anla mukâyesesi mevzuunun, Suat Yıldırım tarafından «Hadislerin Kur'anla Karşılaştırma Meselesinin Kaynakları» ismiyle 1978'de [Prof. M. Tayyib Okiç armağanı s 105-114], bir makâle halinde yayınlanmış olması, geç te olsa, bu konuda yapılmış ilk özgün çalışmadır. Yine, bu yıllarda, Ali Osman Koçkuzu'nun «Peygâmberin Sünnetinin Dinimizdeki Değeri ve Yeri» isimli,

Makaleler Serisi [Nesil Dergisi, sy. 2, 3, 4; sh. 12-17, 30-34, 32-36 (1978-79)] Sünnetin konumu üzerinde ülkemizde kaleme alınan, büyük kıymeti hâiz çalışmalardan birisidir. M. Sâid Hatiboğlu'nun [A.Ü.İ.F.D. c. XXIII, 1978] «Hilâfetin Kureyşliliği» adlı makâlesi, hadislerin değerlendirilmesindeki metodu göstermesi bakımından ilginç bir denemedir. Hayri Kırbaşoğlunun, İbn Kuteybe'nin «**Tevil-i Muhtelifi'l-Hadis**»in «**Hadis Müdafaası**» ismiyle 1979'da tercemesi de işaret edilmesi gereken bir çabadır.

70'li yıllarda, Usüle yönelik çalışmalardan başka, hadis metinleri ile ilgili çalışmalar da yapılmıştır. Bunlardan; 1971-80 arasında tamamlanan, Ahmed Davudoğlu'nun «**Sahihi Müslim Tercemesi ve Şerhi**» M. Zeki Mollaahmedoğlu'nun «**Süneni Tirmizi Tercemesi**» 1972; Talat Koçyiğit'in «**Hadislerin Işığında İman, İbâdet, Ahlâk**», (1974) gibi eserler sayılabilir.

1980'li yıllara gelindiğinde, Hadis ve Sünnet alanındaki, akâdemik düzeydeki çalışmalar hızlı bir tempo ile sürdürülürken, bunun yanında, bu yıllarda sözkonusu alandaki çalışmaların tabana doğru yayıldığını da müşahede ediyoruz. Bu yıllar, müslüman Türk okurunun ilgisini yavaş yavaş sünnet ve hadise çeken yıllar olarak gözümüze çarpmaktadır. Akâdemik düzeydeki çalışmalara şunları misâl olarak verebiliriz;

Talat Koçyiğit'in «**Hadis Istılahları**» (1980) adlı eseri, Türkçemizde kaleme alınan, bu neviden ilk telif eserdir. Bu eserin, bir benzeri İslâm âleminde de yoktur denilse mübâlağa edilmiş olmaz. Zâfer Ahmed el-Osmânî'nin «**Kavâid fi Ulûmi'l-Hadis**» adlı muazzam eserinin İbrâhim Canan tarafından 1981'de dilimize çevrilmesi de kaydedil-

mesi gereken bir uğraşıdır. İ. Lütfi Çakan'ın **«Hadislerde Görülen İhtilaflar ve Çözüm Yolları»** isimli doktora çalışması (1982) bu alanda, Cumhuriyet dönemi Türkiyesi hadis çalışmalarında ilk Türkçe eser olmakla birlikte, büyük kıymeti ilmiyesi olan bir çalışmadır. Yine, aynı ismin **«Ana Hatlarıyle Hadis»** (1983) ve **«Hadis Edebiyatı»** (1985) adlı çalışmaları da kayda değer eserlerdir. Bu yıllarda, hadis ilimleri içerisinde çok önemli bir yeri olan, Nâsih Mensüh konusunu mevzu edinen çok kıymetli bir inceleme ise Ali Osman Koçkuzu'nun **«Hadiste Nâsih Mensûh»** isimli kıymetli eseridir. (1985) Mürsel hadisler alanında, Selâhaddin Polat'ın **«Mürsel Hadisler ve Delil Olma Bakımından Değeri»** isimli doktora çalışması (1985) bu alanda herhalde ilk ve tek eserdir. Ali Osman Koçkuzu'nun, Hindistanlı büyük hadisçi, Abdülaziz b. Şah Veliyyullah Dihlevî'nin **«Büstânü'l-Muhaddisîn»**ini dilimize kazandırması (1986) hadis ricâli ile ilgili önemli bir ihtiyacın karşılanmasına katkıda bulunmuştur. Bu yıllarda, daha pekçok çalışma yapılmış olmakla berâber, biz bu kadarına işaretle yetiniyoruz. Bu arada şunu da belirtmeden geçemiyeceğiz, 50'li yıllardan bu yana, İlahiyat Fakültelerinde çok kıymetli, Doktora, Doçentlik ve Profesörlük taktim tezleri hazırlanmış, ancak bunlardan pekçoğu henüz basılmamıştır. Örneğin : Talat Koçyiğit'in **«Hadis'lerin Toplanması ve Yazı ile Tesbiti»** (1957) M. Said Hatiboğlu'nun **«İslâmi Tenkid Zihniyetinin Doğuşu ve Hadis Tenkidçiliği»** (1963) A. Osman Koçkuzu'nun **«İslâm Dininde Haberi Vahid'in İtikadi ve Teşrîî Yönlerinden Yeri ve Değeri»** (1968) vb.

Hadis metinleri ile ilgili çalışmalarda, bu yıllarda devam etmiştir. Şunları örnek verebiliriz; Hicri 2. asra âit, günümüze kadar ulaşan hadis ilminde çok önemli bir

yeri olan, İmam Mâlik'in «**El-Muvatta**», aralarında A. Muhtar Büyükçınar'ın bulunduğu dört mütercim tarafından 1982'de dilimize çevrilmiştir. Yine aynı yıl, «Süneni ibn Mâce» isimli hadis kitabı, Haydar Hatiboğlu tarafından «Süneni ibn Mâca Tercümesi ve Şerhi» ismiyle çok güzel bir Türkçe ile dilimize kazandırılmıştır.

80'li yıllar, yukarıda da belirttiğimiz gibi, hadis ve sünnet konusundaki münakaşaların tabana yayıldığı yıllar olmuştur. Bu yolda en önemli pay hiç şüphesiz. 1981 yılında, Edip Gönenç tarafından dilimize çevrilen «Mustafa es-Sıbâî'nin 1961 yılında yazdığı «**Es-Sünnetû ve Mekânetûhâ fi't-Teşri'il-İslâm**» adlı esere aittir. Eser Türkçeye «**İslâm Hukukunda Sünnet**» ismiyle çevrilmiş ve o yıllarda Türk okuru tarafından beğeni ile karşılanmıştır. Hiç kuşkusuz, bu yıllarda, sünnet tartışmalarının, akâdemik düzeyden çıkıp, Türk okurları arasında da tartışılıp, bu tartışmaların yaygınlık kazanmasında önemli bir rol oynayan, bir başka unsur da, onbeş günde bir yayınlanan «**İktibas**» süreli yayınlar tarama dergisinin söz konusu alanla ilgili yapmış olduğu iktibaslardır. Örneğin : 26'dan 30'ncu sayısına kadar, M. Yaşar Kandemir'in, Mevzu hadislerle ilgili çalışmasından, uydurma hadislerin ortaya çıkış sebepleri üzerine bir dizi alıntı yapmıştır. Ayrıca 39-40. sayılarında M. Said Hatiboğlu'nun [A.Ü.İ.F. Dergisinde] yayımlanan «**Hz. Âişe'nin Hadis Tenkidçiliği**» isimli makalesini iktibas etmiştir. Bundan başka, sünnet ve Hadis'in anlamlarının tesbiti konusunda Talat Koçyiğit'in «**Hadis Usulü**» adlı eserinden 55 ve 56'ncı sayılarında alıntılarda bulunmuştur. Bu arada, 66 ilâ 68'nci sayılarında, «**Riyâzû's-Sâlihîn**'in» Mukaddimesinden A. Hamdi Akseki'ye ait kısımdan, Hadis-Sünnet ve anlamlarına dair bir alıntı yapmıştır. Kuşkusuz, bu iktibaslar,

sözkonusu tartışmaların tabana yayılmasında çok büyük rol oynamıştır. Bu arada, 1983'te Yaşar Kaplan «Aylık Dergide» (Mayıs-Haziran) «Sünnete Dâirdir» başlığı ile bir makâle kâleme almış, makâlesinde mevzu ile ilgili değerlendirmelerde bulunmuştur. Bu makaleyi 61-62 ve 63. sayılarında İktibas dergisi de yayınlamıştır. Yine, Nisan 1983'te Hilâl Dergisinde İbrâhim Değirmenci'nin «Sünnete Karşı Hayır'ın Şoku» başlıklı bir makalesi yayınlanmış, Yazar, sünnet karşıtı tutumları eleştirmiştir. Makâle, İktibas'ın 66. sayısında da yayınlanmıştır. Tabii ki, bu yıllarda yukarıdaki nevîden konuyla ilgili daha başka incelemelerde yapılmıştır. Ancak biz yalnızca dikkat çekmek için bu kadarıyla yetiniyoruz.

Efkarı Umûmiye'nin Sünnet konusundaki münakaşalara dikkatlerini çevirmesinde rol oynayan bir diğer eserde, Pınar Yayınları tarafından 1985'te Hüseyin Aslan'ın çevirisiyle Türkçeye kazandırılan **«Sünnetin Etrafındaki Şüpheler»** isimli eserdir. Kitabın yazarı Muhammed Tahir Hekim'dir. Bu arada, **İlim ve Sanat**, Dergisinde [sy. 7, s. 36-41, 1986] İsmail Hakkı Ünal imzalı «Sadece Kur'anla Yetinilebilir mi? Hadislerden Müstağni Kalmak Mümkün mü?» başlıklı makâle de, bu yıllarda söz konusu münakaşaların, Türkiye'de hangi boyutlara ulaştığını göstermesi bakımından dikkâte değer bir makâledir.

Son olarak, bu tartışmaları had safhaya çıkaran eser, hiç şüphesiz, mısırlı gazeteci Mahmud Ebû Reyye'nin Yöneliş Yayınları arasında, Muharrem Tan tarafından çevirisi yapılarak **«Muhammedi Sünnetin Aydınlatılması»** başlığı ile Türkçeye çevrilen eseridir. Bu eser, Türkiyedeki Sünnet tartışmalarının yoğunlaşmasında müsbet rol oynamasına karşın, Hadis ve Sünnet konusunda ye-

terli formasyonu bulunmayan Türk okuyucusu açısından çok menfi tesirleri olmuştur. Kitabın muhtevası bundan yaklaşık 40 yıl önce Mısır toplumunda konuyla ilgili olarak yapılan tartışmaların bir göstergesidir.

Maalesef, Yazarın Sünnet ve hadis konusunda, oryantalistlerle müslüman ilim adamları arasında köprü olanlardan biri addedilmesi sıfatıyle, sünnet konusunda tamamen oryantalist bir zihniyet taşıyor olması bizim okurumuzun bir kaos içine düşmesine neden olmuştur. İşte, 1990'lı yılların başında, hadis ve sünnet alanında Türkiyede yapılan çalışmaların bir yenisi olarak, yukarıda zikrettiğimiz esere bir reddiye olarak kaleme alınmış bulunan «Sünnet Müdafaası» adlı elinizdeki bu eser yer almaktadır. «Sünnet Müdafaası» Ebu Reyyenin, maksatlı ve subjektif değerlendirmelerini bertaraf edecek, ilmi mukakayese neticesinde okuyucuyu doğru ve sağlıklı bilgiye ulaştırabilecek nitelikte bir eserdir. Eserin orjinal adı «**Difaun anî's-Sünne**» dir. Yazarı, Mısırlı âlim, **Muhammed b. Muhammed Ebu Şehbe**'dir. Eser üç ayrı bölümden oluşmaktadır.

I. BÖLÜM : Ebû Reyye'nin kitabının bir tenkidi olup, müellif ileri sürülen bütün şüpheleri, tek tek ele alarak, önce özet, daha sonra da tafsilatlı olarak eleştirmektedir. Ebu Reyyenin tutarsızlığını ve yetersizliğini ortaya koymaya çalışmaktadır.

II. BÖLÜM : Yine, Ebû Şehbe'ye ait olup, Mısırlı Yazarlardan, Ahmed Emin, Ali Hasen Abdulkadir gibi yazarların, oryantalistlerin tesiriyle ileri sürdükleri, hadis ve sünnet konusundaki yanlış görüşleri tenkid etmektedir.

III. BÖLÜM : Yazarı, Abdülğâni Muhammed Abdülhâlık'tır. Aynı zamanda, «**Hucciyyetû's-Sünne**» adlı muaz-

zam eserin de yazarıdır. Müellif sünnetin hüccet oluşunu inkâr edenlerin, tâ ilk devirlerden beri ileri sürdükleri, sünnet ve hadisler konusundaki temel dört şüpheyi ele almakta ve bunları ilmi bir şekilde cevaplandırmaktadır.

«Sünnet Müdafaası» adlı eserin, Cumhuriyet devri Türkiyesi Hadis ve Sünnet çalışmalarına müsbet yönde katkıda bulunması, 1990'lı yıllarda, Hadis ve Sünnet alanında müsbet fikirler taşıyan eserlerin te'lif ve nesrine bir başlangıç olması, ayrıca; bu sahadaki menfi fikirleri izâle etmek suretiyle, okuyucuları doğru neticelere sevk etmesi en büyük temennimizdir.

Gayret bizden, Tevfik ve inayet Allah'tandır.

M.G. - M.E.Ö.

9/8/1990

Ankara

MUHAMMED B. MUHAMMED EB'U ŞEHBE

1914 yılında Mısırda Desuk kentine bağlı Minyetu Cenah köyünde dünyaya geldi. Henüz küçük yaşlarda köydeki medreseye devam eden Ebu Şehbe bir taraftan okuma yazma öğrenirken, 9 yaşında Kur'an'ı ezberler. Daha sonra (Batılılaşma hareketi içinde) açılan ilkokula kaydolur ve 12 yaşında mezun olur.

1925 yılında Desuk kentindeki ilmî ve dinî enstitüye kaydolur ve buradan 1930 yılında mezun olur.

1930 yılında Tanta kentinde yine İslâmî ilimlerin öğretildiği bir başka enstitüye kaydolarak 1935 yılında bu enstitüden mezun olur.

1935 yılında el-Ezher Üniversitesi'nin Usulu'd-Din Fakültesi'ne girer ve 1939 yılında «Usulu'd-Din»i bitirerek aynı yıl yüksek lisans öğrencisi olarak Ezher'e kabul edilir.

Beş yıl sonra yani 1944 yılında yüksek lisansını bitirir ve 1946 yılında üstün başarı ile doktorasını tamamlar. Aynı yıl aynı fakülteye öğretim üyesi olarak tayin olunur. Daha sonra sırasıyla Doçent ve Profesör ünvanlarını alır.

Prof. Dr. Muhammed Ebu Şehbe 1963 yılında Bağdad Üniversitesi'nde bir yıl, 1966 yılında Sudan Ummu Derman Üniversitesi'nde üç yıl öğretim üyesi olarak bulunur.

1969 yılında Asyut'ta Ezher'e bağlı olarak açılan Usulu'd-Din Fakültesi'ne Dekan olur ve 1973 yılına kadar bu görevde kalır.

Din eğitimi ve öğrenimini islah çalışmalarına katılmak için gittiği Suudi Arabistan'da da dört yıl misafir öğretim üyeliği yapar.

Prof. Dr. Muhammed Ebu Şehbe'nin ondan fazla telif eseri ve yüzlerce ilmi makaleleri yayınlanmıştır. Telif eserlerinden başlıcaları şunlardır:

1 — el-Medhal li Dinaseti'l Kur'ani'l-Kerim
2 — es-Siretü'n-Nebeviyye fi Davi'l Kitabi ves'Sünne (2 cilt)
3 — Âlamu'l-Muhaddisin
4 — Şerhu'l-Muhtar min Sahih-i Müslim (3 cilt)
5 — Ulumu'l-Hadis
6 — fi-Usuli'l-Hadis
7 — Risâletu'n-fi'l-İsrai ve'l-mirac
8 — el-Kutubu's Sihah Fi's-Sünne
9 — Hazretu'l İslam ile'r-Riba
10 — el-İsrailiyatu ve'l Mevzuât fi Kutubi't Tefsir
11 — el-Hududu fi'l İslâm
12 — Şerh-u Sahih'il Buhari
13 — Difaun ani's Sünne (elinizdeki «Sünnet Müdafaası» adıyla terceme ettiğimiz eser)

Prof. Dr. Muhammed Ebu Şehbe eserlerinde de görüldüğü gibi hayatını sünnet ve hadis araştırmaları üzerine geçirmiş bir alimdir ve en önemli özelliği de günümüzde bir elin parmakları kadar az olan **«hadis isnad icazeti»**ne sahip olan çok önemli bir alim oluşudur.

«Hadis isnad icazeti» konusunda muhaddis Zahid'-ül Kevseri (rh.a) de Türklerden en son hadis isnad icazetine sahip olan bir alimdi.

ÖNSÖZ

Hamd insanı şereflendiren; onu akıl ve konuşma ni'metiyle pek çok yaratığına üstün kılan Allah'a, salat ve selam, Allah'ın kendisine hikmet ve hak ile batılı ayırmaya kâfi hitabet gücü verdiği Peygamberimiz Hz. Muhammed'e, Onun ehl-i beytine, ashabına ve en güzel şekilde onlara tabi olanlara olsun.

İslâm şeriatı iki yüce esasa dayanır:

Kur'an-ı Kerim ve Hz. Peygamber'in Sünneti.

Kur'an, dinin aslıdır, doğru yolun kaynağıdır; Hz. Peygamber'in en büyük mucizesi ve çağlar boyu O'nun peygamberliğine delalet eden bir alamettir.

Sünnet ise; Kur'an'ın açıklaması, hükümlerinin izahı, prensiplerinin tafsili ve getirdiği yasaların tamamlayıcısıdır. Kuşkusuz sünnet, masum olan Peygamber —Allah'ın salat ve selamı üzerine olsun— den sâdır olduğu tesbit edildiği zaman kendisine uyulması vacip olan bir kanun ve hidayettir.

Sünnetin bir kısmı Vahy meleği Cebrail[1] tarafından gelen açık bir vahy iledir. Bir kısmı da ilham ve

---

1 Buhari ve Müslim'de geçen «Koku süründüğü halde umre için ihrama girmek istiyen bir zâtın kıssasında olduğu gibi» (Bakınız, Müslim c. 1, K. Hac Had. No. 3) (MtRc)

kalbe ilka yoluyladır.2 Diğer bir kısmı ise; Peygamber'in ictihadına dayanır. O'nun bir ictihadı Kur'an'dan edindiği bilgiye, şeriat kaidelerine ve kalbini dolduran vahy nurları ile ilahî öğretime dayanır ki, bunlar da okuma, yazma, araştırma ve inceleme ile elde edilmezler.

Nitekim Allah Teala da şöyle buyuruyor: **«Oku, yaratan Rabb'inin adıyla O, insanı bir kan pıhtısından yarattı. Oku, Rabb'in sonsuz kerem sahibidir. O rab ki kalemle yazmayı öğretti. İnsana bilmediğini de öğretti»**3 Burada kalemle öğretmek kesbî ilme işarettir. İkinci öğretmek ise Allah'ın dilediği kimseye verdiği vehbî ilmi ifade etmektedir.

Hz. Peygamber, her ne zaman bir ictihadda bulunur vahy de bu ictihadı sukut ile karşılarsa, bu, Allah'ın bir takriri (onaylaması) olarak kabul edilir. Bu tür ictihadlar da kendisine indirilen vahy niteliğini kazanır. Bu manada Hz. Peygamber'den sâdır olan her şey Vahy olarak kabul edilebilir. Nitekim Allah da şöyle buyurmaktadır: **«Battığı zaman yıldıza yemin olsun ki arkadaşınız Muhammed yoldan sapmamış ve azmamıştır. O, kendiliğinden konuşmamaktadır. O'nun konuşması ancak bildirilen bir vahy iledir.»**4

---

2 Merfu olan şu hadis buna delâlet eder: «Ruhu'l Kudüs kalbime hiçbir nefsin rızkını tamamlamadan ölmeyeceğini ilka etti, öyleyse Allah'tan korkun ve rızkı güzel taleb edin...» Bu hadisi el-Hâkim ibn-i Mesud'dan rivayet etmiş ve sahih olduğunu vurgulamıştır. Ebu Nuaym ve Tabarani Ebû Umame'den, Bezzar Huzeyfe'den Müsnedu'l Firdevs sahibi ise Câbir'den rivayet etmişlerdir.

3 Alak 1-5.

4 Necm 1-4.

İslâm ümmeti bu iki esasın tebliğine son derece büyük bir önem vermişlerdir. Öyle ki bu, hiç bir ümmetin, peygamberlerinden, krallarından ve büyüklerinden geriye kalana gösterdikleri itinaya benzemez. Sahabe Kur'an'ı ezberlemiş (korumuş), âyetleri üzerinde düşünmüş ve fıkhetmişler, onu Allah'ın indirdiği şekliyle kendilerinden sonra gelen Tâbiun'a ulaştırmışlardır. Tâbiunda aynı şekilde kendilerinden sonra gelen nesle iletmişlerdir. Böylece sayılması mümkün olmayan bir kitle her asırda kendilerinden sonraki nesle nakletmiştir. Ezberleme ve şifahen alma yollarına bir de hem Peygamber asrında, hem de ondan sonraki devirde yapılan yazı ile kaydedilmesi yolu eklendi.

Nihayet Yüce Allah'ın **«Kur'an'ı biz indirdik ve O'nu muhakkak biz koruyacağız»**5 sözünü doğrularcasına hiçbir değişiklik, tahrif ve fazlalığa uğramadan Kuran bize kadar ulaşmıştır.

Aynı şekilde Sahabe, Hz. Peygamberin sünnetini de ezberleyerek, anlayarak ve fıkhederek lafzı ile —ki asıl olan ve çoğunluğu böyledir— veya ma'nasıyla kendilerinden sonra gelen tâbiuna teslim etmişlerdir. Tâbiunda etbaut-Tâbiine nakletmiş ve bu şekilde devam etmiştir.

Sünnet, Hicri birinci asırda genel olarak tedvine tâbi tutulmamıştır. Bu da Kur'an'la karışması ya da sahabenin Kur'an'ı bırakıp O'nunla uğraşması endişesini taşıyan bu konudaki yasaklamadan kaynaklanmıştır. Birinci asırda, sünneti ezberleyenler çok

5 Hicr 9.

olmasına karşın, onun yazımıyla uğraşanlar az olmuş ve bir asır bu şekilde kapanmıştır.

İkinci asrın hemen başlarında genel bir tedvin hareketi başlamış bu övgüye değer iş için âlimler zinde bir tavır sergilemişlerdir. Tedvin hareketi, tenkid, cerh ve tâdil, hakkı ve doğruyu araştırma çalışmalarıyla beraber olmuştur. Hadis imamları ve uzmanları bu iş için gerek metin tenkidi gerekse senet tenkidine dair, hassas köklü ve âdil kaideler koymuşlardır. Bu tedvin hareketi, kıymetli eserler ve delil olmaya uygun ve delil olabilecek hadisleri içine alan geniş ansiklopedileri meydana getirmiştir. Bu kitapların bir kısmı sahih hadislere hasredilmiş bir kısmı da sahih, hasen ve zayıf hadislere ayrılmıştır. Ayrıca bir kısmı Hz. Peygamber'in hadislerini ihtiva ederken diğer bir kısmı da sahabe ve tâbiunun sözlerini de içine almıştır.

İslâm, çok eski asırlardan beri uyumayan düşmanlara mübtelâ olmuştur. Bunlar, İslâm'ın gücünü ve devletini batırmak için hile ve desiselere baş vurmuş, ağlar örmüş, tuzaklar hazırlamışlardır.

İşte bu düşmanlar, düşmanlıklarını açığa vuramayınca hile ve desiselere sığınarak çeşitli yollara başvurdular. Bu, bazen Sebeiler'in[6] yaptıkları gibi Resulullah'ın ehl-i beytine muhabbet ve sevgi besliyor görünmek, bazen de dini naslarda, Arap dili ve İslâm şeriatıyla bağdaşmayan teviller yapmak suretiyle Karmatiler, Bâtiniler vb. nin yaptıkları gibi dinî emirleri ortadan kaldırmaya çalışmak şeklinde ortaya çıkmıştır.

---

6 **Sebeiler:** Küfrünü gizleyip müslüman gözüken Abdullah b. Sebe'nin taraftarlarıdır.

Bu düşmanlar, müslümanları dinlerinin esası olan Kur'an-ı Kerim'in mütevatir oluşu, icazı, çelişkilerden uzak oluşu ve hükümlerinin her asır ve her topluma uygun oluşu hususunda şüpheye düşürmeye yeltenmişlerdir. Bu gayelerini gerçekleştirmek için birçok rivayetler uydurmuş ve âyetlerin mânalarını tahrif etmişlerdir.

Aynı şekilde Müslümanları dinlerinin ikinci esası olan Hz. Peygamber'in sünnetinden de şüpheye yöneltmişler ve bu kötü emellerine erişebilmek için çeşitli usluplar edinmişlerdir. Ba'zen bu şüpheyi sünnetin tesbiti, (yani) mütevatir olmayıp âhâd oluşunu ileri sürmek, ba'zen de rivayet uydurmak suretiyle meydana getirmişlerdir ki; bu rivayetler, hadisleri, düşüncede sathîlik, vaki ve müşahedeye, sarih akla ve sahih nakle ya da sâlim tecrübeye ters bir pozisyona sokmuştur. Ayrıca bunlardan başka uslublar da kullanmışlardır.

Sünnete hücum sancağını ilk olarak en-Nazzam ve onun izinde yürüyen sünnet düşmanları taşımıştır. Bunların hadisle ilgili makalelerinin çoğuna Allame Ibn-i Kuteybe «**Te'vilu Muhtelefi'l Hadis**» adlı kitabında cevaplar vermiştir.

Son asırlarda bir takım müşteşrik ve papazlar türemiş sünnete yöneltilen bu şüphe ve saldırıları almış ve onları abartarak gönüllerinin istediği kadar çoğaltmış, taşımadığı manalara hamletmiş ve insanlara öylece sunmuşlardır.

Son derece üzüntü veren durumlardan birisi; batılıların her türlü görüş ve düşüncelerine güvenen bazı kimselerin bu şüphe ve saldırıları kapıp bir kıs-

mını kendilerine yalandan isnad ederek hata üstüne hataya düşmeleridir.

Diğer bir kısım kimselerin ise bunu kendisine nisbet etmeyip, ancak bunlara rıza göstererek bunların borazanlığını yapmalarıdır. Bu kimseler kitaplarında söz konusu şüphelere yer vermişler, dahası bununla da kalmayıp bu şüpheleri kuvvetlendirmeye çalışmışlardır. Merhum Üstad Ahmet Emin'in **«Fecru'l İslâm»** ve **Duha'l İslâm** adlı eserlerinde yaptığı gibi. Ancak Ahmed Emin, musteşriklerin iddialarının pek çoğuna katılmakla birlikte bazı görüşlerine de muhalefet etmiş ve tenkidlerinde yumuşak davranmıştır.

Bunların bir kısmı heva ve arzularına uyarak sünnet ve hadis ehline açıktan düşmanlık hususunda misyoner ve müsteşrikleri geride bırakmışlardır. Bunlar daha şenî ibareler kullanarak başta büyük sahabi Ebu Hureyre olmak üzere her türlü edep ve erkandan uzak, çirkin lafızlarla sahabeyi dillerine dolamışlardır. Tıpkı Mahmud Ebu Reyye'nin **«Advâun ales-Sünneti'l Muhammediyye»** adlı eserinde yaptığı gibi.

Ahmed Emin ile Ebu Reyye'nin kitapları arasında oldukça çok fark vardır. İkisinin arasındaki fark âlim ve âlim olduğunu iddia eden, asıl araştırıcı ile araştırıcıların eteklerine yapışan kimse arasındaki fark gibidir.

Sünnet ve ilimlerinde araştırma yapmak basit ve kolay bir iş değildir. Sabır ve metanet, derin bir düşünce ve tefekkür gerektiren bir iştir. Yüzeysel düşünce ve gelişigüzel inceleme insanı ancak kötü görüşlere ve kötü sonuçlara götürür.

Müsteşrik ve izlerinde yürüyenlerin içine düştükleri hataların bir kısmının hadisleri dikkatlice incelemeyip köklerine ve derinliklerine ulaşamamalarından kaynaklandığını açıkça söyleyebilirim. Bunlar zâhirin ötesini görememiş ve hadislerin derlendiği asrı ve toplumu ve bu asırda meydana gelen kargaşaları tasavvur edememişlerdir. (Bunun yanında) hadis imamlarının din, ilm, titizlik, uyanıklık, güvenirlik, gizli ve açık hallerde Allah'ın murakebesini gözetmelerinden ileri gelen ayrılmaz niteliklerini de kavrayamamışlardır.

Yüce Allah, sünnet ve hadisleri savunacak, hilebazların hilelerinden onları koruyacak kimseler varetmiştir. Bundan sonra da hiçbir asır, sünneti câhillerin tevillerinden, bozguncuların yalan isnadlarından ve aşırı gidenlerin tahriflerinden muhafaza edecek ilim ehlinden hâli kalmayacaktır.

Allah, İbn-i Kuteybe'ye rahmet etsin. O, hadis düşmanlarının ortaya attığı pek çok şüphelere cevap vermiştir. O'nun bu reddiyesi, ta'zimle anılacak övgüye değer bir cihaddır.

Halâ İslâm âleminin her tarafında sünnet ve hadislerle büyük bir dikkatle ilgilenen ve çalışmalarında derinleşen, ona yönelen şüpheleri reddetmeye azami gayret sarfedenler bulunmaktadır. Mağrib, Hindistan, Şam, Hicaz ve Ezher âlimleri tarafından bu meyanda kıymetli eserler meydana getirilmiştir.

Hamdolsun ki Allahu Teala benim de sünnet araştırmalarıyla şereflenenlerden olmamı, onun temiz sahasını asabiyet ve duygusallıktan beri olarak ilim, isbat, araştırma ve ikna ile müdafa edenlerden olmamı

dilemiştir. Ben «Hadiste uydurma, çağdaş yazar ve müsteşriklerin şüphelerine cevaplar» adındaki Doktora tezimde bu şüphelerin bir kısmına ilmi cevaplar verdim.7

(Ebu Reyye'nin) **«Advâun ale's-Sünneti'l Muhammediyye»** adlı eseri ortaya çıkınca yazarın hadislere ve hadis ricâline eski ve yenilerin bütün hücumlarını, müşteşrik, misyoner ve piyonlarının söylediklerinin tümünü araştırmaya tabi tutmadan benimsediğini gördüm. Yazarın bu kitabında sünnetin çelişki arzettiğini, tahrif ve tebdile uğradığını göstermek için son derece gayret sarfettiğini ve bu uğurda sahih rivayetleri karaladığını yalan ve uydurma haberleri de tashih ettiğini gördüm. Anladım ki bu kitaba reddiye yazmak sünnet etrafında dolaşan bütün gürültülere cevap olarak sayılabilir. Bu itibarla kitabıma **«Sünnet Müdafaası, Müsteşrik ve Çağdaş Yazarların Şüphelerine Reddiyeler»** adını verdim.

İlk önce bu düşünceleri «el-Ezher» dergisinde tenkid etmeye başladım. Peşpeşe orada 7 makale kaleme aldım.8 Sonra ortaya çıkan bazı nâhoş durumlardan dolayı bu dergideki reddiyelerime son verdim. Daha sonra bu reddiyeleri tamamlamaya giriştim ve bütün

---

7 Bu tezimi ben H. 1365, M' 1946 yılında kaleme aldım.

8 H. Muharrem'den Şaban 1378 H. yılma kadar (1958-1959) [Temmuz 1958 den Şubat 1959] Yani Merhum Dr. Mustafa Sıbai'nin «es-Sünnetu ve mekannatuha fi't-Teşrii'l-İslâm» (Sünnet ve İslâm Teşri'indeki yeri) adlı eserini sunmadan bir yıl önce. Çünkü ilk baskısının önsözünde belirtildiğine göre bu eser 15 Şaban 1379 = 12 Şubat 1960 tarihinde yazılmıştır. Merhum Sıbai kitabının 46. sayfasında kendisi Kahire'de tedavi görürken 1961 m. yılında basıldığını belirtir.

vaktimi buna ayırdım. Allah'a hamdolsun O'nun yardımıyla bu kitap meydana geldi.

Burada bu konu ile ilgilenen iki değerli âlim kardeşimize işaret etmeden geçemeyeceğim. Bunlar; üstâd Abdurrahman b. Yahya el-Muallimi el-Yemânî ile, üstad Abdurrezzak Hamza'dır. Her biri bu konuda geniş kapsamlı birer eser hazırlamışlardır. Böylece Allah'tan mukafata, insanlardan da sena ve övgüye mazhar olmuşlardır.

İşte ben de İslâm âleminin her tarafındaki ma'rifet âşığı, hakikat arayıcıları, sünnete gönül veren gayretli okuyucularıma bu kitabımı takdim ediyorum.

Ayrıca bu reddiyelere bir giriş olarak sünnetin dindeki yeri, onun delil olma bakımından durumu, kısaca geçirdiği safhalar ile İslâm'da hadis tenkidi âlimlerinin ortaya koydukları usül ve kaidelere değinmek istiyorum.

Söylediğim her doğru Allah'tandır. Eğer bir kusur olursa (bilinsin ki) gâyem hakkı ve doğruyu aramaktır. Başarım ancak Allah'tandır. Ona güvendim ve ona yöneldim.

Ebu Muhammed
Muhammed b. Muhammed
Ebu Şehbe.

GİRİŞ

SÜNNETİN İSLÂM'DAKİ YERİ

İslâm dininin birinci temeli Kur'an-ı Kerim'dir. Sünnet ise ikinci esası teşkil eder. Kur'an'a göre sünnetin konumuna gelince; Sünnet, Kur'an'ın açıklayıcısıdır. Mücmel ifadelerini tafsil, müşkilini izâh eder, mutlakını takyid, umumunu tahsis eder. Kısaca değinilen hususları açar. (Nitekim) Allah Teala şöyle buyurmuştur:

«Biz sana da Kur'an-ı indirdik, tâ ki insanlara, kendilerine ne indirildiğini açıkça anlatasın ve taki onlar da düşünüp anlasınlar»1 başka bir âyette ise **«Şüphesiz ki sen dosdoğru yola iletmektesin. (O) yol göklerin ve yerin sahibi olan Allah'ın yoludur. Dikkat edin İşler sonunda Allah'a döner.»**2

Hz. Peygamber, Kur'an'ın âyetlerini bâzen sözleriyle bâzen davranışlarıyla bâzen de her ikisiyle birlikte açıklardı. Nitekim şu âyette geçen zulüm kelimesini şirk olarak tefsir ettiği kaydedilmiştir. **«İman edenler, ve imanlarına zulm karıştırmayanlar, işte güven onlarındır ve hidayet üzere olanlar da onlardır.»**3 Yine **«Kimin kitabı sağ tarafından verilirse ko-**

---

1 Nahl 44.
2 Şûra 52-53.
3 En'am 82.

lay bir hesap ile hesaba çekilecektir ve sevinçli olarak ehline dönecektir.»4 âyetinde de «Kolay hesabı» Kul'un hesab için Allah'ın huzuruna çıkarılıp fakat amelleri sorgulanmadan bırakılması olarak tefsir etmiştir.

Buhari'nin rivayet ettiği bir hadiste Hz. Peygamber: **«Ben nasıl namaz kılıyorsam siz de öyle kılın»** buyurmuştur. Müslim, Ebu Davud ve Nesei'nin rivayet ettikleri diğer bir hadisin de ise Veda Haccı sırasında şöyle buyurmuştur: **«Hac menasikini alınız. Zira bu haccımdan sonra bir daha hac yapabileceğimi sanmıyorum»** hadisin diğer bir varyantında ise: **«Hac menasikini benden alınız.»** buyurmuştur.

Ahmed, Müslim, Ebu Davud, Tirmizi, Nesei ve İbn-i Mace; Ubade İbn-i Samit'den Hz. Peygamber'in **«Kadınlarınızdan fuhuş yapanlara karşı dört şahid getirin, eğer şâhidlik ederlerse, o kadınları ölüm alıp götürünceye yahut Allah onlara bir (çıkar) yol gösterinceye kadar evlerde hapsedin.»**5 ayeti hakkında şöyle dediğini naklederler. **«Benden alınız, benden alınız (benden öğreniniz) Allah onlara bir çıkar yol gösterdi» Bekar'ın bekarla zina etmesinin cezası yüz deynek ve bir yıl toplumdan tecrid edilmektir. Evli kimselerin zina cezası ise yüz değnek ve recmedilmektir.**6

---

4 İnşikak 7-9.

5 Nisa 15.

6 Bâzı fakihler bu hâdisin zâhiri ile amel etmişlerdir, diğer bâzıları ise bekarların cezasında Tecrid'in, evlilerin cezasında ise değneğin neshine kail olmuşlardır.

SÜNNETİN KUR'AN-I AÇIKLADIĞINA ÖRNEKLER

Allah Tealâ bir âyet-i kerimede «**Namazı kılın zekatı verin**» buyurmuştur. Ancak Namazın ne rek'at sayılarını, ne nasıl kılınacağını, ne de vakitlerini açıklamadığı gibi, farzlarını, sünnet ve vâciplerinden ayrı olarak da zikretmemiştir. Bütün bunları Hz. Peygamber'in sünneti izah etmiştir. Aynı şekilde Kur'an, zekatın ne zaman vacip olacağını da belirtmemiştir. Ayrıca nisap miktarını, zekat olarak verilecek birimi ve nelere zekat düşeceğini de belirtmemiştir. Bütün bunları yine sünnet belirgin olarak ortaya koymuştur.

Allah Teâlâ, başka bir âyette «**erkek hırsız ve kadın hırsızın yaptıklarından ötürü Allah tarafından ibret verici bir ceza olarak ellerini kesin, Allah azizdir, hakimdir**»7 buyurmuş ancak ceza gerektirecek hırsızlığın ne olduğunu, ellerin nereden nereye kesileceğini müphem bırakmış yine bütün bunları sünnet açıklığa kavuşturmuştur.

Yine Allah bir âyette «**Ey insanlar İçki, kumar, putlar ve fal okları şüphesiz şeytan işi pisliklerdir, bunlardan kaçının ki saadete eresiniz.**»8 buyurmuş, fakat içki içene verilecek cezayı tâyin etmemiştir, bu haddi tayin eden de yine sünnet olmuştur.

Başka bir âyette «**zina eden kadın ve erkeğin her birine yüzer değnek vurun. Allah'a ve âhiret gününe inanıyorsanız Allah'ın dinini tatbik hususunda sizi sakın acıma duygusu kaplamasın...**»9 buyurmuş, bu

7 Maide 38.
8 Maide 90.
9 Nur 2.

hükmün kimlere uygulanacağını belirtmemiştir. Sünnet bu hükmün bekarlar için olduğunu söylemiş, evlilerin cezasını ise recm olarak tesbit etmiştir.

Başka bir âyette «**(savaştan) geri kalan üç kişinin de Allah tevbelerini kabul etti, yer yüzü genişliğine rağmen, onlara dar gelmiş ve vicdanları kendilerini sıktıkça sıkmıştı.**»10 buyurmuş, bunların kıssaları ve işledikleri suçu açıkça ortaya koymamıştır. Sünnet, bunları en güzel bir şekilde açıklamıştır. Bunlara benzer sayısız örnekler verilebilir. Öyle ki eğer sünnet, Kur'an'ı açıklamasaydı bir çok husus bize kapalı kahr, onu anlamamız güçleşirdi. Sahabe ve Tâbiun bu gerçeğin farkındaydılar.

İbnu'l Mubârek, İmran b. Husayn'in «siz bazı hadisler rivayet ediyorsunuz ki aslını Kur'anda göremiyorum» diyen bir adama şöyle dediğini rivayet eder: «Sen ahmak bir adamsın, sen Allah'ın kitabında, öğle namazının dört rekat olup kıraatin onda açıktan olmayacağını bulabiliyor musun?» Sonra İmran b. Husayn adama sıra ile namaz, zekat ve benzeri hususlarda aynı tarzda sorular yönelterek sonunda, sen bütün bunları Allah'ın kitabında açık bir şekilde görebiliyor musun? diye sorduütan sonra şöyle der: «Allah'ın kitabı bütün bunları kapalı bırakmış, sünnet ise bunları açıklığa kavuşturmuştur.»

İmam Evzai, Hassan b. Atiyye'nin şöyle dediğini rivayet eder: «Hz. Peygamber'e vahy geliyor, Hz. Cebrail de bir vahyi tefsir eden sünneti beraberinde getiriyordu.»

---

10 Tevbe 118.

Rivayete göre Mekhulda şöyle demiştir: «Kur'anın sünnete olan ihtiyacı, sünnetin Kuran'a olan ihtiyacından fazladır.» İmam Ahmed'de şöyle demiştir: «Sünnet Kur'anı açıklar ve izah eder.»

SÜNNETİN TEŞRİ'DE (YASAMA) MÜSTAKİL OLMASI

Sünnet Teşride bâzen müstakil olur.* Bir kadınla halası veya teyzesini birlikte nikahlamanın haram oluşu, süt kardeşliği sebebiyle getirilen evlenme yasakları, azı dişli vahşi hayvanlarla yırtıcı pençeli kuşların etlerinin haram oluşu, deniz ölüsünün helal oluşu bir şahid ve yeminle yetinerek hüküm vermek gibi sünnetin Kur'an'a ziyade olarak getirdiği hükümler buna örnek olarak verilebilir.

SÜNNETİN DELİL OLUŞU

Kendilerine itibar edilen bütün âlimler sünnetin (dinde) delil oluşunda ittifak etmişlerdir. İster beyan sadedinde olsun isterse müstakil hüküm getirsin bu böyledir. İmam Şevkâni bu konuda şöyle der: «Sünnetin delil oluşu, ve hüküm koymada müstakil oluşu dini bir zorunluluktur. Buna ancak İslâm'dan nasibini almayan kimseler muhalefet ederler.11 İmam Şevkâni bu hususta haklıdır. Çünkü sünnetin delil olduğuna sadece Hariciler ve Râfizîler itiraz etmişlerdir. Bunlar Kur'anın zâhirine sarılıp sünnetleri ihmal ede-

* Kur'anda belirtilen neseb dolayısıyla evlenilmesi haram olanlara ilaveten.

11 eş-Şevkâni, **İrşâdu'l Fuhûl**, s. 29.

rek sapıtmış ve saptırmışlar, doğru yoldan ayrılmışlardır.*

Kur'an ve sabit olan sahih sünnet Hz. Peygamberden sadır olduğu tesbit edilen herşeyin delil olduğuna dair pek çok hüküm ihtiva etmektedir. Allah Tealâ şöyle buyuruyor: «**De ki Allah'ı seviyorsanız bana uyun, Allah da sizi sevsin...**»12 başka bir ayette «**Ey iman edenler Allah'a itaat edin, Peygamber'e ve sizden olan emir sâhiplerine de itaat edin. Eğer bir şeyde çekişirseniz, Allah'a ve âhiret gününe inanmışsanız onu Allah'a ve Resülune götürün.**»13

Meymun b. Mihran ayetteki Allah'a götürmekten maksadın onun kitabına başvurmak, peygambere götürmek ise sağlığında bizzat kendisine, ölümünden sonra da sünnetine baş vurmak olduğunu söylemiştir.

Başka bir âyette ise şöyle buyuruyor: «**Hayır; Rabbine andolsun ki aralarında çekiştikleri şeylerde seni hakem tayin edip sonra senin verdiğin hükmü içlerinde bir sıkıntı duymadan tamamen kabul etmedikçe îman etmiş olmazlar.**»14 Ayet Hz. Peygamber'in hem Kur'an'la hem de sünnetle vardığı hükümleri içine almaktadır. Hatta âyete göre Kur'an ve sünnetin ge-

---

* Kanaatimizce sünneti toptan reddeden hiçbir fırka olmamıştır. Ancak çeşitli yönlerine itiraz ettikleri için böyle sayılmıştır. Hâriciler fitneden önce vârid olan sünneti kabul etmişlerdir. Sünnetin delil olmasını reddettikleri söylenen râfiziler en çok hadis uyduranlardır. Bu konuda geniş malumat için bkz. Abdulgani Abdulhâlık, **Hucciyyetu's-Sünne**, s. 245-278, Darul Kur'an, Beyrut 1986.

12 Âl-i İmran 31.

13 Nisa 59.

14 Nisa 65.

tirdiklerini zâhiren kabul etmek yetmez bilakis onlara kalben rıza gösterip benimsemek gerekir.

Bir başka âyette ise **«Her kim peygambere itaat ederse Allah'a itaat etmiş olur»**15 Burada Allah Teala, Peygamber'e itaati kendisine itaat olarak saymış ve ona muhalefet etmekten de sakındırarak şöyle demiştir: **«Onun buyruğuna aykırı hareket edenler başlarına bir belanın gelmesinden veya can yakıcı bir azaba uğramaktan sakınsınlar.»**16 Eğer Resul'ün emri delil ve bağlayıcı olmasaydı ona muhalefetten dolayı ateşle tehditte bulunulmazdı.

Allah Teâla buyuruyor: **«Gerçek şu ki Resulullah'da sizden Allah'a ve âhiret gününe kavuşmayı umanlar için en güzel bir örnek vardır...»**17 Bir başka ayette **«...Resul size neyi verirse alınız neden yasakladıysa kaçınınız...»** Allah Teâla, Resul'un emrini tabi olunması gereken bir vecibe, yasak kıldığı şeylerin de kaçınılması gereken bir husus olduğunu belirtmiştir.

Bu konuda pek çok ta hadis vardır. Bunlardan birisi: Ebu Dâvud'un **Sünen**'inde Mikdad bin Madikeribten rivayet ettiği Hz. Peygamber'in şu hadisidir: **«Biliniz ki bana Kur'an ve beraberinde bir misli verilmiştir. Haberiniz olsun ki; yakın bir gelecekte (mal ve mevki ile mağrur olan) bir takım ahmak kimseler çıkıp koltuklarına yaslanarak şöyle diyecekler: «Size düşen Kur'ana sarılmaktır. Onun helal dediğini helal, haram dediğini de haram sayınız.» bilin ki; ehli mer-**

15 Nisa 80.
16 Nur 63.
17 Ahzab 21.

keblerin etleri, azı dişli vahşi hayvanların etleri, kendi rızasıyla bıraktığı dışında zımminin kaybettiği malı da helal değildir. Her kime bir misafir gelirse ona düşen onu ağırlamaktır. Şâyet ağırlamazlarsa bunun bedelini ondan alabilir.»18

İmam el-Hattâbî «Bana kitab ve beraberinde bir misli verildi» ifadesinin iki manaya geldiğini söyler.

Birincisi yâni zâhir, metluv vahy ile birlikte kendisine gayri metluv olan bâtınî bir vahy verilmiştir.

İkincisi; Kur'an kendisine, okunan bir vahy olarak verilmiş, onun açıklaması olarak da bir misli daha verilmiştir. Yâni Hz. Peygamber'e kitabı açıklama yetkisi verilmiştir. (Bu yetkiye dayanarak) has ifadeleri ta'mim, âm olanları da tahsis ediyor. Kitaptaki kapalı ifadeleri açıklayarak zâid hükümler getirebiliyor. Böylece sünnetin kabulu ve kendisiyle amel etmenin mecburiyeti aynen tilavet olunan Kur'an gibi oluyor.

Buradaki «...mal ve mevkii ile mağrur ahmak kimseler...» ifadesi ile Hz. Peygamber Kur'an'da zikredilmeyen sünnete muhalefet etmekten sakındırıyor. —Ki hâricî ve râfizîler bu kanaate sâhip olmuşlardır.— Bunlar Kur'an'ın zâhirine sarılıp onun açıklamasını içeren sünnetleri terketmişler, böylece şaşkına dönüp sapıtmışlardır.

---

18 (Bkz. Azim Amâdi, **Avnu'l Ma'bud Şerhu Sunen'i Ebi Dâvud** c. 12, s. 356 Mektebetu's-selefiyye, Medine 1969).
Ebu Davud Had No: 4580, Tirmizi 5/38/2664, İbn Mâce 1/6/m. 12 Musned 4/132 el-Hakim **el-Mustedrek** 1/109, ed-Dârimi, **es-Sünen** 1/453/536.

«Koltuğuna yaslanarak» ifadesiyle de «Bunların lüks ve konfor içerisinde evlerine yapışıp kalan kimseler olduklarını, ilmi asıl kaynaklarından almadıklarını kastediyor.19

Bu hadis aynı zamanda Hz. Peygamber'in bir mucizesine delalet etmektedir. Nitekim ilk devirlerde olduğu gibi son asırlarda da hadisleri bırakıp Kur'anla yetinmek gibi kötü bir davayı savunan gruplar ortaya çıkmıştır. Bunların maksadı dinin yarısını yıkmaktır. Sen dinin tamamını yıkmak da diyebilirsin. Çünkü sünnet safdışı bırakıldığı zaman şüphesiz bu ümmetin Kur'an'ının pek çok âyetini anlayamamasına Allah'ın muradının ne olduğunu idrak edememesine yol açacaktır. Sünnet reddedilip Kur'an da anlaşılmadığı zaman vay İslâm'ın haline...

Irbâd b. Sâriye'den merfu olarak gelen bir rivayete göre (Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur) **«Benim sünnetime ve hidayet üzere olan râşid hâlifelerimin sünnetine de yapışın. Ve onlara sımsıkı sarılınız.»** Bu hadisi Ebu Davud ve Tirmizi rivayet etmiş, (Tirmizi'ye göre) **sahih ve hasen bir hadistir.***

el-Hâkim ibn-i Abbas (ra)'dan Hz. Peygamberimizin veda hutbesinde şöyle dediğini nakleder: **«Şeytan sizin yurdunuzda tapılmaktan ümidini kesmiştir. Ancak bu perestiş'in ötesinde sizin önemsemediğiniz bazı konularda kendisine itaat edilmesinden memnun kalır. İşte bundan sakınınız. Size (iki) şey bıraktım, onlara yapıştığınız müddetçe dalalete düşmezsiniz. Al-**

19 Kurtubi, **Tefsiru'l Kurtubi**, c. 1, s. 38.

* bkz. **Avnu'l Ma'bud, Şerhu Sunen-i Ebi Davud**, c. 12/s. 358, (mtrc.).

lah'ın kitabı ve peygamberinin sünneti.» Bunun benzerini İmam Mâlik, el-Muvatta'ında rivayet etmiştir.

Bu hadisten açıkça anlaşıldığına göre hüküm çıkarmada sünnete baş vurmak, Kur'an'a başvurmak gibi, zorunludur. Sahabe —Allah onlardan râzı olsun— sünnet ve hadisin (dinde) delil olduğunda —özellikle Kur'anda bir aslı olmasa bile— ve onunla amel hususunda icma etmişlerdir. Biz onlardan hiç birisinin bu icmaa muhalefet ettiğini de bilmiyoruz. Onlardan birisi yeni bir durumla karşılaştığı zaman önce hükmünü Allah'ın kitabında arardı. Bulamazsa sünnete başvururdu. Orada da bulamadığı takdirde Kur'an, sünnet ve usul çerçevesinde ictihad ederdi.

Onlara bu sağlam esası koyan Hz. Peygamber olmuştur. Muaz b. Cebel'i Yemen'e vali olarak gönderirken ona **«Sana bir dava geldiği zaman ne ile hüküm verirsin» diye sorar, Muaz (r.a) «Allah'ın kitabıyla» diye karşılık verir. Resulullah ya orda da bulamazsan» deyince Muaz; «Resulullah'ın sünnetiyle hüküm veririm»** der. **Hz. Peygamberin «Orada da bulamaz isen» demesi üzerine Hz. Muaz «bütün gücümü sarfeder ictihad ederim»** der.20

Bunun üzerine Hz. Peygamber Muaz'ın göğsüne vurarak şöyle dedi: «Resulunun elçisini Allah ve resulunun rızasına götüren şeylerde muvaffak kılan Allah'a hamdolsun.»

Sahabe; Allah'ın **«...Resul size neyi vermişse alınız neden yasakladıysa kaçınınız»** âyetinden sünnetin getirdiği her şeyin Kur'an'a dayandığını anlamışlardır.

---

20 Avnu'l Mabut, 9/509.

Buhari **Sahih**'inde Abdullah b. Mesud'dan gelen şu rivayete yer vermiştir. «**Dövme yapan ve yaptırana, yüzdeki tüyleri aldıran ve estetik için dişlerini seyreltiren* Allah'ın yarattığını değiştiren kadınlara Allah lânet etsin.**» Bunu duyan Sahabeden Ummu Yâkub** (isminde bir kadın) bu da ne demek? deyince Abdullah b. Mesud; «Rasulullahın lânet ettiğine ben neden lânet etmeyeyim ki «bu da Allah'ın kitabında vardır.» der. Kadın «Allah'a andolsun ki Kur'an'ı başından sonuna kadar okudum. Fakat böyle birşeye rastlamadım.» der. İbn Mesud «Allaha andolsun ki dikkatlice okumuş olsaydın bulmuş olman gerekirdi.» Zira Allah Tealâ şöyle buyuruyor «...**Resul size ne vermişse onu alın neden yasakladıysa ondan kaçının...**»***

İşte bu âyet Kur'an'da zikri geçmeyen her konuda sünnetin getirdiği hükme bir asıl teşkil eder. Sahabeden sonra gelen ulema da bu apaçık yolda yürümüşlerdir. Rivayet edilir ki İmam Şâfii (ra) bir gün Mescid-i Haram'da oturmuş insanlara konuşurken şöyle demiştir : «Bana sorduğunuz herşeyin cevabını Kur'an'dan verebilirim» Bir adam «ihramda iken eşşek arısı öldürenin hükmü nedir?» diye sorar. İmam «bir şey gerekmez» diye cevap verince adam «bu Allah'ın Kitabının neresinde var?» der. İmam ise yukarıdaki âyetle karşılık verir.

---

* bkz. İbnu'l Esir, «**en-Nihaye fi Garibi'l Hadis**», c. 3, s. 468, Beyrut, t. y. (mtrc).

** bkz. Ömer Rıza Kehhâle, **Âlamu'n-Nisa**, c. 5, s. 299, **Muessesetur'-Risâle**, Beyrut, t.y., (mtrc).

*** bkz. Ahmet Davudoğlu, **Sahih-i Muslim Ter. ve Şerhi**, c. 9, s. 150, Sönmez Neşr. İstanbul 193, (mtrc)

Arkasından da Hz. Ömer'in «İhramlı kimse eşşek arısını öldürebilir» dediğine dair isnadı ile birlikte bir rivayet zikreder.

İbn'i Abdi'l Berr «**Kitabu'l İlm**»* adlı eserinde «Abdurrahman b. Yezid'den şöyle bir rivayette bulunur. Bir gün o «ihramlı iken elbise giyen birisine rastlar (onu bundan menedince) adam; «buna dair bir ayet getirirsen» çıkarırım der. Bunun üzerine O söz konusu âyeti okumaya başlar.

SÜNNETİ KUR'AN'A ARZ HADİSİ

Sünnetin teşride müstakil olmadığını savunanların ileri sürdükleri şöyle bir hadis vardır: «Size benden bir hadis gelirse Allah'ın kitabı ile karşılaştırın. Ona uygun düşerse alın, muhalif olursa terkedin». Hadis imamları ve uzmanları bu hadisin hadisleri safdışı bırakmak gibi kötü emellerine erişebilmek için zındıklar tarafından Peygamber'e iftira edilerek uydurulmuş bir haber olduğunu açıklamışlardır. Bazı imamlar bu hadisi Kur'an'a arzetmiş ve şöyle demişlerdir: «Biz bu hadisin kendisini Allah'ın kitabına arzettik, bizzat onun Kur'an ayetlerine ters düştüğünü gördük: «...**Resul size ne verdiyse alınız, neden yasakladıysa kaçınınız...**» «...**de ki eğer Allah'ı seviyorsanız bana uyun ki Allah da sizi sevsin...**» «...**kim Resule itaat ederse Allah'a itaat etmiş olur...**»21

Görüldüğü gibi Kur'an-ı Kerim bu hadisi yalanlamış ve reddetmiştir.

---

* Kitabın tam adı «**Camiu Beyan'il ilmi ve fadlihi ve ma yenbeği fi rivayetihi ve hamlihi.**

21 eş-Şevkâni **İrşâdu'l Fühul**, s. 29.

Bazı müştekrikler ve sömürgelerine alet olan bazı yaverleri sönüp gitmiş olan bu çirkin iddiayı yeniden hortlatmaya teşebbüs etmişlerdir. Ancak Allah Teala eskiden bu düşünceyi savunanlara karşı hakkı savunacak ve hilelerini kursaklarında bırakacak kimseler var ettiği gibi şimdi de bunu yapacak kimseler hazırlamıştır. «...**Kâfirler hoşlanmasalar da Allah nurunu tamamlamaktan asla vazgeçmez**...»22

SAHABENİN HADİS VE SÜNNETE VERDİKLERİ ÖNEM

Sünnetin dindeki yeri ve Kur'an-ı Kerim'deki konumu dolayısıyle Sahabiler Hz. Peygamber'in hadislerine son derece büyük önem vermişlerdir. Kur'an'a gösterdikleri özeni ona da göstermiş, onu lafzı ya da manasıyla ezberlemiş ve anlamışlardır, sünnetin maksat ve gayelerini kendilerine has Arap selikasıyla Hz. Peygamber'den duydukları sözler ve müşahade ettikleri davranışlar ve hadislerin vücud sebebleriyle idrak etmişlerdir. Bu konuda anlayamadıkları bir müşkilile karşılaştıklarında Resulullah (as)'a sormuşlardır.

Sahabiler Allah'ın vahyi ve Hz. Peygamber'in sünnetini işitmeye o kadar büyük ehemmiyet vermişler ki, bunu münavebeli olarak ta'kib etmişlerdir. Buhari **Sahih**'inde Hz. Ömer (ra)'den şöyle bir rivayette bulunur. «Medine'nin yüksek bir semti olan Umayye b. Zeyd oğulları23 mahallesinde (otururken) ensardan bir komşum vardı. Resulullah'ın meclisine sırayla bir gün O, bir gün de ben giderdik. Ben gittiğim vakit o

22 Tevbe 32.

23 Sakinlerine izafeten bu semte bu isim verilmiştir.

gün gelen vahy ve diğer şeyleri O'na bildirirdim, O gittiği zaman aynı şeyi o bana yapardı.24

Sahabe böylece dünya ve ahiret menfaatlerini birleştirmişlerdir. Ne dinleri onları dünyalarından ne de dünyaları dinlerinden alakoymuştur.

Biz biliyoruz ki Kur'an ve sünnet ilim ve âlimlerin fazileti ile doludur. Yine biliyoruz ki Sahabe sünnetin dinin ikinci aslı olduğunu biliyor, Resulullah'ı kendi nefislerinden çok seviyor, onu dinlemekten büyük bir manevi haz duyuyorlardı. Konuştuklarının vahy ürünü olduğuna inanıyorlar, ondan işittikleri şeylerini iman ve takva için bir gıda25 ve bunun cennete giden bir yol olduğuna kanaat ediyorlardı.

Bütün bunlardan biz sahabenin sünnet ve hadisleri dinlemeye ne kadar düşkün olduklarını tasavvur edebiliyoruz. Onların bu durumu apaçık bir gerçektir.

Sahabe sünnetin bütün insanlara tebliğ edilmesi gereken bir din olduğunu bildikleri için buna azami derecede itina göstermişlerdir. Hz. Peygamber de çok defa şu sözünde olduğu gibi onları buna teşvik ederdi; «**Benim sözlerimi işitip, belleyen ve onları işittiği gibi başkalarına aktaranın Allah yüzünü ağartsın. Çünkü nice, söz kendisine sonradan ulaşan kimseler vardır ki: Onu bizzat işitenden daha iyi kavrarlar.**» Başka bir rivayet şöyledir: «**Nice fıkıh taşıyanlar var ki fakîh değildir. Nice taşıyanlar da kendilerinden daha fakîh olanlara fıkıh iletirler.**» Bunu İmam Şâfii ve Beyhaki el-Medhâl'inde rivayet etmiştir.

---

24 Buhari, Sâhih, Kitabu'l İlm, Babu'l Tenâvubifi'l İlm.

25 Onlardan birisi Resulullahın meclisine giderken «gel de bir saat iman edelim» derdi. (Yani imanımızı arttıralım.)

Resulullah Meşhur Veda Haccı hutbesinde şöyle buyuruyor; «**Burada hazır bulunanlar bulunmayanlara tebliğ etsin, çünkü burada bulunan kendisinden daha iyi kavrayan birisine ulaştırabilir.**» (Bunu da) Buhari Sahih'inde rivayet etmiştir.26

Hz. Peygambere bir heyet geldiği zaman onlara Kur'an ve sünneti ve onlara bunları iyi öğrenip başkalarına ulaştırmalarını tavsiye ederdi. Buhari'de geçtiğine göre Abdu'l Kays kabilesi temsilcilerine şöyle tavsiye etmiştir: «**Bunları iyi belleyin ve buraya gelmeyenlere bildiriniz.**» Başka bir rivayette «**hemşerilerinize dönün ve bunları öğretin**»27 buyurmuştur.

Hz. Peygamber onlara sürekli şu hadisi telkin ediyordu. «**Her kim ilmi gizlerse kıyamet gününde ağzına ateşten bir gem vurulur.**» Bunun için sahabe sünnetleri muhafaza etmeye lafzı veya manasıyla ezberleyip tebliğ etmeye oldukça önem vermişlerdir.

HZ. PEYGAMBER DÖNEMİNDE HADİS YAZIMININ YASAKLANMASI

İki sebepten dolayı hadisler Hz. Peygamberin döneminde tedvin edilmemiştir:

Birincisi: Yazım âletlerinin fazla miktarda bulunmayışı ve sahabenin kıvrak zekalarına ve ezberleme gücüne olan güven.

---

26 Muslim'in rivayet ettiği bir hadis şöyledir: «Kim ilim taleb etmek için bir yola girerse, Allah da buna karşılık ona cennete giden bir yol bahşeder.

27 İbn-i Hacer el-Askalani, Fethu'l Bâri, c. 1, s. 128-149.

İkincisi: Hz. Peygamber'in yalnız Kur'an'ın yazılıp, hadislerine yazılmasını yasaklayan bir emrinin mevcudiyetidir.

Müslim, **Sahih**'inde Ebu Said el-Hudri (ra)'den Resulullah'ın şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir: «**Kur'an'ın dışında benden işittiğiniz hiç bir şeyi yazmayın, her kim böyle bir şey yazdıysa onu imha etsin.**» Bunun için selef ulemasından bazıları hadislerin yazılmasını hoş karşılamamışlardır.

Hz. Peygamber'in yazılmasını yasaklamasının bazılarının onları Kur'an'la karıştırmaları endişesinden kaynaklandığı açıktır. Ya da özellikle ümmi olan insanların Kur'an'ı bırakıp hadislerle meşgul olmalarını önlemek içindir. Veya bu yasak sadece hafızasına güvenenler içindir. Ancak okuma-yazma bilmediğinden dolayı Kur'an ve sünneti birbirine karıştırmasından emin olunan kimse veyahut duyduğunu unutmaktan ya da iyi muhafaza etmekten korkan kimsenin yazmasında bir mahzur yoktur. Hz. Peygamber'in bazı sahabilerden Hadis yazmasına müsade ettiğine delalet eden haberler bu şekilde yorumlanabilir.

Ebu Davud, el Hakim ve başkaları Abdullah b. Amr b. As'dan şöyle rivayette bulunmuşlardır. «**Resulullah'a dedim ki; Ey Allah'ın Rasulu senden duyduğum herşeyi yazabilir miyim, Resulullah «evet» dedi. Ben «sakin halinizde iken de kızgın halinizde iken de mi» diye sordum. Resulullah «evet», benim her halimde de benden haktan başka bir şey sâdır olmaz.**» buyurur.

Buhari de, Ebu Hureyre (ra)'den şöyle bir rivayette bulunmuştur. «Resulullahın ashabı içerisinde Ab-

dullah b. Amr b. As hariç benden daha fazla hadis bilen hiç kimse yoktu. Çünkü O duyduğu hadisleri yazardı ben ise yazmazdım.» Abdullah gibi olanlar Kur'an ve hadisi karıştırmaktan emin olunan kimselerdir.

Tirmizi de, Ebu Hureyre (ra)'nin şöyle dediğini rivayet eder: «Ensardan bir kişi Hz. Peygamber'in meclisinde oturup onun sözlerini dinlerdi. Bu sözler çok hoşuna gider ancak ezberleyemezdi. Bunun üzerine bu durumu Hz. Peygambere şikayet edince Resulullah —eliyle yazıya işaret ederek— ona yazmasını salık verdi.

Buhari ve Müslim Sahih'lerinde «Yemenli Ebu Şah'ın Hz. Peygamberden Mekkenin fethi sırasında irad ettiği hutbenin kendisine yazıverilmesini istemiş o da «Ebu Şah'a (hutbeyi) yazıverin» dediğini rivayet etmişlerdir.

Yine Buhari **Sahih**'inde şu rivayete yer verir: «Hz. Ali'ye Kur'andan başka kendilerine Hz. Peygamber'den kalan bir şeyin olup olmadığı soruldu. O; «Hayır, canlıyı yaratan, tohumu yaran Allah'a yemin olsun ki, (Bizim yanımızda) Kur'an'dan başka sadece kendi kitabını anlayışı hususunda Allah'ın bir kuluna verdiği anlayış ve bir de şu sayfadakiler var» dedi. (Ravi) Hz. Ali'ye «o sayfada neler var» deyince O, «diyet, esirlerin salıverilmesi ve bir kafire karşılık Müslümanın öldürülmemesi (ile ilgili hükümler) vardır, diye karşılık vermiştir.

Ayrıca Hz. Peygamber'in zekat, diyet ve miras ile bazı uygulamaları Amr b. Hazm ve diğer bazı (Valilerine) yazdığı tesbit edilmiştir.

Bazı alimler hadislerin yazılmasına izin veren haberlerin yasak getiren hadisleri nesh ettiği görüşündedirler. Çünkü yasaklama İslâm'ın ilk dönemlerine tesadüf eder ki bu zamanda ashabın Kur'an'ı bırakıp hadislerle uğraşmaları veya Kur'an dışındaki bazı şeyleri ona karıştırmaları endişesi sözkonusuydu. Daha sonraları bundan emin olununca yasaklama kaldırıldı. Nesh görüşünü destekleyen hususlardan birisi de izne dair bazı hadislerin sonraki tarihlere rastlamasıdır. Nitekim yazmaya dair hadisin ravisi olan Ebu Hureyre hicretin 7. yılında müslüman olmuş, Ebu Şah olayı ise Mekke'nin fethedildiği tarih olan hicri 8. senesinde vukubulmuştur.

Her hal-u karda Resulullah'ın dönemi bittiğinde sahabe arasında hadis yazanların sayısı pek fazla değildi.

HZ. PEYGAMBER'İN VEFATINDAN SONRA HADİS YAZIMI

Hz. Peygamber, Hakk'ın rahmetine kavuşur kavuşmaz sahabeden hadis yazanların sayısı artmaya başladı. Daha sonra Tâbiun'dan da yazanlar olmuş ve hadis yazımını sahabeden de ileriye götürmüşlerdir. Said b. Cubeyr'den rivayet edildiğine göre; O, ibn-i Abbas'tan duyduğu hadisleri bineğin üstünde yazmış, binekten inince de onları silmiştir.

Abdurrahman b. Ebiz'zenâd babasından şu rivayette bulunmuştur: «Biz helal ve haram (bildiren hadisleri) yazardık İbn-i Şihab (ez-zuhr-i) ise her duyduğunu yazardı. Ona ihtiyaç duyulduğu zaman O'nun ne kadar âlim biri olduğunu anladım» Hişam b. Urve'-

den rivayet edildiğine göre Yezid b. Muaviye zamanında bütün kitapları yanmış ve bunun için o şöyle demiştir: «Keşke malım ve ehlim telef olsaydı da kitaplarım yanmasaydı.»

Hz. Ömer (ra) hadisleri biraraya toplayarak yazıya dökmek istemiş ve bunun için sahabe ile istişare etmiştir. Sahabe yazması yönünde görüş beyan edince bir müddet bu konuda istihareye yatmış ancak Allah ona bir şey göstermemiştir.

Beyhaki **Medhal**'inde Urve b. Zübeyr'den şu rivayette bulunur. Hattab oğlu Ömer (ra) sünnetleri yazmak istedi ve bunun için sahabe ile istişare etti. Ancak sahabe görüş belirttikten sonra bir ay bu konuda istihareye yattı. Bir sabah Allah ona bir yol gösterdi ve şöyle dedi; «Ben sünnetleri yazmak istedim ancak sizden önce bazı kavimleri hatırladım, onlar birtakım kitaplar yazdılar ve onlara yönelerek Allah'ın kitabını terkettiler. Allah'a andolsunki ben kesinlikle Allah'ın kitabına bir şey karıştırmayacağım.»

GENEL OLARAK HADİS TEDVİNİ

Râşid Halife Ömer b. Abdulaziz dönemine kadar durum böylece sürüp gitti. Yani kimisi hadisleri yazıyor, kimisi yazmıyordu. Ömer b. Abdulaziz Hak ile batılın birbirine karışmasından veya sünnetlerin kaybolmasından korkarak hadislerin toplanıp tedvin edilmesini istedi. Zaman birinci yüzyılın başıydı. Diğer şehirlerde ilimleriyle tebaruz etmiş kişilere mektup göndererek hadislerin toplanmasını emretti. Ayrıca valilerine de bu emri bildiren birer mektup yazdı.

İmam Mâlik, Muhammed b. Hasan eş-Şeybâni tarikiyle gelen şu rivayete Muvatta'da yer verir. : «Ömer b. Abdulaziz Ebû Bekr b. Muhammed b. Amr ile Hazm'a yazdığı mektupta şöyle dedi : «Hz. Peygamber'in hadisleri, sünnetleri veya Hz. Ömer'in sözleri vb. gibi şeyleri bul ve yaz. Zira ilmin ve âlimlerin kaybolmasından korkuyorum.» (Ayrıca ona) Ensar'dan Amre binti Abdir'rahman ve Kasım b. Muhammed b. Ebu Bekr'in yanında ne varsa yazmasını tavsiye etti.

Buhari bir Ta'lik28'inde şöyle der; Ömer b. Abdülaziz Ebu Bekr b. Hazm29'a yazdğı bir mektupta şöyle dedi : «Kendi beldende Hz. Peygamberin hadislerinden ne bulursan yaz. Zira ilmin ve âlimlerin yokolmasından korkuyorum» **Tarih-i Isbahan** adlı eserinde Ebu Nuaym Ömer b. Abdilaziz'den onun bütün bölgelere mektup göndererek «Hz. Peygamber'in hadislerini toplayınız» dediğini nakleder.

Adil halife Ömer b. Abdulaziz'in mektup gönderdiği kişilerden birisi de Hicri 124'de vefat eden Hicaz ve Şam ehli âlimlerinden Medineli büyük İmam Muhammed b. Muslim b. Şihab ez-Zührî'dir.

---

28 Tâlik; isnadın başından bir ya da daha çok ravinin düşürülmesidir. Buharinin Sahihinde bunlar çoktur. Ancak bu gibi rivayetler kitabın aslında olmayıp, bab başlıklarında ve şahid olarak getirdiği haberlerde olur.

29 Babasının dedesine nisbet edilen bu zatın dedesi Amr, sahabidir. Babası ise Resulullah'ı (küçükken) görmüştür. Tabii bir fakihtir. Ömer b. Abdulaziz Medine'ye vali yaparak yargı işlerini ona devretmiştir. Ebu Bekr'den başka bilinen ismi yoktur. Künyesinin Abdulmelik olduğu söylenir. H. 120 yılında vefat etmiştir.

TEDVİN HAREKETİNİN HIZLANMASI

Her şehir merkezinde âlimler, kendilerine verilen bu görevi en güzel şekilde gerçekleştirdiler. Hadis ve sünnetleri seçerek toplamaya yöneldiler. Sahihini zayıfından, makbulunu merdudundan ayırdılar. Seleften hiç kimse hadisleri yazmakta bir sakınca görmedi. Daha önce aralarında bulunan hadis yazımı ile ilgili ihtilaf da bu şekilde ortadan kalkmış oldu ve bu konu istikrara kavuştu. Hadis yazımının cevazı konusunda hatta bunun müstahab bir davranış olduğu hususunda icma hasıl oldu. İlmi tebliğ etmekle mükellef olan ve fakat onu unutmaktan korkan birisi için vâcip olduğu uzak bir görüş olmasa gerektir.30

Hadis ilminde ilmi tedvin hareketi gelişti. Sıdk ve emanet sahibi araştırmacı bir topluluk bu kıymetli işin sonunda sıcak yaatklarmdan uzaklaşarak hokka ve defterlerine sarıldılar. Bu uğurda zor işlere katlandılar. Defter ve okkalarını yanlarından ayırmayarak şeyhlerle bir araya gelmeye ve hadisleri direk ağızlarından almaya gayret gösterdiler. Bu yolda uzun geceleri uykusuzlukla geçirdiler, ıssız çöl ve çorak arazileri katettiler. Muhtelif şehir ve bölgeleri dolaştılar. O günkü vasıtalarla yolculuk zor olduğu, imkânlar elvermediği halde ilim ve hadis rivayeti için üstün bir örnek oldular ki bu sayede (isimleri) ebedi kalan âlimler zümresine katılmış oldular.

Hadis ve sünnet için altınçağ kabul edilen yaklaşık olarak üçüncü asırda hadislerin toplanması sona erinceye kadar âlimler hadisleri toplamaya, tenkid ederek ayırmaya, Sahih, Sünen ve Müsned'leri te'lif etmeye devam

30 **Fethu'l Bâri**, c. 1, s. 165.

ettiler. Bu asrın son bulmasıyla cerh ve tâdil ile tenkid işi de neredeyse sona ermişti. Daha sonra hadis kitaplarını tertib etmek, düzene koymak ve onlara istidraklerde (yani eksik ve hatalı yönleri bulmak) bulunmak gibi işler başladı. Bu da dördüncü ve onu takibeden asırlarda devam etti.

Netice olarak (konuyu) şöylece özetleyebiliriz :

Sünnet, aradan uzun bir süre geçmeden tedvin edilmiştir. Özel bir anlamda tedvin Hz. Peygamber'in döneminde başladı. Sahabe asrında ve Tâbiun asrının ilk yıllarında gelişti, Tâbiun asrının sonlarında ise genel bir hüviyete kavuştu. Üçüncü asrın sonlarına kadar bu gelişme sürdü ve tamamen olgunluğa kavuştu ki, bu üç asır kurtuluş, hidayet ve doğru yolda ilim, amel ve iman gibi yüce hasletlere şâhid olan asırlardır.

İLİM UĞRUNA YAPILAN SEFERLER

İslâm âlimlerinin özellikle hadis imamlarının ve onu derleyenlerin en belirgin özellikleri şüphesiz çok göç etmeleri ve uzun yolculuklara çıkmalarıdır. Onlar sahabenin ve sahabeye en güzel şekilde uyan tâbiunun sünneti üzere yürüdüler. Onlardan birisine sika raviler kanalıyla bir hadis ulaşınca bununla iktifa etmiyorlardı. Bilakis hadisi vasıtasız olarak ilk ravisinden almak için gece gündüz demeden yolculuğa çıkıyorlardı. **Sahih-i Buhari**'de kesinlik ifade eden bir siga ile yapılan tâlike göre Câbir b. Abdillah el-Ensari Abdullah b. Uneys'ten bir hadis almak için, bir aylık yolculuğa çıkmıştır.

Buhari'nin «**el-Edebu'l Mufred**»inde İmam Ahmed ve Ebu Yâla'nın «**el-Musned**»lerinde naklettiklerine göre kıssanın tamamı şöyledir :

Abdullah b. Muhammed b. Ukayl Câbir b. Abdillah'ın şöyle dediğini işittiğini söyler; «Bir adamın Hz. Peygamber'den bir hadis işittiğini öğrendim. Bir deve satın alarak, bineğimi hazırladım ve bir aylık yolculuk sonunda Şam'a vardım. Bir de baktım ki Abdullah b. Uneys(miş). Kapıcıya «Câbir'in kapıda olduğu söyle dedim. O, «Abdullah oğlu Cabir mi?» diye sordu. Ben «evet» deyince çıkıp boynuma sarıldı. Ona «Senin Resulullah»tan bir hadis duyduğunu işittim. Senden işitmeden önce ölmekten korktum» dedim. O da şöyle dedi : **«Hz. Peygamberin şöyle dediğini işittim; «insanlar kıyamet günü çıplak olarak haşrolacaklar.»**

Yine Câbir'in şöyle dediği rivayet edilir : «Hz. Peygamber'in kısas konusunda bir hadisi olduğunu duydum, hadisin asıl ravisinin Mısır'da olduğunu öğrendim bir deve satın alarak Mısır'a kadar gittim adamın kapısına vardım...» bundan sonrası ilk kıssa da geçtiği gibidir.

Taberani, Mesleme b. Mahled'den Câbir'in kendisine gelerek şöyle dediğini nakleder : «Senin, müslümanın aybını örtmek ile ilgili bir hadis rivayet ettiğin bana ulaştı. Onu bana da söyler misin...» anlaşıldığına göre Cabir, bu gaye için farklı seferler düzenlemiştir.

İmam Ahmed'in munkatı bir senedle rivayet ettiğine göre büyük sahabi Ebu Eyub el-Ensâri müslümamn aybını örtmek hususunda rivayet ettiği bir hadis için Ukbe b. Amir el Cuheni'ye gitmiştir.

Ebu Davud, **Sünen**'inde Abdullah b. Bureyde tarikiyle sahabeden birisinin Fadale b. Ubeyd'den bir hadis almak için Mısır'a gittiğini nakleder.

Tabiun ve onlardan sonra gelen âlimler de bu yol üzere yürüdüler.

Hatip [el Bağdadi] Ubeydullah b. Adiy'in şöyle dediğini rivayet eder : «Ali'nin yanında bir hadis olduğunu duydum. O'nun ölmesinden ve bu hadisin kaybolmasından korktum yola çıktım ve Irak'a gidip kendisini buldum.»

İmam Malik'in Yahya b. Said'den rivayet ettiğine göre Said b. Museyyib; «Ben bir tek hadis için gece, gündüz demeden yolculuk yapardım.» demiştir.

Hatib (el-Bağdadi) Ebu'l Aliye'nin şöyle dediğini nakleder : «Biz sahabeden nakledilen hadisler duyardık ancak gönlümüz buna razı olmaz, onlara gider ve bizzat onlardan dinlerdik.31

Şa'bi bir meseleden dolayı verdiği fetva için (birisine) şöyle der : «Sana bu fetvayı karşılıksız verdim ancak bundan daha küçük bir mes'ele için Medine'ye gidiliyordu.»

Dârimi sahih bir senedle Busr b. Ubeydullah'ın : «Ben bir tek hadis için şehirden şehire dolaşırdım» dediğini nakleder.

Ebu Kılâbe; «Sadece bir hadis işitebilir miyim diye Medine'de üç gün kaldım» demiştir.

İmam Ahmed'e : «İlim taleb eden birisi âlim birisinin yanında oturup tahsil mi görsün yoksa ilim yolunda sefere mi çıksın?» diye soruldu. O da «sefere çıkarak farklı belde âlimlerinden aldıklarını yazsın» diye cevap verir.

İlim ve hadis uğruna uzun yolculuklara katılanlar arasında, Ebu Hanife, Malik, Şafii, Ahmet ve diğerleri de vardır. Muhaddislerden ise sayılamayacak kadar çoktur.

---

31 İbn-i Hacer, **Fethu'l Bâri**, c. 1, s. 141-142.

Bunların ilk öncüleri ise : Buhari, Müslim, Ebu Davud, Tirmizî, Neseî, İbn-i Mâce ve Hâkim gibi imamlardır. Bunlardan hayatı boyunca rahat ve istikrarın tadını tatmayanlar vardır.

HADİS TEDVİNİNİN GEÇTİĞİ SAFHALAR

Daha önce de belirttiğimiz gibi genel olarak tedvin hareketi hicri birinci asrın sonunda başladı. Farklı beldelerdeki âlimler Râşid Halife Ömer b. Abdilaziz'in da'vetine icabet ettiler. Muhtelif bölgelerde İslâmî ilimler sahasında otorite olan kişiler hadisleri toplama işine soyundu. Bu geniş sahada âlimler birbirleriyle (adeta) yarıştılar. Medine'de İmam Mâlik (Ö : 179) Mekke'de Ebu Muhammed Abdulaziz b. Cureyc (Ö : 150) Şam'da el-Fuzaî (Ö : 156) Yemen'de Ma'mer b. Râşid (Ö : 153) Basra'da Hammad b. Seleme (Ö : 176) ile Said b. Ebi Arube (Ö : 156) Kûfe'de Sufyan es-Sevri (Ö : 161) Horasan'da Abdullah b. Mubarek (Ö : 181) Vasıt'ta Huşeym b. Beşir (Ö : 188) Rey şehrinde ise Cerir b. Abdulhamid (Ö : 188) ve daha niceleri birer eser te'lif ettiler. Bunların tamamı hicri ikinci asırda yaşamışlardır.

Bu asırda müelliflerin metodu hadisleri sahabe sözleri ve tâbiun fetvalarıyla birlikte toplamak olmuştur. Bu husus İmam Malik'in Muvatta'ında açıkça görülmektedir.

Sonra hadis tedvini için yeni bir dönem geldi. Ki bu dönemde sadece Hz. Peygamber'in hadisleri toplandı. Bu adım ikinci yüzyılın başında atıldı. Bu adımı atanların bir kısmı müsned tarzında eserler verdiler. Bu da konularına bağlı kalmaksızın bir sahabinin hadislerini biraraya getirmekten ibarettir. Mesela namaz ile ilgili bir hadis

zekat ve cihad ile ilgili bir hadis ile yanyana gelebilir. İmam Ahmed Osman b. Ebi Şeybe, İshak b. Râhûye vb. gibilerinin müsnedleri bu çeşitdendir. Müsned sahipleri sadece sahih hadislere bağlı kalmayıp hasen ve zayıf hadisleri de kitaplarına toplamışlardır.

Meşhur **Kûtübü Sitte** sahibi gibi bazı hadisciler de kitaplarını fıkıh bablarına göre te'lif ettiler. Bunların bir kısmı sadece sahih hadisleri biraraya getirdiler. Buharî ve Müslim gibi. Bazıları da Sahihin yanında zayıf ve hasen hadislere de yer verdiler. Ancak bazen buna işaret ederken bâzen de buna işaret etmediler. Bu okuyucunun bilgisine ve makbul haberleri, merdud olanlardan; zayıfları, sahihten ayıracak tenkit gücüne, güvenden kaynaklanıyor. Bunun en güzel örnekleri «**Sünenu'l Erbaa**» dediğimiz **Ebû Davud, Tirmizi, Nesaî,** ve **İbn-i Mâce**'dir.

Hicri üçüncü asır (200-300) Sünnetin toplanması, tedvini, tenkid ve temyizi bakımından altınçağdır. Hadis imamları ve uzmanları, tenkid konusunda mahir ve sarraf olanlar bu asırda yetiştiler. Nerdeyse sabit olan bütün hadisleri az bir kısmı müstesna içine alan Kütub-i Sitte ve benzerlerinin güneşleri bu asırda parladı. Bütün fakihler, müctehidler, müellifler, öğretmenler, bu eserlere itimad ettiler. Tebliğciler, ıslahcılar ve ahlakçılar, psikolog ve sosyologlar arzu ettiklerini bu eserlerde buldular.

HADİSCİLERİN TENKİD VE DİRAYETE VERDİKLERİ ÖNEM

Hadis imamları hadisleri sağlam kitaplarda toplamakla ilgilendikleri gibi kabulu ve reddini gerektiren sened ve metin yönlerinden de araştırmaya özen göstermişlerdir. Hakikaten hadisin bu yönleriyle ilgilenmek çok

faydalı ve övgüye değerdir. Çünkü iyiyi kötüden, sahihi illetliden, ayırmak buna bağlıdır. Sünnet bu yolla her türlü uydurmadan korunmuş olur. İslâm Şeriatı bu şekilde muhafaza edilmiş olur. Bu yönden araştırılan konular şunlardır: Sahih, hasen ve zayıf hadisler ve bunlardan herbirinin durumu, munkati, mu'dal, şazz, maklûb, munker, muztarıb ve mevzu gibi zayıf hadis çeşitleri, bunlarla ilgili olarak cerh ve tâdil yönünden râvilerin durumları ve bununla ilgili lafızlar, rivayet ve şartarı hadis tahammülü ve keyfiyeti, eda ve lafızları, (hadisi başkalarına naklederken kullanılan tabirler), hadisin illetleri, garibi ve muhtelefi (çelişkili hadisler), nasihi ve mensuhu, ravilerin tabakaları, vatanları, ölüm tarihleri ve bunlara benzer bir çok konu ki, hepsine hadis ilimleri ve rical kitaplarında geniş bir şekilde yer verilmiştir.

Biraz önce hadislerin genel olarak birinci asrın sonunda tedvin edildiğini belirttik. Sakın rivayet ve şartları, raviler ve sıfatları, cerh ve tâdil gibi konuların o zaman olmadığını sanma çünkü bütün bu hususlar kalplere ve zihinlere nakşedilmişti. Bu gibi ilimlerin durumu hadis metinlerinin durumu gibiydi. Hadisleri toplayan imamlar bunlardan habersizdi denilemez bilakis bunları en güzel şekilde biliyorlardı. Görünürde olmasa bile zihinlerinde vardı. Nitekim hadisleri tedvin ederken rivayetleri kabul konusunda aşırı ihtiyata yer vermeleri hadislere yalanın, hatta ve gafletin karışmasını önlemeleri hususunda bize gelenler bunları bildiklerini doğrulamaktadır.

Bu hususu ilk asırlarda yazılan eserlerde açıkça görebilirsin. Bu eserlerde metinler ile; tenkid ve rivayet ilminin usulü beraber verilmiştir. İmam Şafî (Ö : 204)'nin **er-Risale**'sinde işlediği konular, İmam Ahmed (Ö : 241)'in

talebelerinin, kendisine sordukları sorular ve aralarında geçen konuşma, İmam Müslim (Ö : 161)'in **Sahih**'inin mukaddimesinde yazdıkları, İmam Ebu Dâvud (Ö : 275)'un meşhur **Sünen**'inde takib ettiği metod ile ilgili Mekke ehline yazdığı risâle, İmam Ebu İsa et-Tirmizî (Ö : 279)'nin **Câmi**'inin sonunda aldığı, sahih, hasen ve zayıf hadislerle ilgili **«el-İlel»** adlı kitabı, İmam Buharî (Ö : 256)'nin kaleme aldığı **«Üç tarih»*** ve benzeri gibi eserler hep bu cümledendir.

Bütün bunlardan dolayı rahatlıkla diyebiliriz ki : Hadis tenkidi, sahih hadisleri sahih olmayandan ayırma işi; müsned, câmi ve diğer hadis kitapları te'lif edilirken beraber olmuştur. Bâzı hadis kolleksiyonlarında derecesine işaret edilmeksizin —ki bu oldukça azdır— zayıf münker ve mevzu haberlere yer verilmesi hadis imamlarının cerh ve ta'dil sahih ve zayıf hadisin şartlarında ihtilaf etmelerinden kaynaklanıyor. Cerh konusunda kimisi aşırı sert, kimisi yumuşak, kimisi orta yollu davranmıştır. Bazılarının keşfedemediği illetleri bazıları bulabilmiş. Bu ise, İslâm'da araştırma hürriyetine en güzel örnektir. Ancak bu hürriyetin aslı; hakkı ortaya çıkarmak ve batılı yok etmek içindir, yoksa heva ve arzuları tatmin için değildir.

İSLÂM'DA MAKBUL RİVAYETİN ŞARTLARI

Hadisciler makbul rivayet için öyle şartlar koymuşlardır ki, bu şartlar; ravinin doğruluğu, nakillerinde yalan, hata ve gafletten beri olduğunu fazlasıyla göstermektedir. Bu şartları şöylece sıralayabiliriz :

---

* Buhari; Bkz. Kitabu'd Daavât, 31, İbnü'l Hacer, Fethü'l Bâri, c. 1, s. 189, (mtrc).

1 — Müslüman Olması :

Bu içten ve dıştan İslâm'a teslim olmaktır. Allah'a, meleklerine, kitaplarına, peygamberlerine ve ahiret gününe imanı, Allah'ın şeriatı ve hükümlerini kabulu gerektirir. Gerek ilminde gerekse amellerinde bunlara bağlı kalması gerekir. Diğer dinlerde de yalan yasak olduğu halde, müslümanlık şartının konulması şunun içindir : Konu dini bir konudur, kafir, gücü yettiği kadar başkasının dinini yıkmaya çalışır. Ayrıca inandığı şeylerden dolayı ithama maruz kalmıştır. İtham unsuru baki kaldıkça dinî hususta rivayetlerinin kabulu doğru olmaz. Haberi mü'min değilken almış ve İslâm'dan sonra naklet-mişse kabul edilir.

2 — Mükellef Olması :

Bu akıl baliğ olmakla tahakkuk eder, çocuk ve delinin rivayeti alınmaz Birincisi şer'an sorumlu olmadığı için onu yalandan alıkoyan bir şey yoktur. İkincisine gelince, anlama, ayırma kabiliyetinin olmayışındandır. Tabii ki mümeyyiz olan çocuk buluğa ermeden haberi alır buluğa kavuştuktan sonra naklederse elbette rivayeti alınır. Sahabenin —Allah onlardan razı olsun— İbn-i Abbas, İbnu'z-Zubeyr ve Mahmud b. Rebiy gibi gençlerin rivayetlerini kabul hususunda icma etmeleri de buna delalet eder. Sahabeden sonra gelenler de bunu kabul etmiş ve temyiz yaşını beş olarak tesbit etmişlerdir. Bu konuda da Mahmud b. Rebi'nin şu hadisine dayanmışlardır : «Ben beş yaşında iken Hz. Peygamberin ağzına su alıp, yüzüme püskürttüğünü hatırlıyorum.»32

32 bkz. Buhari, Kitabu'd Daavât, 31, İbnu'l Hacer, Fethu'l Bâri, c. 1, s. 189, (mtrc).

3 — Adalet :

Kişinin takva ve murûet sahibi olduğuna delil olan bir melekedir.

Takvâ; Allah'ın emirlerini yerine getirmek, yasaklarından da kaçınmaktır. Bu da büyük günah işlememek, küçük günahlarda ısrar etmemek ve bidatlerden uzak olmakla meydana gelir.

Murûet ise; riayet edildiğinde insanı güzel ahlak ve adalet sahibi kılan edep kurallarıdır.

İki şey murûeti yok eder;

a) İnsanı aşağılayan küçük günahlar, küçük önemsiz bir şeyi çalmak gibi.

b) İnsanın onurunu düşüren ve onun şerefine halel getiren bazı mübah hareketler; yolda bevletmek, edebi aşacak tarzda mizah yapmak. Bu gibi şeyler daha çok örf ve âdetlere dayanır.

Hadiscilerin adaletten maksatları ravinin adil olmasıdır. Bu ister erkek ister kadın olsun, hür olsun, köle olsun gözleri görür olsun, olmasın farketmez. Hadisçiler erkeklik, hürriyet ve görmeyi şart koşmamakta haklıdırlar. Zira birçok hadisi müminlerin anneleri ve başka kadınlar, Zeyd b. Hârise gibi azatlı köleler ve İbn-i Ummî Mektum gibi amalar da rivayet etmişlerdir.

4 — Zapt :

(Bilgiyi muhafaza etmek) : Bu da iki kısımdır :

a) Ezberlemek suretiyle muhafaza etmek (zaptu's-Sadr)

b) Yazmak suretiyle muhafaza etmek (zaptu'l-Kitab)

Birincisi; Şeyhinden işitiğini ezberlemesi ve işittiği andan söyleyeceği ana kadar istediği zaman onu tekrarlayabilmesidir.

İkincisi; hadisleri yazdığı kitabı muhafaza etmesi ve onu işittiği andan rivayet edeceği ana kadar her türlü değişiklikten korumasıdır. Ravi bu kitabını ancak güvendiği ve değişiklik yapmayacağından emin olduğu kimseye ödünç verebilir.

Ezberlemek suretiyle muhafaza üzerinde icma meydana gelmiştir. Ancak yazmak suretiyle muhafazaya İmam Ebû Hanife ve İmam Mâlik gibi büyük imamlar karşı çıkmışlardır33. Cumhur'a göre ezberlemek şartıyla kitabından rivayet edenin rivayeti kabul edilir.

İşte bir ravide bütün bu şartlar tahakkuk edince rivayeti kabule şayan olur. Bu şartların tamamını taşıyan kimsenin doğru söyleyip söylemediğinden şüphe edilemez, hatta hadisçilerin tenkid metodlarına, cerh ve ta'dil yollarına, ravinin gerçek durumuna öğrenmek için yaptıkları araştırmalara zan ve töhmet altındaki ravilerin rivayetlerine gösterdikleri dikkate vâkıf olanlar, nerdeyse bu şartları taşıyan ravilerin yalan söylemelerinin imkansız olduğuna inanır. Bu hakikat rical kitaplarını okumayan ve hadisçilerin tenkit metodlarını bilmeyen bazılarına bir demagoji olarak görülebilir. Ama bu söylediklerim bir gerçektir. Bu kitaplar üzerinde derin araştırma yapanlar bilirler. Bilenler de (bu hakikati) itiraf ederler.

Zapt için de —biraz önce belirttiğimiz manada— ortaya koydukları şartlar rivayetlerinde hata ihtimalini uzaklaştırıyor galatı, hatası çoğalan, ezberleme gücü za-

33 İbnu's-Salah, **Mukaddime** ,s. 185.

yıflayanların rivayetlerini reddetmişlerdir. Aynı şekilde hatası ve sevabı eşit olan ravilerin de rivayetlerini reddetmişler ve onları munker olarak kabul etmişlerdir. Onun için hadisçilerin rivayetler hususunda haddinden fazla ihtiyatlı davrandıklarını açıkça görüyoruz. Hadisleri uyanık, zeki ve âdil kimselerden almış ve evham sahibi, rivayetlerde hata işleyenlerin naklettiklerini terketmişlerdir. Bu konuda sade insanın kendisinden kurtulamadığı nadir olan hatalaar musamaha göstermişlerdir.34

Nice dindar ve güvenilir kimse var ki hadisçilerin nezdinde hadis rivayet etmeye ehil değildir. İşte bu konuda bunlar hakkında bize gelen bazı rivayetler :

İbn-i Sirin'in şöyle dediği tesbit edilmiştir : **«Bu ilim dinin kendisidir, dininizi kimden aldığınıza iyi bakınız»**

Hicret Yurdu (Medine) nun İmamı, Malik b. Enes bakın ne diyor : «Biz bu mescidde 'falan Resulullah'ın şöyle dediğini nakletti' diye (hadis rivayet eden) nice insanlarla karşılaştık. Bunların her biri beytu'l-mâlı teslim edecek kadar emin insandı, ama ben onlardan hiç bir hadis almadım. Çünkü bu işin ehli değillerdi.»

Yahya b. Said el-Kattan da şöyle diyor : «Birçok salih kimse var ki hadis rivayet etmeseydi onun için daha hayırlı olurdu» tabii ki el-Kattan bununla hafıza gücü zayıf olanları kastediyor.

İmam Ahmed «İnsanları kendisinin arzularına uymaya çağıran heva sahibi, yalancı ve hadiste hata edip bu hataları kendisine bildirilince kabul etmeyen dışında herkesten hadis yazılabilir.» demiştir.

---

34 **Câmiu'l Usul**, c. 1, s. 72, **Şerhu Nuhbetu'l Fiker**, İstikamet Matbaası, s. 32.

Süleyman b. Musa da şöyle der; «Hadis imamları şöyle derlerdi; İlmi, hadisleri rivayet yolu ile değil de (orada burada buldukları) sayfalardan elde eden kimselerden almayın. Zira bunlar hadisleri birbirinden temyiz edemezler, kelimelerin yazılışında yanlışlığa düşer ve çok hata ederler.»35

Meşhur kitaplarında hadisleri toplayan imamlar sadece rivayete ve âdil ve zâbıt ravilerden şifahi olarak almaya itimad etmişler, yazmayı güven ve muhafazayı artırmak için kullanmışlardır. Ta ki bu dereceye ulaşmayan ve kendilerinden sonra gelecek hadis talibleri onlara müracaat etsinler.

HADİSCİLERİN METİN VE SENED TENKİDİNE VERDİKLERİ ÖNEM

Hadisçiler isnad tenkidine o kadar özen göstermişler ki, bu konuda eklenecek hiç bir şey kalmamıştır. Rical tenkidi hususunda bize büyük bir serveti miras olarak bıraktılar. Bu eserlerin bir kısmı sika raviler, bir kısmı zayıf raviler, bir kısmı genel olarak bütün raviler hakkındadır. Ravileri tenkid ederken sadece zahirî olarak cerhetmekle yetinmediler. Bilakis dahili yönden de tenkid ettiler, bunun en güzel delili de halkı işlediği bidate çağıranla veya çağırmayan bidat ehli ravilerin rivayetlerinin ayrı kategoride değerlendirilmesi teşkil eder. Nitekim hadisçiler birincisinin rivayetini red, ikincisininkini de kabul etmişlerdir. Çünkü birincisinin yalan söyleme ihtimali çoktur. Fakat ikincisi öyle değildir. Aynı şekilde işlediği bidate çağırmasa da bu bidatini destekleyecek bir rivayette bulunursa yine kabul etmemişlerdir. Bidate ça-

35 İbnu'l Muflih, **el-Âdabu'ş-Şer'iyye**, c. 2, s. 155.

ğıran birisi de bu bidate ters bir rivayette bulunursa böyle rivayetleri de kabul etmişlerdir. Çünkü bu takdirde psikolojik olarak yalan ihtimali oldukça azalıyor.

Sahibini yanlışlığa sevkedecek unsurları da göz önünde bulundurarak, devlet adamlarının kapısına gitmeyi onlardan ödül almayı ve benzeri şeyleri bir «cerh» sebebi saymışlardır.

Hadisciler isnad tenkidine (harici tenkid) önem verdikleri gibi metin tenkidi (dahili tenkid) ne de önem verdiler. Bunun da en güzel delili bir hadisin te'vil imkanı olmaksızın akla hisse ve müşahadeye ters düşmesini mevzu hadisin emaresi olarak görmeleridir. Hadisçiler çoğu kez Kur'an'a, meşhur sünnete ve tarihi hakikatlere ters düşen ve fakat te'lif imkanı olmayan birçok hadisi reddettiler, münker ve şazz hadisi, metni illetli ve metni muztarib gibi kısımları hadislerin içinde değerlendirdiler.

Evet hadisciler mutlaka gözönünde bulundurulması gereken bu sebepleri önemli bazı nedenlerden dolayı isnad tenkidine verdikleri önemi metin tenkidine vermediler. Bu sebebleri sahih hadis konusunda ayrıntılı olarak anlatacağız.

HADİSCİLERİN HADİSLERİN ANLAŞILMASI VE MANALARINA VERDİKLERİ ÖNEM

Hadisciler aynı şekilde yadislerin anlaşılmasına da büyük önem verdiler. Hadiscilere iftira atanların iddia ettikleri gibi onlar manalarını anlamadan sadece hadisleri taşımakla kalmamışlardır. Nitekim hadisleri her türlü şaibeden ayırarak eleyen ve onları saf bir şekilde toplayan ilk hadis imamları aynı zamanda fıkıh ve dirayet ehli kimselerdi. İmam Malik, Ahmet, Sufyan, b. Uyeyne,

Sufyan es-Sevrî, Buharî, Müslim ve diğer Kütub-i Sitte yazarları bunun açık örnekleridir.

Ahmed b. Hasan et-Tirmizi; Ahmed Hanbel'den : «Benim yanımda hem hadisci, hem de fakih olan kimse, hadis ezberleyip de fakih olmayan kimseden daha hayırlıdır.» dediğini işittiğini söyler.

Hâkim, **Tarih**'inde, Abdulaziz b. Yahya'nın şöyle dediğini rivayet eder; «Sufyan b. Uyeyne bize şöyle dedi; «Ey hadis ehli hadislerin manasını iyi öğrenin, ben otuz sene hadislerin manalarını anlamakla uğraştım.36 Buharî'nin bazı hadislerin tercemelerine bir hadisi fıkhî konular munasebetiyle farklı yerlerde bölük bölük vermesi (takti) gibi hususlara başlıklarına bakıldığı zaman ne gibi neticeleri doğurduğu görülebilir. Hadislerin anlaşılması ve fıkhî neticeleri ihtilaflı meselelerde müstakil görüşlerini de açıklar bir meselede tercih yapmadığı zaman onu kesip atmaz, bunlardan dolayı «Buharî'nin fıkhı bölüm başlıklarındadır.» denilir. Müslim'in kitabındaki tertibi de böyledir, Sünen sahipleri, özellikle Tirmizi bir işi bilen anlayan bir fakih edasıyla fıkhî görüşleri kitabında ortaya koymuştur

Evet sonraki asırlarda —az da olsa— metinleri anlamadan bütün gayretlerini hadis toplamaya sarfeden kimseler çıkmıştır. Bunlar daha çok hadisler güvenilir kitaplarda toplandıktan sonra ortaya çıkmıştır. Ebu'l Ferec, «Ibnu'l Cevzî'nin; **«Saydu'l Hâtır»** adlı eserinde bilmedikleri şeyleri taşıyan hamallar olarak vasıflandırdığı kimseler bunlar olsa gerek»37 demiştir. Burada bir çok örnekleri verilmiştir.

---

36 **el-Âdabu'ş-Şer'iyye**, c. 2, s. 129.
37 a.g.e. c. 2, s. 132.

LAFIZ VE MANA İLE RİVAYET

Âlimler; hadislerin harfi harfine orijinal lafızlarını korumanın İslâm teşriatında son derece önemli bir yeri olup; İslâm ahkamının yüce bir hükmü olduğunda ittifak etmiştir. Mümkün olduğu kadar orijinal lafızları muhafaza etmek gerekir. Hadis nakli ve rivayeti ile iştigal edenlere bu düşer. Hatta bazı âlimler mâna ile rivayeti caiz görmeyip bunu vacip addetmişlerdir.

Hadisleri mana ile rivayet etmeyi caiz görenler de bazı şartların ve son derece önemli ihtiyatların tahakkukunu şart koşarak şöyle demişlerdir: Hadisleri aslî lafızlarını terkederek mâna ile rivayet etmek; hitap tarzlarını ve lafızların inceliklerini bilmeyenlere haramdır.

Ancak lafızları taşıdıkları manalarıyla bilen onların ifade ettiği manalar hususunda uzman olan farklı manalara gelen lafızlarla zahir ve amm ifadeleri diğerlerinden ayıranın bu yola baş vurmasını caiz görmülşerdir. Fakih ve muhaddislerin cumhuru bu görüştedir.

Selef-i Sâlih lafzen rivayet etmeye azami gayret sarfetmiş ve mâna ile rivayetin belli ölçüler dahilinde verilmiş bir ruhsat olduğu görüşündedir. Bâzıları mâna ile rivayeti uygun bulmamış lafızlarla rivayet etmekle yetinmişler. Veki' (İbnu'l Cerrah) şöyle demiştir; «Kasım b. Muhammed, İbn-i Sirin ve Reca b. Hayve —Allah onlara rahmet etsin— hadisleri aslî lafızları ile tekrarlıyorlardı». Beyhaki'nin el-Medhal'in de belirttiğine göre İmam Malik de lafzen rivayet hususunda ısrar etmiş, merfu hadisleri mana ile rivayet etmeyi yasaklamış, ancak sair hadislerin lafzî rivayetine cevaz vermiştir.

Seleften mâna ile rivayete cevaz verenler de vardır. Nitekim İbn-i Sirin; İbrahim en-Nehai, Hasan-ı Basri ve Şabi'nin hadisleri mana ile rivayet ettiklerini nakleder.38

Burada bilinmesi gereken bir husus da şudur; mana ile rivayet etmek sadece hadis müdevvenatının içermediği hadisler için caizdir. Aksi takdirde hiç kimsenin herhangi bir musannıfın kitabında yer alan bir hadisin lafızlarını değiştirerek onun yerine aynı mânayı ifade eden başka bir lafza yer vermesi doğru değildir. Çünkü bu ruhsat sadece lafızları ezberleyen ve onları aynen aktaramayan kimseler içindir. Yazılı sayfa ve kitaplarda böyle bir durum söz konusu değildir. İbnu's-Salah'ın da dediği gibi bir insan lafızları değiştirmeye salahiyeti olsa da başkasının eserini değiştirmeye yetkisi yoktur.39

Bilinmesi gereken diğer bir husus Hz. Peygamber'in çok ma'naya şamil veciz ifadelerinde olduğu gibi lafızları ile ibadet edilen dua, zikir, ve teşehhüd hadisleri bu ruhsatın dışındadır.

Özel olarak tedvinin birinci asırda başladığını, genel anlamda ikinci asrın başında başladığını, mana ile rivayetin yazılı belge ve kitaplardan yapılmasının caiz olmadığını, hadisleri nakleden ravilerin aynı lafızlara bağlı kaldıklarını ancak bazılarının mana ile rivayeti uygun gördüklerini ve bu uygun görenlerin çoğunlukla fesahat ve belagat erbabı hâlis Arap olduklarını, onların bizzat Hz. Peygamber veya Hz. Peygamber'in bütün hallerine şahid olan ve ondan işitenlerden dinlediklerini, onların hitap tarzlarını ve sözün yorumlarını bildiklerini, rivayet ettik-

38 **Câmiu'l-Usûl**, c. 1, s. 54, (İbn-i Kesir), **el-Sâisu'l Hasis**, s. 166.
39 İbnu's Salah, **el-Mukaddime**, s. 189.

leri şeylerin din olduğunun farkında olduklarını, Hz. Peygamber'e yalan isnad etmenin haram olduğunun farkında olduklarını ve bunun Allah'ın şeriatı ve hükümlerine yapılacak bir iftira olduğunun farkında olduklarını bilirsek, bütün bunları gözönünde bulundurursak —daha önce işaret ettik— mana ile rivayetin dinde bir zarar teşkil etmediğini, bazı müşteşrik ve onların izinden yürüyenlerin iddia ettikleri gibi naslarda herhangi bir tahrif ve tebdilin olmadığını anlarız. Ayrıca kitabını koruyacağını tekeffül eden Cenab-ı Mevla, Resulünün sünnetini de tahrif ve tebdilden koruyacağını üstlenmiştir. Allah, her asırda sünneti tahriften, bozguncuların hilelerinden, ve cahillerin te'vilinden koruyacak âlimler varetmiştir. Bu sebeple içine karışan bâtıl giderilmiş ve geriye kalan hak, içenlere saf bir kaynak olarak bırakılmıştır. **«De ki hak geldi, artık batıl ne bir şey ortaya çıkarabilir. Ne de geri dönebilir (o tamamen yok olup gitmiştir.)**40

Şimdi Allah'tan yardım ve tevfik dileyerek reddiye ve mudafaya başlayabiliriz.

40 Sebe, 94.

EBU REYYE'NİN KİTABINA ÖZET BİR ELEŞTİRİ

Ağustos 1945 yılma tekabül eden Hicri 1364 yılının Ramazan ayında Mahmud Ebû Reyye, **er-Risâle** dergisinin 633. sayısında **«el-Hadisu'l Muhammedi»** (Hz. Muhammedin Hadisleri) başlığını taşıyan bir makale yayınladı. Hadis konusundaki görüşlerini içeren bu makalenin yakında yayınlanacak bir kitabının özeti olduğunu belirtiyordu. Okuduğum vakit yazdıklarının bir kısmını doğru bulmakla beraber bir kısmında haktan sapmalar gördüm. Bunun üzerine kalemi aldım ve bir reddiye yazarak **er-Risale** dergisine gönderdim. Derginin 642. sayısında yayınlanan makalemin sonunda; «Bunun yayınlanacak bir kitabın özeti olduğu için üstaddan kitabını yeniden inceleyerek gözden geçirmesini ortaya çıkan hakikatler için tekrar düşünmesini, hadis ilminin basit bir iş olmayıp inceleme, araştırma sabır ve metanet gerektiren bir iş olduğunu belirtmiştim.

Yazar bunu kabul etmemekle beraber benim tenkitlerime alınarak reddiyeme bir cevap yazmış ve **er-Risâle** mecmuasının 654. sayısında yayınlamıştır. Sözkonusu cevabi yazısının mukaddimesinde benim makalemin hakkı arayan bir makale olduğunu kabul ederek üzerinde durulmaya ve kendisine cevap verilmeye değer olduğunu belirtti Sonra Ebu Reyye kitabının neşrini geciktirdi ben de tekrar üzerinde düşünüyor zannettim.

Derken bu yıl (1377 h = 1958 m.) Üstad Ebu Reyye'nin «**Advaun ale's Sünneti'l Muhammediyye**» adında bir kitabı ortaya çıktı.* Kitabı üzerinde düşünerek araştırıcı gözüyle okudum. Önceki makalesinin büyütülmüş bir şekli olduğunu gördüm. Yazarın pek azı müstesna hiçbir düşüncesi değişmemişti. Bunun üzerine özellikle sünnet konusunda bilgi sahibi olmayanların düşüncelerinde sarsıntıya yol açtığı için geniş uzun bir reddiye yazmaya karar verdim. Bana hüsnüzan besleyen ve daha önceki reddiyemi hatırlayan fazilet sahibi bir çok kişinin teşvikleri bu isteğimi arttırdı.

Önce bu reddiyelerimi «el-Ezher»in (**ez-Zehra**) adlı dergisinde yayınlamak istedim, bu iş için Ezher dergisinden daha uygun bir dergi olabilir miydi? Çünkü bu dergi Ezher'in dili idi, İslâm'ın bayraktarlığını, tanıtımını ve ona uzanan dilleri susturmayı üstlenmişti, dünyanın her tarafındaki müslümanların güvendikleri bir dergiydi.

Kitabın geniş reddiyesinden önce kısa bir özetini burada vermeyi uygun gördüm. Dileyen bunu kitap ve yazarının metodu hakkında bir fikir veren ana çizgiler olarak da değerlendirebilir.

1 — Yazar büyük iddialar ortaya attığı halde bu iddialarını destekleyecek delillerden mahrumdur. Veya delilleri ortaya koymaya çalışmış ancak bunlar yetersiz kalmıştır. Yahut delilleri ileri sürmüş ancak bunlar da id-

---

* Kitap «**Muhammedi Sünnetin Aydınlatılması**» adı ile Muharrem Tan tarafından tercüme edilmiş ve Aralık 1988 tarihinde Yöneliş Yayınevi tarafından basılmıştır. Yanlışlarla dolu bu tercümenin tenkidi için bkz. İslâmi Araştırmalar Dergisi, c. 3, sayı, 4.

dialarının büyüklüğü yanında kısır kalmıştır. Mesela kitabının beşinci sayfasındaki şu iddiası buna bir örnektir.; «Hadis alimleri rivayet yönünden hadis ilmi için bütün gayretlerini sarfettikleri halde; bu ilimi tahsil etmeye geçmeden önce bilinmesi gereken önemli bir konuyu ihmal ettiler. Bu konu; Hz. Peygamber'in söylediği sahih hadislerin hakiki nassını araştırma meselesidir. Hz. Peygamber bu hadisleri söylerken yazılmasını emretti mi yoksa bunları yazmayı yasakladı mı? Sahabe ve onlardan sonra gelenler bunları tedvin ettiler mi yoksa bundan kaçındılar mı? Ondan rivayet edilen haberlere gerek lafzi olarak, gerek mâna yönünden onun ağzından çıkan sözlere tıpatıp uygun mudur, ters midir? (İşte hadisciler bütün bu soruların cevaplarını ihmal ettiler.)

Yazarın ihmal ettiklerini iddia ettiği bu konuların tamamında hadisçilerin büyük araştırmalar yaptıklarını ve bütün çabalarını bu yolda harcadıklarını Allah da biliyor ilimde derinleşenler de biliyor.

Buna diğer bir örnek : 7. sayfadaki şu sözleridir : «Hadis kitaplarında sahih ve hasen olarak isimlendirilen hadisler arasında hemen hemen Hz. Peygamber'in ağzından çıkan lafızlara ve terkiplere uyan bir tek hadis bile mevcut değildir...»

s. 13'teki örnek de şöyle; «Bu konularla daha önce kimse ilgilenmediği için Hz. Peygamber'in hadisleri hususunda insanlar sağlam bilgilere sahip olsunlar diye bütün bunları içeren bir kitap te'lif etmek istedim.»

Oysa haddizâtında ortaya attığı bütün konular hakkında âlimler son sözü söylemişlerdir. Bu konudaki delillerimizi ileride ayrıntılı olarak ortaya koyacağımız eleştiride belirteceğiz.

2 — Yazar bazı konularda delil getirirken müsteşiklerin sözlerine dayanmıştır :

s. 81, 171 ve 172. sayfalarında yaptığı gibi, hikmet sahibi yazar —pek azı müstesna— müşteşriklerin İslâm'a ve müsülmana karşı kin beslediklerini; hür ve nezih olduğunu iddia ettikleri araştırmalarıyla (ki nezihlikle uzaktan yakından hiçbir alakası yoktur) zehir kustuklarını nasıl bilmez. Onların amaçları İslâm'ın Kur'an ve Sünnet gibi iki direğini yıkmak suretiyle yüce İslâm'ın yüce kalesini yıkmaktır.

Bütün çabalarına rağmen Kur'an'a şüphe sokamayınca genel olarak sünnetin mütevatir olmadığını ileri sürerek bütün çaba ve gayretlerini sünnet konusuna teksif ettiler.

Böylece bazı insanlar şüpheye düştüler; hatta bu şüphenin eseri olarak zaman zaman hadis konusunda gürültüye yol açan bazı görüşleri savunan araştırıcılara —ki Ebu Reyye de bunlardandır— rastlıyoruz. (Bunların ileriye sürdükleri görüşlerin) Müsteşriklerin mamulu olduklarına; bunlardan alıp ithal ettikleri ve yalandan kendilerine izafe ettiklerine Allah şahiddir.

3 — Yazar bazı konularda fazla uzatmış ve (lüzumsuz) bir çok nakillerde bulunmuştur. Bunun sebebi en uzak ihtimalle dahi olsa arzu ettiği neticelere ulaşmaktır. Mesela ma'na ile rivayetin dinî, edebî ve luğavî zararlarını anlatırken yaptığı gibi. Öbür yandan adalet ve zapt gibi konuları oldukça es geçmiştir. Ayrıca İslâm'da rivayet tenkidi ve rivayet ilminin üzerine bina edildiği adalet ve zapt gibi iki konu kitabda birkaç satırla nasıl geçiştirilebilir.

Bana öyle geliyor ki yazar bunu kasıtlı yapmıştır. Zira adalet ve zaptın şartlarını hadis imamlarının ortaya koydukları esas ve kaidelerle beraber zikrederse kitabında ileri sürdüğü bir çok şeye çelişki arzedecektir.

Rivayetleri tenkid etmek için hadis usulü alimlerinin koymuş oldukları usulün eski ve yeni insan aklının vardığı en yüksek noktadır desem aşırı gitmiş olmam. Allah'ın izniyle bu konuya da ileride genişce yer vereceğim.

4 — Bu yazarın enterasan yönlerinden biri de kendisini destekleyen ve görüşlerini te'yid eden uydurma haberlerden delil getirmesidir. Mesela 29. sayfada Medine'de çok hadis rivayet ettikleri için Hz. Ömer'in İbn-i Mes'ud Ebu'd-Derda ve Ebu Musa'yı hapsetiği rivayetini delil getiriyor. Oysa İbn-i Hazm'ın dediği gibi bu haber açıkça uydurma ve yalandır. Kaldı ki yazarın bir rivayeti İbn-i Hazma nisbet etmesi nakil yönünden ilmî güvenirlilikle asla bağdaşmaz.*

Bütün imamların ittifakıyla uydurma olan, sünneti Kur'an'a arzetme hadisi de delil olarak verdiği örneklerdendir.

Öbür yandan **«dikkat edin bana kitab ve bir misli verildi»** gibi sabit ve sahih bir hadise 252. sayfadaki ihtilaftan hareketle metin tenkidi yapılmış ve buna şüphe düşürmeye çalışmıştır.

---

* Birçok kimsenin kullandığı bu haber hakkında İbn-i Hazm mursel bir haber olup, delil olarak kullanılmaz demiştir. Beyhaki de aynı kanaate varmıştır. Zira senedde yeralan İbrahim b. Abdurrahman, Hz. Ömer'e ulaşmamıştır.
(Bkz. İbn-i Hazm. **el-İhkam fi usuli'l Ahkam**, tahk. Ahmed Muhammed Şakir c. 2, s. 139. Daru'l Âfaki'l Cedide Beyrut 1983 ayrıca bkz. İbnu'l Arabi, **el'Avâsım mine'l Kavâsım**• tahk. Muhibbuddin el Hatib, s. 87, Daru'l Ceyl, Beyrut 1987, (mtrc.).

123. sayfada İsrâ ve mirac hadisinde Hz. Musa'nın Hz. Muhammed'in Allah Teala'ya tekrar müracaatını sağlaması hadisine ta'n etmiş ve bunu İsrailiyattan saymıştır.

Yine «sadece üç mescide yolculuk yapılır» hadisinde Mescid-i Aksa'nın zikredilmesini 129. sayfasında İsrailiyattan saymıştır.

Aklî ve naklî ilimlerde imam olan **İbn-i Teymiye** —ki müellif kitabında sık sık ondan nakillerde bulunmuştur— bu hadisten delil getirmiş ve herhangi bir endişe de duymamıştır. Bu, Buharî ve Müslim'in ittifak ettikleri bir hadistir. İleride genişce reddiyeye geçince bunlara benzer çok şey görülecektir.

Bu hadislere ta'n hususunda müsteşriklerin ileri gelenlerinden başka yazara öncülük yapan seleften kimse bilmiyorum.

İnsanı üzen ve dehşete düşüren hususlardan bir tanesi 114. sayfada Buharî'nin Abdullah b. Amr b. As'tan rivayet ettiği 'Hz. Peygamberin Kur'an'da zikredilen bazı vasıflarının Tevrat'ta da olduğunu bildiren hadisi Kabu'l Ahbar tarafından talebesi Abdullah'a gelmiş bir hurâfe olarak değerlendirmesidir. Bilmiyorum bu iddia Allah'ın şu sözü ile nasıl bağdaşabilir? : **«Yanlarındaki Tevrat ve İncil'de (vasıflarını) gördükleri ümmî Resul ve Nebi'ye tabi olanlar...»**1

5 — Hadis uydurmacılığı bölümünde yazar siyasî ve mezhebî asabiyetten söz ederken müsteşriklerle aynı kanaate varmıştır. Şöyle ki ona göre 'bir sahabi'nin faziletini, herhangi bir görüşü, bir fikri destekleyen her ha-

1 **Arâf 157.**

dis mevzudur. Bunu güvenilir araştırma kaideleri kabul etmediği gibi hiçbir insaf sahibi insan da kabul etmez. Bundan dolayı yazar faziletler konusunda birçok sahih hadise dil uzatmıştır. Tevrat ve İncil'de bile faziletlerine değinilen sahabe hakkında hiçbir sahih hadisin olmaması, bazılarında bulunan meziyet ve faziletlerin bazılarında bulunmaması ma'kul değildir. Faziletler konusunda veya herhangi bir fikir ve düşünceye delil teşkil eden her hadisin mevzu iddiası ifrat ve delilsiz varılan boş bir yargıdan ibarettir. Aynı şekilde faziletler konusunda varid olan her hadisin sahih olduğunu iddia etmek de araştırma eksikliğinden doğan bir tefrittir. Öyleyse geriye vasat, âdil yol kalıyor ki o da sarih akıl ve tutarlı tenkid ile sahih ve sahih olmayan, merdud ve makbul haberleri birbirinden ayıran araştırıcıların yoludur. Faziletler ve benzeri hadisler konusunda hadis imamlarının takib ettikleri yol da budur.

6 — Yazar dindar ve ahlak sahibi insaflı hiçbir gönlün razı olmayacağı şekilde Allah Resulunun ashabından Ebu Hureyre (ra)'ye ağır ithamlarla yüklenmiştir. Biz peygamberler dışında hiçbir beşerin masum olduğunu iddia etmiyoruz. Ancak biz ilim ve fazilet yönünden herkese hakkını vermek istiyoruz. Kimsenin aklına pranga vurmak da istemiyoruz. Sağlıklı tenkid kaideleri çerçevesinde her araştırmacı istediği tenkidi yapar ve dilediği görüşü ortaya atar. Ancak dileğimiz, âlimlerde olduğu gibi tenkidcinin tenkid âdabına uyarak, insafı elden bırakmaması, kötü maksattan uzak olarak nezih sözlü, güzel tabirli olmasıdır.

Salih selefimiz de aralarında tartışıyor ve münakaşa ediyorlardı. Ancak onlar iftira, insafsızlık ve kötü sözlerden uzak kalmış, iffeti asla elden bırakmamışlardı. Bı-

rakın edebi (edep bir yana) müellifin Ebu Hureyre efendimizin Allah'ın nimetini anarak sarfetmiş olduğu sözlere getirdiği yorumda her türlü rencide edici ifadeleri kalemine nasıl yakıştırdığını da anlamak mümkün değil. Yazar 187. sayfada aynen şöyle diyor; «Ebu Hureyre'nin kibir ve böbürlenmesi onu daha da bayağılaştırmış aslı ve mayası kendisine galebe gelmiş bu değerli hanıma karşı muamelede tüm edep ve haya sınırlarını aşmıştır. Rüyasında bile göremeyeceği bu evlilikten sonra şöyle demiştir : «Ben Busre bint-i Gazva'nın yanında karın tokluğuna çalışıyordum, bindiklerinde peşlerinden gidiyordum, indiklerinde onlara hizmet ediyordum şimdi de onunla evlendim. Ben biniyorum, indiğimde o bana hizmet ediyor...»2

İbn-i Sa'd-ın rivayetine göre şöyle demiştir : «Karın tokluğuna ve sırtının pekliği karşılığında Busre bint-i Gazvan'a hizmet ediyordum. O benden kendisine tabi olmamı ve hizmetinde her an kaim olmamı isterdi. Ne zamanki Allah Teala onu bana eş kıldı şimdi ben onun bana tabi olmasını ve hizmetimde kaim olmasını kendisinden istiyorum.»

Edebiyatçı ve araştırmacı yazar, bu ibareye getirdiği yorumda aynen şöyle diyor; «her türlü aşağılığı ifade eden, erdemlik ve şahsiyetlilikten âri olan şu söze bakın. Görüldüğü gibi (adam) eşini kendine hizmet ettirmek ve

---

2 el-İsabe'de rivayet edildiğine göre Mudarib b. Cüz şöyle demiştir. «Gece yürüyordum, birden bir adamın tekbir getirdiğini duydum. (Baktım ki Ebu Hureyre) Bu nedir? diye sordum «Ben, busre bint-i Gazvan'ın hizmetçisiydim. Onun için Allah'a şükrüm arttı dedi ve yukarıdaki kıssayı anlattı. (bkz. el-İsabe, c. 7, s. 206).

ona hakaret etmekle kıvanç duyuyor, asîl bir aileden gelen şerefli bir insan böyle yapar mı hiç.»3

Edebiyatcı (!) yazarın okuyucularına sunduğu bu ibareyi olduğu gibi bırakmakla yetiniyorum. Bunun hükmünü temiz ahlak mahkemesine ve insan vicdanına bırakıyorum, şüphesiz ki bu konudaki hüküm katı olacaktır.

Yazar, kitabının pek çok yerinde sünnet taraftarlarını ve kendi kanaatlerine muhalif olanları zaman zaman Haşeviyye olmakla zaman zaman muannid olmakla bazen de bağnazlıkla (donuk kafalı) suçlamıştır ki bu ve benzeri hususlar da te'lif ve tenkid eserlere yakışmaz.

Ebu Reyye rahat olsun, ben onun büyük sahabi Ebu Hureyre'ye yaptığı gibi ne onun akidesine, mezhebine ve yetişme tarzına ne de soyunun şerefli olup olmadığına veya şahsiyetli olmadığı gibi hususlara değinmeyeceğim. Kalemi elime aldığım günden beri bu tür safsatalardan kendimi uzak tuttum... Sövüp saymak sadece sağlam delil ve salim mantıktan yardım atmayan aciz kimselerin kârıdır. Ben kitabın konularını tenkid etmekten başka bir konuya girmeyeceğim.

Başarı ve yardımı sadece Allahtan dilerim.

Allahım yardım et ve kabul buyur.

---

3 Ebu Reyye'nin Ebu Hureyre hakkındaki sözü budur. İmam İbn-i ishak ise onun hakkında şöyle diyor «Devs beldesinden olup faziletli ve asâlet sahibi biriydi». İki sözün arasındaki farka bakın!..

DETAYLI ELEŞTİRİ
ALİMLERİN HADİSLERE VERDİKLERİ ÖNEM

Ebu Reyye kitabının 4. ve 5. sayfalarında şöyle diyor : «Hadisin İslâm'da böylesine saygın bir yeri olmasına rağmen âlimler ve edipler ona gereken önemi vermediler. Bu işi Hadis âlimleri diye isimlendirilen kişilere bıraktılar. Bunlar da kendi aralarında mütedavil kılarak kendi metodlarma göre tedris ettiler. Bu grubun ortaya çıkardığı metod, değişmeyen donuk kaideler üzerine bina edildi. İlk muhaddisler —ki bu kaideleri koyanlar onlardır— bütün gayretlerini ravileri tanımaya ve mümkün olduğu kadar ravilerin tarihlerine genişçe yer vermeye hasrettiler. Bu ravilerden sadır olan rivayetlerin sahih olup olmadığı veya makul olup olmadığı bunları ilgilendirmiyordu. Sonra gelen hadisçiler de bunların çizdikleri sınırlara takılıp kaldılar. İnceleme ve araştırmaya tabi tutmadan rivayetlerin ifade ettiği zahiri manâlara bağlı kaldılar.»

Yazar heva ve taassub sultasından kurtulamayan oryantalist misyonerlerden oldukça etkilenmiştir. Hatta hadisler hakkında onlardan daha aşırı bir hükme varmıştır. Böylece bu tutumuyla onları gitgide geride bırakmıştır.

Cevap :

1 — Yazarın yukarıdaki sözden ne kastettiği açıkça anlaşılmıyor. Fıkıh âlimlerini kastediyorsa onlar hadise

gereken ihtimamı göstermiş ve bu uğurda geniş çapta çaba sarfetmişlerdir. Bu konuda ahkam hadisleri ve bunların şerhlerine bakılması yeterlidir. Bu hususta onlarca ci.t eserin kaleme alındığı müşahade edilir.

Eğer dirayet (hadis metni) ile uğraşan muhaddisleri kastediyorsa onlar da hadislerin metinleri, şerhleri ve tahlillerine oldukça fazla yer vermişler, araştırmadık önemli bir yerini bırakmamışlardır. Güvenilir hadis kitaplarından hiçbiri yoktur ki, üzerine birçok şerhler yazılmasın. Bunun için herhangi genel kütüphanenin kataloğuna bakılması yeterlidir. O zaman müslüman âlimlerin hadis ilmine verdikleri önemi, Kur'ana verdikleri önem hariç hiçbir şeye vermedikleri görülecektir. Bu konuda bize büyük bir servet bırakmışlardır. Hatta ilmî kıymetinden dolayı hadis sahası gayr-i müslim âlimlerden bir grubu da cezbetmiş, onlardan da bu sahada araştırma yapan ve bu uğurda ömür tüketenler çıkmıştır.

Şayet ahlak ve mevize âlimlerini kastediyorsa, onlar da te'lif ettikleri kitapları Hz. Peygamberin hadisleri ile doldurmuşlardır. Aynı şeklide edebiyat ve belağat âlimleri de çoğu yerde kendi kitaplarında hadislerden deliller getirmiş ve ihtisasları yönünden hadislere gereken ilgiyi göstermişlerdir. Bazıları hadislerin sanat ve edebiyat yönünü ortaya çıkarmak için eserler yazmışlardır. İmam Şerif (er-Radiy)'in **«İcazu'l Kur'an»** adlı eserinin tamlaması olarak kaleme aldığı **«el-Belağat'un-Nebeviyye»** eserinde yaptığı gibi.

Yazar, muhaddislerin dışındaki âlimlerden ve edebiyatçılardan ne istiyor? Kendisi haddini aştığı gibi onlardan da hadlerini aşıp işleri olmayan şeylere burunlarını sokarak sahih, zayıf, merdud, iyi ve kötü haberleri birbirinden ayırmalarını mı istiyor?

Edebiyat âlimleri, hadisçi olmayan benzerleri ehil olmadıkları konulara karışarak bilgi sahibi olmadıkları şeyler üzerinde durup izzeti nefislerini düşürmediler.

2 — Yazarın gerek burada gerekse kitabının başka yerlerinde hadisçileri karalaması onlara dil uzatması ve onları bağnazlıkla suçlaması onların değerlerini düşürmediği gibi müellifin de şanını yüceltmez. Bilakis araştırmacı ve âlimlerin yanında onun bu davranışı tenkid ve kınanmaya layıktır.

Hadis âlimlerinin ravi ve rivayeti tenkid etmek için ortaya koydukları kaideler; gerek eskiden gerekse şimdi tenkid ilminin ulaştığı en yüce noktalardır. Sonraki muhaddisler önemli bir yenilik getirmemişlerdir. Ancak tatbikatı genişletmek ve bazı sonradan gelişen psikolojik çalışmalardan istifade etmek bunun dışındadır.

Yazar biraz insaflı davransaydı, muhaddislerin kaideleriyle, beğendiği kimselerin kaideleri arasında bir karşılaştırma yapar ve böylece sağlıklı bir neticeye ulaşırdı. Fakat delilsiz olarak yukarıdaki sözü söylediği için bize de düşen umumî bir cevap vermek olmuştur. Adalet ve zapt konularına değinirken ayrıntılı olarak anlatacağız; ta ki muhadislerin kaidelerinin kısır ve donuk olmadığı ortaya çıksın.

HADİSÇİLERİN SENED VE METİN TENKİDİNE VERDİKLERİ ÖNEM

Bilmiyorum yazarın, muhaddislerin bütün çalışmalarını hadislerin isnadına hasredip metine önem verdiklerini, iddia etmeye gönlü nasıl razı olabilir? Hadis hakkında metninden hareketle şazz, munker,

muztarıp muallel ve mevzu olarak hükme varmaları, hadisin metninde bulunan belirtilerden dolayı mevzu olarak hükme varmaları, hadisin metninde bulunan belirtilerden dolayı mevzu olduğuna delalet eden esaslar bu iddia ile nasıl bağdaşabilir? (Mesela) hadis metninde, bir Arap dili edebiyatı uzmanını bırakın; arabın en fasihi bir yana fesahet sahibi birisinden sadır olamayacağına şehadet edecek şekilde lafız bozukluğunun bulunması, muhal olan bir şeyi içeren mana bozuklukları, hikmet sahibi birisinin söyleyemeyeceği demagoji ve abartmâ ifadeler, hadis metninin hisse ve müşahadeye ters olması, herhangi ma'kul bir te'vile medar olmadan Kur'an'a, mütevatir ve sahih sünnete ve icmâya muhalif olması veya hadisin Hz. Peygamberin zamanında mevcut olmayan bir durumu ifade etmesi gibi. Hadis uydurmacılığı tarihi ile ilgili kitapları dolduran esaslar hep (bir hadisi metninden dolayı mevzu sayan esaslardır.)1

Rebi' b. Huseym : Şöyle demiştir; «bir hadisin maruf olduğunu bildiren gündüzün aydınlığı gibi aydınlığı veya munker olduğunu ifade eden gece karanlığı gibi karanlığı vardır.»

İmam İbnu'l Cevzi de şöyle der : «Akıl, nakil ve usule muhalif olan bir hadis görürsen bil ki o uydurmadır sözü ne güzel sözdür». Bu konuda muhakkik İbnu'l Kayyım (el-Cevziyye)'nin de kıymetli bir sözü var ki Aliyyü'l Kari «el-Mevzuât» adlı eserinde zikretmiştir. İşin garip tarafı yazar kitabının 104 ve 105. say-

1 «el-Vaz'u fi'l Hadis» (Hadiste Uydurmacılık) adlı kitabımda uydurma belirtilerinden 14 tanesini belirttim; bunların çoğunluğu metne yönelik olanlardır.

falarında buna benzer şeyleri zikretmiştir. Ancak önce söylediği sözleri ile sonra yer verdiği muhakkiklerin sözleri nasıl bağdaşabilir bilemiyorum?

Bu konuda daha çok açıklığa kavuşsun diye bazı hadisçilerin metin tenkidlerini burada aktarmak istiyorum. Böylece bütün gayretlerin sened tenkidine hasredilip metin tenkidinin yapılmadığı iddiasının yanlış olduğu görülecektir.

İbnu'l Cevzi; «Göz ağrısından Cebrail'e şikayet ettim bana Mushaf'a bakmamı önerdi» hadisini değerlendirirken, Hz. Peygamber'in zamanında mushaf varmıydı ki bakılsın der.

Hafız İbn-i Hacer bir mevzu Hadis olan «Cebrail Mirac gecesinde bana bir ayva verdi, ben de yedim. Hatice o zaman Hz. Fatıma'ya hamile idi.» hadisini değerlendirirken şöyle der: «Bunun uydurda olduğu açıktır. Zira bi'l ittifak Hz. Fatıma Mirac'tan önce dünyaya gelmiştir.»

İbn-i Kayyim, «Bir adam hadis rivayet ederken aksırırsa bilin ki o doğrudur» şeklindeki uydurma hadisi tenkid ederken şöyle der; «Bazıları bu hadisin senedini doğrulasa da insan hissi yalan olduğuna şehadet ediyor. Çünkü biz, çok aksıran fakat yalan söyleyen insanlar görüyoruz. Şayet bir hadisi bir kişi rivayet ederken aksırırsa yine de sıhhatine karar verilemez.

Sened zayıf hatta sağlam olsa bile hadis imamlarının metin tenkidine ne derece güvendikleri açıkça görülmektedir.

Buna bir başka örnek de Hayber ehlinden cizye alındığını bildiren hadistir. Bu haberi uyduran kişi

Sâd b. Muaz (ra)'ı şahid olarak zikreder. Bu hadisi tenkid edenler «Sa'd b. Muaz'ın Hayber'den önce Hendek harbinde vefat ettiğini Cizye hükmünün henüz nazil olmadığı için sahabe ve diğer araplar tarafından bilinmediği, söz konusu hükmün Tebük seferinden sonra nazil olduğu, yine bu hadiste Hayberlilerden cizye sorumluluğunun kaldırıldığı oysa, onların zamanında böyle bir mükellefiyetin zaten söz konusu olmadığı gibi benzer yönlerden ona kadar varan sebeple tenkid etmişlerdir.2 Hadislerin kusurlarını tesbit etmek ve mevzu hadisleri ortaya çıkarmak için te'lif edilen eserlerde bunlara benzer birçok örnek vardır. Bütün bunları belirttikten sonra hâlâ hadisciler bütün çabalarını isnad tenkidine hasrederek metin tenkidi ile ilgilenmediler denilebilir mi?

HADİSCİLERİN METİN TENKİDİNDE İHTİYATLI DAVRANMALARININ SEBEBLERİ

Hadisçilerin isnad tenkidine metin tenkidinden daha fazla yer verdiklerini inkar edemeyiz. Bunun bazı sebepleri vardır. Biz burada bu sebepleri okuyucu ve araştırmacılara sunmayı yararlı görüyoruz.

Aslında Hadis alimlerinin isnad tenkidinde attıkları uzun adımları metin tenkidinde uygulamamaları onların uzak görüşlü, derin düşünceli ve temkinli olduklarına bir delildir. Mesele dini bir mesele olduğu için sünnetin ortaya konmasında senedi gözettiler, dinin aslı ve kaynağı olan bir nass'ın tesbitinde ravinin iç ve dış görünüşüyle takva sahibi, sâlih, adil,

2 Aliyyu'l Kâri, el-Mevzuât, s. 119.

zabıt ve Hz. Peygamber'e yalan isnad etmekten uzak olduğunu tesbit etmekle yetinmişlerdir. Her ne zaman ravide zapt, hıfz, emanet, tebdil ve tağyirden uzak olma vasıflarıyla beraber, şartlarıyla birlikte adalet sıfatı da bulunursa yalan ve uydurma ihtimali imkansızlaşır, denilemezse bile oldukça uzak olur. Öyleyse metin tenkidinde aşırı gitmeye gerek yoktur. Bunun da başlıca sebepleri şunlardır :

a) Hadis bazen müteşâbih olur, manası anlaşılmaz; o takdirde sadece aklı hakem yaparak metni tenkid etmeye gerek yoktur. Zira bu tür müteşabih hadisleri akıl idrak edemez. Bundan ne kastedildiğini ancak Allah ve onu tebliğ eden Resulu bildirdiği takdirde anlaşılır. Bize düşen hakiki manasını Allah'a havale ederek varit olduğu gibi kabul etmek ve imkansız olan zahiri manadan kaçınmaktır ya da akla ve muhkem nakle uygun şekilde te'vil etmektir. Allah'ın sıfatları ve benzeri konulardaki hadisler bu çeşittendir.

b) Hadisin metni bazen mecazî olur, hakiki manayı ifade etmez. Gerek dil açısından gerekse usul açısından mecaza hamletme imkanı olduğu halde, hakiki manasına hamletme akla hisse ve müşahedeye terstir diyerek hadisi reddetmek sağlıklı araştırma kaideleriyle bağdaşmaz.

Sahih-i Buhari'de3 rivayet edilen güneşin battıktan sonra arşın altında secde ettiğini bildiren hadis

3 Buhari, Sahih'inde Ebu Zer'den şöyle rivayet eder; «Hz. Peygamber güneş batarken bana «güneşin nereye gittiğini biliyormusun?» diye sordu. Ben de Alla h ve Resulü daha iyi bilir dedim» Dedi ki «Arşın altına secde etmeye gidiyor;

gibi, şayet bu hadisi hakiki manasına hamledecek olursak yanlış olduğu açıkça ortaya çıkar, eğer mecazi olarak mana verecek olursak beliğ bir ifade olduğu ortaya çıkar. Zira güneşin secdesi yüce Allah'ın iradesine boyun eğerek seyrine devam etmesi ve Allah'ın yerleştirdiği sağlam sistemden şaşmayarak, kesintisiz ara vermeden devam etmesidir. Bu tür hadislerle, yaratıkları âlemlerin Rabbi'ne boyun eğmeye teşvik kastedilir. Son derece azametli bir yapıya sahip olan güneş, Allah'ın iradesine boyun eğiyorsa zayıf bir yaratık insanın —özellikle güneşe ibadet edenler— O'na inanması ve boyun eğmesi elbette gerekir.

Bu uslüb oldukça yaygındır. Mesela Arapların şöyle dediğini görüyoruz. «Devem yolun uzun olduğunu bana şikayet etti (dedim ki) sabret deveciğim ikimiz de mübtelayız» görüldüğü gibi bu şiirde ne şikayet ne de konuşma sözkonusudur. Bu sadece bir mecaz ve bir temsilden ibarettir. Temsildeki inceliğe bakın, eğer başka şekilde ifade edilse bu incelik görülmeyecektir. Bu tür beliğ temsiller hiç bir şüpheye maruz kalmayan ve bize mütevatir olarak gelen Kur'an-ı Kerim'de de mevcuttur. «Şimşek, Allah'ı hamd ile tesbih eder.» âyetinde olduğu gibi, öyleyse hadislerin de bu tür ifadeler kullanması ilk defa yapılan bir şey değildir.

---

izin ister ve ona izin verilir. Tam secde edeceği zaman kabul edilmez; izin ister ona izin verilmez ve geldiğin yere geri dön denir; o da battığı yerden doğar. Allah'ın «güneş belli bir yörüngede yüzer. Bu Aziz ve Alim olan Allah'ın koyduğu ölçüdür» âyetinde olduğu gibi. (Buhari, Tefsir Sure 36)

c) Hadis metni bazen gaybi bir haber olur. Kıyamet ve ahiret gününün özellikleri gibi, o takdirde gaybi bir şeyi zahire kıyas edip aklın yargısıyla reddetmek insafsızlık olur. Cennet ve sıfatları, nimetleri cehennem ve azabı hakkındaki hadisler de bu çeşitdendir.

d) Bazen hadis metni gün geçtikçe ilmi hakikatle ortaya çıkan ve Nebevî bir mucize olduğu anlaşılan bir metin olur. «Köpek birinizin kabını yalarsa biri toprakla olmak üzere yedi kez yıkasın» hadisi gibi. Bazı doktorlar köpek artığından meydana gelen mikrobun giderilmesi için toprağın fonksiyonunu isbat ettiler.4 Öte yandan bazı dinden nasibini alamayanlar bunu teşride zorlama ve bir mucazefet olarak kabul etmişlerdir. Ancak müminler hükmün hikmetini anlamadıkları zaman onu kulluğun gereği kabul edip itibar etmişlerdir.

İnsaflı herkesin göreceği gibi şayet hadis âlimleri yüzeysel bir değerlendirme ile hemen hikmeti gizli olan bu ve benzeri hadisleri reddetmeye kalkışsaydı sonra da açıkça bunun hikmeti ortaya çıksaydı o zaman bu, araştırma eksikliği, cehalet ve risaletin sahibinin hakkına tecavüz sayılmaz mıydı? Şimdi yazara soruyorum hala hadiscilerin takip ettikleri metodun doğru olduğu hususunda benimle aynı görüşte değil misin?

Yazar 6. sayfada şöyle iddia ediyor: «Muhaddislerin tamamı bu ilmi araştırmaya başlamadan, kitaplarını okumadan önce bilinmesi gereken önemli bir

4 Dr. Muhammed Vasfi, el-İslâmu Ve't-Tıbb, s. 286.

işi ihmal ettiler. Bu da Hz. Peygamber'in buyurduğu sözün hakiki nassını tesbit etmektir, Hz. Peygamber bu nassın aynen yazılmasını emretti mi yoksa terkederek bunu yasakladı mı? Sahabe ve onları takibedenler tedvin ettiler mi? yoksa buna yanaşmadılar mı? rivayet edilenler gerek lafzen gerekse manen olarak Hz. Peygamber'in ağzından çıktığı ifadelere uyuyor mu yoksa muhalif mi? sonra ondan yapılan bu rivayetler ne zaman tedvin edildi? Ümmetin âlimlerinin bu hususlaki durumları ne idi?...»

Bu iddiayı destekleyecek hiç bir delil yoktur.

Bu, hayatlarını bu uğurda harcayan hadis imamlarının hakkına açıkça tecavüzden başka bir şey değildir. Bahsettiği bu meseleler hakkında âlimler bir çok inceleme ve araştırma yapmışlardır. Onlarca hadis usûlü kitaplarında bunlar görülebilir. Mesela şu kitaplara bir göz atılması yeterlidir. El-hakim Ebu Abdullah'ın «**Ulumü'l-Hadis**»i, İmam İbnu's Salah'ın «**Ulumu'l-Hadis**»i, Hafız Iraki'nin «**Elfiyetu'l-Hadis**»i İmam Nevevi'nin «**et-Takrib**»i, Hafız İbn-i Kesir'in «**el-Baisu'l-Hasis fi ilmi'l-Hadis**»i, Hafız İbn-i Hacer'in «**Nühbetü'l-Fiker**»i ve şerhi, Hafız Suyuti'nin «**et-Tedrib**»i ve buna yazılan on kadar şerhleri büyük âlim el-Leknevî'nin «**Zafer'ul Emani (fi şerh-i muhtasari'l Curcani)**»si ve Şeyh Tahir el-Cezâirî'nin «**Tevcihu'n Nazar**»ı eski ve yeni yazılan daha nice eser. Hakikati araştıran kişiye bu kitaplardan her hangi birine müracat etmek yeterlidir. O zaman Ebu Reyye'nin hadiscilerin ihmal ettiklerini söylediği her konuda ayrı bölümler ve yeterli araştırmaların olduğunu ilm-i yakin ile bileceklerdir. Ayrıca hocasına tabi olarak bunların hadis imamlarına iftira olduğunu da göreceklerdir.

BÜTÜN HADİSLERİN MÂNA İLE RİVAYET EDİLDİĞİ İDDİASI VE BU İDDİAYA CEVAP

Yazar eserinin 8. sayfasında sabır ve metanetle araştırmaya koyulduktan uzun bir müddet sonra şaşırtıcı hakikatlere ve önemli neticelere ulaştığını şu şekilde belirtir: «Bütün hadis kitaplarında sahih diye isimlendirilen veya hasen olarak kabul edilen hadisler arasında hemen hemen Hz. Peygamber'in ağzından çıktığı gibi hakiki lafzı ve muhkem terkibi ile gelen bir tek hadis görmedim. Bazı kısa hadislerde geçen yalın kelimeler asli lafızlarıyla rivayet edilmişse de bu pek azdır. Bana öyle geliyor ki ıstılahlarında sahih diye isimlendirdikleri hadisler haddi zatında sahih olmayıp raviler cihetiyle sahih sayılmıştır.

Yazar burada son derece yanlış ve delilsiz bir hükme varmıştır. Biz hadislerin tamamının lafızlarıyla rivayet edildiğini söylemiyoruz. Zira bir tek hadis mana değişmese de farklı farklı lafızlarla rivayet edilirken nasıl böyle diyebilirim. Aynı şekilde yazarın iddia ettiği gibi bütün hadisler mana ile rivayet edilmiş de diyemeyiz. Bütün rivayetlerin ittifakla aynı lafızlarla naklettikleri hadisler mevcutken nasıl böyle iddia edilebilir. Bütün rivayetlerin bir tek lafzı ittifakla nakletmeleri bu lafızların Resulullahtan işitilen aynı lafızlar olduğuna delalet etmez mi? Öyle hadisler var ki Belagatten anlayanlar onun arabın en fasihinden yani nübuvvet pınarından fışkırdığından asla şüphe duymaz? Bunu daha önce de belağat ve beyan âlimleri fark etmiş ve Nebevî belagat ile ilgili kitaplar telif etmişlerdir.

Burada işaret edilmesi gereken bir husus; lafzen rivayet edilen hadislerin çoğunun kısa hadisler olduğudur. Ayrıca mana ile rivayet edilen uzun hadislerde değişiklik bir iki veya üç kelimededir. Hadis lafızlarının tamamında değişikliğe yol açan ma'na rivayeti çok azdır. Bunları uzun ve kapsamlı araştırmalardan sonra söylüyoruz. Nitekim Buharî, Müslim ve diğerlerinde Hz. Aişe'den rivayet edilen «vahyin başlangıcı» hadisi —ki uzun hadislerdendir— buna en güzel örnektir. Raviler bu hadisin çok az kelimelerini farklı varyantlarla rivayet etmişlerdir. Burada bu kadarla yetinmek istiyoruz. Yazarın kitabında mana ile rivayete ayırdığı bölümü tartışırken genişçe tenkid edeceğim. Orada onun delil olarak kullandıkları örneklerin bir kısmının lehine değil aleyhine delil olduğunu açıklayacağız. Tartışmasız hadis imamı olan hafız İbn-i Hacer bakın bu konuda ne diyor:

«Hz. Peygamber'in hadislerinden O'nun «cevamiul kelim» (yani az kelime ile çok şey ifade etme özelliği) vasfına delalet eden hadislerin bir kısmı şunlardır. Hz. Aişeden gelen **«Her kim bizim işimiz (dinimiz) içine ondan olmayan bir şeyi sokarsa bu iş merduddur»** hadisi, yine Buharî ve Müslim'in ittifak ettiği **«Allah'ın kitabında olmayan her şart batıldır»** hadisi, Ebu Hureyre'nin rivayet ettiği **«Ben size bir şey emrettiğim zaman gücünüz nisbetinde onu yerine getirin»** hadisi, Mikdad'ın rivayet ettiği dört Sünen'de yer alan Hakim ve İbn-i Hibban tarafından sahih olduğu bildirilen, **«İnsanoğlunun doldurduğu en şerli kap karnıdır.»** hadisi ve buna benzer araştırmayla ortaya çıkacak bir çok hadis gibi. Bunlar daha çok ravilerin lafızlarında tasarrufta bulunmadıkları hadis-

lerden görülür. Bu hadisler; varyantlarının az oluşu ve lafızlarının üzerinde ittifak edilmesi ile ortaya çıkar.»5

Hafız ibn-i Hacer'in zikrettiklerine şu hadisleri de eklemek istiyorum: «**Müslüman, müslümanların elinden ve dilinden emin olduğu kimsedir.**» «**İnsanlar içlerinde işe yarar bir tane dahi binit bulunmayan yüz deve gibidir.**»* «**Müminler bir bina gibidir, bir kısmı diğer kısmını destekler.**» «**Sevgide ve rahmette müminleri bulursun (diye başlayan)**» hadis, «**İnsanları ateşe sürükleyen dillerinin ürünüdür.**»

«**Haya İmandandır**» «**Küçük dere kenarında yetişen her nebat şişkinlikten ya öldürür ya da ölüme yaklaştırır.**» ve buna benzer bir çok hadis asli lafızları ve hakiki terkibleriyle gelmiştir.

Hadiscilerin sahih olarak isimlendirdikleri hadislerin haddi zatında sahih olmayıp ravilerin durumlarına göre sahih oldukları iddiasına gelince, bu kendisinden bin sene önce söylenen bir şeydir. Hadis imamları bu konuda şöyle demişlerdir: Hadisin sahih, hasen veya zayıf olduğu hükmüne varmak muhaddis açısından sahih ve hasen şartlarının tahakkuk edip etmemesine bağlıdır. Yoksa evvelemirde bu hadislerin sahih, hasen veya zayıf oldukları manasına gelmez. Bunu yakini olarak ancak gaybı bilen Allah bilir. Aklen doğru kimsenin yalan söylemesi veya yalancının doğru söylemesi mümkündür. Bu ihtimal hadis imam-

---

5 İbn-i Hacer **Fethu'l-Bâri**, c. 13, s. 211.

* Hadisin farklı anlamları için bkz. İbnü'l-Esir, **en-Nihaye fi Garibi'l Hadis** c. 1, s. 15 Beyrut; Ahmet Davutoğlu, **Sahihi Müslim Tercüme ve Şerhi** c. 10 s. 478 Sönmez neş. İst (Mtrc).

larını araştırmada derinleşmeye, incelemede ve hükmü tesbit etmede oldukça temkinli ve insaflı davranmaya sevketmiştir.

KUR'AN'IN MÜTAVATİR OLUŞUNUN SEBEBİ PEYGAMBER DÖNEMİNDE YAZILMASIDIR İDDİASI VE BUNA CEVAP

Yazar kitabının 10. sayfasında şöyle diyor: «Şayet hadis te Kur'an gibi Peygamber devrinde tedvin edilip Kur'an'a verilen dikkat ve inceleme hadislere de verilmiş olsaydı sünnet de Kur'an gibi mutevatir olarak gelirdi. Ve müslümanlar bu şiddetli ihtilafa girmezlerdi...»

Sanki yazar Kur'an'ın mütevatir oluşunu Hz. Peygamber döneminde yazılmasına bağlıyor. Oysa hakikatte öyle değildir. Zira tevatür Kur'an'ın lafzı ve nakli yönüyledir. Binlerce sahabi Hz. Peygamber'den almış ve onu ezberlemiştir. Tabiundan da binlerce kişi aynı şekilde şahabiden almıştır. İşte bu şekilde tevatürün kendileriyle sabit olduğu çok sayıda insan yine büyük sayıda bir insan topluluğundan alarak mutevatir olarak bize ulaşmıştır. Ve kıyamete kadar böyle devam edecektir. Kur'an'ın mütevatir oluşunun ana sebebi ezberlenmesi ve şifaen alınmasıdır, yoksa sayfalardan nakledilmesi değildir. Yazım; biri sayfalarda diğeri hafızalarda olmak üzere iki şekilde varlığını sürdürsün diye, koruma ve tesbit unsuru olarak kabul edilmiştir. Nitekim Hz. Ebubekir ve Hz. Osman dönemlerinde —Allah ikisinden de razı olsun— Kur'an'ı sayfalarda toplayanların gayesi de bu idi. Onlar, Hz. Peygamber'in huzurunda yazıldığı gibi yazıl-

masına önem verdiler. İşte sünnet de Hz. Peygamber döneminde yazılsaydı fakat tevatür derecesine ulaştıracak kadar kimse ezberlemeseydi yazarın iddia ettiği gibi —mütevatir olarak bize gelmezdi.6 Mütevatir olup olmamak çok sayıda insanın rivayet edip etmemesine bağlıdır. Nitekim Sünnet, Hz. Peygamber döneminde tedvin edilmediği halde az da olsa bir kısmı mütevatir olarak gelmiştir. Şayet mütevatirlik yazılmaya bağlı olsa idi büyük bir dikkat ve ihtimamla tedvin edilmiş kitaplar hep mütevatir olurdu. Oysa ne gezer?

SÜNNETİN DİNDEKİ KONUMU İLE İLGİLİ ÇELİŞKİLİ SÖZLER

Yazar kitabının 17. sayfasında şöyle diyor; «onlar, kavlî sünneti, Kur'an'dan sonra gelen dinin ikinci ya da üçüncü derecesinden kabul ettiler» birkaç satır sonra da şöyle diyor: «oysa ikinci dereceden dinden olan (yani dinin ikinci kaynağı olan) amelî sünnettir.» Kavli sünnetin ikinci dereceden bir kaynak olmadığı anlaşılıyor. Sözlerinin sonu öncesine çelişki arzeden yazarın bir konu üzerinde sebat kılmayarak, kendisinde meydana gelen bu kararsızlığın sebebini anlayamıyoruz doğrusu.

Sonra eş-Şatıbi'nin, **«el-i'tisam»** adlı kitabından kavlî ve amelî sünnet arasındaki farka bir sözünü delil getiriyor. Oysa Şatibî'nin sözü sünnetin kavil, fiil ve takrir olduğuna delalet ediyor. Daha sonra Reşit Rıza'nın şu sözünü naklediyor «dinde esas olan birinci mertebede Kur'an'ı Kerim'dir. İkinci derecede ise üzerinde ittifak

---

6 Mütevatir; âlimlerin istilahında: aklın yalan üzere birleşmelerini imkansız bulduğu bir topluluğun rivayetidir. Ve bu yakini ilmi oluşturur, fakat ahad haberler için aynı şey denemez

edilen amelî sünnettir. Ondan gelen ahad haberler ise gerek rivayet yönünden gerekse delalet yönünden üçüncü derecede gelir. Üzerinde ittifak edilenlerle amel edenler ahirette kurtulur ve Allah'a yakın olur. Gazzali de bu görüştedir» Görüldüğü gibi bu sözde onun çelişkili sözüne delil teşkil edecek bir şey yoktur. Muhakkiklere göre sünnet ister kavlî, ister fiilî, isterse takrirî olsun dinin ikinci kaynağıdır. Birinci kaynağı Kur'an'dır.

Şu kadar da var ki Reşit Rıza'nın ikinci derecede saydığı, üzerinde ittifak edilen amelî sünnettir. Yoksa genel olarak bütün amelî sünnet değildir.

Bu hususun izaha ihtiyacı vardır, yoksa maksat okuyucuyu şüpheler içinde bırakmak değildir.

MÜELLİFİN HZ. ÖMER'E, HADİS RİVAYET ETTİĞİ İÇİN BAZI SAHABİLERİ HAPSETTİĞİNE DAİR İFTİRASI

Ebu Reyye kitabının 29. sayfasında «Sahabe ve Hadis Rivayeti» başlığı altında şunları yazıyor. «İbn-i Hazm'ın, **el-ihkam (fi usulil Ahkam)** adlı eserinde rivayet ettiğine göre Hz. Ömer, çok hadis rivayet ettikleri için ibn-i Mesud, Ebu Musa (el-Eşarî) ve Ebud'Derda'yı Medine'de hapsetmiştir.»

Hakikatte (Hz. Ömer'e) bu iftirayı yapan İbn-i Hazm değil yazarın kendisidir. Yazar okuyucuya İbn-i Hazm'm bunu rivayet ettiği intibaını veriyor. Halbuki kesinlikle onun rivayeti değildir. Sadece kitaplarında zikretmiştir. Hadis ilminde mübtedi olanların da bileceği gibi bir hadisi rivayet etmekle kitabında yer vermek arasında fark vardır. Yine okuyucuya İbn-i Hazm'm bu rivayeti kabul ettiği intibaını da veriyor. Halbuki İbn-i Hazm bundan

beri olduğu gibi bu rivayeti tenkid ederek batıl olduğunu açıklamıştır.

Bakın ibn-i Hazm «el-ihkam»mda ne diyor: «Hz. Ömer'den O'nun İbn-i Mes'ud Ebud'Derda ve Ebu Zer'i Hz. Peygamber'den hadis rivayet ettikleri için hapsettiği rivayet edilir.» sigasıyla zikretmiştir. Şayet kendisi rivayet etseydi «Biz rivayet ettik derdi.» (Ayrıca) İbn-i Hazm bu rivayet hakkında senedinde yer alan İbrahim b. Abdurrahman b. Avf Hz. Ömer'i işitmediği için münkati olduğunu söyler. Münkati ise delil teşkil etmeyen zayıf hadislerdendir. Zira sakatlık senetten düşürülen ravide olabilir, hadisi onun uydurma ihtimali söz konusu olabilir. İbn-i Hazm sözlerine devamla şöyle diyor.7 «bu haberin yalan ve uydurma olduğu aşikardır. Çünkü bu durumda Hz. Ömer, ya sahabeyi itham etmiş olur ki bu takdirde kendisi de itham edilenlerden olur. Veya onları hadis ve sünnetin tebliğinden nehyedip gizlemelerini inkar etmelerini istemiş olur. Bunu yapmak ise insanı İslâm'dan çıkarır. Allah müminlerin emirini bütün bunlardan muhafaza eylesin, bunu kati surette müslüman olan birisi söylemez, şayet itham olunmadıkları halde hapsetmişse bu onlara zulumdur. Fasid anlayışına delil bulmak için bu ta'nedilmiş rivayetlere sığınanlar istediklerini tercih etsinler (her iki şekilde de yanlış olur.)»

İbn-i Hazm'ın dedikleri işte bunlardır. Yazar hala haberleri aktarırken güvenilir olduğunu iddia edebilir mi? Dikkatli okuyucu bu adamın âlimlerden yaptığı nakillerden şüphe duyarsa mazur sayılmaz mı?

Bu rivayetin yalan olduğunun delillerinden birisi de; İbn-i Mesu'd'un Hz. Ömer'in görüş ve yoluna tabi olan bi-

7 İbn-i Hazm, el-İhkam, c. 2, s. 139.

risi olmasıdır. Bu konuda o şöyle der : «şayet bütün insanlar bir tarafa Ömer de başka tarafa gitse ben Ömer'in yanında yer alırım» Hz. Ömer onu Kûfe halkına ilim öğretmek için göndermiş ve Kûfelilere «Abdullah'ı size göndermekle sizi nefsime tercih ettim» demiştir. Az hadis rivayet etmek hususunda O'nun Hz. Ömer'e muhalefet ettiğini akıl nasıl alır. Hz. Ömer'in de O'nu hapsettiği nasıl düşünülebilir?

Sonra yazar burada metin tenkidini nasıl ihmal eder, halbuki bütün hadisçilere metin tenkidini terkettikleri için dil uzatan O'dur, öncekilerin ulaşamadığı metin tenkidini kendisinin yaptığını iddia eden de O'dur. (Bunların) bir hucum ve sataşmadan ibaret olduğunu Allah biliyor.

Bunun dışında yazar bunun bir sayfa sonra yer verdiği Amr b. Meymun'un sözü ile çeliştiğini nasıl görmez. Amr b. Meymun şöyle demiştir. «Bir yıl Abdullah b. Mesud'a gidip geldim bu bir sene zarfında ne «Resulullah şöyle dedi» dediğini ne de ondan bir hadis naklettiğini işitmedim. Bir gün bir hadis rivayet etti birden bir hüzün kapladı ve şakır şakır terlediğini gördüm.»

Kendisinin tenkidçilerin şeyhi olduğunu iddia eden bir zata, gerekli açıklamaları yapmadan öncesi sonu, sonu öncesi ile çelişki arzeden rivayetleri getirmek yakışır mı?

Okuyucu kardeşim bütün bunların sebebi yazarın keyfinin istediğini alıp istemediğini almamasından kaynaklanıyor. Sonra o bu sözü müsteşriklerden kapmıştır,8 çünkü şazz rivayetleri alıp kabul görsün diye İbn-i Hazm'a izafe edenler onlardır.

---

8 «Nazratu'n fi Tarihi'l Fıkhi'l-İslâmi» adlı esere bakan bu haberi araştırmaya tabi tutmadan onlardan kaptığını görür.

«BANA KASTEN KİM YALAN İSNAD EDERSE...» HADİSİNE DİL UZATMASI VE BU KONUDAKİ HAKİKATİN İZAHI

Kitabının 37. sayfasında «**her kim bana yalan isnad ederse cehennemdeki yerini hazırlasın**» hadisi şerifine yer vermiş ve Hafız İbn-i Hacer'in bu hadisin bazı varyantlarında «mütaammiden» kelimesinin yerini almadığını, Buharî Müslim ve diğer hadis kitaplarında ise bu kelime ile beraber variddir, dediğini belirttikten sonra şöyle der; «Kim hakikaten inceleme yapar ve araştırmayı derinleştirirse içlerinde üç raşid halifenin de bulunduğu sahabeden gelen rivayetlerde «müteammiden» kelimesinin olduğunu görür hiçbir akıl sahibi Hz. Peygamber'in böyle bir şey dediğine ihtimal vermez, bana öyle geliyor ki : bu lafız, kasıtsız olarak Allah rızası için Hz. Peygamber'e yalan hadis isnad edenlere bir yol bulunsun veya hata vehm ve yanlış anlayarak başkasından hadis rivayet eden ravilere dayanak olsun diye ayrıca hataen bunu yapan günahsız olduğu için, bu konuda mesu'l tutulmasınlar diye, âlimler tarafından idrac diye bilinen yolla hadise sokuşturulmuştur.

Bu şekilde Ö'nun Hafız İbn-i Hacer'in söylediklerine ikna olmayıp, bu zorlama ve faraziyelere yer verdiğini görüyoruz.

1 — Bu hadis Buharî, Müslim ve diğer hadis kitaplarında bir çok sahabiden çok sayıda varyantla rivayet edilmiştir. İsnadları sahih, hasen ve zayıf olmak üzere bazı muhaddisler bunun sayısını yüze kadar ulaştırmıştır. Hafız İbn-i Hacer'in de **Fethu'l Barî**'de zikrettiği gibi bu hadisin bu lafızlarla tevatür derecesine ulaşan kanal-

larla rivayet edildiği bir gerçektir.9 Varyantlarının bu yüksek sayıya ulaşması (yani mütevatirlik) Hz. Peygamber'e yalan isnadının zemmi ile ilgilidir yoksa bu lafızlar ve verilecek cezanın hususiyeti ile ilgili değildir. Sonra yazarın iddia ettiği gibi bu rivayet üç halifeden gelmiyor, Buhari ve Müslim'de Hz. Ali'den onların dışındaki hadis kitaplarında da Hz. Osman'dan rivayet edilmiştir10 «müteammiden» kelimesi Buharî, Müslim11 ve diğer güvenilir hadis kitaplarının bir çok rivayetlerinde geçmiştir. İçinde bu kelimenin geçtiği rivayetler, geçmeyen rivayetlerden daha çok ve daha kuvvetlidir. Buharî ve Müslim'de Enes, Ebû Hureyre, Muğire b. Şu'be, Abdullah b. Amr b. As'ın rivayetlerinde bu kelime yer alırken, Hz. Ali, ve Zübeyr b. Avvam'ın rivayetlerinde yer almaz. Hadis tenkidcileri ve diğerine göre kaide, iki rivayet çatıştığı zaman isnadı çok ve kuvvetli olanlar tercih edilir. Burada da «müteammiden» lafzına yer veren rivayetler tercih edilir. Mutlak mukayyede hamledilir. Bu lafza yer veren rivayetlerin tercih unsurlarından bir tanesi de İsmailî'nin Müstahrec'i ile, İbn-i Mace'nin es-Sünen'inde12 Zübeyr b. Avvam yoluyla gelen rivayetlerde bu lafza yer verilmesidir. Hadisi ezberleyen ezberlemeyene karşı delildir. Aynı şekilde sahih rivayetlerde belirtildiği gibi okuyan ve yazan Abdullah b. Amr b. As'ın rivayetinde de bu lafız vardır ki, Abdullah'ın rivayeti başkalarından daha sikadır (güvenilirdir).

---

9 C. 1, s. 164 ve sonrası.

10 İbn-i Hacer (a.g.e.)'de sahih ve hasen tariklerle kendilerinden rivayet edilen sahabenin isimlerini serdetmiştir.

11 Buhari, Sahih Kitabu'l ilm, Müslim, Sahih Nevevî Şerhi ile c. 1, s. 65-70.

12 Fethu'l-Bari, c. 1, s. 162.

2 — Ebu Reyye'nin bu kelimenin hadise sokuşturulması için gösterdiği sebeplere gelince bunlar makul değildir. Bilmiyorum kasıtsızlık ile Allah rızası için hadis uydurma nasıl bir arada gelir —başka bilenin de çıkacağını sanmıyorum—. Bunu yapan kişi iddiasına göre hadis uydururken hayırlı iş ve faziletlere teşvik ederek Allah'ın rızasını ve şeriate hizmeti gözetir. Bunu yapanlar da ehl-i tasavvuftan cahil olanlar ile Kerramiye fırkasına mensup olanlarıdır. Bunlar tergib ve terhib için hadis uydurmaya cevaz vermişlerdir. Öyleyse bu maksatta hadis uydurmak ile kasıtsızlık nasıl birleşir? Bunun manası makbul ve doğru olmayan bir kasıt olmaksızın olmalıdır.

Yazar'ın bu kelimenin uydurulmasına «ravilere dayanak olsun diye» gösterdiği sebep ise yine yanlıştır. Çünki hata ve sehvi gidermek bu kelime ile olmaz, başka delillerle o zaten sabittir. İslâm şeriatında kendisinden bir kusur olmaksızın hata işleyen ve unutan kimseye günah yazılmıyacağı tesbit edilmiştir. Bu mukarrer bir durum olduğu halde söz konusu kelime ravilere bir fayda sağlamaz. Bu kelimeye yer verilişinin sırrı yalana şiddetli bir ceza terettüp ederken hata ile veya unutarak bir şey yapana günah olmadığını vurgulamaktır. Bu kelime ile kayıtlandırılması aslında tabirin dikkat ve nezahatine delildir. Bu da hataen ve unutarak bir günah işleyenin de buna dahil olduğunun vehmini kaldırmak içindir.

İmam Nevevi Müslim'in şerhinde şöyle diyor;13 «Eş'ari kelamcılarına göre yalan; gerek kasten gerekse sehven bir haberi olduğundan farklı olarak aktarmaktır. Ehl-i sünnetin görüşü budur. Mutezile ise şöyle demiş-

13 C. 1, s. 69.

tir; bir şeyin yalan olması için kasıt şarttır. Bu hadis de bize delildir. Zira Hz. Peygamber, kasıt ile kayıtlandırmıştır. Çünkü bazen kasten yalan söylendiği gibi bazen de sehven yapılır. Ayrıca icma ve kitap ile sünnetin meşhur naslarına göre hataen ve unutarak suç işleyene günah olmadığı açıktır. Hz. Peygamber mutlak ifade kullansaydı unutarak bu işi yapana da günah olduğu anlaşılırdı. Onun için kasıt ile kayıtlandırdı. Mutlak rivayetlere gelince onlar kasıt mukayyed rivayetlere hamledilir (Her şeyi bilen Allah'tır).

Ne varki hadis imamları hatacn veya unutarak suç işleyene günah olmadığım söylemelerine rağmen hataen ve sehven hadise sokulan bir şeyi Hz. Peygamber'e nisbet edilen bir yalan olması itibariyle mevzu hadislere benzer olarak saymışlardır. (Onlara göre) bu durumu açıklamadan böyle bir haberi rivayet etmek caiz değildir.

Halilî, ibnu's Salah, Irakî ve diğer bazı hadisçiler bu görüştedir14 İbn-i Main ve İbn-i Ebi Hatim gibi bazı cerh imamlarına göre ise bu tür rivayetler uydurma olarak kabul edilir. Bazı imamlar ise müdrec* olarak kabul etmiştir. Her ne olursa olsun bu tür hata ve unutmaları ravinin adalet ve zaptına halel getiren bir kusur olarak değerlendirmişlerdir.

3 — Bu yazarın ilginç yönlerinden birisi de «sarhoş olduğunuz halde» ifadesini terk ederek «namaza yaklaşmayın» diyen (Bektaşi)lerin yolunda yürümesidir. Biraz önce Hz. Ömer'in hadis naklettikleri için üç sahabi'yi hapsettiğine dair İbn'i Hazm'dan yaptığı rivayet görülmüştü.

---

14 İbnu's Salah, el-Mukaddime (Iraki şerhi ile birlikte) s. 110.

* Müdrec; ravisi tarafından isnad veya metine aslından olmayan bazı sözler sokulmuş hadis demektir (mtrc).

Orada yaptığını şimdi de **«Her kim bana kasten yalan isnad ederse...»** hadisini anlatırken yapıyor. 42. sayfada ibn-i Hacer'den nakilde bulunurken O'nun yukardaki hadisin mütevatir olmadığı görüşünde olduğunu belirtiyor, (yaptığı nakil şöyle); «Hadisin tarikleri çok olduğu için (hadiscilerden) bir cemaat mütevatir olduğunu söylemiştir Ancak bazı üstadlarımız bu konuda tartışmışlar, çünkü mütevatirin şartı (rivayetlerden) iki tarafın ve bunların arasındaki ravilerin çoklukla eşit olmasıdır. Bu da hadisin her varyantında mevcut değildir.» (görüldüğü gibi ibn-i Hacer'den naklederken) yer vermemiştir. Devamı harfi harfine şöyledir.15 «Böyle diyenlere şöyle cevap vermiştir: Mutlak mütevatir olmaktan maksat her asırda başından sonuna kadar bir topluluğun bir topluluktan rivayet etmesidir. İlim ifade etmesi için bu kafidir. Aynı şekilde Enes tarikiyle gelen hadisi O'ndan çok sayıda ravi rivayet etmiş ve tevatur derecesine ulaşmıştır. Hz. Ali'nin rivayetini Tabiunun meşhurlarından sika olan altı ravi nakletmiştir, ibn-i Mesud, Ebu Hureyre ve Abdullah b. Amr b. As'ın rivayetleri de böyledir. Eğer bunların her biri için kendisinden gelen sahabiden mütevatir olarak gelmiştir dense doğrudur. Çünki mütevatir için muayyen bir sayı şart değildir. İlim ifade etmesi kafidir. **«Nuhbetu'l fiker»** şerhinde ve **«Ulumu'l Hadis»** adlı kitabın değerlendirmesinde belirttiğim gibi ravide bulunan yüce sıfatlar çok sayı yerine kaimdir. Bu eserlerimde söz konusu hadisten başka mütevatir hadis yoktur diyenlere cevap verip örneklerinin çok olduğunu belirttim. **«kim Allah için bir mescid inşa ederse...»** hadisi, mest üzerine mesh; rukua varırken elleri kaldırmak, şefaat, havz(-ı Kevser)

15 c. 1, s. 164 Ezheriyye matbaası, (Kahire).

Ahirette Allah'ı görmek, imamın kureyşiliği ve benzeri hükümleri ifade eden hadisler hep bu çeşitdendir» aynı şekilde ibn-i Hacer'in Enes tarikiyle diye başlayan kısmı ibn-i Hacer'in sözü olup naklettiği bir şey değildir. Kasten terk ettiği bu açık sözlerden sonra yazar ibn-i Hacer'in yukardaki hadisin mütevatir olmadığı görüşünde olduğunu iddia edebilir mi ki, sözlerinden de bu anlaşılıyor.

Yazarın 39. sayfasının haşiyesinde yer verdiği; «asrımızda sünnet daileri ve isnad köleleri (hadiste geçen müteammiden) ziyadesini isbat için inad ediyorlar, sanki bunlar ibn-i Kuteybe, Buhari, en-Nesai, el-Munziri, el-Hattabi, İbn-i Hacer, Suyuti ve ibn-i Kayyım gibilerden daha iyi hadis ilmi biliyorlar» sözüne gelince bu fasid söze cevap vermeyeceğim sadece derim ki; bir çok rivayette bu ziyadeye yer veren Buhari'yi hatta bu ziyadeyi isbatlamak için bir çok açıklamada bulunan ibn-i Hacer'i burada zikretmekten utanmadın mı? Hikmet sahibi Peygamber ne güzel buyuruyor; **«İlk nübüvvetten gelen sözlerden birisi şöyledir; utanmadığın takdirde dilediğini yap.»**

MANA İLE RİVAYET DİNE HER HANGİ BİR ZARAR GETİRMEMİŞTİR

Ebu Reyye'nin adetlerinden birisi de kafasına bir fikir geldiği zaman veya hevası galebe çaldığı zaman araştırmayı kendi görüş ve arzularına göre yapmasıdır. Bu meyanda eline geçirdiği her şeyi kullanmaya çalışıyor. Bunun için kelimeleri tahrif etmek, lafızlara yüklenmedikleri manaları yüklemek, yanlış nakillerde bulunmak, araştırmacı, imam ve âlimlere dil uzatmak ona göre hiçbir vebal gerektirmiyor.

Bir başka adeti ise bir fikri ve düşünceyi arzederken saptırma ve mübalağaya baş vurmasıdır. Fer'i olan bir şeyi asıl, asıl olan bir şeyi de tali olarak gösteriyor. 54. sayfada «hadis rivayeti» konusunu anlatırken yaptığı gibi. Burada hadislerin mana ile rivayetini asıl ve kaide olarak alıp lafzen rivayetinde şazz ve nadir bir durum olduğunu bildirmiştir. Hatta imamlara da dil uzatarak, «kitaplardan okudukları veya nakledenlerden işittikleri hadislerin sahih olarak sağlam bir şekilde geldiğini lafızların tahrif ve tebdile uğramadan Hz. Peygamber'in ağzından çıktığı gibi korunmuş olarak ravilere geldiğini sahabe ve onlardan hadisi alanların işittikleri gibi aynen tedvin edildiği zamana kadar naklettiklerini, aldıkları şekilde eda ettiklerini, hiçbir tebdil ve değişmeye uğramadığını hadis ravilerinin son derece kuvvetli hafızaya, mükemmel zapt ve ezberleme gücüne sahip olan özel bir sınıf olduğunu» zannedenleri cehaletle itham etmiş ve neticede şöyle demiştir : «Şüphesiz bu düşünce din bilginlerini oldukça etkilemiştir —Allah'ın korudukları müstesna— teslimiyetin vacip olması ve ahkamını kabullenmenin farz olması bakımından hadislerin de Kur'an ayetleri gibi olduğuna inandılar. (Ki onlara göre) Bunlara muhalefet eden şüphe duyan tövbeye davet edilir.»

Bu sözleri okuyan —şayet Hz. Peygamber'in hadislerini bilen ilim ehli değilse— hiçbir hadisin muhkem lafzıyla gelmediğini sanacaktır. Hadislere bir çok tebdil ve tahrifin girdiğini zannedecektir. Oysa rivayette aslolan Hz. Peygamber (s.a.s.)'den işitildiği lafızlarla aynen aktarılmasıdır. Mana ile rivayet ise sadece zihinde lafızlar kaybolunca veya tam emin olunmayınca ihtiyaç anında bir ruhsat olarak verilmiştir.

Hadis ilmi ile uğraşanların bilmesi gereken hususlardan bir tanesi bazı âlim ve ravilerin mutlak şekilde rivayet etmeyi yasaklamalarıdır. Bu âlimler kendilerine ve başkalarına lafızları işittikleri gibi nakletmeyi şart koşmuşlardır. Mana ile rivayeti caiz gören âlimler oldukça ihtiyatlı hareket ederek hadisleri tebdil ve tahriften ve her hangi bir ilaveden koruyacak şartlar dahilinde cevaz vemiş ve şöyle demişlerdir; «Mana ile rivayet sadece lafızları ve maksadları bilen, ifade ettikleri manalar hususunda uzman olan (aynı manayı ifade eden) lafızlar arasındaki farkı görenlere caizdir. «Yine demişler ki; bu da hadisler tedvin edilmeden önce caizdi fakat kitaplarda tedvin edildikten sonra kelimeleri müradifi (eş anlamlı) ile değiştirmek hangi halde olursa olsun lafızlarında tasarrufta bulunmak doğru değildir.»16

İşin garip tarafı yazar, şeyh Tahir el-Cezairî'nin **«Tevcihu'n-Nazar»** adlı kitabından buna benzer şeyler nakletmiştir. Bilmiyorum kanıt getirmediği bir şeyi nasıl nakleder. Sonra tedvin hareketlerinin genel ve resmi bir sıfatla birinci asrın nihayetinde başladığı Yazarın zihninden nasıl kaçmış olabilir. Üçüncü asır bitmek üzere iken sünnetin tamamı Sahih, Sünen, Müsnedlerde tedvin edilmiş, bitmiştir. Bazı sahabi ve tabiiler özellikle Hz. Peygamber'in vefatından sonra17 birinci asırda hadis tedvini ile uğraşmışlardır. Yazarın vardığı bu zalimane hükümler ile bu hakikatler nasıl bağdaşabilir? Bütün bunlardan sonra birisi yazarı kötü maksatlı olmak ve İslâm teşriatının ikinci kaynağını yıkmaya teşebbüs etmekle suçlarsa mesul tutulabilir mi?

---

16 İbnu's-Salah; **el-Mukaddime** (Iraki şerhi ile birlikte) s. 110, Şam.

17 **Miftahu's-Sünne**; s. 18.

İslâm düşmanları Ebu Reyye ve benzerlerinin İslâm'ın iki direğinden birini yıkmak için giriştikleri kötü teşebbüslerden fazlasını arzu etmemiştir. Ebu Reyye bilsinki; din bilginleri —Allah şanlarını yüceltsin— sünnetin dindeki yerini tarif ederken, onu layık olduğu makamına oturturken ilim, amel ve sulûk yönünden onu gerekli görürken, onun sahasından he türlü kötülüğü uzaklaştırırken, sabit olan sünneti reddeden, onu ibtal etmeye çalışan, onunla alay eden ve hafife alanları günahkar ve fasık addederken bütün bu söz ve hareketlere müstehak olmak için yapmadılar. Onların bu düşünceleri sağlam iman, aydın görüş ve asil ilimlerinden kaynaklanmıştır.

2 — Yakıştırılan bu hükümler ancak sahabe, tabiun ve etbaittabiinden olan ravilerin taşıdıkları şahsî, dinî ahlakî sıfatlardan habersiz olanlardan sadır olabilir. Hz. Peygamber ve tarihî vakıaların şehadetiyle faziletli olan bu asırlarda yaşayanlar için uygun söz şudur : Onlar kamil din, yüce ahlak, takva ve muruet sahibi insanlardır. Onlar rivayet ettikleri nasların; dinin kaynağı, asıllarından bir asıl olduğunu gerçek manada biliyorlar, onda yapacakları herhangi bir tahrif ve tebdilin cehennemdeki yerlerini hazırlamaya sevkedeceğinin de farkındaydılar. Bu itibarla onlar kuvvetli hafıza, keskin zeka ve diri bir vicdan ve belleyen, akleden kaplere sahip insanlardı. Bu özellikleri veya bir kısmını inkar etmek; hissedilen ve sabit olan hakikati inkardır.

3 — Yazar mana ile rivayeti caiz görenlerin delili olan Abdullah b. Süleyman el-Leysî'nin rivayet ettiği : **«Dedimki ya Resulullah! senden bir hadis işitiyorum fakat senden işttiğim gibi nakledemiyorum ya bir kelime eksik veya bir kelime fazla oluyor, Hz. Peygamber şöyle**

dedi : «şayet bir helali haram, bir haramı helel kılmıyor ve manada isabet ediyorsanız zararı yok» bunu (ravi) Hasan-ı Basrî'ye söyledikten sonra «şayet bu hadis olmasaydı biz hadis rivayet etmezdik der». Haberi naklettikten sonra 57. sayfanın dip notunda şöyle diyor : «şüphesiz bu hadis, **«kim benden bir hadis duyar onu beller ve işittiği gibi naklederse Allah yüzünü ağartsın»** hadisine terstir. Fakat her grubun kendi görüşünü isbat etmek için bir hadisten destek alması lazım!» Yazar bu sözüyle hadisin uydurma olduğunu kast ediyor.

Ben, ona derim ki; bu hadisi ibn-i Mendeh* (310-395 h) **«Marifetu's-Sahebe»**de, Taberani **el-Mu'cemu'l-Kebir'**inde, Hatip Bağdadî ve başkaları kitaplarında, rivayet etmişler, hadis imamları ve tabibleri kitaplarında naklet-miş ve hiç kimse mevzu olduğu hükmüne varmamıştır.18 Yazar gerçekten sağlam bir araştırma arzusundaysa; sened ve metin yönünden tenkid etmesini ve uydurulan kelimeleri açıklamasını isterdim, fakat bunu yapmamıştır. İki hadisin çelişki arzettiğini hayal etmesi de doğru değildir.

«Her kim benden bir hadis duyar, onu beller duyduğu gibi naklederse Allah yüzünü ağartsın» hadisi işitileni olduğu gibi muhafazaya teşvik içindir. Şüphesiz mana ile rivayeti caiz görenler efdal olanın hadisi aynı lafızlarıyla rivayet etmek olduğu görüşündedir. İkinci hadis ise

---

* bkz. Ömer Rıza Kehhale **Mucemil Müellifin** c. 2, s. 238.

18 Hadise mevzu hükmünü verirken gevşek davranan Cüzekani ve ibnu'l Cevzi bu hadisin mevzu olduğunu belirtmişler. Bunun için bunları belirten es-Sehavi bu şüphelidir, demiştir. bkz. es-sehavi **Fethu'l-Mugis**, c. 2, s. 217.

mana ile rivayetin belirli şartlarla caiz olduğunu açıklamak içindir. Bir sözü oldukça ihtiyatlı davranarak manasıyla rivayet eden için işittiği gibi nakletti denmez mi? elbette denir.

4 — Yazar mucazefet yaptığı görüşlerini delillendirmek için mana ile rivayete örnekler veriyor, bu meyanda Teşehhud lafızlarını veren hadisler, İslâm ve iman hadisi **«sizi senin bildiğin Kur'an'ı ona öğretmek karşılığında evlendirdim»** hadisi, beni Kurayza'da kılınan namazla ilgili hadis gibi rivayetlere yer vermiş ve kitabının bir çok sayfasını bunlarla doldurmuştur. Bunun arkasındaki maksadı dini yönden mana ile rivayetin zararlı olduğunu ortaya koymaktır. Fakat Allah Teala işlediği bazı hatalarla bu maksadını boşa çıkarmıştır. Yazarın araştırma yeteneğini ve hadis ilminde ulaştığı dereceyi bu hatalar ortaya çıkarmıştır. Kendisine arız olan bu hataları hususunda kısaca hakkı ortaya koymaya çalışacağım.

TEŞEHHÜD HADİSİNDE ÇELİŞKİ YOKTUR

Yazar, namazda okunan teşehhüdün ibn-i Abbas Hz. Ömer ve diğerlerinin rivayet ettikleri farklı varyantlarını zikretmiş ve sonra şöyle demiştir : «Bunlar sahabeden gelen lafızları farklı, sekiz teşehhüdtür. Şayet bunlar mana ile rivayet edilen kavlî hadisler olsaydı, «belki» derdik; fakat bunlar her sahabinin günde çok defa tekrarladığı mütevatir amellerdendir.»

Rivayet edilen bu farklı teşehhüdlerin Hz. Peygamber tarafından bir defa söylendiğini nerden çıkarıyorsun ki mana ile rivayetin zararına delil olarak alıyorsun. Hadis ilmine yeni başlayanlar, hemen basit bir düşünceyle

farklı vesilelerle söylenen değişik rivayetler olduğunu anlar. Çünkü Hz. Peygamber, farklı vakitlerde değişik lafızlarla söylemiş ve bunlardan herhangi birisi ile teşehhüdün caiz olduğunu açıklamıştır. İslâm'a ilk girenlerden ibn-i Mesud ilk önce duymuş, fetihten sonra hicret edenlerden ibn-i Abbas daha sonra işitmiş ve diğerlerinki de böyle olmuştur.

İbn-i Kudame el-Hanbeli şöyle der : «Hz. Peygamber'den sahih olarak gelen hangi teşehhüdü okursan caizdir; buna İmam Ahmed şöyle işaret etmiştir. Abdullah'ın (İbn-i Mesud) teşehhüdü daha çok hoşuma gidiyor fakat başkası okunsa da caizdir.» Çünkü Hz. Peygamber'in sahabeye farklı farklı öğretmesi hepsinin caiz olduğuna delalet eder, tıpkı mushafı farklı kıraatlerle okumak caiz olduğu gibi.19 Bu teşehhüdlerden benimsediklerini hatalı görmeden onları reddetmeden bir kısmını diğer kısmına tercih hususunda imamların görüşleri farklıdır. Hanefi ve Hanbelilerin dahil olduğu cumhur, Abdullah ibn-i Mesud'un teşehhüdünü almıştır. Şafiler, ibn-i Abbas'ın; Malikiler de Hz. Ömer'in teşehhüdünü kabul etmişlerdir. Bu seçimlerinde (herkesin) tercih unsurları ve delilleri varki bu onların sadra şifa veren araştırma, derin inceleme ve yeterli tetkik sahibi olduklarına delalet ediyor.20 Tirmizi der ki : «İbn-i Mesud'un hadisi başka tariklerle rivayet edildiği için teşehhüd hadislerinin en sahihidir. Sahabe ve Tabiundan ilim sahibi olanların çoğunluğu da bununla amel etmiştir.»

---

19 **el-Muğni ve'ş-Şerhu'l-Kebir**; c. 1, s. 579.

20 Buna vakıf olmak için bkz. **Fethu'l-Bari**, c. 2, s. 251-252 ve (ibn-i Kudame) a.g.e.

Âlimlerle âlim olduklarını iddia edenler arasındaki farkın görülmesi için; İmam Şafiî'den rivayet edilen bir sözü belirtmek istiyorum. Kendisine ibn-i Abbas'ın teşehhüdünü neden tercih ettiği sorulduğu zaman şöyle demiştir: «Ben ibn-i Abbas'tan gelen sahih bir haber olduğunu işittim ve daha geniş buldum diğerlerinden daha çok ve daha cami gördüğüm için onu aldım. Ancak bunu alırken sahih olan diğer şekillerini alanları kınamadım.» Şayet —tartışma gereği— bütün bu teşehhüdlerin bir vesileyle söylenen tek rivayetten geldiğini kabul etsek dahi aralarındaki fark bu kadar gürültüyü gerektirmeyecek derecede basittir. İbn-i Mesud'un teşehhüdü: «Ettahiyyatü lillahi ves'salavatü vet'tayyibatü esselamu aleyke eyyuhen-Nebiy» lafızlarıyla gelirken ibn-i Abbas'dan gelen lafızlar «Ettehiyyatü el-mubarekâtu es-Selavati ettayyibatu lillahi» İbn-i Mesud, Hz. Ömer ve diğerlerinin lafızları ise şöyledir: «Ettehiyyatu lillahi ez'-zakiyatu lillahi, esselavatu lillahi ettayyibatu lillahi» diğerleri de ibn-i Mesud'un rivayeti gibidir. Bunların dışındaki rivayetlerde ise önünden bir kelime eksilip azalmak suretiyle yukarıda gelen lafızların dışına çıkmaz o da her kelimeden sonra veya başında yahut sonunda «lillahi» kelimesinin gelmesidir. Bunların hepsi caizdir; Arapça yönünden de her biri için ayrı bir nüans vardır. Teşehhüdden önce besmeleye yer verilmesi ise Hafız ibn-i Hacer'in de **Fethu'l-Barî**'de belirttiği gibi sahih değildir. Öyleyse sünnete ve hadise şüphe düşürmekten başka bir maksadı olmayan bu yapmacık gürültünün sebebi nedir? Sonra (sayın) araştırmacı yazar teşehhüdün kavlî sünnet olmayıp mütevatir olarak gelen amelî sünnet olduğunu nerden çıkardı? Küçük bir talebe bile namazın kavillerden ve fiillerden ibaret olup teşehhüdün kaviller bölümüne girdiğini bilir.

İMAN VE İSLAM'I TARİF EDEN HADİSLER

İman ve İslâm hadisi21 konusunda müellife arız olanlar bu meyandaki bütün rivayetlerin tek rivayetten kaynaklandığı iddiası hayreti mucip yönlerdendir. Meşhur cibril hadisi ile Talha b. Ubeydullah'ın rivayet ettiği İslâm'ın prensiplerini soran adamın kıssasının aynı olmadığını kim bilmez; dahası cibril hadisinin Ebu Eyyub el-Ensarî'nin rivayet ettiği «Hz. Peygamber'e gelerek «bana cennete yakınlaştırıp ateşten uzaklaştıracak amelden haber verir misin?» diye soran adamın kıssası, ve Ebu Hureyre'nin rivayet ettiği «Bir arabi Hz. Peygamber'e gelerek bana öyle bir amel söyle ki işlediğimde cennete gideyim» hadisinden farklı olduğunu kim bilmez? Evet Ebu Eyyub ve Ebu Hureyre hadislerinin aynı kıssa olduğu söylenir. Ancak ayrı kıssalar olduğu da söylenmiştir. Nitekim Hafız ibn-i Hacer de ikinci görüşe meyletmiştir.22

Bana öyle geliyorki, şüphenin kaynağı şudur, yazar Müslim'in Sahih'inde hepsini bir yerde zikrettiği için tek kıssa zannetmiştir. Veya şüphesi İmam Nevevî'nin kitabının 67. sayfasında söylediklerini yanlış anlamasından kaynaklanmıştır. İmam Nevevî, cibril hadisi ile başı tozlu adamın hadisi, Ebu Eyyub'un hadisi ve Ebu Hureyre'nin hadisinin aynı kıssa olduğunu zannetmekten beridir. Şayet yazar, bu sahada muhakkiklerin dayanağı olan ve muhaddislerin emiri olan Hafız ibn-i Hacer'in **«Fethu'l Bari»** adlı kitabına baksaydı tafsilatına vakıf olabilirdi. Ve bu derece şeni hatalara düşmezdi.

---

21 Yazarın «hadisleri» hadis diye zikretmesi hepsinin tek hadis olduğunu zannetmesindendir, oysa hakikat bunun aksinedir.

22 **Fethu'l Bari**, c. 3, s. 204.

KURAN'I ÖĞRETME KARŞILIĞINDA NİKAH HADİSİ

Ebu Reyye 68. sayfada mana ile rivayetin dine zararını anlatırken şu haberi delil olarak getirmiştir. «Bir kadın Hz. Peygamber'e gelerek kendisini ona hibe etmek istedi. Hz. Peygamber, bunu kabul etmedi. Bir adam öne atılarak ya Resulullah «O'nu benimle evlendirir misin?» dedi —yanında mihir olarak hiçbir şey yoktu. Sadece Kuran okumasını biliyordu— Hz. Peygamber «bildiğin Kuran'ı O'na öğretmek şartıyla O'nu seninle nikahladım, dedi» diğer bir rivayette «yanında olan şey karşılığında O'nunla evlendirdim» üçüncü bir rivayette «yanmdakini vermek üzere O'nu seninle evlendirdim» dördüncü rivayette «beraberinde bulunan şey karşılığında seni O'na sahip kıldım» (bu rivayetleri belirttikten sonra) şöyle diyor: «Bu sekiz çeşit rivayetin aslı bir tek rivayettir. «Arzusunu desteklemek için ibn-i Dakik el-îd ile el-Alâî'-den iki nakilde bulunuyor. Biraz sonra göreceğin gibi her ikisini de gayesine erişmek için kestirip atmıştır.

Bunun farklı hadisler olması ihtimali ile birlikte bir tek kıssa olduğu daha açıktır. Binaenaleyh biz bu ve başka başka hadislerin farklı lafızlarla varid olduğunu inkar etmiyoruz. Ancak manayı ihmal etmemek şartıyla lafızlar birbirine yakın ve birbirini tefsir ediyorsa (olabilir). Mesela yazarın zikrettiği hadiste «seni nikahladım» ve «seni evlendirdim» ifadelerinin aynı manada olduğunu görüyoruz. «yanında olan» ve «yanında bulunan» lafızları arasında da bir fark yoktur. Her iki ibarenin vermek istediği mana aynıdır. Yine «O'nu sana verdim» ve «seni O'na sahip kıldım» lafızları da aynı şeyi ifade ediyor. Hür bir insanı köle edinmek aklen ve şer'an makul değildir.

Geriye sadece evlenme manasına gelen faydalanma hakkı maksadı kalıyor. Bu beş rivayet arasında hiçbir tezat mevcut değildir. Sekiz rivayetten geri kalanlar ise bir kısmı «O'na Kur'an'ı okuman ve öğretmen karşılığında seni O'nunla nikahladım» bazıları da «yanındakine karşılık O'nu sana verdim» diğer bazıları da «yanmdakine karşılık O'nu al» lafızlarıyla varid olmuştur. Böylece sekiz rivayet arasında, yazarın sünnete dil uzatmasına yol açacak, onun bize değişerek geldiğini iddia edecek kadar büyük bir fark olmadığı açıkça ortaya çıkmıştır.

Bu ve benzeri hadislerde muhakkik âlimlerin takib ettikleri metod; Hz. Peygamber (s.a.s.)'den sadır olan lafzın aslını büyük gayretlerle araştırmak incelemek ve onu tercih etmektir. Zahirî tenkid kaidelerinden başka hadis âlimi ve uzmanlarının Hz. Peygamber'den sadır olmaya daha layık lafızları bulmaya yarayan ince hassas özel bir melekeleri vardır. İbn-i Dakik el-îd şöyle diyor; «Bu hadis bir kıssa ve bir lafızla varid olmuştur. Hadisin çıkış noktasında ittifak etmelerine rağmen lafızlarında ihtilaf edilmiştir. Böyle yerlerde doğru olan dikkatle tercih yapmaktır. Darekutnî'den nakledildiğine göre en doğrusu «seni O'nunla evlendirdim» (lafzıdır) çünkü onun ravileri daha çok ve daha hafız kimselerdir.»* Yazar, ibn-i Dakik el-îd'in sözünü naklederken «çıkış noktasında ittifak ettiler» cümlesine kadar nakletmiş ve orada durmuştur, geri kalan kısmı almamıştır. Uyanıklar ve zeki okuyucu son kısmı terk etmesinin sebebinin neden kaynaklandığını anlar. Çünki bu sözler onun vermek istediği neticeyi yıkıyor. Aynı şekilde Alâî'den nakilde bulunurken de şu

---

* bkz. ibn-i Dakik el id, **Ahkamül Ahkam Şerhi Umdeti'l-Ahkam**, c. 4, s. 48, Daru'l-Kutibi'l-ilmiyye, Beyrut (mtrc).

kısmı almamıştır: «lakin kalp evlendirme lafzını tercih etmeye daha çok meylediyor çünkü çok ravi tarafından rivayet edilmiştir. Bir de kızı isteyen adam Resulullah'a «O'nu benimle evlendir» diyor. Bunu neden terk ederek kitabına almadın güvenilir (araştırıcı)!

ibn-i Hacer bu konuda şöyle diyor: «Evet sunduğum bilgilerden anlaşıldığına göre evlendirme lafzını rivayet edenler diğer lafızlarla rivayet edenlerden sayıca daha çoktur. Özellikle bunlar arasında İmam Malik gibi hafızlar var. Süfyan b. Uyeyne'nin «seni nikahladım» lafzıyla yaptığı rivayet de diğerlerine müsavidir, bunun gibi diğer bir rivayet daha var.»23

Böylece lafızlar birbirine yakın ve uygun oldukça, iki rivayet arasındaki tercihle müctehid doğruyu bulabileceği müddetçe mana ile rivayetin müellifin iddia ettiği gibi dinen hiç bir sakıncası olmadığı ortaya çıkmıştır.

BENİ KURAYZA'DA NAMAZ HADİSİ

Yazar kitabında Buharî'nin **Sahih**'inde ibn'i Ömerden naklettiği şu hadise yer veriyor: **«Hz. Peygamber Hendek savaşı günü şöyle dedi. Herkes ikindi namazını Beni Kurayza'da kılsın»** daha sonra ibn-i Hacer'in bu hadisin şerhinde söylediği şu sözü naklediyor; «Buharî'nin bütün nüshalarında bu böyledir. Müslim ise bütün şeyhlerinden «öğle namazı» olarak rivayet etmiştir, oysa Buhari ve Müslim rivayetlerinde bir tek şeyh ve isnadda birleşirler. Ebu Ya'la ve diğerleri Müslim'e muvafakat ederler; ibn-i Sa'd ın rivayeti de böyledir. Fakat megazi yazarları ikindi namazı olduğunda ittifak etmişlerdir»

23 **Fethu'l-Bari**, c. 9, s. 176.

Yazar ibn-i Hacer'in sözlerini buraya kadar kısaltarak almıştır. İbn-i Hacer'in sözlerinin devamı şöyledir. «Ayrıca Buhariye; Taberani ve Beyhaki «ed-Delâil»de muvafakat etmiştir. Bütün bunlar Buharî'yi te'yid eder. Bazıları söz konusu emirden önce öğle namazını kıldıkları, bazıları da kılmadıkları ihtimalinden hareketle iki rivayeti birleştirmişlerdir. (o takdirde) öğleyi kılmayana «kimse öğleyi kılmasın» kılana da «kimse ikindini kılmasın» denilmiştir. Bazıları da birbiri ardınca giden iki taife olmaları ihtimalini vererek birleştirmiştir. O takdirde de birinci taifeye öğle, ikinci taifeye de ikindi denilmiş olabilir. İkisi de muhtemeldir... İbn-i Hacer sözlerine devamla; «Bana göre lafızdaki ihtilaf ravilerin hıfzından kaynaklanmıştır... veya Buharî, metoduna göre caiz olduğunu belirttiği gibi, lafızlara riayet etmeyerek hafızasmdan yazmıştır. Bunun aksine Müslim lafızları daha çok muhafaza eder... Ancak Ebu Hafs es-Sülemî'nin, Buharî'ye muvafakat etmesi birinci ihtimali (raviden kaynaklanması) güçlendirir, bütün bunlar ibn-i Ömer hadisi ile ilgilidir. Başkasının rivayetlerine gelince yukarıda geçen iki ihtimalinden bir taifeye öğle, diğer taifeye ikindi, denilmiş olması tercihe şayandır.»

Hafız ibn-i Hacer'in, Buharî'nin rivayetine herhangi bir raviden veya Buharî'nin kendisinden muhtemel olan vehmi birinci ihtimali tercih ederek reddettiğini görüyoruz. Ebu Reyye geliyor ibn-i Hacer'in sözünün önünü ve arkasını kırparak ikinci ihtimali seçtiğini naklediyor, ayrıca ibn-i Hacer'in sözlerinden iki rivayeti birleştirmek ile ilgili âlimlerin sözlerini terk ediyor; zeki okuyucu yazarın bu kırpmaktan maksadının ne olduğunu anlar; bunun arkasında hadis imamlarının —özellikle emirleri olan Buharî'nin— zabit ve titiz olmadıklarını göstermek arzusu yatıyor.

Şayet her iki rivayette de vehm karıştığını kabul etsek bu hadisten çıkması gereken hükmü etkiler mi? hayır asla.

Kendisini te'yid ettiğini iddia ettiği bu rivayetleri ortaya koyduktan sonra yazar şu hatalı neticeye varmıştır. 70. sayfada şöyle diyor; «daha önce de açıkladığımız gibi Hz. Peygamber'in hadislerini mana ile rivayet etmek caiz olunca ravilere hadisleri artırmak, eksiltmek lafızlarında takdim ve tahir etmek caiz görüldü —dahası kelimelerdeki yapısal bozuklukları kabule imkan verdi— durum böyle olunca bütün bunların etkisiyle —şüphesiz özellikle hadisleri mana ile rivayet sebebiyle— büyük zararlar ortaya çıkmıştır.» Muhaddislere yapılan bu iftiraya verdiğimiz cevab kâfidir kanaatindeyiz.

EBU REYYE'NİN HADİSÇİLERLE İSTİHZASI VE ONLARA CEHALET İSNADI

75-79. sayfalarında bazı hadislerdeki hataları lafızlarda takdim ve tehiri, eksiltme ve arttırmaları bazı hadislerin özetle nakledilmesi gibi hususlara alaylı bir uslubla değiniyor. Kavilleri serdetme şekli, muhaddisleri bu konuda gevşek bir durumda gösteriyor; daha sonra şöyle uzun bir başlık atıyor. «Muhaddislerin faziletler konusunda yaptıkları rivayetlerde gevşek davranmaları ve bunların zararları.»

Bilmiyen de bütün muhaddislerin bu yolda olduğunu zanneder. Oysa Buharî, Müslim ve ibn-i Huzeyme gibi muhaddisler kitaplarını sadece sahih hadislere hasretmişler ve faziletler ile ilgili hadislerde oldukça titiz davranmışlardır. Muhaddisler faziletlerle ilgili zayıf hadisleri bu ilmin erbabı tarafından açıkça ortaya konan şart-

lar dahilinde kabul etmişlerdir. Yazarın yaptığı gibi görüşleri arzederken sözleri düşünmeden ortaya koymak ilmî emanete aykırıdır. Bu şekil; bir konuyu açıklamak ve izah etmek çok yanlışlık ve karışıklığa yol açar. Hakikati arayan okuyucuların ilmî emanete riayet etmeden sunduğu bu konularda yazarın muhaddisleri nasıl kötü lükle teşhir ettiğini görmek için hadis usulü kitaplarına bakmaları yeterlidir. Bunlar arasında en yakın tarihte yazılanı «Şeyh Tahir el-Cezairî'nin **«Tevcuhu'n-Nazar»** adlı kitabıdır.

HADİSÇİLERİN MANA İLE RİVAYETTE OLDUKÇA İHTİYATLI DAVRANMALARI

Şimdi de hakikati arayanların sahih sünnet ve hadislerin tahrif ve tebdile uğramadan eksiksiz olarak bize ulaştıklarını bilmeleri için buraya kadar anlattıklarımızdan çıkardığımız öncülleri ve hakikatleri özetlemek istiyoruz :

1 — Sahabi, tabiin ve Tebeuttabiin'den bir çok hadis ravisi mana ile rivayeti yasaklamış hadisleri lafızları ile nakletmeyi gerekli görmüşlerdir.

2 — Âlimler mana ile rivayeti sadece lafızları tanıyan, uslubları bilen, lafızların delalet ettiği manalar ve bunların arasındaki nuanslar konusunda uzman olanlara caiz görmüşlerdir.

3 — Buna cevaz verenler de bunu rivayette gerekli ve tabi olunması gereken bir usul olarak tanımayıp sadece ihtiyaç duyulduğu zaman baş vurulacak bir ruhsat olarak kabul etmişlerdir.

4 — Hadis tedvini genel ve resmî olarak birinci yüzyılın sonunda başlamış üçüncü asrın sonunda nihayet bul-

muştur. Bazı sahabi ve tabiîler birinci hicri asırda özellikle Hz. Peygamber'in vefatından sonra hadisleri tedvin ediyorlardı.

5 — Mana ile rivayete, tedvin edilen kitapların dışındaki hadisler için ruhsat verilmiştir. Kitaplardaki hadisler için ruhsat daha önce de geçtiği gibi caiz değildir.

6 — Hz. Peygamber'in veciz ifadeleri dua ve zikir gibi kendisiyle ibadet edilen lafızları ihtiva eden hadisleri mana ile rivayet etmek bilittifak caiz değildir.

7 — Sahabeden ve onlardan sonra gelen ravilerden hadisleri nakledenlerin onları, rivayet ederken gevşeklikten koruyan tebdil ve tağyir yapmaktan muhafaza eden dinî, nefsî ve ahlakî hasletleri vardı. Bunu inkar etmek enaniyetten başka bir şey değildir.

8 — Hadisleri toplayanların onları tedvin ederken riayet ettikleri kaideler; doğruyu yanlıştan, hakkı batıldan ve makbul rivayetleri merdud olanlardan ayırmak için tenkid ilminin ulaştığı en ince kaidelerdir.

Bu hakikatler ve öncüller bizi şu doğru neticelere götürür: Hz. Peygamber'in hadislerinin bir çoğu muhkem lafızlarıyla bize ulaşmıştır Bazı hadisler asli manasını ihlal eden herhangi bir değişikliğe uğramadan mana ile rivayet edilmiştir. Ancak mana ile rivayetten dolayı hadislere giren küçük bir şey varsa ona da âlimler dikkatleri çekmişler ve onları açıklamışlardır. Alemlerin Rabbi'nden (bu dini) tebliğ eden (yüce Resul)ne güzel buyurmuş; **«Bu ilmi her nesilden adil olan bir taife taşır ve onu aşırı gidenlerin tahrifinden, ehli batılın sokuşturmalarından ve cahillerin tevilinden korur.»**

EBU REYYE'NİN MÜSTEŞRİKLERİN SÖZLERİNE DAYANMASI

Yazar 81 ve 82 sayfaların dipnotlarında **İslâm Ansiklopedisi**'nde hadis uydurmacılığı ile ilgili sözleri naklediyor. Bu sözlerin son kısmı şöyle: «Bir çok hadisi Peygamber'in sünneti saymak tarih metodolojisi açısından mümkün değildir. Bilakis bunlar peygamberin vefatından sonra ilk asırlarda bazı nüfûz sahibi kimselerin sahip oldukları görüşleri temsil edip sadece Peygamber'e nisbet edilmiştir. Bu, hadislerin çoğunun uydurma olduğu demektir.» Ebu Reyye, bu sözü naklettikten sonra bir tek kelime yorum yapmamıştır. Bu onun da bunu kabul ettiği manasına gelir. Hatta kitabında söyledikleri bunun bir tekrarıdır.

Ben derim ki; bu sözler aşırı ve ondaki hükümler haktan uzaktır. **İslâm Ansiklopedisi**'nde bu maddeyi yazan yazarın iddia ettiği gibi hadislerin çoğu İslâmi gelişmenin bir eseri olmadığı gibi Hz. Peygamber'e nisbet edilmesi gibi bir vakıayı da isbatlamaz. Bilakis tedvin edilen hadislerin çoğu güvenilir yollarla tesbit edilmiş ve direk Hz. Peygamber'den alınmıştır. Hadis imamları (hadisleri) toplarken son derece ihtiyatlı davranmış ve metin ile sened tenkidine de oldukça önem vermişlerdir. Daha önce de şüpheye yer vermiyecek şekilde açıkladığımız gibi makbul ve merdud haberleri birbirinden ayırmışlardır. Onlar rivayetleri tenkid etmek için ortaya koydukları usul ve kaidelerin yanında iyi ile kötüyü birbirinden ayıracak melekeye de sahiptiler. Biz; siyasî, mezhebî ve kelami ihtilafların hadis uydurmaya etkisini inkar etmiyoruz. Fakat tedvin edilen hadislerin büyük bir çoğunluğunun uydurma olduğunu var gücümüzle inkar ediyoruz.

EBU REYYE'NİN HZ. MUAVİYE'YE DİL UZATMASI

Kitabının 91. sayfasında «Hz. Muaviye ve Şam» diye bir başlık açarak Hz. Muaviye ve Şam beldelerinin faziletleri ile ilgili uydurma hadislere yer vermiştir. Burada bu yüce sahabinin Mekke'nin fethinde serbest bırakılan (et-Tuleka) zorla İslâma girenlerden ve müellefe-i kulubtan olduğunu söylemiştir.

Yazar, sahabe tarihi yazarlarının Vakidi ve ibn-i Sa'd'tan Hz. Muaviye'nin Hudeybiye'den sonra Mekke'nin fethinden önce İslâm'a girdiğini,24 ailesinin korkusuyla müslümanlığını sakladığını, Umretu'l kaza esnasında müslüman olduğunu rivayet ettiklerini görmemiştir. Bazılarına göre o ve babası (Ebu Süfyan) müellefe-i kuluptandır. Fakat çoğunluğa göre Hz. Muaviye müellefe-i kulubtan değildir. Ebu Amr b. Abdil Ber «bazılarına göre Muaviye ve babası müellefe-i kuluptandır; (ancak) Hz. Muaviye bazılarına göre müellef-i kuluptandır.» derken çoğunluğun bu görüşte olmadığını ima etmek istiyor. Bunun için Hafız ibn-i Hacer'in Ebu Süfyan'ın hayatını anlatırken onun müellefe-i kuluptan olduğunu vurguladığını; Hz. Muaviye'nin hayatında bununla ilgili herhangi bir şey anlatmadığını görüyoruz. Her nasıl olursa olsun müslüman olmuş ve İslâm'ı güzel olmuştur. O, Hz. Peygamber'in vahiy katiplerinden olup İslâm davetinin yayılması ve fetihlerinin genişlemesi uğruna övgüye değer şekilde cihad etmiştir. (Sonradan) İslâm'a girişinden dolayı imanında herhangi bir fesad, ihlasında herhangi bir şüphe mevcut değildir.

---

24 Bkz. **el-İstiab (fi marifeti'l-Ashab)** (el-isabenin kenarında) c. 3, s. 395 **el-isabe (fi temyizis-sahabe)**, c. 3, s. 433; **Fethu'l-Bari**, c. 6, s. 82.

Biz, Hz. Muaviye'nin fazileti ile ilgili bir çok hadisin uydurulduğundan şüphe etmiyoruz. Hadis imamları hepsini bir bir saymışken nasıl şüphe duyabiliriz? Ancak biz, O'nun kendisi ve Şam bölgesi ile ilgili uydurulan hadislerde herhangi bir müdahalesi olduğundan onu tenzih ederiz. İmam İshak b. Râhi'ye «Muaviye'nin faziletleri hususunda hiçbir sahih hadis yoktur.» dese de büyük İmam Buhari bazı faziletlerini zikretmiştir. İmam Buharî'nin O'nun hakkında «Muaviye'nin faziletleri babı» demeyip bir çok yerde yaptığı gibi «Muaviye'nin zikri babı» demesi ona herhangi bir zarar vermez. Nitekim aynı şeyi Abbas ve oğlu Abdullah —Allah her ikisinden de razı olsun—'ın fazileti babında da yapmıştır.25 Aynı şekilde Buharî'nin kendi şartı üzere Muaviye'nin fazileti ile ilgili herhangi bir hadis zikretmeyip biri sahabi olduğunu diğeri dinde fakih olduğunu isbat eden ve ibn-i Abbas'tan gelen iki mevkuf habere yer vermesi de ona herhangi bir zarar vermez. İnsaf ehli yanında O'nun sahabi ve fakih olması fazilet olarak yeter. Sonra Buharî'nin şartlarına uygun olarak O'nun fazileti hakkında Hz. Peygamber'den merfu bir hadisin olmaması Buharî'nin dışındaki güvenilir hadis kitaplarında da faziletine dair hadislerin olmadığını gerektirmez. Nitekim yazarın kendisi de fazileti hususunda Tirmizi'nin rivayet ettiği iki merfu hadisi zikretmiştir ki, bu iki hadis faziletleri hakkında varid olan hadislerin en sahihleridir. Hafız ve tenkidci ibn-i Kesir «**el-Bidaye ve'n-Nihaye**»26 adlı eserinde Hz. Muaviye'nin fazilet-

25 **Fethu'l Bari**, c. 6, s. 62, 80.

26 c. 8, s. 210 ve sonrası.

leri ile ilgili varid olan tüm rivayetleri serdettikten, mevzu olanları diğerlerinden ayırdıktan sonra şöyle der: «İbn-i Asakir, Hz. Muaviye'nin fazileti ile ilgili mevzu olduğunda şüphe olmayan bir çok hadis rivayet etmiştir. Biz bütün bunlardan yüz çevirerek sahih, hasen ve ibn-i Asakir'in yer verdiklerinin dışında bulunan mevzu ve münker haberleri vermekle yetindik» öyleyse onun fazileti ile ilgili her hadisi mevzu saymak ve onu her türlü özellik ve faziletten tecrid etmek, araştırmada insaf ölçülerine uymasa gerektir.

Aynı şekilde biz Şam ve diğer meşhur beldelerin fazileti hakkında hadislerin uydurulduğunu inkar etmiyoruz. Yine biz, hadis uzmanı ve tenkitçilerinin de işaret ettikleri gibi Hz. Peygamber'e hile ile uydurulmuş, ebdal hadislerinin varlığını —bazıları bir kısmını doğru bulsa da—, inkar etmiyoruz. Ancak bizim kesinlikle reddettiğimiz nokta Hz. Muaviye'nin bunları uydurtmuş olması ve bunda herhangi bir müdahalesinin bulunmasıdır. 94. sayfada bakın yazar nasıl dil uzatıyor. «Hz. Muaviye hicri 41. yılında Hz. Hasan kendisine biat ettikten sonra Irak'tan Şam'a döndüğünde irad ettiği hutbede Şam'ın ebdal arazisi olduğunu hatta bu konuda merfu hadislerin mevcut olduğunu belirtmiş ve onları zikretmiştir.»

Yazara attığı taşı yutturacak, Hz. Muaviye'den de bu zan ve töhmeti giderecek olan Şeyhu'l-İslâm ibn-i Teymiyye'nin şu sözleridir: «Ebdal lafzı sadece Şamlı birisinin munkatı bir isnadla Hz. Ali'den Hz. Peygamber'e isnad ettirilen bir hadiste varid olmuştur. Bunun Hz. Peygamber'in sözü olmadığı açıktır.» Yazarın 95-99. sayfalarında İbn-i Teymiyye'nin ebdal

hadisinin uydurma olduğuna dair sözlerini Reşit Rıza'dan naklettiği sözlerin içinde zikretmesi de ilginçtir. Şayet ebdal hadisi Hz. Muaviye'den rivayet edilseydi biz de onunla beraber «belki» derdik, ancak durum açıkça görülüyor. Reşit Rıza, Hz. Ali'den rivayet edilen hadis sahih olarak farz edilse dahi hadiste geçen Ebdal'in ehl-i tasavvuf indinde maruf olan Ebdal olmadığını tahrifçilerin bunu ona hamlettiklerini açıklamaya çalışmıştır. Yazarın en garip yönlerinden birtanesi de tasvip edip naklettiği bir çok hususun haddi zatında onun kabul ettiği ve ortaya attığı görüşlerine ters olmasıdır. Kitabının bir çok yerinde bunu görmek mümkündür.

Sözün özü şudur: Hadis imamları ve uzmanları rivayetlerin her türlüsünü yeterince araştırmış ve bu uğurda bir ömür harcamışlar; gerek faziletler gerekse başka konularda varid olan hadislerden; sahih, hasen, zayıf ve uydurma olduklarını belirtmedikleri bir tek hadis kalmamıştır. Mevzu hadisler hakkında telif edilen eserlere göz atılması kafidir. O zaman dediklerimin doğru olduğu anlaşılacaktır. Onlar sünnete hizmette, ondan mevzu olanları ayırdetmede kusur işlememişlerdir. Ancak esas kusur, tedvin edilen ilme gerekli ihtimamı vermeyen sonraki âlimlerdedir. Bundan dolayı onlar bir çok hataya düşmüşlerdir.

Yazar 101. sayfada şöyle diyor «Hadis uyduranlar bu işin doğru olduğunu desteklemek için de hadis uydurdular». Sonra şöyle diyor: «İbn-i Hazm, el-ihkam'ında Ebu Hureyre'den merfu olarak şu rivayete yer verir: **«Benden size bir hadis rivayet edilir hadis hakka uygun olursa, ister ben söylemiş olayım ister**

olmayayım alınız.» Yine Ebu Hureyre'den, Resulullah şöyle demiştir: «**Benden size söylemediğim güzel bir söz ulaşırsa ben söylemiş (gibi olurum)**» Akıl sahibi hiç kimsenin şüphe duymayacağı gibi biz de bu iki hadis ve benzerlerinin —(İslâm'ın genel prensipleriyle) çeliştiği için— uydurma olduğundan şüphe etmiyoruz. Bu hadislerin metinlerine ibretli bir bakış; bırakın masum bir Peygamber'den herhangi bir akıl sahibinden bile sadır olmayacağına delalet edecektir. En akıllı bir insan (peygamber) söylemediği güzel bir şeyi söylemiş olduğu nasıl sadır olabilir? Hatta söylese de söylememiş olsa da kendisinden rivayet edilen hadisi almayı nasıl emredebilir? Bu oldukça ilginç bir şeydir.

HASEN BİR HADİSE DİL UZATMASI

Şayet yazar söylediklerine delil olarak zikrettiği iki uydurma hadisle yetinseydi bizim sözlerini doğrultmak için herhangi bir muahezeye tabi tutmamız gerekmeyecekti. Fakat bu iki hadisi zikrettikten sonra dipnotta söyledikleri bizi buna zorlamıştır. Yazar aynen şöyle diyor: «Bu iki hadise İmam Ahmed'in rivayet ettiği şu hadis de benziyor:» Resulullah şöyle buyurmuştur: «**Benden bir hadis işitir kalpleriniz ondan hoşlanmaz, hisleriniz ondan nefret eder ve onu size uzak görürseniz (bilin ki) ben ondan daha uzağım**». Reşit Rıza isnadının ceyyid (sağlam) olduğunu belirtmiştir.

Yazarın, muhaddis âlimlerden sayarak kendisinden bir çok nakillerde bulunduğu Reşit Rıza, bu hadisin isnadının sağlam olduğunu belirttiği halde, hadis hafızı ve münekkidlerinin de belirttiği gibi uy-

durma olduğunda hiç şüphe olmayan iki hadisle bu hadisin nasıl aynı olduğunu belirtebiliyor? Ne tuhaftır ki, yazar bir çok nakilde Reşit Rıza'ya dayanarak onun sözlerini peşinen kabul ediyorö Fakat burada onun sözlerini peşinen kabul ediyor. Fakat burada batıla sapıyor. Bana öyle geliyor ki yazar bir yerde karar kılmayıp hevasma tabi olan birisidir, hevasına uyanı alıyor, uymayanı da kulak ardı ediyor. Her halde Reşit Rıza yukarıdaki hadisin isnadı hakkında vardığı hükmü Hafız ibn-i Kesir'in Tefsirinde söylediklerinden almıştır.27 Tefsirinde söz konusu hadise yer verdikten sonra «imam Ahmed bunu ceyyid bir isnadla rivayet etmiştir.» der. Başka hadis kitaplarında bu hadis mevcut değildir. Fakat şu bir hakikattir ki gerek isnad yönünden gerekse mana yönünden bu hadis ile diğer iki hadis arasında herhangi bir benzerlik söz konusu değildir. Diğer iki hadis uydurmadır; bu hadis ise hasen bir hadistir. İmam Ahmed'in rivayet ettiği bu hadis mana itibariyle **«insanlar sana fetva verse de sen kalbine danış»** hadisine yakındır. Bu da bir hadis işitildiği zaman kalbin güven duyup duymamasına işaret ediyor. Bu kalbî itminan da sadece kalbi imanla mamur, İslâm'ın hidayeti ve kaidelerinin marifetiyle aydınlanmış, sünneti tahsil eden, bir hadisin Hz. Peygamber'in sözü olup olmadığını birbirinden ayırdetmek için kendisinde bir meleke oluşacak kadar sünneti öğrenmeye, okumaya çalışan müslümanlarda bulunur. Rebi b. Hüseyin bu melekeye şöyle işaret ediyor: «Hadislerin maruf olduğunu bildiren gündüzün aydınlığı gibi aydınlığı, münker olduğunu ifade eden gecenin zulmeti gibi karanlığı vardır.»

27 c. 3, s. 569.

İbnu'l Cevzi de şöyle der: «münker hadis ilim talebesinin tüylerini ürpertir ve ekseriyetle kalbi ondan nefret duyar.» İşte bu şekilde hadisin gerek rivayet yönünden gerekse mana yönünden sabit ve sahih olduğu bize açıklanıyor.

Yazar 105 ve 107. sayfalarında Allame el-Kasımînin «Kavaidu't-Tahdis» adlı kitabında ibn-i Teymiye, ibnu'l Kayyım, ibn-i Dakik el-îd, ibn-i Ur ve el-Hanbelî gibi imamlardan yaptığı nakillere yer veriyor ki, hepsi muhaddislerde makbul ile merdud, sahih ile zayıf hadisleri birbirinden ayırmak için hasıl olan meleke ve kalbî itminan etrafında dönüyor.

EBU REYYE'NİN MEVZU HADİSLE MÜDREC HADİSİ BİRBİRİNE KARIŞTIRMASI

104. sayfada idrac yolu ile hadis vâz'ına yer vermiş ve müdrec olan hadisleri mevzu hadislerden saymıştır.

Müdrec olan hadisi mevzu hadislerden saymak dikkatsizlikten kaynaklanmıştır. Evet ibnu's-Salah gibi bazı hadis imamları galat yolu ile idracı —hadisten olmayan bir şeyi hadistenmiş gibi gösterdiği için— mevzu hadislerin benzeri olarak kabul etmişler, ancak muhaddislerin çoğu sadece idrac olarak değerlendirmişlerdir. Yazara düşen bir karışıklığa ve şüpheye yol açmayan idrac ile hadisten olmayan bir şeyi hadistenmiş gibi gösteren idracı birbirinden ayırmaktı. Kapalı bir kelimenin tefsiri veya senedde geçen müphem bir ismin izahı ya da ravinin idracı olduğu lafzî ve halî karinelerle anlaşılan idrac önemsiz bir mese-

ledir, ravinin adaletine bir halel getirmez. Bu tür idraclar mevzu olmaktan uzaktır. Hiçbir karine ile bağdaşmayan şüphe ve karışıklığa yol açan idrac'a gelince kasten yapılırsa tamamen haramdır, ravinin adaletini yok eder ve yalancılardan sayılır. es-Semani şöyle der: «Her kim kasten idrac ederse adaleti sakıt olur. Kelimeleri yerlerinden tahrif edenlerden ve yalancılardan sayılır.» Yazarın bütün idracları mevzu saymasının dikkatsizlikten kaynaklandığı açıkça ortaya çıkmıştır. Onun kaidesine göre müphem bir kelimeyi açıklamak ve izah etmek için idrac eden bir çok hadis imamı hadis uydurmakla tavsif edilir. Ona göre ez-Zuhri Sahihayn'da «vahyin başlangıcı» hadisini rivayet ederken «et-Tehennus» kelimesini taabbud olarak tefsir etmekle hadis uyduranlardan sayılır. En Nesai'de bir hadisin ravisi «ene zaimun» ifadesinde 'ez-zaim'i el-Hamil diye tefsir etmesi onu uydurmacılardan kılıverir. Ebu Hureyre (ra) Hz. Peygamber (s.a.s.)'den **«köle için iki ecir vardır, nefsim elinde olan Allah'a andolsun ki Allah yolunda cihad, Hacc ve anneme iyilik olmasaydı köle olarak ölmeyi tercih ederdim.»*** sahih hadisini rivayet ederken «Nefsim elinde olan» diye başlayan kısmı idrac etmekle bu hadis uydurma sayılır. Bu son örnekte ilk bakışta idrac olduğu anlaşılıyor zira Hz. Peygamber henüz küçükken annesi vefat ettiği için bunu söylemesi imkansız olduğu gibi mahlukatın en faziletlisi olarak köleliği arzu etmesi de imkansızdır. Yazarın vardığı sonucu bu ilmin uzmanı hiç bir araştırıcı ikrar etmez.

---

* Yani hadis sadece «köle için iki ecir vardır» sözünden ibaret olup gerisi Ebu Hureyre(ra)'nin sözüdür (mtrc).

KÂBUL AHBAR'A DİL UZATMASI

108. sayfada «Hadiste israiliyat» diye bir başlık atmış ve bu israiliyatın menşeini açıklamıştır. Sonra da müslüman olan Kâbu'l Ahbar ve Vehb b. Münebbih gibi ehl-i kitap âlimlerine saldırmıştır. Daha çok Kâbu'l Ahbar'a dil uzatmış ve onu ilk siyonist olarak vasıflandırmıştır.

Ona yaptığı saldırılar konusundaki görüşlerimi şöylece sıralayabilirim :

1 — Ka'bul Ahbar tabiundandır. Ne kadar gizli olursa olsun herhangi bir ravinin gerçek durumu kendilerine gizli kalmayan cerh ve tadil âlimleri onu uydurmacılıkla suçlamamışlardır. Cumhura göre o sika bir ravidir. Bunun için «ed Duafa ve'l metrukin» (zayıf ve hadisleri terkedilen raviler hakkında yazılan) kitaplarda onun ismine rastlamak mümkün değildir. ez-Zehebî «**Tezkiretü'l-Huffaz**» adlı kitabında kısaca hal tercemesine yer vermiş, ibn-i Asakir ise «**Tarih-i Dımeşk**»te bunu genişletmiştir. Ebu Nuaym ise «**el-Hilyetü'l-Evliya**»da O'nun haberlerine vaazlarına ve Hz. Ömeri' korkutmasına uzun uzadıya yer vermiştir. İbn-i Hacer «**el-İsabe**» ve «**Tehzibu't-Tehzip**» adlı eserlerinde hayatını vermiştir. Bütün tenkidçiler sika olduğunda ittifak etmişlerdir.28 Yalnız **Sahih-i Buhari**'de hakkında geçen şu haber bana ters görünüyor. Buharî, senediyle Hz. Muaviye'nin hilafeti devrinde, hac esnasında Medine'de kureyşten bir topluluğa konuşurken Kâ'bul Ahbar hakkında şöyle dediğini rivayet eder : O ehli kitaptan söz edenlerin en doğrusu idi buna rağmen biz O'nu yalan söyleyip

28 el-Kevserî; **el-Makalat**, s. 31.

söylemediğini denerdik.» Başka bir rivayette «şüphesiz en sadık olanlarındandı» demişti. Hz. Muaviye'nin sözünden açıkça anlaşıldığına göre Kâb'ın bazı rivayetleri cerhedilmiştir. Ancak bu Ebu Reyye ve benzerlerinin söyledikleri gibi uydurmacı ve yalancı olduğuna delalet etmez. Hz. Muaviye'nin bu sözünün bir kıymeti var. O insanları ve desiselerini hemen kavrayan bir dahi idi Hz. Muaviye, Kâb'tan korkmazdı, ona aldanması da düşünülemez. Eğer hakkında bundan daha fazla bir şey bilseydi çekinmeden söylerdi. Kâ'b hakkında hüsn-ü zan besleyen bazı âlimler Hz. Muaviye'nin bu sözünü de iyiye yorumlamışlardır. Nitekim ibn-i Hıbban «es-Sikat» adlı kitabında «Hz. Muaviye onun zaman zaman verdiği haberlerde hata ettiğini kasdetmiştir, yoksa yalancı olduğunu kastetmemiştir» der. İbn-i-Cevzi ise: «Bu sözün manası, Kâb'ın ehli kitaptan verdiği bazı haberlerin yalan olduğudur. Yoksa kasten yalan söylemiştir demek değildir. Çünkü Kâb yahudi âlimlerinin en seçkini idi» demiştir. İbn-i Abbas daha önce Kâb hakkında «haberler daha önce değiştiği için yalana düştü» demiştir.29 İbnu'l Cevzî'nin tenkid melekesine sahib olup uydurmacılara savaş açtığını aklımızdan çıkarmayalım. Onun «el-Mevzuat» adlı kitabı bazen mevzu olduğuna hüküm vermede gevşek davranmakla muaheze edilse de en güzel ve en meşhur kitaplardandır.

Şayet ibnu'l-Cevzi, Kâb hakkında Ebu Reyye ve benzerleri gibi onun uydurmacı desiseci olduğunu

---

29 el-Kevseri, el-Makalât, s. 31 (İbn-i Abbas'ın bu ifadesini Kevseri'nin bu kitabında bulamadık [mtrc]).

düşünseydi onu cerhetmekten tereddüt etmezdi. Adı geçen kitabının mukaddimesine bakıldığı zaman açıkça görüleceği gibi özellikle uydurmacılara karşı keskin bir dile sahip olan ibnu'l Cevzi o zaman Muaviye'nin sözünü iyiye yorumlamazdı. Bunun için âlimlerin Kab hakkında bu söylediklerini duyduktan sonra onun uydurmacı olmadığı, kasten yalan söylemediği açıkça ortaya çıkmıştır. Her ne kadar bazı rivayetlerinde hurafeler, bazı yalan İsrailî haberler görülse de bu daha çok kendisinin nakilde bulunduğu kitaplarını tebdil ve tahrif eden ehl-i kitaba, hurafe ve israiliyat ile dolu bazı eski kitaplara irca olunur. (Tabiiki) hakkı ve doğruyu araştırsaydı, iyi ve kötü haberleri birbirinden ayırsaydı daha güzel olurdu.

VEHB B MÜNABBİH'E DİL UZATMASI

Vehb b. Münebbih'e gelince o tabiunun seçkinlerinden ve sika ravilerindendir. Ebu Reyye'den başka onu uydurmacı ve desiseci olmakla suçlayan hiç kimse olmamıştır.

Titiz her araştırmacı basiret sahibi her tenkidçi israiliyatın çoğunun İslâm'ı kabul eden ehli kitap âlimleri vasıtasıyla İslâm'a girdiğini, yine bunların hüsnü niyyetle bu haberleri naklettiklerini inkar etmez. Aynı şekilde ilmî kitaplara ve müslümanlardan avam olanların fikirlerine bu rivayetlerin kötü etkilerini, İslâm'da yeri olmadığı halde bunları İslâm'dan zanneden düşmanların bu dine saldırmalarına vesile olduklarını da kimse inkar etmez. Araştırmacının kabul etmeyeceği şey İslâm'a giren ve güzel bir şekilde ona bağh kalan Kâb, Vehb ve benzerlerinin maksat-

larının desise ve uydurma yoluyla dini ifsat etmek olduğudur. Allah'ın bu ümmete en büyük lutfu; bu İsraili rivayetlerin İslâm akidesi, haram ve helal, hükümlere taalluk etmeyip peygamberler ve geçmiş ümmetlerin kıssaları, dünyanın yaratılışı, ahiret ve mahlukatın sırları ile ilgili olmasıdır. Sadece bir kısmı peygamberlerin ismetine ters görünüyorsa da basit bir düşünceye sahip olan kimseler bile bunların batıl ve yalan olduğunu anlar.

İbn-i Haldun, **Mukaddime**'sinde rivayet tefsirlerine giren İsrialiyattan söz ederken —yazarın yaptığı gibi— ehl-i kitaptan İslâm'a girenleri desise ve uydurmacılıkla suçlamamıştır. Sadece onları Araplara nakledilen israiliyatın kaynakları olarak zikreder.30 İnsaflı araştırmacının tavrı da budur; ta'neden ve adil davranmayan araştırıcıların değil.

MUHADDİSLERİN İSRAİLİYAT TENKİDİ

Hadis uzmanı ve tenkidçilerinin bu israiliyatın hakikatlerini ortaya çıkarmak, sahihini batılından, doğrusunu yanlışından ayırmak için yaptıkları övgüye şayan çalışmaları vardır. Kâb ve benzerlerinin rivayet ettikleri hiçbir haber yoktur ki, onlar tarafından ilmî bir tenkide güzel bir şekilde uğramasın. Müslüman âlimlerin bu şahane çalışmaları olmasaydı bunlar İslâm'ın ve mülsümanların başına büyük bir musibet olurdu. Hadis imamları bu konuda o derece ihtiyatlı davranmışlar ki bu hususta şöyle demişlerdir: «İctihad eseri olmayan sahabe kavilleri, söz konusu

30 İbn-i Haldun; **Mukaddime**, s. 368.

sahabi İslâm'a giren ehl-i kitap âlimlerinden haber almakla bilinmiyorsa, merfu hadis hükmündedir. Şayet onlardan haber almakla biliniyorsa İsraili haber olması mümkün olduğu için merfu sayılmaz.» Bu ihtiyat hadisçilerin uzak görüşlü olduklarına ve tenkidteki asaletlerine delalet eder. Burada el-Ezher dergisi sayfalarında «**İsrailiyat ve Tefsir Kitapları**» başlığı altında kaleme aldığım yararlı bir araştırmanın yayınlandığını sayın okuyucularıma bildirmek isterim. Orada İslâm'a sokulan bir çok İsrailiyat ve hurafelerin iç yüzünü ortaya koymaya çalıştım.31

EBU REYYENİN ARAŞTIRMA METODU

Yazar, İsrailiyat ile ilgili bahsinde Kâbu'l-Ahbar, Vehb b. Münebbih ve benzerlerinden yapılan bütün rivayetlerin uydurma, bizim şeriatımızda bu rivayeti destekleyen ve doğrulayan rivayetler olsa da tamamının yanlış olduğunu belirtmektedir.

Bu hak ve vakıa ile bağdaşmayan aşırı bir hükümdür. Araştırmacı, muhakkik âlimlere göre müslüman olan ehl-i kitaptan sağlam ve doğru haberler nakledildiği gibi yalan ve batıl olan haberler de rivayet edilmiştir, bazıları da iki tarafa da hamledilebilir. İşte İmam ibn-i Teymiyye-ki mükemmel olarak hadis ilmini, dinde fakihliği, sağlam tenkid ve iyi anlayışı birleştiren medresenin önderidir. Ehl-i kitaptan İslâm'a girenlerden gelen haberleri üç kısma ayırıyor:

---

31 Mecelletu'l-Ezher yıl 73, 74 (yazar bu araştırmalarını daha sonra «el-İsrailiyatu vel-Mevduat fi Kütibi't-Tefsir» adında bir eserle telif etmiştir. Kitabın ilk baskısı Mektebetus sünne tarafından Kahire'de 1393 h. yılında yapılmıştır (mtrc)).

Birincisi : Bizim elimizde doğruluğuna şehadet eden delillerle sahih olduğunu bildiğimiz haberler ki bunlar doğrudur.

İkincisi : Elimizde ona muhalif olan delillerle yalan olduğunu bildiğimiz haberlerdir.

Üçüncüsü : Hakkında herhangi bir şey olmayan ne ondan ne de bundan olan haberler. Biz bu tür haberlere inanmadığımız gibi yalanyamayız da, daha önce de geçtiği gibi başkalarına aktarmak caizdir. Bunların çoğunda dini herhangi bir fayda yoktur.32 Talebesi ibn-i Kesir de Tefsirinde bunun aynısını söylemiştir.33

Şimdi de büyük hafız ibn-i Hacer'in «**Fethu'l- Bari**»de Buhari'nin Ebu Hureyre'den naklettiği şu hadisin şerhinde neler söylediğini görelim: «Ehli kitap Tevrat'ı İbranice olarak okur ve Arapça ile müslümanlara tefsir ediyorlardı. Resulullah (s.a.s.) bunun üzerine şöyle dedi: **Ehli kitabı ne tasdik edin ne de yalanlayın. Biz, Allah'a, bize ve size indirilene iman ettik, bizim ve sizin ilahınız birdir deyin.**» Yani doğru olan bir şeyi yalanlayarak veya yalan olan bir şeyi tasdik etmek suretiyle zorluğa düşmemek için doğru ve yalan olması muhtemel olan haberleri (ne tasdik edin ne de yalanlayın) ancak bu tekzib etme yasağı İslâm şeriatına muhalif olan haberler hakkında değildir. Aynı şekilde tasdik etme yasağı şeriata uygun olan haberler hakkında değildir. İmam Şafii (r.a.) de

---

32 (İbn-i Teymiyye) **Mukaddimetu't-Tefsir** s. 46 selefiyye matbaası.

33 c. 1, s. 8 el-Menar matbaası.

buna işaret etmiştir. Böylece bütün İsraili haberlerin tamamının sahih olduğu hükmünün yanlış ve haktan uzak olduğu, bütün rivayetlerin yalan ve batıl olduğu hükmünün de aşırı ve yanlış bir hüküm olduğu açıkça ortaya çıkmıştır.

Yazarın takip ettiği bu metod bir çok hata doğurmuştur. Bu yolla şüphe duyulmayan bir çok hadisi, İsrailiyat ve ehl-i kitap hurafelerinden saymıştır. Halbuki zan ve tahminden başka bir delil yoktur. Hatta haksızlığı o dereceye vardı ki, hiçbir tarafından batılın yanaşamadığı Allah'ın kitabı tarafından tasdik edilen bir çok rivayeti dahi batıl saymıştır. Bundan da öte İslâm'a giren ehl-i kitaptan kimsenin rivayet etmediği, onlardan alınması muhtemel olmayan bazı hadisleri de batıl saymıştır, bu acaip araştırma yolları görülsün diye bu hadisleri burada arzetmek istiyorum:

1 — Kur'an'ın Şehadet Ettiği Sahih Bir Hadis

113 ve 114. sayfalarda Kâb ve ibnu's-Selam'ın Tevratta bir peygamberin geleceğinin müjdelenmesi ve Hz. Peygamber'in vasıflarına dair rivayetlerine yer verdikten sonra şöyle der: «Bu hurafe yani peygamberin geleceğini müjdelemek ve vasıflarını zikretmek-Kâb'ın talebelerinden birisi olan Abdullah b. Amr b. As'a uzanır.» Buhari, Abdullah b. Yesar'ın şöyle dediğini nakleder: «Abdullah b. Amr b. As ile karşılaştım. O'na Resulullah'ın Tevrattaki vasıflarını anlatır mısm diye sordum. O da «Allah'a andolsun ki o Kur'ran'da zikredilen bazı sıfatlarla Tevrat'ta da zikredilmiştir.» Ey peygamber biz seni şahid, müjdeleyici ve

uyarıcı olarak gönderdik» seni ümmilerin koruyucusu yaptık, sen benim kulum ve peygamberimsin, seni el-mutevekkil diye isimlendirdim; (O peygamber) ne kaba ne serttir, çarşılarda bağırıp çağırmaz kötülüğe kötülükle karşılık vermez, affeder ve bağışlar, eğri olan bir millet onunla Lailahe illallah diyerek doğru yolu bulmadıkça kapalı kalplerini ve kör gözlerini açmadıkça Allah onun ruhunu almaz.» İbn-i Kesir bundan fazla olarak ibn-i Yesar'ın sözlerini şöyle bitirdiğini söyler: «Sonra âlim Kâb'a rastladım ona da aynı soruyu sordum bir harfini dahi farklı söylemedi» nasıl farklı olabilirki tabi o Abdullah'a öğreten de Kâb'tır.

Bu yazarın önceki kitapların Arap ve ümmi bir peygamberin geleceğini müjdelemesini hurafe olarak değerlendirmesi ahmaklığın ta kendisidir. Bilmiyorum yazar bütün doğruları yitirdi mi? Yoksa Allah'ın şu sözünü hiç mi görmedi? «**Rahmetim her şeyi kuşatmıştır. O'nu müttakilere, zekatı verenlere ve ayetlerimize inananlara yazacağım. Onlar ki yanlarındaki Tevrat ve İncil'de yazılı buldukları o elçiye o ümmi peygambere uyarlar. O Peygamber ki, kendilerine iyiliği emreder, kendilerini kötülükten menededer, güzel şeyleri helal çirkin şeyleri haram kılar, üzerlerindeki ağırlıkları, sırtlarındaki zinciri kaldırıp atar. O'na inananı destekleyerek O'na saygı gösteren, O'na yardım eden ve O'nunla beraber indirilen nura uyanlar, işte felaha erenler onlardır.**34

İşte yukarıdaki hadis hiçbir şüpheye maruz kalmayan Kur'an'ın bu ayeti tasdikinden başka bir şey

34 Âraf, 156-157.

değildir. İster bu hadisi Abdullah b. Amr, Kâb'dan alsın isterse Kâb'ın kitaplarından O'na öğrettiğinden olsun. Çünkü Abdullah b. Amr okuma yazma bilen, ehli kitabın kitapları konusunda ilim sahibi birisidir. Nitekim sair kitaplara şehadet eden, onları koruyup gözeten Kur'an onu tasdik ettiği için bu haber doğrudur. Ona inanmak vaciptir. Şaşıyorum şu yazara nasıl olur da Tevrat ve İncil'de peygamberin geleceğinin müjdelenmesi ve vasıflarının zikredilmesini hurafe olarak değerlendirmeye vicdanı el verebilir? Sevinin ey misyonerler! Çünkü müslüman ismi ile anıldığı halde bilgi ve araştırma adı altında kendilerine hizmet edenler, sözlerini yayanlar çıkmıştır.

2 — Hz. Abbas'ın Yağmur Duasında Vesile Edinmesi Hadisi

118'nci sayfada yağmur talep etme hadisine değinirken Kâb'ın müslümanların akidesini bozmak için bunu fırsat bilerek, Hz. Ömer'i (r.a.) Peygamberimizin amcası Abbas'ı vesile edinerek yağmur talep etmeye sevkettiğini söyler. Hz. Ömer'in (r.a.) Abbas'ı vesile edinerek yağmur talebinde bulunduğunu zikrettikten biraz sonra da şöyle der: «Hz Ömer bu hileye aldanmadı ve meseleyi anladı. Bunun üzerine yağmur isterken peygamberi bile vesile edinmeyerek istiğfar ile yetindi» yazar bu iddiasını desteklemek için «**el-Muğni**» ve «**eş-Şerhu'l Kebir**» adlı eserlerden Hz. Ömer'in yağmur duasına çıktığında istiğfardan başka bir şey yapmadığını naklediyor.

Buna cevap olarak derim ki:

1. Bu hadisi, Buharî Sahih'inde Hz. Enes (r.a.) den şöyle nakleder: «Ömer ibn-ul Hattab kıtlık yılın-

da Abdulmuttalip oğlu Abbas'ı vesile edinerek Allah'tan yağmur diledi ve şöyle dedi. «Ey Allahım! biz peygamberimizi vesile edinerek senden yağmur dilerdik sen de verirdin (şimdi de) peygamberimizin amcasını vesile edinerek senden yağmur istiyoruz» ve kendilerine yağmur verilir. Yazar bunun Kâb'ın bir desisesi olduğuna delalet etmek için Enes hadisine dil uzatmak ve onu buna ters olan kuvvetli rivayetlere muhalif saymıştır. Şimdi yazarın Buhari'nin rivayetlerine tercih ettiği kuvvetli rivayetleri (!) okuyucularıma sunmak istiyorum:

Bu rivayet ibni Ebi'd Dünya'nın «**Kitabu'l - Matar**»mda «el-Muğni» ve «eş-Şerhu'l-Kebir» adlı eserlerde ve Cahız'm «el-Beyan ve't-Tebyin» adlı kitabında geçen bir rivayettir! Sonra bu rivayetle Enes hadisi arasındaki muhalefete bakın. Yazarın yağmur duası için zikrettiği haller yani bir defasında namaz ve hutbe ile yapılmış olması, bir defasında Cuma hutbesinde veya bir farz namazın akabinde irad ettiği bir hutbede söylemiş olması; diğer bir defa da namaz kılınmadan bir dua ile yapılmış olması, birisinde mesciddeki minber üzerinde, diğer birisinde mescidin dışında yapılmış olması bütün bu haller sahih sünnetle sabittir.35 Hz. Ömer bir defasında Hz. Abbas'ı vesile edinerek yağmur istemiş, başka bir zamanda sadece yağmur duasıyla yetinmiştir. Üçüncü defa ise istiğfarla yetinmiştir. Çünkü bütün bu haller yağmurun gelmesini celbeder. Öyleyse rivayetler arasında hiçbir çelişki yoktur. Özellikle tercih ettiği rivayette herhangi bir tahsis söz konusu değildir.

35 Bkz. **en-Nevevi Müslim Şerhi**, c. 6, s. 198, **Zâdü'l-Mead**, c. 1, s. 126-127.

Yazarın ikinci rivayeti naklettiği **el-Muğnî** ve **eş-Şerhu'l Kebir**'in yazarı bu rivayetten bir kaç sayfa sonra aynen şöyle der :36

«Salih olduğu bilinen birisini vesile edinerek yağmur istemek müstehaptır. Zira dualara bu yolla daha çok icabet edilir. Hz. Ömer de kıtlık yılında Hz. Peygamber'in amcası Abbas'ı vesile edinerek yağmur talep etmiştir» (ibn-i Kudame) daha sonra Hz. Muaviye'nin ve Dahhak b. Kays'ın Yezid ibnu'l Esved'i vesile edinerek yağmur istediklerini zikreder. Açıkça ortaya çıkmıştır ki, yazar Hz. Abbas'ı vesile edinerek yağmur talep etmenin Kâb tarafından müslümanların akidelerini bozmak için yapılan bir desise olduğu görüşüne varmak için arzusu doğrultusunda dilediğini almış dilediğini de terk etmiştir.37

2. Sonra Abbas (r.a.)'ı vesile edinerek yağmur istemek akideyi nasıl bozabilir? Bütün müslümanlar diri olan insanları vesile edinmenin caiz olduğunda icma etmişlerdir. Hiç kimse dirileri vesile edinmenin akideyi ifsad edeceğini söylememiştir. Hz. Ömer'in de içlerinde bulunduğu ensar ve muhacir Abbas'ı vesile edinmenin akideye ters düştüğünü nasıl bilmezler ki hep beraber bunu yapmışlardır? Bu ümmetin fakihleri ve muhaddisleri sıhhatine hükmedip delil getirdikleri Enes hadisinin bir desise olduğunu nasıl bilmezler? Bu şaşılmayacak bir şey değildir doğrusu.

---

36 El-Muğni ve eş-Şerhu'l-Kebir, c. 2, s. 295.

37 Şayet Kâ'b, Enes hadisinin bir ravisi olsaydı veya Enes, ehl-i kitaptan haber almakla bilinseydi yazarın dedikleri aklen mümkün olurdu. Ancak rivayetin uzaktan yakından Kâb ile hiç bir ilgisi yoktur. Öyleyse tüm ihtimal yolları kapanmıştır.

3 — İsra ve Miraç Hadisi

123. sayfada İsra ve miraç hadisinde Hz. Peygamber'in Hz. Musa'ya müracatını İsrailiyattan saymış. Bu rivayetin sıhhatine inananları cahil olmakla suçlamış ve onları ahir zamanın haşeviyesinden saymıştır. Daha buna benzer nice sövgü ve kınamalar kaleminden dökülmüştür.

Cevap olarak yazara derim ki:

Delilsiz ve burhansız düşünmeden söz sarfetmek insaflı titiz bir araştırmacıya yakışmaz. Miraç gecesinde Hz. Musa'nın zikredilmesi ve Hz. Peygamber'in ümmetine farz kılınan namazları hafifletmesi için Allah Tealaya muracatını sağlaması (bu hadisin) İsrailiyattan olmasını neden gerektirsin? Yazarın mantığına göre Hz. Musa'nın veya herhangi bir İsrailoğlu peygamberin faziletine dair her hadis israiliyattandır. Öyle inanıyorum ki bunu bırakın bir araştırmacıyı akıllı hiç bir kimse söylemez. İslâm âlimlerine göre beni israil'in haberleri ile ilgili daha önce anlattıklarımız bu okuyucuya yeterlidir. Eğer İsra ve miraç hadisi Kâbu'l-Ahbar ve diğer beni İsrail âlimlerinden rivayet edilseydi aklen bu rivayette Hz. Musa'ya yer verilmesinin bir desise olduğu caiz olurdu. Ancak hadis yirmi kusur sahabiden rivayet edilmiştir. Bunlar arasında ehl-i kitaptan İslâm'a girenlerden bir kişi olmadığı gibi onlardan haber almakla bilinen kimse de mevcut değildir. Sağlıklı araştırma mantığına göre de bu ihtimal tamamen uzak bir ihtimaldir. Hafız Ebu'l Hattab b. Dıhye «**et-Tenvir fi Mevlidi's-Siraci'l-Münir**» adlı kitabında İsra ve miraç hadisini rivayet eden sahabileri zikrederek bunların

yirmi beş'e kadar vardığım söyler. O bu konuda varid olan rivayetleri mütavatir olarak değerlendirmiştir. Münekkid Hafız İbn-i Kesir Tefsirinde Ebu'l Hattab'ın bu sözünü nakletmiş ve güzel ve yerinde söz olarak yorumlamıştır.38 Hiçbir akıllının buna uydurma karıştığını söylemesi mümkün müdür? Buhari Müslim ve diğer güvenilir kitapların yazarları sözkonusu hadisi değişik tariklerle rivayet etmişlerdir. Bütün bu rivayetleri yakinen görmek isteyenler ibn-i Kesir'in tefsirine müracat edebilirler. Bildiğim kadarıyla güvenilir hiç bir ilim ehli Hz. Peygamber'in Hz. Musa'ya müracatının İsrailî bir desise olduğunu söylememiştir. Yazarın hayal ettiği bu kanaat ümmetin bütün âlimlerine gizli mi kalmıştır? Oysa en uygun olan bu rivayetin Allah'ın ve Resûlünün namazları hafifletmeden önce bu ümmetin yüklenme gücü ve kudretini bilmediklerini istilzam ettiğini açıklamaya çalışmak ve buna şüphe sokmak yerine bu müracatın sırrını ve hikmetini araştırmaktır. Hz. Musa'nın geçmiş insanların tecrübesine ve henüz peygamberimize meçhul olan israiloğullarının en şiddetli şekilde terbiye edilmesini bilip onun hafifletilmesi için yeniden Rabb'ine müracat etmesini işaret buyurmasında ne zarar vardır ki, yazar bunun mahzurlu olduğunu iddia ediyor? Sonra müracat sebebiyle elli vakit farz namazın beş vakte indirilmesinin Allah'ın kullarının gücünü bilmediğine delalet edeceğini kim söylüyor ki, bütün görüşünü bunun üzerine bina ediyor. Allah Teala şüphesiz, olanı ve olacağı bilir; peygamberi Muhammed (s.a.s.)'ın kullarına tahfif dileyeceğini de biliyor. Bu sebeble elli vakti beş vakte

38 c. 5, s. 143.

indireceğini de yine O biliyor. Bunun da bir sırrı ve hikmeti vardır. O da Allah'ın bu ümmete rahmetini ve kolaylık getirmekle nimetini göstermesidir. Yüce Allah'ın şu sözü de buna delildir. **«Ben farzları infaz ettim ve kullarıma kolaylık diledim.»**

Bunun hikmetlerinden birisi de hafifletme konusunda ümmeti için dilediği şefeatı kabul etmekle Hz. Peygamber'in katındaki mevkini göstermektir. Kardeşi Musa'nın istişaresine kulak asarak ümmetine olan şefkat ve merhametini göstermektir. Bu müracat kul ile, Rabbi seven ile sevgili arasında yapılan müracat tekrarından başka bir şey değildir.

4 — Şeddu'r-Rihal Hadisi

128. sayfada «Beytu'l Makdis hakkında varid olan israiliyat» başlığı altında bazı rivayetleri zikreder.

129. sayfada ise sahih hadisin önceleri Mescid-i Haram'ı ve Mescid-i Nebevi'yi içerdiğini ancak «kubbetus sahra»mn inşasından sonra bunun ve Mescid-i Aksa'nın fazileti hakkında hadislerin ortaya çıktığını söyler. Ebu Reyye, **«üç mescidin dışında hiçbir mescide sevap kastıyla yolculuk yapılmaz (bunlar) benim bu mescidim, Mescid-i Haram ve Mescid-i Aksa'dır»** hadisinde Mescid-i Aksa'ya yer verilmesini uydurulan bir israiliyat olarak anlar. Bu iddiasını da ibn-i Abbas'm şu rivayetine dayandırır: **«Bir kadının başına bir musibet gelir, kadın «Allah bana şifa verirse Beytu'l-Makdis'te namaz kılacağım der, sonra iyi olunca yola çıkmak için bineğini hazırlar çıkmadan önce Hz. Peygamber'in hanımı Meymune'ye gelir ve bunu haber verir. Meymune validemiz O'na**

«evinde otur yaptığından ye ve Resülullah'ın mescidinde de namazını kıl zira O'nun: «benim mescidimde bir rekat namaz kılmak Kabe'nin dışında sair mescidlerde kılınan bin rekatten efdaldir» dediğini işittim» Ebu Reyye, bunun üzerine derki; şayet mescid-i Aksa bu hadislerde geçseydi Hz. Meymune bu kadını adağını yerine getirmesinden alıkoyamazdı.

Bu iddialara karşı cevaben deriz ki:

1 — Biz gerek Mescid-i Aksa gerekse Hacer-i muallak hakkında bir çok hadis ve haberin uydurulduğunu inkar etmiyoruz. Bizim esas inkar ettiğimiz husus «yukarıda geçen hadise «Beytu'l-Makdis'in» hile yoluyla uydurularak sokuşturulduğudur. Öyle inanıyorum ki herhangi bir araştırıcının beytü'l-makdisi faziletlerden uzak tutması ve bu konuda varid olan her hadisi israiliyat sayması yanlış ve hatalı bir hükümdür. Nasıl böyle denebilir? Beytu'l-Makdis'in fazileti sadece sahih hadislerle değil hiçbir şüpheye maruz kalmayan mütevatir Kur'an'la da kafi bir şekilde sabittir. Allah Teala şöyle buyuruyor: **«Her türlü noksan sıfattan münezzeh olan Allah geceleyin kulunu Mescid-i Haram'dan çevresini mübarek kıldığımız Mescid-i Aksa'ya yürüttü. O'na ayetlerimizden bir kısmını gösterelim diye böyle yaptık o gerçekten işiten ve görendir.»**39

Bu arada hiçbir delile dayanmayan ve hiçbir esasa istinad etmeyen zanna ve kuruntuya herhangi bir yer kalmamıştır. Beytu'l Makdis geçmiş peygamberlerin kıblegahı ve hicret yurdudur. Yeryüzünde kurulan ikinci mesciddir, binasını ilk yükselten Hz. İb-

39 el-isra 1.

rahim'in torunu olan Hz. Yakub'tur. Süleyman peygamber ise bu binayı yenilemiştir. Müslümanlar hicretten sonra on küsür ay namazlarında oraya yöneldiler. Yazar Mescid-i Aksa'nın fazilet yönünden diğer iki mescitten daha düşük olsa da onlarla beraber aynı hadiste yer verilmesini nasıl uzak görebilir? Hadis üç mescidin de Allah'ın bazı peygamberlerinin yüce hatıralarını taşıyan birer eser oldukları için üçünü de beraber zikretmiştir. Şayet yazar gerçekten bir araştırmacı olsaydı delilsiz söz sarf edeceğine hadisi metin ve isnad yönünden güvenilir ilmî metodlarla tenkid ederdi.

2 — Bu hadisi büyük iki iman, Buharî ve Müslim **Sahih**'lerinde rivayet etmişlerdir. Bu iki imamın hadisleri tashihdeki yüce mertebeleri, rical ve ilel ilmine vukufiyetleri, hadislerin gizli illetlerini ortaya çıkarmak için keskin bakışlı oldukları bilinmektedir. Bunların dışında ibn-i Hibban da **Sahih**'inde, Ebu Davud, Tirmizi, en-Nesai ve ibn-i Mâce de **Sünen**'lerinde İmam Ahmed ve el-Bezzar **Müsned**'lerinde, Taberani **el-Mucemu'l-Kebir** ve **el-Mucemu'l Evsat**'ta rivayet etmişlerdir. Hz. Ömer, Ebu Said el-Hudri, Ebu Hureyre, Ebu Busra el-Giffari ve babası ile Ebu'l Câd gibi bir sahabi topluluğundan rivayet edilmiştir. 40 Ümmet bu hadisi kabul ile telakki etmiştir. Seleften günümüze kadar hadis tenkidi ve değerlendirmesinde hiçbir güçlük çekmeyen, sayılamıyacak kadar çok imam bu hadisi huccet olarak kullanmıştır. Bu husus bütün bunlara kapalı kalmış da yazar tarafından mı ortaya çıkmıştır?!!!

---

40 [Bedrud-Din Aynî] **Umdetu'l-Kârî**, c. 7, s. 202.

3 — Allah kendisine şifa verdiği takdirde Beytu'l-Makdis'te namaz kılacağını adayan kadının kıssasına yer vermesine gelince bu ölüleri bile güldürür.* Yüzlerce kitap ve kaynağı araştırdığını iddia eden yazara soruyorum, hadisin hilafına verilen fetva veya onun tersine yapılan amelin hadisin yalan olduğuna delalet ettiğini kim söylüyor? Durum böyle olsaydı bir çok hadisin mevzu olduğu hükmüne varırdık.

Allame ibnu's-Salah bu konuda şöyle der: «böylece deriz ki; bir âlimin herhangi bir hadise uygun olarak amel etmesi ve o doğrultuda fetva vermesi onun o hadisi sahih kabul ettiğine delalet etmez. Aynı şekilde bir hadise muhalefet etmesi de onun hadisi reddettiği manasına gelmez.»41 Meymune validemiz bu fetvayı verirken Mescid-i Haram ve Mescid-i Nebevi'de kılınan namazın Mescid-i Aksa'da kılınan namazdan daha efdal olduğunu bildiren hadise dayanmıştır. Adağı en efdali yapmakla yerine getirmek evladır. Özellikle kadın olduğu için sefer meşakkatinden uzak bir rahatlık da söz konusudur.

İmam Aynî şöyle diyor «Bazıları bu hadisten her kim bu üç mescidden birine gitmeyi adarsa bunu yapması gerektiğini çıkarmıştır. İmam Mâlik, İmam Ahmed ve Buvayti rivayetinde İmam Şafii bu görüştedir. Ebu Hanife mutlak surette vacip olmadığını söyler. Şafii «el-Umm» de Mescid-i Haram için yapıldığı takdirde menasiki olduğu için vacip olur ancak diğer iki mescid için vacip

---

* Orijinali «es-Sukla» olan bu kelime çocuğunu kaybeden manasına gelmektedir. Ancak dilimizde bu tabirin karşılığı kaydettiğimiz şekilde olduğu için böyle ifade ettik (mtrcl.

41 İbnu's-Salah, el-Mukaddime, s. 121 Halep.

değildir. İbnu'l Münzir ise Mescid-i Haram ve Mescid-i Nebevî için vacip olduğunu Mescid-i Aksa için ise vacip olmadığını söyler. Cabirin şu hadisini de buna delil getirmiştir. Söz konusu hadise göre «bir adam Hz. Peygamber'e «Ben Allah sana Mekke'nin fethini müyesser ederse Beytu'l Makdis'te namaz kılacağımı adadım» der. Hz. Peygamber O'na burada kıl buyurur.42 Meymune validemiz ve Cabir hadisine göre her kim bir yerde namaz kılmayı adarsa daha faziletli bir yerde bunu ifa ettiği takdirde yerine getirmiş olur. Fakat aksi olmaz43 imam Şafiî-de **«el-Umm»**de Mescid-i Haram için yapılan böyle bir nezrin yerine getirilmesinin vacip olduğunu belirtirken diğer iki mescid için bunun vacip olmadığını bildiriyor. Bununla birlikte İmam Şafii bu hadisi sahih görenlerdendir. Yazarın araştırma mantığına göre Şafiî'nin «el-Umm»de söylediklerine dayanarak Mescid-i Nebevî ve Mescid-i Aksa'nın faziletlerinin sabit olmadığını, ayrıca bunların uydurma olduğunu söylememiz gerekir Oysa bu sağlıksız bir araştırma yöntemidir, ne eskiden ne de şimdi bunun benzerini göremiyoruz.

5 — Sahihayn'de Bulunan Diğer Bir Hadis

Ebu Reyye 131. sayfada «Şam'ın fazileti konusunda yahudi eli» başlığı altında Sahihayn'de yer alan şu hadisi zikreder: **«Benim ümmetimden sürekli hakkı savunan bir taife bulunur. Allahın emri gelinceye kadar ne onlardan ayrılan ne de muhalif olanlar onlara zarar veremezler. Kıyamete kadar bu böyle olur.»** Daha sonra Buharinin bunların Şam'da olduklarını rivayet ettiğini nakleder.

---

42 **Umdetu'l Kari**, c. 7, s. 253.

43 **el-Muğni ve's-Şerhu'l Kebir**, c. 11, s. 352.

Biz Şam ve diğer İslâm beldeleri hakkında vatan taassubundan dolayı bir çok hadis uydurulduğunu biliyoruz. Yüzlerce yıl önce hadis imamları ve uzmanları bunları açıklamışlardır. Bizim reddettiğimiz esas mesele yazarın her hangi bir araştırma yapmadan zann ile veya hadis hakkında yapılan bir tevilden hareketle sahih hadislere dil uzatmasıdır.

Buna yukarıdaki hadisi zikredip yahudi uydurması olarak vasıflandırmasından daha açık bir delil olamaz. Yahudilerin bundan sağlıyacakları fayda nedir? Kaldı ki Şam beldeleri onların beldeleri değildir. Onlar oraları daha almadan Arap beldeleriydi. Yahudilerin Ben-i Umeyye'ye yaranmak için kıyamete kadar İsâm'ın ve İslâm sultasının devam edeceğine, hak'ta sebat kılan bir taifenin sürekli bulunacağına delalet eden bir hadisi uydurmalarını hangi akıl kabul eder? Yalandan da olsa kendilerinin baki kalmaya mustahak, Allah'ın en seçkin halkı olduklarını iddia edenler nasıl böyle bir şey yapabilir? Oysa yazar onları dâhi ve hilekar olmakla tavsif ediyor. Öyleyse düşmanlarının yapısını yücelten ve temellerinin sağlam olduğunu bildiren bir hadisi nasıl uydururlar. Gerçek şu ki bu tavrıyla yazar aklımızı ortadan kaldırmamızı istiyor.

Bu hadisi Buharî ve Müslim Sahih'lerinde rivayet etmişler. Buhari «Kitabul i'tisamda «Muğire b. Şube'den şu lafızlarla nakleder: **«Ümmetimden bir taife sürekli üstün olurlar hatta kıyamete kadar bu galibiyetleri sürer».** Yazarın işaret ettiği rivayeti Buhari «Nübüvvet Alametleri'nden iki bab sonra rivayet etmiştir. Buna göre) Umeyr b. Hani Muaviye'nin şöyle dediğini işitmiştir. **«Hz. Peygamberin şöyle dediğini duydum: «Benim ümmetim-**

den Allah'ın emirlerini sürekli yerine getiren bir taife bulunur. Allah'ın emri gelinceye kadar onlardan ayrılan ve onlara muhalif olanlar onlara zarar veremezler.» Malik b. Yuhamir Muaz'ın bunların Şam'da olduklarını belirttiğini söyler. Muaviye de: «İşte Malik, Muaz'ın bunların Şam'da olduğunu işittiğini naklediyor» demiştir.

Müslim de Sahih'inde Sevban, Muğire b. Şube, Muaviye ve Cabir b. Abdullah isnadıyla rivayet eder; ancak Müslim'in bu rivayetlerinde Muaviye'nin «Muaz bunların Şam'da olduğunu söyler» ifadesine yer vermez. Bu hadis Buharî ve Müslim'in dışındaki kitaplarda da rivayet edilmiştir.

Burada dikkat edilmesi gereken bir husus yazarın işaret ettiği gibi Muaz'ın sözünün merfu olan hadisten olmadığıdır. Merfu olan haberin içinde bu fazlalık yoktur. Bu sadece Muaz'ın hadise aktardığı bir yorumdur. Bedruddin Aynî Buhari şerhinde «Malik b. Yuhamir'in Muaz'dan naklettiği bu sözü merfu değildir» der. Buharî, hadisin terçemesini verdikten sonra hadiste geçen taifeyi ilim ehli olarak tefsir eder. Ali ibnu'l-Medini bu taifenin hadis ehli olduğunu bildirir. Aynı şey İmam Ahmed'ten de rivayet edilmiştir, başka şeyler de söylenir. Sahabeden bu güne kadar, imamların bu taifeyi tayin hususunda ihtilaf ettiklerini görüyoruz. İmam Buharî'nin de hadisin anlaşılmasında Muaz'ın rivayetine yer vermesi, sahih bir hadise dil uzatmaya ve onu yahudilerin desisesi saymaya delil teşkil etmez.

Aynı şekilde bazı âlimlerin, Müslim'in Sahih'inde, Sad b. Ebi Vakkas'tan merfu olarak rivayet ettiği **«Mağripte kıyamete kadar sürekli hakkı savunan bir taife bulunur»**

hadisindeki taifeden maksadın Şam ehli olduğunu söylemeleri de dil uzatmaya delil olmaz; (yazar) bu hadisi âlimlerin aynı asırda uydurulduklarına işaret ettikleri hadisler arasında zikretmiştir.

Bu yazarın en ilginç işlerinden birisi hevasına uymayan Buharî ve Müslim hadislerini reddederken «**Nihayetu'l Ereb**» gibi edebiyat kitaplarında «**el-Mu'cib fi Telhisi Ahbari'l-Mağrib**» gibi tarih kitaplarında arzusuna uygun olan hadisleri naklederek güvenmesidir. Bilmiyorum yazar edebiyat, tarih vb. gibi eserlerde iyi-kötü makbul ve merdud her türlü habere yer verildiğini nasıl bilmez? Öyleyse yazar bu kitaplardan yaptığı alıntılara nasıl güvenir? Burada şuna dikkatleri çekmek istiyorum Sünnet hususunda tek dayanak isnadları açıkça belirten veya hadisleri rivayet ettikten sonra sahih, zayıf, makbul ve merdud olanları birbirinden ayıran güvenilir hadis kitaplarıdır.

EBU REYYENİN İSLÂM'DA MESİHİYYAT İDDİASI VE TEMİM ED-DARÎ'YE DİL UZATMASI

140. sayfada «İslâm'da mesihiyat» diye bir başlık atarak şöyle demiştir. «İsrailiyat, İslâm dinini iftiralarıyla kirletirken bu din mesihihiyattan da nasibini almıştır. Bu mesihiyatın en büyüğünü ilk üstlenen Temim b. Evs ed-Darî olmuştur.» Yazar, daha sonra mesihiyattan olduğunu iddia ettiği hadisleri bir bir sıralamaya başlar.

Bu meyanda 141. sayfada da şöyle der: «Temim-i Darînin yaydığı mesihiyyattan birisi Hz. Peygamber'e anlattığı Cessase, Deccal ve Hz. İsa'nın nuzulu gibi şeyleri içeren haberdir.»

6 — Cessase Hadisi

Cessase hadisini İmam Müslim Sahihi'nde44 Fatıma binti Kays'tan rivayet etmiştir, hadis şöyle : **«Hz. Peygamber birisine namaz için toplanın diye çağırmasını emreder. (namaz bitip) Resulullah selam verince «Her kes namaz kıldığı yerde kalsın» der ve sonra «sizi neden buraya topladığımı biliyor musunuz?» diye sorar. Sahabe «Allah ve Resulu daha iyi bilir.» diye karşılık verdiler. Resulullah : «ben sizi ne bir şeye teşvik ne de bir şeyden sakındırmak için topladım. Lakin Temim ed-Darî hristiyan bir adamdı bana gelip biat ederek İslâm'a girdi ve bana mesih ve deccal hakkında anlatıklarıma uygun bir söz nakletti, işte (bu sözü size nakletmek için) sizi buraya topladım»** dedikten sonra Temimin kıssasını (yani) kavminden bir toplulukla bir gemiye binerek yolculuğa çıkıp bir ay denizde kaybolduktan sonra bir adaya varıp indiklerini, orada kendileriyle konuşan büyük bir hayvan gördüklerini, bu hayvanın adanın bir yerinde bulunan bir şahsa işaret ettiğini ona gittiklerinde onun kendilerine uzunca konuştuğunu ve bunun Mesihu'd-Deccal olduğunu (anlatır).

Yazardan önce kitaplarında sözlerini naklettiği merhum Reşit Rıza'dan başka hiç kimse bu hadisten şüphe duymamıştır. Reşit Rıza'nın bütün çabaları Hz. Peygamber'in sukutunun bu kıssanın doğru olduğuna delalet etmiyeceğini ve bu gibi şeylerin takrir olarak değerlendirilemeyeceğini isbat etmekten ibarettir. Zira (ona göre) şerî bir hüküm terettüb etmeyip dinin herhangi bir emrini ihlal etmeyen yabancının haberini tasdik etmek peygamberlere caizdir.

---

44 Sahih-i Müslim Nevevi şerhi ile; c. 16, s. 78-84.

Buna cevap olarak deriz ki :

a) Cessase hadisini İmam Muslim Sahih'inde rivayet etmiştir, ravileri sika, adil ve tanedilmeyen kimselerdir. Müslim'den başka imam Ahmed, Ebu Ya'la, Ebu Davud, İbn-i Mace de rivayet etmiştir. Sahabeden Fatıma bint-i Kays'tan başka, Ebu Hureyre, Hz. Aişe ve Cabir de rivayet etmişlerdir. Yani hadis sadece Müslim tarafından rivayet edilmediği gibi ravi Fatıma bint-i Kays ta tek başına rivayet edenlerden değildir.

Hz. Peygamber bu hadisi minber üzerinde sahabeden bir topluluğa anlatmış, ve onu kendilerine anlattığı Mesihu'd-Deccal ve büyük kıyamet âlametlerine de uygun görmüştür. Öyleyse Peygamber'in sukutla karşıladığı takrirlerinden sayılmaz demek doğru değildir. İmamlar Hz. Peygamber'in bu anlattığını Temimu'd-Darî'nin menkibesinden saymışlardır. Hafız İbn-i Hacer **el-İsâbe** adlı **eserinde**45 Temim'in hal tercemesini verirken, şöyle der : «Sahabenin meşhurlar ıarasında yer almıştır. Önce hristiyanken daha sonra Medine'ye gelmiş ve Müslüman olmuştur. Hz. Peygamber'e Cessâse ve Deccal kıssasını anlatmış, Hz. Peygamber de bunu kendisinden nakletmiş ve bunu onun menkıbelerinden saymıştır.» İbn-i Hacer daha sonra Ebu Nuaym'den şunları nakleder : «asrının rahibi ve Filistin'in âbidlerinden idi, Gecelerinin çoğunu teheccüd ile geçirirdi. Bir gece sabaha kadar namazda şu ayeti okumuştur : **Yoksa kötülülkeri işleyen kimseler kendilerini ıman edip sâlih amel işleyenler gibi yapacağımızı mı sandılar? Hayatları ve ölümleri onlarla bir olacak öyle mi? Ne kötü hüküm veriyorlar**»46 Yine «el-isâbe»

45 c. 1, s. 183.
46 Casiye, 21.

de yer alan menkıbelerinden birisi de şöyledir :47 «el-Begavi, Ceriri tarikiyle Ebu'l Âlâ'dan o da Muaviye b. Harmel'den şunu nakleder : «Hz. Ömer'e vardım ve Ey Mü'minlerin emiri! Sen hakkımda hüküm vermeden önce tevbe ederek geldim.» dedim. Bana «sen kimsin» dedi. Ben de «Müseyleme (tu'l Kezzab)m damadı Muaviye b. Harmele» dedim. Bana «Medine ehlinin hayırlısının yanına git» dedi. Bunun üzerine ben Temimud-Darî'nin yanına gittim. Biz orada konuşurken, hârre mevkiinde bir yangın çıktı. Hz. Ömer, Temim'e gelerek «Ev Temim çık» dedi. Temim : «Ben kim oluyorum ki» dedi. Kendi nefsini küçük gören Temim sonra kalkar ve ateşi çevreleyerek çıktığı kapıdan içeri sokar, sonra peşinden kendisi de girer ve ateş ona hiçbir zarar vermez.

Her yönüyle mükemmel olan, hadisleri ilham yolu ile öğrenen Hz. Ömer'e, Temimu'd-Darî'nin doğruluk dürüstlük ve ihlas bakımından durumu gizli kalacak öyle mi? Hem de «Ben kimseyi aldatmam amma aldatan kimseler de beni aldatamaz» diyen Hz. Ömer. Öyleyse (Hz. Ömer'in güvendiği) böyle bir zatı yalancılık, desicecilik ve dini bozmakla suçlamayı akıl nasıl uygun görür?

b) Reşit Rıza'nın «bu hadis Peygamber'in takrir-i sayılamaz» iddiası da yanlıştır. Hafız İbn-i Hacer, **Fethu'l Bari**'de şöyle der : «Hz. Peygamber'in takrirlerinin, huzurunda yapılan ve söylenen bir şeye muttali olduğu halde, inkar etmemesinin o şeyin cevazına delalet ettiğinde bütün âlimler ittifak etmişlerdir. Zira İsmet sıfatı başkası için caiz olan batılı red etmemeyi peygamberden nefyeder. Bu itibarla o asla batılı tasvib edemez.»48 Aynı

47 c. 3, s. 497.
48 c. 13, s. 275.

şekilde Reşit Rıza'nm «zira peygamberler din işlerinin dışında yalancıyı tasdik etmekten masum değillerdir. Bu haber de onlardandır.» İddiası ise daha da yanlıştır. Kıyamet âlametlerini haber vermeyi nasıl din işlerinden itibar etmez, bilemiyorum kimsenin de bileceğini sanmıyorum. Şâyet Temim'in anlattıkları yalan olsaydı, vahy bu konuda hakikati bildirmekten geri kalmazdı. Nitekim bir çok kez münafıklar ve benzeri gizledikleri şeylere muhalif sözler söyleyince; vahy onların yalanlarını ortaya çıkararak, onları rüsvay etmiştir.

7 — Deccal'ın Zuhuru ve Mesih'in Nuzulu ile İlgili Hadisler

Ahir zamanda Deccal'ın zuhuru ve mesihin nuzulu ile ilgili hadisler sahihtir. Çünkü Hz. Peygamber bir çok hadisinde âhir zamanda deccâlın geleceğini, Hz. İsa'nın da inip İslâm şeriatı ile âdil olarak hükmedeceğini, haçları kırıp, domuzu öldüreceğini ve deccalm ölümünün de O'nun elinden olacağını haber vermiştir. Bütün bunlar bir çok tariklerle gerek Buhari ve Müslim'de49, gerekse diğer güvenilir hadis kitaplarında rivayet edilmiştir. Hz. Peygamber'in kıyamet âlametlerinden haber vermesi sadece Temimu'd-Dârî'nin verdiği yukarıdaki habere dayanmaz. O, Temim'in anlattıklarını fırsat bilerek sahabeye daha önce anlattıklarının hak olduğunu, şüphesiz vuku bulacağını belirtmek için onu anlatmıştır. Sonra yazar ve onun gibi düşünenler hiç bir yönden bâtıl'ın yanaşmadığı, Allah'ın şu sözü hakkında (ne düşünürler) : **«O söz başlarına geldiği zaman, onlara yerden bir dâbbe (canlı) çıkarırız; o onlaar insanların âyetlerimize içtenlik-**

49 Sahihi Müslim (Nevevi Şerhi ile beraber), c. 16, s. 58-78, Fethu'l Bâri, c. 13, s. 76-90.

le inanmadıklarını söyler.»50 Birçok müfessire göre burada geçen dâbbe, Müslim'in rivayet ettiği hadiste geçen Cessâse'dir. Âyette hadisi tasdik eden hiçbir şey yok mu? Özellikle âyet bunun kıyametten öncede çıkacağını reddetmemiştir. Zira «Sözün başlarına gelmesine» bağlanan bu canlının çıkmasıdır, bizzat mevcut olması değil. Hatta Kur'an'ın tabiri (sanki) bunun sözün vukuundan önce bulunduğunu ima ediyor.

c) Yazarın dipnotta Temim'in kıssasına getirdiği yorumda : Herhalde coğrafya âlimleri bu adanın yeryüzünde nerede olduğunu tesbit etmek için araştırıyorlar! Sonra bize haber verirler o zaman biz de Temim efendimizin! haber verdiği acayip şeyleri görürüz!» diyerek alay etmesi düşünce eksikliğinden ve dar ufuklu oluşundan kaynaklanıyor. Sayın yazar efendimize! soruyorum : «coğrafya âlimleri yeryüzünün her tarafını keşfetmişler mi? Gerek karada gerek denizde hâlâ insan ayağının değmediği bir çok bölge vardır. Hatta bilinen kıtalarda bugüne kadar meçhul olan yerler olduğu bilinmektedir. Afrika ve diğer kıtalarda henüz bilinmeyen bölgelerin olduğundan öyle zannediyorum ki yazar da haberdardır. Bir çok dağlık bölgelerde hâlâ bilinmeyen nice mağaralar vardır. Kaldı ki bunlar karada bilinmeyenler ya denizde! İnsanoğlunun yaşadığı arzın dörtte üçü denizlerle kaplıdır. Şayet Temim'in sözünü ettiği adanın bugün bilinen bir ada olduğunu farzetsek Temim'i buraya ve burada yaşayan canlıya muttali kılan Allah Teala'nın başkalarını da muttali kılması gerekir mi? Temim bunu gördükten sonra ve Allah'ın takdir ettiği kadar gözlerden kaybolması caiz değil mi?

---

50 Neml, 82.

Sonra hayvanın konuşmasında şaşılacak nedir; papağan insanların konuştuklarını aynen aktarmıyor mu? İnsan aklı cansızları bile konuşturma safhasına gelirken Allah'ın hayvanları konuşturma kudretini nasıl uzak görebiliriz?

8 — Hz. İsa'nın Fazileti Hakkında Bir Hadis

Ebu Reyye 144. sayfada şöyle diyor : «Hadislere karışan mesihiyattan biri de Buharî'nin Ebu Hureyre'den rivayet ettiği şu hadistir : Buna göre Hz. Peygamber şöyle demiştir : **«İsa İbn-i Meryem dışında şeytan her çocuğa dünyaya gelirken dokunur; ona da dokunmaya gitmiş ancak araya bir örtü gerilmiş ve ona dokunamamıştır.»** Resulullahtan işittiğim başka bir rivayette şöyle der : **«Âdem oğlundan hiç kimse yoktur ki doğarken şeytan ona dokunmasın ki şeytanın bir dokunması üzerine o çığlık atar. Ancak Hz. Meryem ve oğlu İsa bundan müstesnadır.»** Yazar dipnotta da şunları söyler : «Buhari'nin rivayet ettiği bu hadisi İbn-i Hacer şerh ederken şöyle der : «el-Keşşaf sahibi (ez-Zemahşerî) bu hadise dil uzatmış ve onun sıhhatini kabul etmemiştir. Aynı şekilde er-Râzi de buna dil uzatmış ve bu haberin naslarla çelişen bir haberi vahid olduğunu belirtmiştir.»

Buna cevap olarak derim ki :

a) Herşeyden önce bu hadis Buharî, Müslim ve diğer hadis imamları tarafından rivayet edilen Sahih bir hadistir. Hadisten anlaşılan hususlar Hz. Meryem'in annesinin yaptığı bir duanın icabetinden ibarettir. Nitekim Allah Teâla onun şöyle dua ettiğini bizlere bildiriyor : **«...ona Meryem adını verdim onu ve zurriyetini lanetli şeytanın şerrinden koruman için sana sığınıyorum.**51 He-

51 Âl-i İmran, 36.

vasından konuşmayan Hz. Peygamber'in, Peygamber kardeşlerinden birisinin veya başkasının herhangi bir özelliğini veya faziletini açıklamasının ne zararı var bilmiyorum. Bu eğer bir şeye delalet edecekse ancak Hz. Peygamberin yüceliğine, O'nun tebliğdeki emanetine ve İslâm dininin beşerden gelmeyen ilâhi bir din olduğuna delalet eder. Zira beşerden kaynaklansaydı, Peygamberleri bu şerefli ve yüce mevkilerde göstermeye özenmezdi. Hz. İsa veya bir başkasına isnâd edilen bir özellik diğer peygamber kardeşleri için bir eksiklik demek olmadığı gibi, O'nun diğerlerinden daha üstün olduğunu da bildirmez. Daha az faziletli bir insanda bulunan bazı vasıfların ondan daha faziletli bir insanda bulunmadığı bir gerçektir. Bu, O'nun efdaliyetine bir zarar getirmez. Çünkü O da kendisini enüstün kılan bazı vasıflara sahiptir. Bir çok âlim tarafından da belirtildiği gibi bu hadisi söyleyen Hz. Peygamber, söze dahil değildir. Başka bir hadiste de rivayet edildiği gibi, Hz. Peygamber şeytanın herhangi bir iğvasma uğramamıştır. Durum ne olursa olsun yukarıdaki hadiste Hz. İsa'nın bizim peygamberimizden daha faziletli olduğuna işaret eden herhangi bir şey yoktur. Yazarın da belirttiği gibi bazı Hristiyan papazlarının bâtıl akidelerini isbat etmek için bu hadise sığınmalarına gelince, bu onun iddia ettiği gibi, hadisin bâtıl olduğunu ve onu reddetmeyi gerektirmez. Esas vebal hadisin mânasını tahrif ederek başka yorumlara hamledenin üzerinedir.

b) Bu hadis gerek isnad yönünden, gerekse ma'na yönünden sahihtir. Muhakkiklere göre reddetmeyi gerektirecek bir manası yoktur. Zira akıl ve nakille çelişen bir durum söz konusu değildir. Burada bütün mesele bazılarının hadisi akla ve nakle muhalif zannederek reddetmiş olmalarıdır. Mutezileden Kâdi Abdu'l-Cebbar ve ez-Ze-

mahşeri de bunlardandır. ez-Zemahşerî hadisin sıhhatinde tereddüt etse de sahih olduğu takdirde mânâsının şöyle olacağını belirtmiştir: «yani her doğanı şeytanın azdıracağını ümid eder. Ancak Meryem ve oğlu bundan müstenadır. Zira ikisi de masumdur. Aynı şekilde Meryem ve Hz. İsa'nın vasfını taşıyan herkes için de böyledir, tıpkı Allah Teâlanın: «(şeytan)... **ben bütün insanları azdıracağım ancak sâlih kulların müstesna**»52 âyetinde belirtildiği gibi. (Hadiste geçen) çığlık atmaktan maksat şeytanın bu hararetli arzusunu temsil etmektir. Sanki ona dokunuyor ve elleriyle onu dövüyor gibi. Bazı Haşevilerin anladıkları veçhile gerçekten bir dokunma ve dürtükleme söz konusu değildir. Öyle olsaydı şeytanın dokunma dürtmelerinden dünyayı çığlıklar kaplardı. Görüldüğü gibi ez-Zemahşerî hadisin kesin olarak sahih olmadığını söylemiyor.53 Bir çok âlime göre buradaki dokunma gerçektir. Şeytan bunu Hz. Meryem ve oğluna yapmak istemiş ancak Hz. Meryem'in annesinin yaptığı duâya icâbet edildiği için bunu gerçekleştirememiştir. Dokunmanın olmasını gerektirmez. Bu da peygamberler ve onların yolunu izleyen seçkin, ihlaslı insanlar için böyledir. Binâenaleyh hadis, yazarın anladığı gibi, Allah Teâlanın «**Benim hâlis kullarına karşı senin hiç gücün yoktur...**»54 «**ben bütün insanları azdıracağım ancak senin hâlis kulların müstesna**»55 âyetlerine muhalif değildir. Zemahşerî'nin zannettiği gibi dünyanın çığlıklarla dolması gerekmez. Zira hadise göre bu

---

52 Hicr 39.

53 Bkz. Ez-Zemahşeri, **Tefsiru'l Keşşaf**, Dârul Mushaf c. 1, s. 172, Kahire (Mtrc.).

54 Hicr 42, İsrâ 65.

55 Hicr 40, sâd 83.

sâdece doğum esnasında meydana gelmektedir. Daha sonrası için değil, müşahade ile hükmedecek olursak doğarken ağlayarak bağırıp çağırmayan hiç kimse yoktur. Bunu da inkar etmek inattan başka bir şey değildir. Hadislere dil uzatırken Zemahşeri'nin sözlerine dayanmak doğru değildir. Burada bilinmesi gereken bir hususa işâret etmek istiyorum ez-Zemahşeri, tefsir ilminde imam olmakla birlikte sahih hadislerin tesbitinde kendisine müracaat edilemez, çünkü o hadis âlimi olmadığı gibi hadislerin ricâli ve illetleri konusunda uzman değildir. Nitekim **el-Keşşaf** adlı tefsirinde gerek peygamberlerin kıssaları ve gerekse diğer yerlerde nice mevzü hadislere yer vermiştir.

Şayet yazar güvenilir bir araştırmacı olsaydı meseleyi tek taraflı sunmazdı, oysa ona düşen hadisi sahih kabul edenlerin görüşlerini ve bakış açılarını da ortaya koyup tartışmaktı, ondan sonra da dilediğini seçmekte hür olurdu. Ancak yazarın takip ettiği metod her şeye tek taraflı bakan insafsız kimselerin metodu gibidir. Onun için birçok hatalar işlemiştir.

Bakm Muhakkik alimler ve bu konuda neler söylüyorlar. İbn-i Hacer, **Fethu'l Bâri**'de[56] Zemahşerinin itirazını zikredip doğru olmadığmı belirttikten sonra şöyle der : «hadisin lafızlarından anlaşılan manada herhangi bir müşkil yoktur. Sabit olan peygamberlerin ismetine muhalif de değildir. Bilakis haberden anlaşıldığına göre şeytanın doğan her çocuğa dokunması mümkündür. Ancak Allah'ın hâlis kullarına dokunması herhangi bir zarar vermez. Nitekim bu halis kullardan Hz. Meryem ve oğlu bundan istisna edilmiştir. Çünkü şeytan âdet-i veç-

56 **Fethu'l Bâri**, c. 8, s. 170.

hile dokunmaya gitmiş aralarına bir perde gerilmiştir. Hz. Meryem ve oğluna has olan özellik de budur. Hadise göre şeytanın diğer halis kullara musallat olabileceği anlaşılmaz.57

Kurtûbi tefsirinde şöyle der : «Katade dediki, şeytan Hz. İsa ve annesi hariç doğan her çocuğun böğrüne dokunur, şeytan onlara giderken aralarına bir perde gerildi ve dokunma boşa gitti. Âlimlerimiz dedilerki; Şâyet böyle olmasaydı onlara yapılan tahsisin bir manası kalmazdı Binaen aleyh şeytanın dokunması dokunulan kişiyi dalâlete sürüklemesi ve azdırması manasına gelmez. Böyle bir düşünce oldukça yanlıştır. Nitekim şeytan nice peygamberlere ve velilere ifsad ve iğva yolları ile musallat olmuştur. Bununla beraber Allah Teâla onları şeytanın hedefinden korumuştur. **«Benim kullarıma karşı senin her hangi bir gücün yoktur.»** dedi gibi.58

Fahr-i Râzi, Kâdi Abdül Cebbâr'ın reddettiğine dair sözlerini naklettikten sonra şöyle der : «Bilki bütün bu vecihler muhtemeldir. Ancak bu ihtimallerle bir haberi reddetmek câiz değildir. Yine de en doğrusunu Allah bilir»59 daha sonra sözlerine devamla der ki : «bazı ehl-i sünnet âlimlerinin bu gibi sahih hadisleri tevil ederken

---

57 Yazarın dilediğini alıp dilediğini terkettiği konusunda burada yaptığı alıntı da bunu kuvvetlendirmektedir. İbn-i Hacer'in, Zemahşeri ve Râzi'nin hadisten şüphe duymaları ile ilgili naklettiği sözleri naklederken Hâfızın hadise verdiği manayı vermemiştir ki biz bu manayı buraya aldık. Tabiki yazar bunu içinde gizlediği düşünceyi doğrulamak için yapmıştır.

58 c. 4, s. 68.

59 Bkz. Fahru'd-Din er-Râzi, **et-Tefsiru'l-Kebir**, c. 2, s. 658 Bolak.

felsefecilerin safsatalarına meylettikleri için Mutezililere tâbi olmaları şaşılacak bir şeydir. Oysa bu hadislerin zâhiri manalarıyla kalmaları ne bir suyu bulandırır ne de bir yolu daraltır.»* (Şimdi sayın Ebu Reyye'ye sormak istiyorum) nakillerde bulunurken İmam Fahreddin er-Râziye iftira edip demediği şeyleri ona mal etmek güven, emanetle bağdaşır mı? Sizin er-Râzi'den yaptığınız nakil, onun bu hadise dil uzattığını iddia etmeniz söyledikleriyle bağdaşıyor mu? Halbuki; görüldüğü gibi er-Râzi, Kâdi Abdulcebbâr'ın hadisten duyduğu şüpheleri naklederek bunları reddetmiştir. Ancak yazar çoğu kez acele davrandığı için bu hatalara düşmüştür. Çoğu kez de ihtiyaç duyduğu için nasları kasıtlı olarak tahrif etmiştir. İmam Âlüsi de tefsirinde ez-Zemahşerî'nin görüşünü naklettikten sonra şöyle der : «Bu konuda bir çok hadisin bulunduğu açıktır. Ekseri sahih hadis kitaplarında tedvin edilmiştir. Onun için bu, herhangi bir çelişki arzetmez. İmam Cafer es-Sâdık da bunu rivayet etmiş ve kabul ile karşılamıştır.» Alûsi bunu müteakiben önce Kâdi Abdülcebbar sonra da ez-Zemahşerî'nin bu konudaki görüşlerini çürütmeye başlar.

9 — Hz. Peygamber'in Göğsünün Yarılması İle İlgili Hadisi Yalanması

146. sayfada Hz. Peygamber'in göğsünün yarıldığını bildiren hadislere şüphe sokmuş ve bu konuda alaylı bir üslub kullanmıştır. Ayrıca —aralarında hiçbir ilişki olmamasına rağmen— bu hâdise ile Hristiyanlık akidesinde Hz. İsa'nın çarmıha gerilmesi arasında bir ilişki kurmuştur, hatta çarmıha gerilme akidesini savunmak için

---

* Aynı yerde bu alıntıyı bulmak mümkün olmadı (Mtrc.).

çaba sarfettiğini görüyoruz.. Bundan başka keyfi ne dilerse söylüyor. Bunun iki sebebi olabilir.

Birincisi : Ya yazar bir münafık olup (bu yolla) hakiki vechesini, içinde gizlediğini ve kötü emelini ortaya çıkarmıştır.

İkincisi : Yahut bir yağcı ve yardakçı olup hristiyanlara özellikle misyoner ve müsteşrik efendilerine hoş görünmek istemiştir. Her iki durumda şer ve dalalettir.

Hz. Peygamber'in (Allah'ın emriyle) göğsünün yarıldığını bildiren hadis sahihtir. Bu da birisi küçüklüğünde süt annesi Halime es-Sâdiyye'nin yanında iken diğeri de İsra ve miraç gecesinde olmak üzere iki defa tekerrür etmiştir. Ki bu ikincisi Buharî ve Müslim'de mevcuttur. Hatta bu iki defadan başka vahyi elakki etmeye hazırlamak için kısa aralıklarla bunun tekrar edildiği de söylenmiştir. Hâfız İbn-i Hacer, **Fethü'l Bârî**'de şöyle der : «Bazıları isra gecesinde Hz. Peygamberin göğsünün yarıldığını redderek bunun henüz küçükken süt annesinin yanında iken yapıldığını ve bunu inkar etmediklerini söylerler. (bunlardan başka) Bi'set ile beraber de Hz. Peygamber'in göğsünün yarıldığı ile ilgili birçok rivayet tesbit edilmiştir. Nitekim Ebu Nuâym **«ed-Delâil»** adlı eserinde bunları tahric etmiştir. Bunların her birisinin bir hikmeti vardır. Bunlardan birincisi Müslim'de Hz. Enes tarafından rivayet edilen hadiste diğer varyantlardan fazla olarak yer verilen ifadelerde de belirtilmiştir. (Buna göre Cebrail) bir parça et çıkaarrak «işte bu şeytanın sendeki nasibiydi» der. Bu çocukluğunda yapılmıştır. Bunun üzerine o şeytandan korunmuş olarak en mükemmel tarzda yetişmiştir. İkincisi bi'set ile beraber yapılmıştır ki bu da şerefini arttırmak ve en temiz hal üzerine kuvvetli

bir kalp ile vahyi alması için yapılmıştır. Üçüncüsü ise miraca çıkmak istediği zaman olmuştur ki, bu da onu munacaata hazırlamak için yapılmıştır.»60

Hz. Peygamber'in göğsünün yarılması ile Hz. İsâ'nın çarmıha gerilmesi arasındaki ilişki neresindedir anlayamıyorum. Göğsün yarılması sahih senedlerle sabit, doğru, hak ve mümkündür. Hz. İsa'nın çarmıha gerilmesi ise bâtıl olduğu gibi akla ve nakle de muhaliftir. Kur'an kesinlikle bunu reddetmiştir. Allah Teâla şöyle buyuruyor: «... **oysa onu öldürmediler ve asmadılar fakat (İsa) onlara benzer gösterildi. Onun hakkında anlaşmazlığa düşenler, ondan yana tam bir kuşku içindeler. O hususta bir bilgileri yoktur. Sadece zanna uyuyorlar, onu yakinen öldürmediler, Bilakis Allah onu katına yükseltti. Allah daima üstündür, hikmet sahibidir.61** Eski çağlarda göğsün yarılmasına insan ihtimal vermese de tıbbın müthiş bir şekilde ilerlediği asrımızda uzak görmek uygun olmasa gerek. Hatta insan hayatının bağlı olduğu kalp ve beyin gibi organlarda bile ameliyatların yapıldığını görüyoruz, bunu reddetmek bıçaksız ve yarasız meydana gelen bu nebevî mucizeyi inkar etmeyi âdet edinenlere yaraşır.

Yazar bütün bu haksız yere yaptığı hucum ve kınamalardan sonra İsrailiyat ve mesihiyyat ile ilgili geniş bilgi edinmek için Tefsir, hadis ve tarih kitapları ile Goldzier ve Won Kramer gibi müsteşriklerin kitaplarına müracaat etmemizi öneriyor. Bununla o hakiki kimliğini ortaya koymuştur. Aslında onu bütün bu hata ve yanlışlıklara sevkeden husus kendisine imam kabul ettiği misyoner ve müsteşrik hocalarına tabi olmasıdır.

---

60 c. 7, s. 161.

61 Nisa, 157-158.

Yazar çağdaş sebeiler olan bu yahudilerin İslâm'a ve müslümanlara karşı içlerinde gizledikleri kin ve nefreti görmemiştir. Bunlar kötü emellerine ulaşmak için girecek bir gedik bulamadıkları için sünnete şüphe düşürmeye çalışarak bu ilâhi nuru söndürmek istediler. «**Ancak kâfirler hoş görmese de Allah nurunu tamamlamak ister.**»62

62 Tevbe, 32.

EBU HUREYYE (R.A.)

Ebü Reyye, kitabının elli sayfadan fazlasını büyük sahibi Ebü Hüreyye (r.a.)'nin hayatına ayırmış bulunmaktadır. (Bu elli sayfada) kendisine izafe etmediği bir kötülük ve bir eksiklik kalmamıştır. Bölüm Ebü Hureyre'ye tahsis edildiği halde başka sahabilere de dil uzatmış ve onu cerhettiği gibi onları da cerhetmiştir. Bütün sahabilerin âdil olduklarını savunan ehl-i ilmin cumhuru ile de alay etmiş ve onlara demedik şey bırakmamıştır.

Bunun için Ebu Reyye'nin bu konudaki görüşlerini tenkide geçmeden önce bu meselede hak yerini bulsun diye genel olarak sahabe hakkında birşeyler söylemeyi gerekli görüyorum.

SAHABENİN İSLÂM'DAKİ YERİ

Hadis imamlarına ve âlimlerin örfüne göre sahabi, iman ederek Resülullahla biraraya gelmiş ve iman üzere ölmüş kimselerdir. Resullulah'ı gördükten sonra irtidat edip ve bu hal üzere ölenlere sahabi denmez. Sahih olan kavle göre irtidat ettikten sonra tekrar tevbe edenler yeniden sahabi kabul edilirler. Aynı şekilde zahiren İslâm olup içinde küfür olan nifak ehli sahabi olmak şerefinden mahrumdurlar. Allah ve Resulû de böyle kimselerin nifaklarını ortaya çıkaracaklarını tekeffül etmişlerdir. Âlimlerin Cumhurune göre sahabi olmak için kişinin Hz. Peygamber ile beraber uzun bir müddet kal-

ması şart değildir, O'nunla birlikte cihad etmiş ve Allah yolunda infak etmiş olmak da gerekmez. Ancak bazı âlimler onunla beraber uzun bir müddet kalmayı ve yine birlikte bir veya iki savaşa katılmış olmayı şart koşmuşlardır. Hernekadar Cumhur Hz. Peygamber'le beraber uzun bir müddet kalmayı onunla birlikte savaşa katılmayı ve Allah yolunda infak etmeyi şart koşmasa da uzun bir zaman beraber bulunan, ondan çok hadis işiten veya beraber savaşa katılan, ona yardım etmek için canını ve malını feda etmekten esirgemeyenleri böyle olmayanlardan daha üstün faziletli olarak kabul etmiştir. Hâfız İbn-i Hacer «**Nuhbetu'l Fiker**» şerhinde şöyle der : «Hz. Peygamber'den ayrılmayıp onunla beraber savaşa katılan veya onun sancağı altında canını veren sahabilerin sürekli beraber bulunmayan veya sadece bir defa huzurunda bulunanlardan yahut onunla az bir şey konuşan, onu bir defa yakından gören veya uzaktan gören veya onu çocukken görenden daha üstün olduklarında hiçbir şüphe yoktur. Ancak hepsi de sahabi olma şerefini haizdirler. Hz. Peygamberden bizzat hadis işitmeyenlerin hadisleri rivayet yönünden mursel kabul edilirler. Bununla birlikte bunlar da onunla sahabi olma şerefine nail oldukları için sahabeden sayılırlar.1

Buna Allah Teâlanın şu sözü de işaret eder / «...**elbette içinizden Mekke'nin fethinden önce (Hak yolda, harcayan ve savaşanlar ötekilerle) bir olmaz, onların derecesi sonradan infak eden ve savaşanlardan daha büyüktür. Bununla beraber Allah hepsine de en güzel sonucu vadetmiştir. Allah yaptıklarınızdan haberdardır.**»2

---

1 en-Nuhbe Şerhi, s. 37.
2 Hadid 10.

SAHABENİN ADALETİ

Muhaddis, fakih ve usulculerin cumhuruna göre sahabilerin tamamı adalet sahibi kimselerdir: Bundan maksat şudur: yâni onlar sahip oldukları kuvvetli iman, takva, muruvvet, yüce ahlak gibi vasıflar ve safsata işlerden uzak olmaları sebebiyle kasten Hz. Peygamber'e yalan ısnad etmezler. Yoksa adâletten maksat onlar bütün masiyeterden, hata ve nisyandan masumdurlar. demek değildir. İlim ehlinden hiç kimse böyle dememiştir. Onların adaletine sahibi oldukları arzusuna tabi olan bidât ehlinden bâzı kimseler dışında hiç kimse muhalefet etmemiştir. Onların görüşleri ve sözleri kâle alınmaz, zira hiçbir delile dayanmaz, burası bu görüşlere genişce yer vererek tartışmak için uygun değildir; onun için burada bu kadarla yetineceğiz.

Sahabenin adâleti sabit ve bilinen bir husustur. Zira onların âdil oldukları bizzat Allah tarafından bildirilmiştir. Onların temiz olduklarını, en hayırlı, en âdil, en yüce ve muttaki bir topluluk olduklarını haber veren de yine Allah Teâla'dır. Bir âyette şöyle buyuruyor: **«Böylece biz sizi vasat bir ümmet kıldık...»**3 Buradaki vasat seçkin ve âdil demektir. Zira her şeyin vasatı hayır ve adâletidir. Bir başka âyette **«Biz sizi insanlar arasından çıkarılmış en hayırlı ümmet kıldık zira siz iyiliği emreder, Kötülükten sakındırır ve Allaha iman edersiniz»**4 Şüphesiz her iki âyetin hitabına ilk muhatab olanlar sahabilerdir. Allah teâla başka bir âyette: **«Muhacirlerden ve Ensârdan (İslâm'a girmekte) ilk öne geçenler ile bunlara güzelce tâbi olanlar... Allah onlardan razı olmuştur, on-**

3 Bakara, 143.
4 Âl-i imrân 110.

lar da O'ndan râzı olmuştur»5 bir başka âyette : «Allah ağacın altında sana biât eden muminlerden râzı olmuştur...»6 diğer bir âyette «Muhammed, Allah'ın resuludur, onunla beraber bulunanlar kâfirlere karşı şiddetli kendi aarlarında merhamelidirler...»7 buyurmuştur. Daha bunlara benzer birçok âyette onlar tezkiye edilmiş faziletleri yüceltilmiş, sâdık bir imana, ihlasa ve yüce ahlaka sahip oldukları belirtilmiştir. Yerde ve gökte kendisine hiçbir şeyin gizli kalmadığı yüce Allah'ın tezkiyesinden sonra hangi tezkiyeden söz edilebilir. Allah'tan daha doğru sözlü kim olabilir.

Peygamberimiz Hz. Muhammed (s.a.s.) de onların kötülüklerden uzak ve âdalet sahibi olduklarını belirtmiş ayrıca onların şeref ve hukukunu tanımaya, fazilet sahibi oldukları için onlara eziyet etmemeye ve dil uzatmamaya davet etmiştir. Buhâri ve Müslim'de yer alan merfu bir haberde şöyle der : «**Benim ashabıma sövmeyin nefsim elinde olan Allah'a andolsunki sizden biriniz Uhud dağı kadar altın infak etse onlardan birisinin verdiği bir ölçek hatta yarı ölçek derecesine ulaşmaz**» gerek Buhari ve Müslim'de gerekse diğer güvenilir hadis kitaplarında mütevâtir bir habere göre Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur. «**İnsanların en hayırlısı bana yakın olandır, sonra da onları tâkib edenlerdir**...» Tirmizi (süneninde) ve ibn-i Hibban Sahih'inde Hz. Peygamber'in şöyle dediğini naklederler. : «**Ashabım konusunda Allah'tan korkunuz, onlara kin beslemeyin, onları seven beni sevdiği için sever onlara buğzeden bana buğzettiği için buğzeder, on-**

5 Tevbe 100.
6 Feth 18.
7 Feth 29.

lara eziyet eden bana eziyet etmiş olur. Bana eziyet eden Allah'a eziyet etmiş olur. Allah'a eziyet edeni Allah hemen (belası) ile tutuverir.»

el-Bezzar, Müsnedin'de sika ravilerle verdiği bir rivayete göre Hz. Peygamber'in şöyle dediğini nakleder: «**Allah, Nebi ve Resuller müstesna, ashabımı bütün cin ve insan topluluğuna seçkin kılmıştır.**» Tarihî hakikatler bu hadisin doğru olduğunu her yönüyle doğrulamıştır. Sahabe'nin tarih ve siyerine vakıf olanlar, onların sahip oldukları ilim, amel, takva, güzel ahlak, heva ve hevesten uzak olma gibi vasıflarına vâkıf olanlar bunun bir gerçek olduğunu bilirler. Başta Râşid halifeler olmak üzere büyük sahabiler, her sahabinin sadece peygamberi görerek sahabi adını alsa da faziletin sahibi olduğunu bilirlerdi. Rivayete göre bir bedevi Hz. Ömer'e gelerek Ensar'ı hicveder Hz. Ömer onlara «şâyet Resulullah'ın ashabından olmasaydı ne olacağını bilemiyorum ama hakkından gelirdim, ancak o bir sahabidir.» der. görüldüğü gibi hakkı tatbik ederken musamaha tanımayan Hz. Ömer'in sahabi olma şerefini haiz olduğu için bu zâtı bırakın cezalandırmayı ona bir kınama bile vermemiştir.

Allah'tan ve Resûlunden bu zikrettiğimiz âyet ve hadisler varid olmasa dahi, hiçret etmeleri, mallarını ve çocuklarını terketmeleri, İslâm'ın zaferi için cihad etmeleri, mallarını harcamaları, Allah yolunda babaları ve oğullarını dahi öldürmeleri gibi hallerinden dolayı kesinlikle âdil oldukları, nezih ve emin kimseler olup kendilerinden sonra gelen bütün insanlardan faziletli oldukları neticesine varılabilir. İslâm âlimleri sahabenin bütün bu özelliklerini târif etmişlerdir. Hâfız Ahmet el-Beyhaki, din akıl ilim ve zeka yönünden kim olduğu bilinen İmam Şâfii'nin eski bir risâlesinde sahabeyi lâyık-ı vechile öv-

dükten sonra şöyle dediğini nakleder: «onlar bütün ilimlerde bizden üstün oldukları gibi, içtihad, takva ve akıl yönünden de bizim fevkimizde insanlardı (onların görüşlerinden) ilim elde edildi ve onunla istinbat yapıldı onların görüşleri bize göre bizim görüşlerimizden daha iyi ve evladır.»8 İmam Ebu Zurâ er-Râzi de derki: «Sahabeyi ayıplayan birisini görürsen bil ki o zındıktır. Zira Resül hak, Kur'an hak, getirdiği hükümler de haktır. Bütün bunlar sahabe vasıtalarıyla bize geldiğine göre bunlar —zındıklar ve benzerleri—'ın maksatları bizim şâhidlerimizi (sahabe) cerhederek kitap ve sünneti ibtal etmektir. Onlar cerhedilmeye daha layıktırlar zira onler zındıklardır.

Allah'ın Ebu Zur'a (r.a.)'nın lisânına ilka ettiği bu söz ne hikmetli sözdür. Hz. Ebu Bekr ve Hz. Ömer'in bazı sahabilerin rivâyetleri için başkalarına müracaat etmeleri ve ikinci bir şahid talep etmeleri —ki bu da oldukça azdır— bu konuda bir şüphe meydana getirmesin, zira bu itham ve cerhetmek için değil yakin hâsıl olsun diye fazladan yapılan bir araştırmadır. İki râşid Halife bu ihtiyatlı hareketleri ve övgüye değer titizlikleri ile rivayetleri tesbit için sağlam metodun temelini atmış oldular, buna en güzel şekilde delalet eden Hz. Ömer'in (r.a.) Ebu Musâ el-Eşarîye söylediği sözüdür, rivayet ettiği bir hadisi Resulullahtan işitirken duyan başka bir şahidi getirmesini kendisinden istedikten sonra şöyle demiştir. «Ben seni itham etmiyorum ancak bu (söylediğin) Resulullahın hadisidir» bu açık sözden sonra sahabeye hucum edilerek itham edilir, zan altında tutulabilir mi?

8 İbnu's-Salah, **Mukaddime**, s. 263.

MAZLUM SAHABİ EBU HUREYRE

Bildiğim kadarıyla sahabeden Ebu Hureyre (r.a.) kadar zâlim tenkid oklarına hedef olan başka bir sahabi yoktur, bu zâlimâne saldırıların izleri çok uzaklara dayanır. Allame İbn-i Kuteybe «**Te'vil-i Muhtelefi'l Hadis**» adlı kitabında en-Nazzam ve benzerleri gibi bidat ehlinin Ebu Hureyre'ye yaptıkları birçok saldırıları nakletmiştir.9 İslam âlimi sayılan hiç kimsenin Ebü Hureyre'ye, kadrini düşürecek derecede saldırdığını bilmiyorum. Sonra müsteşrikler çıktılar daha önce bu işi yapanların sözlerini aldılar, onları arttırarak geri bize iade ettiler, sonra sözlü fikirler ve zâlimane hükümlerle karsımıza çıktılar. Herhalde müsteşriklerin, kökü haçlı saldırılarına uzanan bu hamlelerinin arkasındaki maksatlarının ne olduğunu belirtmeme gerek yoktur. Onların maksadı İslâm'ın direklerini yıkmaktır. Müslümanlardaki İslâm ruhunu zayıflatmaktır. Ancak bu şekilde devletlerinin arzu ettiği ekonomik sömürgecilik ve insanları köle edinme projeleri gerçekleşebilir. Allah da şâhiddir onların bazen sahabeye bazen de sünnete dil uzatmaktan tek gayeleri İslâm şeriatının ikinci kaynağı olan sünnete şüphe düşürmek ve ona olan güveni azaltmaktır. Müslümanlar sünnetten şüphe duyar ve ona olan güvenleri azalırsa bu sefer Kur'an da anlaşılmaz hâle gelecektir. O zaman vay İslâm'ın haline! Müsteşrikler çağdaş bâzı müslüman yazarları etkilemede bir ölçüde başarılı oldular. Bu yazarlar

---

9 Aslında imam ibn-i Kuteybe kitabında, Nazzam ve benzerlerinin genel olarak Muhaddislere özel olarak da Ebu Hureyre'ye olan hucumlarını zikreder sonra da âlim ve araştırmacı bir eda ile hadis ve ehlini mudafaa eder, ümid ediyoruzki Allah bu sebeple kendisini mükafatlandırır.

onların peşlerinden giderek hiçbir delile dayanmayan iddialarını tekrarlayıp durdular; hatta kendilerinden de bir şeyler katarak arttırdılar. Hem müsteşrikler hem de bu çağdaş yazarlar bilim, araştırma ve tenkid hürriyeti adı altında zehirlerini kustular. Bu iddialarının gerçek ilim, sağlam araştırma ve nezih tenkitle bağdaşmadığını Allah ta bilir, ilimde derinleşenler de. (Son olarak) Ebu Revve geldi ve bütün bu söylenenleri tekrarladı hatta çamura biraz daha su katarak kitabında «Ebu Hureyre» başlığı altında uzun bir bölüm açtırarak her türlü kırıcı sözlerle doldurdu. Burada Ebu Hureyre v ebaşka sahabilere hücum ederek onları yalan ve uydurmacılıkla suçladı. Bu konuda İbn-i Kuteybe'nin Nazzamdan yaptığı nakilleri tekrarlayarak tıpa tıp ona tâbi oldu. Bu bölümün her sayfası hiç bir araştırmacıya yakıştıramadığımız ilmî hatalarla doludur. Onun için açıkça diyebilirim ki, yazar bu konuya girerken sağlam araştırma olarak nitelendirdiği peşin fikirlerle donanmış vaziyette başlamıştır. Oysa nezih ilmî araştırma kaideleri, araştırmacıdan, incelemeye başlarken o konudaki bütün madde ve metinleri toplamasını sonra kendisini her türlü heva ve peşin fikirden tecrid etmesini ister. Daha sonra kişi vardığı hüküm hakka en yakın hüküm olsun diye nasları mukayese eder, tetkik eder, inceler ve derinden araştırır. Fakat arzusu doğrultusunda istediğini alıp istediğini terketmek sağlıklı araştırma ve tutarlı tenkit kaideleri ile bağdaşmaz.

Yazar gayesine ulaşmak için nakillerde bulunurken bir kısmını kırparak diğer bir kısmı ile yetiniyor. Tıpkı (ayeti okurken) «sarhoşken» ifadesini terkedip «Namaza yaklaşmayın» diyen(Bektâşi) gibi gayesine hizmet etmeyen bazı kuvvetli rivayetleri terkederken kendisini destekleyen her zayıf rivayetten delil getirmiştir.

İftira ediyorum veya insaf hududunu aşıyorum zannedilmesin diye birçok örnekten bazılarını vermekle yetinmek istiyorum.

s. 168'de Ebu Hureyre'yi yalancılıkla itham etmeye başlar başlamaz aynen şöyle diyor : «Zubeyr (Ebu Hureyrenin) hadislerini işitince doğru söyledi, yalan söyledi dedir,» Bu şekilde nakledince sanki Zübeyr'in Ebu Hureyreyi yalancılıkla itham ettiği anlaşılıyor. Söylediklerimin doğru olduğunu görmek için şimdi de metnin tamamını verelim. **el-Bidâye ven-Nihaye** sâhibinin naklettiğine göre : «Urve, Hz. Zübeyr'den rivayet ederek şöyle der : «Babam bana dedi ki, beni bu yemenliye yaklaştırır mısın —Ebu Hureyre'yi kastederek— zira o Hz. Peygamber'den çok hadis rivayet ediyor. Ben de onu yaklaştırdım. Ebu Hureyre hadis naklediyordu babam da doğru, yalan...» diyordu. dedim ki! babacığım (bâzen) doğru (bâzen) yalan sözünden ne kastediyorsun, dedi ki «O'nun bu hadisleri Resulullah'tan işittiğinden hiç şüphe etmiyorum lâkin bâzılarını olduğu gibi naklederken bâzılarını aynen (Hz. Peygamber'in lafızlarıyla) nakledemedi.»10 bu metnin tamamından yazarın vardığı sonuca şehadet edecek bir şey görülüyor mu?

Hesabına gelen bâzı rivayetleri alıp kuvvetli olduğu halde hesabına gelmeyenleri de terkettiğine dair bir örnek : 192. sayfada Hz. Ömer'in, Ebu Hureyre'yi Bahreyn'e vali olarak tayin ettikten sonra güvenilirliğini ihlal eden bâzı şeyleri duyunca görevinden azledip yerine başkasını tâyin ettiğini ve Hz. Ömer'in ona hakaret ederek sert konuştuğunu aktarmasıdır. Keşke yazar bunun kaynağını zikretseydi de güvenilir bir kaynaktan olup

10 c. 8, s. 109.

olmadığını görseydik. Şimdi aynı kıssayı sahabe tarihleri içinde en güveniliri olan «el-İsâbe»11 den nakletmek istiyoruz : «Abdurrezzak dedi ki bize Mâmer Eyyup'ten O'da ibn-i Sîrîn'den naklen dedi ki : Hz. Ömer Ebu Hureyre'yi Yemen'e vali tayin etti oradan dönerken on bin dirhem ile birlikte döndü. Bunun üzerine Hz. Ömer, «kendine seçtiğin bu malları nereden getirdin?» diye sorar, o da : yavrulayan bir at, bana gelen hediyeler ve bir esirden aldığım haraçtan ibaret diye karşılık verir. Hz. Ömer bakar ve gerçekten öyle olduğunu anlar sonra tekrar vali yapmak için çağırır. Ancak Ebu Hureyre bunu reddedince Hz. Ömer : «senden daha hayırlı kimse görev istemiştir.» der. Ebu Hureyre «O, Allah'ın Peygamberinin oğlu Yusuf peygamberdir ben ise Umeyme oğlu Ebu Hureyre'yim ve üç şeyden korkuyorum. İlimsiz konuşmak, isabetsiz hükme varmak, dövülmek sövülmek ve malımın alınması,»

Hafız ibn-i Kesir de aynı kıssayı «el-Bidaye»de naklettikten sonra akabinde şöyle der : «başkalarına göre Hz. Ömer birinci valiliğinde 12 bin dirhem borç yüklediği için ikincisinde bu görevi reddetmiştir.»12

Görüldüğü gibi Abdurrezzak'ın rivayetinde Ebu Hureyre'ye hiç bir itham mevcut değildir, bilakis her yönden masum olduğu anlaşılmaktadır. Sonra tenkit konusunda mutehassıs olan iki imam da bunda ittifak etmişlerdir, belki ibn-i Kesir'in uslubundan ve diğer rivayete işaret etmesinden buna meyletmediği anlaşılabilir. Ancak Abdurrezzak'ın da büyük bir imam olduğu ve rivayetler arasında tercih ettiği bir gerçektir. Şâyet yazarın

11 c. 4, s. 210.
12 c. 8, s. 113.

iddia ettiği gibi Hz. Ömer, Ebu Hureyre'yi ithamlı kabul etseydi ikinci defa ona valilik teklif eder miydi? Kaldı ki Hz. Ömer'in valilere karşı sert tutumu bilinmektedir. Esas kabul edilmesi gereken rivayetin Abdurrezzak'ın rivayeti olduğu açıktır. Öyleyse Ebu Reyye'nin hüccet ve burhana dayanmayıp hesabına geleni alıp, gelmeyeni terkettiği ortadadır. O'nun Abdurrezzak'ın rivayetini almamasının tek sebebi arzusunun ihtiyacından kaynaklanmaktadır.

Bunlardan bir tânesi de 163. sayfada geçiyor. Buna göre «Hz. Ömer bir defasında Ebu Hureyre'ye şöyle demiştir: «sen Hz. Peygamber'den çok hadis rivayet ediyorsun, senin Allah resulune yalan isnad etmenden korkuyorum» Ayrıca Hz. Ömer, Peygamber'den hadis rivayet etmeyi terketmediği takdirde memleketine süreceği tehdidinde bulunur. Ona «ya hadis rivayetini terkedersin ya da seni Devs topraklarına sürerim» demiştir.

Güvenilir hiç bir kitapta Hz. Ömer'in Ebu Hureyre'yi yalanla itham ettiğini ben görmedim. Yazarın edebiyat ve benzeri kitaplardan ya da haaylinden getirmiş olması mustesna. Ayrıca Hz. Ömer'in onu Devs topraklarına sürgünle tehdid etmesinde onu yalanla itham ettiği manası çıkmaz. Olsa olsa bu ihtiyat ve fazla titizlik ifade eder. Zira çok rivayet etmek beraberinde hata ve nisyanı da getirir. Hz. Ömer'in rivayetleri tesbit metodu bilinmektedir.

YAZARIN EDEBİYAT VE TÂRİH KİTAPLARINI ESAS ALMASI

Ebu Reyye'nin ilginç bir yönü de —yüzlerce hadis kitabını gözden geçirdiğini iddia ettiği halde— nasıl olur da hadis imamlarının edebiyat ve tarih kitaplarındaki rivayetlerin kabul edilmeyeceğine ve bunlaar güvenilmi-

yeceğine dair sözlerini görmez. Zira bu kitaplar yalan yanlış bir çok şeyle doludur. Hadis sadece sika imamların kitaplarından alınır. Hangi hadisin sahih, hangisinin zayıf, hangisinin merdud, hangisinin makbul olduğu kendisine müracaat edilen imamlardan alınır. Bu imamların koydukları, kaidelerden birisi şöyledir : Kim bir hadıs rivayet ederse senedini açıkca belirtmek ya da kim tahric etmişse ona isnad ettirmek zorundadır. Aksi takdirde «denilir ki» : «rivayet edilir ki» «zikredilir ki» gibi hadisin zayıf olduğuna delâlet eden sigalarla Hz. Peygamber'e nisbet edebilir. Sahih ve hasen olduğunu tesbit etmeden kesinlik bildiren siga ile Hz. Peygamber'e nisbet edemez.» Yazarın bir çok nakilde bulunurken dayandığı kitaplar şunlardır : **«eş-Şi'ru ve'ş-Şuâra» «Simaru'l Kulûb fil-Mudâfi ve'l Mensub» «Makamat Bedi'iz'zaman el-Hemedâni» «el-Meselu's-Sâir» «Şerhu Nehcu'l Belağe»** ed-Demirî'nin **«Hayatu'l Hayavân'ı»** ve **«Nihayetu'l Edep»** vb gibi kitaplardır. Bunu söylemekle ben bu kitapları ve yazarlarını ayıplamak istemiyorum; söylemek istediğim şudur : Birçok âlim kendi sahalarında güvenilirdir. Ancak hadis rivayeti yönünden bunlara güvenilmez, hadisin sahih veya zayıf olduğu bunlardan öğrenilmez. Çünkü bunlar hadis uzmanları değildir. Hadis ve eski siyer kitapları arasındaki güvenilirlik farkından dolayı hadis imamları, megazi yazarlarının imamı olan ibn-i İshâk'ı bile hadis rivayeti yönünden zayıf saydıklarına göre onun dışındaki edebiyatçı, dilci ve diğer genel araştırmacıların durumlarına ne denilebilir? Bu fırsatı vesile bilerek, tarih, ahlâk ve vaaz kitaplarının İslâm'a sokuşturulan İsrailiyat ve mevzü hadislerle dolu olduğunu araştırmacılaar açıklamak ve bunu müslümanların dikkatlerine arzetmek istiyorum.

EBU REYYE'NİN AKLIN ÖNCÜLLERİ İLE ÇELİŞMESİ

Başta büyük sahabi Ebu Hureyre'nin tarihi gibi nazik bir konuda olmak üzere nakillerde bulunurken yazarın edebiyat ve benzeri kitaplara dayanması, ayrıca araştırmaya peşin fikirle başlamasından dolayı küçük bir talebenin bile yapmayacağı haatlara (yazar) düşmüştür.

Mesela bunlardan birisi 156. sayfada Ebu Hureyre ile alay ederek ona «şeyhu'l Madire) diye isim vermesidir.* es-Seâlibî'nin **«Simâru'l Kulub»** adlı eserinden naklen şöyle diyor: «Ebu Hureyre, Madire çorbasını çok sever Muaviye ile beraber yerdi. Namaz vakti gelince de gider. Hz. Ali'nin arkasında namaz kılardı. Bu kendisine sorulunca «Muâviyenin çorbası yağlı ve daha güzel, Hz. Ali'nin de arkasında namaz kılmak daha faziletli. (Bunun üzerine) ona şeyhu'l Madire denilirdi.»13

Akıl bunu nasıl kabul eder? Çünkü Hz. Ali Irak'ta, Hz. Muaviye Şam'da Hz. Ebu Hureyre de Hicaz'da idi. Ebu Hureyre'nin Hz. Ömer zamanında Bahreyn'de valilik yaptıktan sonra hiç Hicaz'ı terketmediği tesbit edilmiştir. İmam ibn-i Abdil Berr şöyle der: «Hz. Ömer, onu Bahreyn'e vali yapar sonra da azleder. Tekrar görev vermek istediği halde o bunu reddeder. Daha sonra vefatına kadar Medine'den ayrılmaz.»14 Şâyet Ebu Hureyre'ye Hz. Süleyman'ın (uçan) sergisi verilmişse ya da yeryüzü kendisi için dürülüyorsa o başka...

---

* Yazar bu ismi diğer bir kitabına isim olarak seçmiş ve «Şeyhu'l Madire Ebu Hureyre» adlı bir eser kaleme almıştır (mtrc.).

13 el-Madire: Kesilmiş ayrandan pişirilen bir çorbadır. Daha çok süt ile karıştırılır. O zaman en güzel yemeklerdendi.

14 el-İstiâb fi Ma'rifeti'l Ashab, c. 4, s. 209 (el-isâbe'nin kenarında).

157. sayfada Ebu Hureyre'nin hayatı hakkında bir eser yazan bir yazardan —onu abartmalı lakaplarla övdükten sonra— şöyle bir nakilde bulunur : «Bu ve başka hikayelerden anlaşıldığına göre Ebu Hureyre', Sıffîn savaşında bulunmuş ve her iki tarafa da yağcılık yapmıştır.» daha sonra da şöyle der : «Birçok kişinin anlattığına göre Ebu Hureyre bâzen Hz. Ali'nin cemâatine iltihak eder ve onunla namaz kılardı, yemeği de gider Muaviye'nin cemaati ile yerdi. İşler kızışınca da dağa sığınırdı. Bu durum kendisine sorulunca da : şöyle derdi : «Hz. Ali daha âlim, Hz. Muaviye daha yağlı, dağ da daha sâlimdir.»

Özellikle bir insanı itham etmek ve cerhetmek için bu tür hikaye kitaplarından bilgi alınır mı? Hem bu insan kim? Allah resülunun yüce bir sahabisi. Sonra Hz. Ebu Hureyre'nin Sıffin savaşma katıldığını kim söyledi? İftiracı yazarın ve muhakkik olduğunu iddia ettiği arkadaşının yapacağı en büyük şey; bu bâtıl hikayenin doğruluğunu isbatlamaktır. Nasıl oluyor da böyle büyük bir işe kalkışır ve böylece tüm şiddetiyle, saldırabiliyorlar. Sonra bu hikayeyi anlatan «o bir çok kişi» kimlerdir. Ayrıca Ebu Hureyre'nin iki cemaat arasında gidip gelerek her iki tarafa da yarandığı halde nasıl durumu anlaşılmıyor? Bunu akıl nasıl alabilir?

Bize yetişin ey akıl sahipleri, «bu çirkin söz onundur manası : Bizim aklımız yoktur» demek diyen ne güzel söylemiş

Edebiyat kitaplarını dolduran bu ve benzeri hikayeler naklen sahih olmadığı gibi aklen de uygun değildir. Zira bu hikayelere yer veren kitaplar boş zamanlarda hoş vakit geçirmek maksadıyla kaleme alınmıştır. İlmî

araştırmalarda en uygun olan bunlara itibar etmemektir. Fakat bunlar bir sünnet tarihi kitabının yerine konur. Hz. Peygamber'in ve ilk seçkin müslümanların tezkiye ettiği yüce bir sahabi bir yana, büyük bir ilim adamını cerhetmek için esas kabul edilirse, işte bu hiç bir dönemde görülmemiş araştırma uslubudur.

Ne hayret vericidir ki : bu şeni iftiraların sahibi kitabının dış kapağında aynen şunları yazıyor : «Bu Muhammedî hadisin tarihi ve din ile dünya işlerinde onunla ilgili her şeyi açıklamaya yönelen yazılı bir çalışmadır. İlmî tahkik kaidelerine uygun olarak yazılan bu kapsamlı çalışma kendi sahasında ilk olup; daha önce aynı minval üzere hiçbir eser te'lif edilmemiştir : «Pek doğru! gerçek ilmî araştırma kaidelerinden, sahih nakil ve sâlim nakilden oldukça uzaktır. Karıştırma, sövgü ve iftira yönünden sahasında ilk eserdir, tahkik sadakat ve adaletten âri olduğu halde daha önce aynı minval üzere kim böyle bir eseri telif edebilir? Yazarın araştırmayı saptırıp, tahkik, adalet ve insaf ölçülerini aştığı artık açıkça ortaya çıkmıştır. Kaldı ki araştırma ve çalışmasının sadece bir kısmı görüldü.

EBU REYYE'NİN SAHABİ EBU HUREYREYİ TENKİD EDEKEN HADDİ AŞMASI

Ebu Reyye'nin Ebu Hureyre'ye reva gördüğü kaleminden dökülen istihza, sövgü ve kırıcı sözler hiçbir şerefli insanın kabul etmeyeceği ve hiçbir iffetli kalemden dökülmeyecek şeylerdir. Bırakın asil bir soydan gelen şerefli bir sahabiyi basit bir insana dahi böyle bir şeyin yapılmasını kabul etmediğimiz gibi din ve ahlak sahibi hiç kimse de buna razı olmaz. Sünnet konusun-

da kalem oynatan birisinin sünnetin sahibi Hz. Peygamber ile Buharî ve diğer hadis imamlarının edepleri ile edeplenmesini isteriz.

İşte haddi aştığına bâzı örnekler; onun bu sövüp saymalarını nakletmek zorunda kaldığımız için özür dileriz :

a) Bunlardan birisi s. 152'de onun hakkında şöyle der : «Ebü Hureyre sahabenin içinden hiçbir işe yaramayanlardandı»

b) 166. sayfada da şöyle diyor : «Hz. Aişe ona sen Resülullah'tan işitmediğin hadisler rivayet ediyorsun dediğinde O, Hz. Aişe'ye —Buharî, İbn-i Sâd, ibn-i Kesir ve başkalarının rivayetine göre— edep ve vakarla bağdaşmayan şu cevabı verir : «sen ayna ve sürme ile uğraşırken bu hadisleri kaçırmışsındır.»

Oysa bu ibârede Ebu Reyye'yi sahabi Ebu Hureyre'yi çirkin sözlü olmakla suçlamada haklı kılacak hiçbir ifade yoktur. Bütün akıl sahibi insanlara soruyorum hangi mantığa göre nefsini müdafaa eden edepsiz ve vakarsız olur.

Burada bilinmesi gereken bir husus ibn-i Kesir'in **«el-Bidâye...»** adlı eserinde verdiği rivayete göre Hz. Aişe, Ebu Hureyre'ye : «Sen, Resulullah'tan çok hadis rivayet ediyorsun yâ Eba Hureyre!» der Ebu Hureyrede O'na : «Allah'a and olsun ki kına yakmak ve sürme sürmek gibi şeyler beni Resulullah'tan hadis dinlemekten alıkoymadı. Ancak benim hadislerimi çok gördüğüne göre bunların seni bundan alıkoyduğunu görüyorum» diye karşılık verir. Hz Aişe de «belki» diye karşılık verir. Bu rivayet birinci rivayetteki şüpheleri giderdiği gibi Hz. Aişe'nin de Ebu Hureyre'nin dediklerine kanaat getirdiğini ifade etmektedir.

c) 185. sayfada da şöyle diyor : «Bu durumda olan biri şüphesiz hiçbir ehemmiyeti olmayan düşük bir insandır» yazarın nazarında Ebu Hureyre'yi düşük kılmaya müstahak kılan suçu nedir biliyor musun sayın okuyucu! (güya o karnını doyurmak için Hz. Peygamber'e sahabi olmuş, Suffa'ya sığınmasının sebebi fakir oluşuymuş başkasının yediklerini o da yer veya gider Hz. Peygamber ya da bir sahabinin yanında yemek yermiş!... Gerçekten bu Ebu Hureyre'yi yarlayacak bir ayıp mı?!!

Allah Teâla yüce kitabında suffa ashabını övmüştür. Ebu Hureyre'nin de onlardan olduğu bir gerçektir. İsterseniz buyrun ayeti beraber okuyalım : **«Onlar, Allah yolunda kapanıp kalan fakirlerdir. Yeryüzünde gezip dolaşamazlar, Bilmeyen iffetlerinden dolayı onları zengin sanır, onları simalarından tanırsın; yüzsüzlük edip insanlardan dilenmezler**...»15

Sonra Ebu Reyye geliyor ve (Allah'ın belirttiği) bu övgüleri kınamaya, faziletleri de reziletlere tebdil ediyor. Ne diyorsun (haşa) Allah'ın sözünü bırakıp Ebu Reyye'nin iftiralarına mı bakalım!!

d) s. 187'de şöyle diyor : «Kendisi ile evlendiği Busre binti Gazvan adındaki hanım efendiye edep ve vakar sınırlarını aşan sözleri ve nankörlüğü onun hafif meşrep olduğunu göstermiş ve böylece aslı ve tabiatı ortaya çıkmıştır.» Bütün bu küfür ve hakaretin sebebi nedir biliyor musun? Zira Ebu Hureyre bu hanımla evlendikten sonra şöyle demiş : «Ben Busre binti Gazvan'ın yanında karın tokluğuna hizmetçilik yapıyordum. Bir yola çıktıklarında arkalarından gider konakladıklarında hizmet ederdim, şimdi ben O'nunla evlendim şimdi ben biniyorum konakladığımda O bana hizmet ediyor.»

---

15 Bakara, 273.

İbn-i Sâd'tan bu manada bir rivayet daha zikrettikten sonra nefsi bununla tatmin olmuyor; Ebu Hureyre'nin haysiyetine dil uzatarak bir hakaret daha savuruyor; dip notta aynen şöyle diyor : «her türlü aşağılığı ifade eden, erdemlik ve müruetten uzak olan şu söze bakın, görüldüğü gibi (adam) eşini kendisine hizmet ettirmek ve ona hakaret etmekle kıvanç duyuyor asil bir aileden gelen şerefli bir insan böyle yapar mı?»

Hiçbir araştırma ve tenkidde bunun benzerine rastladınız mı acaba? Hangi şeriatte, hangi örfte, hangi kanunda sövme, tenkid, hakaret, araştırma sayılır? Yazar gerçekten bir araştırmacı olsaydı, nezih bir tartışmacı olsaydı bu rivayetlere kötü gözle bakmaz Ebu Hureyre'nin bunları Allah'ın nimeterine bir şükran ifadesi olarak söylediğini anlardı. «**el-Bidaye ve'n-Nihaye**»de geçen habere göre Ebu Hureyre şöyle demiştir : «yetim olarak büyüdüm, miskin olarak hicret ettim, karın tokluğuna ve sırtımın pekliğine Busre binti Gazvan'ın yanında çalışıyordum. Bindiklerinde peşlerinden gider, konakladıklarında onlara odun toplardım. Bu dini sağlam; Ebu Hureyreyi de önder yapan Allah'a hamdolsun.»16

Ebu Nuaym «**Hilyetu'l Evliya**»'sında sahih bir senetle Mudârib b. Cuz'ün şöyle dediğini rivayet eder : «bir gece yürüyordum bir de baktım ki bir adam tekbir getiriyor, ona yanaştım (baktım ki Ebu Hureyre) ne yapıyorsun? dedim. O da «Allah'ın üzerime çoğalan nimetlerine şükrümü edâ ediyorum, zira ben Busre binti Gazvan'ın yanında yol azığı ve karın tokluğuna çalışıyordum. Bindiklerinde peşlerinde gider, konakladıklarında hizmet ederdim. Sonra Allah beni onunla evlendirdi bu sefer ben

16 c. 8, s. 110.

bindim konakladığımda da O bana hizme tetti.»17 Hakaret bunun neresinde? Sonra Ebu Hureyre gibilerin sözlerini köü zannı bir tarafa bırakarak husn-ü zan ile yorumlamak daha uygun olmaz mı? Herhangi bir müslüman kardeşe karşı ihtiram ve hus'nü zan beslemek İslâm âdâbından ise Resulullah'ın ashabından bir sahabiye karşı nasıl davranmak lâzım? Yazar, Allah Teâla'nın «...**zan'ın bir kısmı günahtır**...» sözünü nasıl görmez, yüce resülün «**zandan kaçınınız zira zan en yalan sözdür**» dediğini ayrıca «**kişiye şer olarak müslüman kardeşine hakaret etmesi kafidir**» dediğini nasıl duymaz. Hz. Ömer'in : «Müslüman kardeşinin ağzından çıkan bir kelimeyi iyiye hamletme imkanın oldukça şerre youmlama» sözünü hiç mi duymadı. Ebu Hureyre'nin sözü iki eşin arasında geçen bir latifeden başka bir şey değildi. Busre binti Gazvan bunun bir hakaret olduğunu, kendisini küçük düşürmek maksadıyla söylendiğini sezseydi bunu asla kabul etmez ve şerefini müdafaa ederdi. Kaldı ki biz müslüman Arap hanımlarının şerefle donandıklarını, hak gördükleri konularda bırakın eşlerini muminlerin emirlerine bile karşı çıktıklarını biliyoruz.*

EBU HUREYRE'NİN ÇOK HADİS RİVAYET ETMESİ (İKSAR)

162 ve 163. sayfalarda yazar büyük sahabi Ebu Hureyre'yi Hz. Peygamber'le beraber sadece üç yıl kaldığı halde sahabe arasında en çok hadis rivayet ettiği için ayıplıyor ve Muhammed İbn-i Hazm'ın naklettiğine göre Bakiye İbn-i Mehled'in Musned'inde Ebu

17 el-İsâbe, c. 4, s. 206.

* Bu hanım Hz. Osman'ın baldızıdır.

Hureyre'nin rivayet ettiği hadislerin 5374 hadise ulaştığını belirtiyor.

Ebu Reyye ve benzerlerine şunları söylemek istiyorum:

a) Sahabilik hayatında üç yıl gibi bir zaman kısa olmamakla beraber, başkasına göre daha az Hz. Peygamberle bulunsa da Ebu Hureyre (r.a)'nın çok hadis rivayet etmesindeki garabet neresindedir? Bu gerek aklen gerekse âdeten ilk olarak yapılan bir şey değildir. Nice şahıslar varki az zamanda çok şey öğrenir başkası onun birkaç katı zamanda öğrenemez. Zeka, ilme ciddi bir şekilde kendini vermek ve dünyevi meşgalelerden kurtulmak gibi şeyler daha çok şey öğrenme ve tahsil etmeye yardımcı olurlar. Bugün bile bazı öğrenci ve müridlerin bir hocanın yanında kısa bir müddet kalarak onlardan ciltler dolusu kitap kaydettiklerini ve Ebu Hureyre'nin Resulullah'tan ezberlediği hadislerden pek geri kalmayacak derecede sözlerini ezberlediklerini görüyoruz. Oysa bizim asrımızla onların asrı arasında çok fark olduğu gibi hayat şartları, istidat ve kendini bu işe adama yönünden onlarla Ebu Hureyre arasında büyük farklar vardır.

Rivayet edilen bu 5374 hadisin bir çoğunun iki ve üç satıra ulaşmadığını unutmamamız gerektiğini belirtmek istiyorum. Tamamı bir araya getirilse bir cilt kitabı geçmez öyleyse garabet bunun neresinde?

b) Ebu Hureyre (r.a) dünyaya pek bağlı bir insan değildi, az bir şeye kanaat ederdi. O zaman hanımı ve çocukları da yoktu, onu meşgul edecek ticaret ve ziraatle de uğraşmıyordu. Tek işi mümkün ol-

duğu kadar Hz. Peygamber'den ayrılmamaktı. (isterseniz) neden çok hadis rivayet ettiğini Ebu Hureyre'nin bizzat kendisinden dinleyelim:

Buhari, Müslim ve diğer hadis kitaplarında —Buhari'nin rivayet ettiği lafızlara göre— Ebu Hureyre (r.a) şöyle demiştir: **«İnsanlar Ebu Hureyre çok hadis rivayet ediyor diyorlar. Allah'ın kitabında iki ayet olmasaydı bir tek hadis rivayet etmezdim.» sonra Allah'ın şu ayetini okur: «indirdiğimiz açık delilleri ve hidayeti gizleyenler...» (bu ve peşindeki âyeti) sonuna kadar okur, sözlerine devamla: «Muhacir kardeşlerimiz çarşı işleriyle meşgul oluyorlardı, Ensar kardeşlerimiz de kendi mallarıyla uğraşıyorlardı. Ebu Hureyre ise karnını doyurmak için Resulullah'tan ayrılmazdı. Onların hazır bulunmadıkları yerlerde ben bulunuyor ezberlemediklerini de ben ezberliyordum.»**

Çok hadis rivayetinin sebeplerinden birisi de Resulullah'tan sonra da kendisini ilme, hadis rivayetine fetvaya adamasıdır. Hatta daha önce de geçtiği gibi Hz. Ömer onu valilikten azlettikten sonra ikinci kez vâli olmasını isteyince o bunu reddetmiştir.

Aslında onu kıvrak bir zekaya ve kuvvetli bir hafızaya sahip kılan Hz. Peygamberin ona yaptığı duâdır. Bu konuda şöyle der: «bir gün unutkanlığımı Hz. Peygambere şikayet ettim Hz. Peygamber de bana «abanı ser» dedi, ben de onu serdim iki elleriyle avuçladı sonra bana «topla» dedi, ben de topladım, bir daha hiçbir şey unutmadım.»[18] Bâzı âlimler bunu Hz. Peygamber'in bir mucizesi saymışlardır. Ebu Hureyre

---

18 Yazar bu kıssadan şüphe duymuş ve onu inkara kalkışmıştır. Onun bu konudaki önderi yahudi müsteşrik Goldzier'dir.

kendi zamanında en çok hadis ezberleyen sahabi idi Nesâi ceyyid (sağlam) bir isnadla **Sünen**'in ilm bölümünde, el-Hakim de **el-Müstedrek**'te : Zeyd b. Sâbit'in şöyle dediğini rivayet ederler : Ben, Ebu Hureyre ve başka birisi Hz. Peygamber'in yanındaydık, bize «dua edin» ben ve arkadaşım dua ettik O da âmin dedi. Sonra Ebu Hureyre dua etti ve şöyle dedi : «Allahım bu iki arkadaşımın istediklerini ben de istiyorum (bir de) senden unutmayacağım bir ilim istiyorum.» Resulullah da «amin» dedi. Biz «Ya Resulullah» bize de» dedik O, «Devsli genç sizi bu konuda geçti» dedi. Buhari «**Tarih**» inde Muhammed b. Hazm'ın on küsür yaşlı sahabinin bulunduğu bir mecliste otururken Ebu Hureyre'nin onlara Resulullah'tan hadis naklettiğini, tanımadıkları bazı hadisleri kendisine müracaat etmek suretiyle öğrendiklerini, bunun defalarca tekrarlandığını ve o günden bu yana Ebu Hureyre'nin en çok hadis ezberleyen sahabi olduğunu öğrendim» dediğini nakleder.

Onun hafızasına delalet eden bir husus da Hâfız ibn-i Hacer'in «**el-İsâbe**»'de naklettiği şu rivayettir : «Mervan'ın Kâtibi Ebuz-Zuaya'a der ki : «Mervan, Ebu Hureyre'yi çağırdı, kendisine hadis rivayet ediyordu, beni de koltuğun arkasında oturttu ve ben onun söylediklerini yazıyordum; sene tamam olunca tekrar çağırttı ve aynı hadisleri sordu bana da (yazdıklarıma) bakmamı emretti. Ebu Hureyre bir tek harf değiştirmedi.» Ebu Hureyre'nin bu özelliğini gerek sahabiler gerekse sonradan gelen imamlar tanımışlardır. Abdullah b. Ömer, O'na şöyle der : «Şüphesiz sen içimizde Resulullah'tan hiç ayrılmayan ve (dolayısıyla) hadislerini en iyi bilensin.» İmam Şâfii de! «Ebu Hu-

reyre, asrında hadis rivayet edenlerin en hâfızı idi» demiştir. Bütün bunlardan sonra çok hadis rivayet ettiği için hâlâ onun emanet ve sıdkına dil uzatmak için bir kapı açılabilir mi? Çok hadis rivayet etmenin sebebi uzun zaman Resulullah'tan ayrılmaması ve dünyevi meşgalelerinin olmamasına bağlıdır. Hayatın kolay oluşu, onun kendisini ilme ve tâlime vermesi, hüküm ve siyaset işlerine karışmaması ve vefatının gecikmesi de bunun sebeplerindendir. Yazarın sözlerinin başında da belirttiği gibi çok hadis rivayetinin fazilet ve dindeki yeri arasında herhangi bir irtibat yoktur. Üç halife görülmüyor mu? dindeki yerleri, fazilet konumları ve Resulullah'a yakın olmalarına rağmen kendilerini ilme verememiş ve sınırları genişleyen devletin işlerinden ayrı kalmamışlardır. (Oysa) Çok hadis rivayetini hazırlayan unsurlar da bunlardır. Onun için çok az hadis rivayet etmişlerdir. Dördüncü halifeye gelince vefatı geç olduğu için ilim ve fetvaya kendini verince rivayetleri de çok olmuştur.19 Birisinin dindeki mevkii ile çok hadis rivayet etmesi arasında irtibat kurmak hiçbir şekilde ilmi tahkik kurallarına uymaz, önceki âlimler bunu anlamışlardır. A'meş Ebus-Salih'in şöyle dediğini nakleder: «Ebu Hureyre Resulullah'ın ashabı içerisinde en çok hadis ezberleyendir yoksa en faziletlileri değildir.»

EBU HUREYRE'NİN ŞAKACI VE LAFÇI OLDUĞUNA DAİR İFTİRASI

161. sayfada «Ebu Hureyre'nin şakacılığı ve lafçılığı» başlığı altında şöyle diyor: «Ebu Hureyre'nin

19 es-Suyûti, el-İtkan, c. 2, s. 187.

hayatından bahseden tarihçiler, O'nun şakacı ve lafçı bir insan olduğunu insanlara hoş görünerek onların sempatisini kazanmak için çok konuşup garip hikayeler anlattığını ittifakla bildirirler.»

Tarihçilerin O'nun şakacı ve lafçı bir insan olduğuna icma ettikleri iddiası diğer iddiaları gibi hiç bir delile dayanmayan bir iddiadır. Hiçbir güvenilir âlimin böyle bir şey dediğini bilmiyoruz. İşte ibn-i Abdi'l Berr «**el-İstiâb**»'ında hiç de böyle bir şey demiyor. Hâfız ibn-i Hacer «**el-İsâbe**»de ibn-i Ebi'd-Dünya ve Zübeyr b. Bekkâr'ın «**Kitabi'l Mizah**»larında tahric ettikleri bir rivayetten başka bir şey zikretmiyor: Bu kitaplarda geçtiğine göre ibn-i Aclan, Said'den, O da Ebu Hureyre'den şöyle nakleder: «bu adam Ebu Hureyre'ye gelerek: «Ben oruçluydum sabah uyandım babamın yanına gittim yanında et ve ekmek gördüm oruçlu olduğumu unutarak doyana kadar yedim» der Ebu Hureyre ona «(bir şey olmaz) Allah sana yedirmiştir.» Adam (sözlerine devamla) «falanın yanına gittim deve sağdığını gördüm ve kanana kadar sütünden içtim» der. Ebu Hureyre «Allah sana içirmiş» der. Adam: «sonra evime gittim (biraz yattım) uyanınca bir bardak su istedim ve içtim.» deyince Ebu Hureyre «Kardeşim orucunu iade etmen gerekmez» der. Bu rivayeti nakleden hiç te onu şakacı ve lafçı tavsif etmez. İbn-i Kesir «**el-Bidâye ve'n Nihaye**» adlı eserinde yazarın naklettiği bir çok kıssaya yer vermiş ancak kesinlikle yazar gibi değerlendirmemiştir.

Bu büyük âlimleri ,büyük sahabi Ebu Hureyre hakkında çirkin söz sarfetmekten tenzih ederiz. Bu

---

20 Dâiretu'l Maârifi'l İslamiyye **İslâm Ansiklopedisi**, c. 1, s. 418.

hususta yazarın en-Nazzam ve benzerleri ile hadise ve muhaddislere iftira etmeyi kendisinden öğrendiği yahudi musteşrikten başka selefinin olmadığına Allah şâhididir. Goldzier'in kullandığı tabir yazarın tabirinden daha temizdir. İşte (O'nun) kullandığı ibare: «Bize öyle geliyor ki hadisleri rivayet ederken az sebeplerle etkili bir uslub kullanmıştır bunun da sebebi mizah ruhlu olarak temayüz etmesidir...»20 İki ibare arasındaki fark görülüyor.

Sonra Ebu Hureyre'yi ne ile ayıplıyorlar? Yani O'nu dinî yönden bir sakıncası olmayan şahsiyeti zedelemeyen şaka ve latifeleri yaptığı için mi ayıplıyorlar? Oysa kimse bununla ayıplanabilir mi? Her asırda latifeci, hafif ruhlu büyük âlimler olmuştur.

Herşeyden önce bilinmesi gereken bir hususu belirtmek istiyorum. Mizah iki kısma ayrılır.

1. Birincisi seviye itibarıyle düşük mizahtır. Mucazefet ve karşı tarafa saygısızlığa dayanır. Bu tür mizah doğruluk ve güvenilirliği ihlal eder. Allah'a hamdolsun ki Ebu Hureyre bu tür mizahtan uzaktır.

2. Seviyeli ve latif olan mizah, herhangi bir kimseye eziyet veya hakaret sözkonusu olmaz. Çoğu insanı düşünceye ve ibrete sevkeden nüktelerden oluşur. Zeka ve uyanıklığın derecesini ölçer ki bu tür mizah makbuldür. Bu, Hz. Peygamber ve sahabeden de bâzılarının yaptığı bir şeydir. Nitekim Hz. Peygamber bir hadisinde: «ben mizah yaparım ancak haktan başka bir şey söylemem» buyurmuştur. Hâfız ibn-i Hacer'in «el-İsâbe»de naklettiği kıssayı düşünecek olursak O'nun mizahlarının da bu türden olduğu anlaşılır. Ebu Hureyre'nin söz konusu adama verdiği fetva Buhari'nin

rivayet ettiği Hz. Peygamberin şu hadisine dayanır: **«Her kim oruçluyken unutarak yer, içerse orucunu tamamlamasın, zira onu yediren ve içiren Allah'tır.»**

Ebu Hureyre'nin yaptığı mizahın ilim ve hikmetten hâli olmadığını göstermek için onun zarafet sahibi olduğunu gösteren bir örnek daha vermek istiyorum: Rivayete göre Ebu Hureyre bir grupla yolculuğa çıkar. Konakladıklarında yemek hazırlanır, kendisi başka yerde namaza durur, birisini göndererek yemeğe çağırırlar, O da ben oruçluyum derdi, onlar karınlarını doyurur doyurmaz Ebu Hureyre gelir ve yemek yemeye başlar, topluluk kendisini çağırmaya giden elçiye bakar, elçi «bana ne bakıyorsunuz vallahi bana oruçlu olduğunu söyledi», deyince Ebu Hureyre doğru söylüyor çünkü Hz. Peygamber'in şöyle dediğini işittim. **«Ramazan ayı ve her aydan üç gün oruç tutan bütün asrı oruçlu geçirmiş gibidir»** ben de ayın başında üç gün oruç tuttum Allah'ın tahfifine göre oruçsuzum ancak mukafatları kat kat verişine göre oruçluyum» der.21

Mizahın yüceliğine bakın, Ebu Hureyre bu mizahıyla iki şerefli gayeye ulaşıyor, birisi kendisini rahat bırakmalarını sağlıyor; diğeri ise onlara seri bir hüküm bildirerek Resulullah'ın hidayet prensiplerinden birisini öğretiyor (hem de) bu şahane ve teşvik edici uslupla, öyleyse bunda ne hamakat var? Çirkin ve batıl sözler bunun neresinde?

Üçüncü bir örnek yazarın kendisi tarafından nakledilmiştir. Ebu Nuaym «el-Hilye»de Sâlebe b. Mâlik

---

21 el-Bidâye ve'n-Nihâye, c. 8, s. 111.

el-Kurazî'den şunu nakleder: «Çarşıda Ebu Hureyre ile karşılaştım sırtında bir kucak odun vardı kendisi aynı zamanda Mervan'ın yerine Medine'ye valilik yapıyordu. Bana «Emir'e yol aç ey Mâlik'in oğlu» dedi ben de «bu kadar yeter» dedim o yine «Emire yol açın» dedi üzerinde de odun vardı.» (Evet şimdi soruyorum) bu bir kişinin lafçı ve şakacı olduğunu gerektirir mi? Bu söz doğru değil de nedir? Vali vekili emir sayılmaz mı, emir odun taşımaz mı, sonra odun taşıması yüksek tevazu örneği sayılmaz mı? Ebu Reyye'nin çirkin iddialarını isbatlamak için zikrettiği diğer şeyler de gerçekle bağdaşmayan itham ve iddialardan ibarettir. Nazzam ve onun izinde giden müsteşrik ve misyonerlerden başka ondan önce kimse bu iftiralara baş vurmamıştır. O tutarlı tenkid ve sağlam araştırma kaidelerine dayanmadan daha önce Ebu Hureyre'ye dil uzatanların sözlerini tekrarlayan bir daiden başka bir şey değildir.

EBU HUREYRE'NİN HADİS UYDURDUĞUNA DAİR BİR İFTİRA

Ebu Reyye 164. sayfada şöyle diyor: «Ebu Hureyre bir haramı helal bir helali de haram kılmadıkça çok hadis rivayet etmeyi mahzurlu görmezdi. Uydurduğu bu iddiasını Hz. Peygamber'e isnad ettiği bir hadisle desteklemiştir.» Bu hadislerden bir kısmı ehli hadis nezdinde mevzu değildir. Mesela: «**bir helali haram bir haramı da helal kılmaz, manada isâbet ederseniz bir beis yoktur**» hadisi gibi. Bâzıları da mevzudur: «**Size hakka uygun bir hadis rivayet edilirse ister söylemiş olayım ister olmayayım, onu alınız**» hadisi gibi.

a) «bir helali haram kılmadıkça...» diye başlayan hadis mevzu değildir. Daha önce de bunu açıkladım ayrıca hadis Hz. Ebu Hureyre'den rivayet edilmemiştir. Râvi Abdullah b. Ekmiye el-Leysi'dir. Yazar kendisi kitabının 56. sayfasında «**Tevcihu'n-Nazar**» adlı kitaptan Abdullah el-Leysi tarikiyle rivayet edildiğini nakletmiştir. Bilmiyorum yazar neden önce naklettiği doğrudan saparak Ebu Hureyre tarafından rivayet edildiğini öngören yanlış bir kanaate varmıştır. Bilebildiğim tek sebep araştırma yapmaksızın dilediğini yazmasıdır. Ebu Hureyre'yê saldırıları hakkı görmesine engel olmuş ve böylece hatalara düşmüştür. Halbuki hak daha zahir ve açıktır; bâtıl ise karanlıktır.

Yukarıdaki hadisten sonra zikrettiği hadislerin, bir az önce de belirttiğim gibi, mevzu olduğunda hiçbir şüphe yoktur.

b) Yazar sanki Ebu Hureyre'nin rivâyet ettiği her hadisin mevzu, uyduranın da Ebu Hureyre olduğunu ima etmek istiyor. O'nun bu vehmi oldukça hatalıdır. Çünkü hadis uyduran herkes uydurduğu hadisi bir sahabi ile Resulullah'a isnad etmiştir. Şayet yazarın bu vehmi doğru olsaydı her hangi bir sahabi ve tâbiden rivayet edilen mevzu hadisler o sahabi veya tâbii tarafından uydurulmuş sayılırdı. Böyle bir varsayım ille bir şey ifade edecekse yüzeysel araştırma, sathi bilgi ve kısır inceleme yapıldığını ifade eder. Yazar böyle bir hatadan hareketle birçok mevzu hadisi Ebu Hureyre veya başka sahabiye isnad etmiş ve onları uydurmacılıkla suçlamıştır. Gerçekte sahabe bu tür mevzu hadislerden uzaktır. Hadis uydurmacılığı sahabeden sonra başlamıştır. Allah Teâla uydurulan

bu hadisler için hadis uzmanları ve sarrafları var etmiş onlar bunların kusur ve illetlerini ortaya çıkarmışlardır. Süfyan (ibn-i Uyeyne'ye) «bu mevzu hadisler ne olacak?» diye sorulunca, «(korkmayın) onlar için uzmanlar yaşıyor» diye cevap verir.

Kâbu'l Ahbar hakkındaki vehimleri de hep bu hatadan kaynaklanmıştır. Kâb'tan gelen tüm rivâyetleri O'nun uydurduğu zehabına kapılmıştır. Oysa hadisin O'na isnad edilmesi O'nun uydurmuş olduğunu gerektirmez. Bâzen hadisler Kâb'tan sonra gelen uydurmacılar tarafından vaz edilir. İşte bundan dolayı yazar büyük hatalara düşmüş ve yazdıklarının büyük bir kısmı gerçek olmaktan uzak olmuştur.

EBU HUREYRE'NİN MÜDELLİS OLDUĞU İDDİASI

Yazar kitabının 164. sayfasında Ebu Hureyre'nin rivayetlerde tedlis22 yaptığını belirttikten sonra tedlisin ne demek olduğu ve hükmünü açıklar...

—Herşeyden önce şunu belirtmek istiyorum— Âlimlerden büyük bir çoğunluğu tedlisin yanlış oldu-

---

22 Muhaddislere göre tedlis, mulaki olduğu şeyhten işitmediği halde hadis rivayet etmesidir. Veya muasır olup karşılaşmadığı birisinden ondan işitmiş gibi, hadis nakletmesidir. Tedlis bir kaç kısma ayrılır: en kötüsüne «tedlisu't-Tesviye» adı verilir bu da senedinde zayıf ve kuvvetli raviler olan ancak sonunda senetten zayıf ravileri düşürülen hadislerdir. Bilmeyen de sika ravilerden geldiğini zanneder. Bazı hadisciler müdellis ravinin hadislerini tamamen reddeder. Bazıları da sarahaten kimden işittiğini söyleyenlerinkini kabul eder. Şu'be tedlisi tamamen reddedenlerdendi. Hatta O'nun bu konuda «bana göre tedlis yapmak zina işlemekten beterdir» dediği rivayet edilir.

ğu kanaatinde olup Ebu Hureyre'nin bunun her çeşidinden uzak olduğunu söylemişlerdir. İçlerinde Şu'be'nin de bulunduğu küçük bir azınlık ise yukarıdaki görüşü benimsemiştir, ancak bu kanaatte olanlar muhaddisler tarafından bilinen manada tedlisi kastetmemişlerdir. Çünkü o mânada tedlis zemmedilmiştir. Onlar başka bir mâna kastetmişlerdir. İşte Şu'be'nin bu konudaki sözü: Yezid b. Harun, Şu'be'nin şöyle dediğini işittim der: «Ebu Hureyre tedlis yapardı yâni Kâb'tan rivayet eder, Hz. Peygamber'den de rivayette bulunur; fakat bunları birbirinden ayırmazdı.

Ameş, İbrahim en-Nehâî'den naklen onların Ebu Hureyre'den gelen tüm rivayetleri kabul etmediklerini söyler.

Şu'benin sözünden de açıkça anlaşıldığına göre O hadisçiler tarafından bilinen manada tedlisi kastetmemiştir. O başka bir hususu tedlis olarak değerlendirmiştir. İbn-i Kesir, el-Bidâye'de şöyle der: «ibn-i Asâkir Ebu Hureyre'nin tarafını tutarak İbrahim en-Nehaî'ye cevap vermiş ve şöyle demiştir: «İbrahim'in dedikleri Küfelilerden bir taifenin sözüdür, cumhur bu kanaatte değildir.» Sonra yazar ibn-i Kesir'in şu sözlerini naklediyor: «...sanki Şu'be «Ebu Hureyre'nin rivayet ettiği cünüp olarak sabahlayanın orucu yoktur» hadisine işaret ediyor. Bu tahkik edilerek kendisine sorulunca şöyle der «bana birisi haber verdi ben kendim Resulullah'tan duymadım.» Ben de derim ki; o bâzen rivayetleri sahabeden almış ancak bunu belirtmemiştir. Buna hadisçilerin ıstılahında sahabe mürseli adı verilir ki bu da imamların ittifakıyla hüccettir. Çünkü sahabi daha çok yine sahabiden nakleder. Bütün sahabe de adil olduğuna (göre mesele yok).

Yazar iddiasını delillendirmek için Müslim'in Bişr b. Said'den naklettiği şu rivayete yer verir: «Allah'tan korkun ve hadisleri koruyun. Zira biz Ebu Hureyre'nin meclisinde bulunuyorduk O bize Resulullah'tan hadis naklettiği gibi Kâb'tan da naklederdi. Sonra kalkar giderdi bizimle beraber bu mecliste bulunan bazı kimselerin ondan işittiği Resulullah'ın sözlerini Kâb'a, Kâb'm sözlerini de Resulullah'a isnad ettiklerini işittim.» Başka bir rivayete göre «Kâb'ın dediklerini Resulullah, Resulullah'ın söylediklerini de Kâb dedi derlerdi. Allah'tan korkun ve hadisleri koruyun» demiştir. Bu rivayet aslında yazarın kendi iddiasını çürütür. Çünkü Ebu Hureyre'nin bu işten uzak olduğunu sarahaten açıklıyor. Hadisleri karıştıranlar kendisi değil ondan duyanlardır. Kendisinden işitenler hata işlerse Ebu Hureyre ne yapsın? Peygamberler de dahil, Allah başkalarının kulaklarına ve zihnine hükmetme yetkisini hiçbir insana vermemiştir. Ebu Hureyre'nin bu konuda günahı nedir? Ebu Beyye'nin Ebu Hureyre'ye yaptığı bu iftira bana (şairin) şu sözünü hatırlattı: **«başkası iftira etti aranızdan azap gören de benim, ortada dikilip, kalan da ben oluyorum.**

İSLÂM'DA İLK İTHAM EDİLEN RAVİ EBU HUREYRE'DİR İDDİASI VE BUNA CEVAP

Yazar 166. sayfada «İslâm'da ilk itham edilen râvi başlığı altında şöyle der: «Sahabe, Ebu Hureyre'yi itham etmiş ve O'nun (hadislerini) reddetmişlerdir. O'nu reddedenlerin başında Hz. Aişe validemiz geliyordu, zira zaman zaman ikisi de karşı karşıya gelmişlerdir... Ebu Hureyre'yi yalanla itham edenler arasında Hz. Ömer, Osman ve Ali de vardır.» Daha sonra iftira

ve yalanda o dereceye varmış ki Hz. Ali'nin onun hakkında kötü söz kullanarak «dikkat edin O insanların en yalancısıdır.» veya «sağ iken Resulullah'a en çok yalan isnad eden Ebu Hureyre'dir», ayrıca onun rivayet ettiği bir hadis üzerine, «Söyle bakayım Hz. Peygamber ne zaman seninle dost oldu?» dediğini iddia eder. Daha sonra yazar, en-Nazzam ve benzerlerinin sözlerini kendisine malederek aktarmaya başlıyor, kendisinin iddiasına şâhid olduğunu söylediği bu sözler şunlardır:

a) Ebu Hureyre **«Cünüp olarak sabahlayan'ın orucu yoktur»** hadisini rivayet edince Hz. Aişe bunu reddederek şöyle der: «Resulullah ihtilamdan dolayı olmaksızın cünüp olarak sabahlardı sonra gusleder ve oruç tutardı.» Hz. Aişe, O'na birisini göndererek hiçbir izana sığmayan bu hadisi Resulullah'tan rivayet etmemesini salık vermiştir... Bunu duyan Ebu Hureyre: «o benden daha âlimdir, ben bunu Resulullah'tan değil Fadl ibn-i Abbas'tan işittim» diyerek bir ölüyü şahid tutar insanlara da bu hadisi sanki Resulullah'tan rivayet etmiş gibi anlatır.

b) Hz. Peygamber'den **«Sizden kim uykudan uyanırsa ellerini kaba daldırmadan önce yıkasın zira siz ellerinizin nerede gecelediğini bilemezsiniz»** hadisini rivayet edince Hz. Aişe onu direk muaheze etmeyip «içi oyulmuş büyük taşları (el-mihras)23 ne yapacağız» demekle yetinir.

c) **«Uğursuzluk hayvan kadın ve evdedir»** hadisini rivayet edince Hz. Aişe yalan söylüyor diyerek

---

23 el-Mihras oyulmuş büyük bir taştır kişi taşımaya güç yetmez, su ile doldurur ve içinde yıkanırlar = (küvet).

bunu inkar etmiş ve şöyle demiştir. »Resulullah, câhiliyye ehli hayvan, kadın ve evde uğursuzluk var derler demiştir» der ve arkasından şu âyeti okur. «**Ne yerde, ne de kendi canlarınızda meydana gelen hiçbir mûsibet yoktur ki biz onu yaratmadan önce, bir kitapta yazılmış olmasın...**»24

d) Yine Ebu Hureyre: «**Her kim bir ölü yıkar ya da onu taşırsa abdest alsın**» hadisini rivayet edince ibn-i Mes'ud reddetmiş ona sert sözler söylemiş ve şöyle demiştir. «ey insanlar ölülerinizi necis kabul etmeyin.»

e) «**Sizden biriniz sabahın iki rekât (sünnetini) kılarsa sağ tarafına uzansın.**» hadisini rivayet edince Mervan ona şöyle der: «uzanmak için mescide kadar yürümemiz yetmiyor mu ki bir de uzanalım» Ömer bunu duyunca «Ebu Hureyre de çok oldu artık» der.

Bunlara Cevap:

a) (Evvela şunu belirtmek isterim) bunlar onun düşünce ve araştırma ürünleri değildir. Bunlar muhaddislere düşman olan en-Nazzam ve benzerlerinin sözleridir. Allame ibn-i Kuteybe «**Te'vilu Muhtelefi'l Hadis**» adlı kitabında naklettikten sonra, bunlara karşı koymuş, yalan olduğunu açıklamış ve bunların hadise ve muhaddislere her hangi bir eksiklik getiremiyeceğini açıklamıştır. Yazarın öyle gösteriyorki daha önce de belirttiğim gibi «ibn-i Kuteybe, **Te'vilu Muhtelefi'l Hadis**'te derki...» diye söze başladığı zaman bilmeyen de gerçekten bu sözlerin ona ait olduğunu zanneder oysa haddi zatında ibn-i Kuteybe kurdun

24 Hadid 22.

Hz. Yusuf'un kanından berâati gibi bu sözlerden beridir. Yazarın bu metodu nakil güvenilirliği ve araştırma titizliğinden uzaktır; tedlisin en kötü derecesi budur. Hz. Ömer, Hz. Osman ve Hz. Alinin Ebu Hureyre'yi yalanlamaları, Hz. Ali'nin ona kötü niyet beslediği gibi şeyler kasıtlı yalan iddiadan başka bir şey değildir. İşte sahabe tarihi ile ilgili güvenilir kitaplar, bunlarda bu iddialardan hiçbir şey bulmak mümkün değildir.

Reddiyeye geçmeden önce delil olarak ileri sürdüğü rivayetlerin gerçek mahiyetlerini tafsilatlıca ortaya koyalım. Yalnız ondan da önce şunu belirtmek istiyorum : Şüphesiz sahabe, hadisleri Hz. Peygamber'den alıyordu. Gerek hadisi almak için zaman ayırmak gerekse Resulullah'la sürekli beraber bulunmak konularında eşit olmadıkları gibi hafıza ve ezberleme gücü yönünden de aynı değillerdi. Bunun için azlık ve çokluk yönünden rivayetleri farklılık arzetmiştir. Sahabe, hadisleri bizzat Hz. Peygamber'den aldıkları gibi bir başka diğer sahabi aracılığıyla da almışlardır. Zaman zaman bir kısmı diğer kısmına rivayet ettiği bir hadisi için baş vurmuştur.

Ya iyice tesbit etmek ve emin olmak için birbirlerine müracaat ederlerdi, çünkü insanoğlu elinde olmadan hatalara düşebileceği gibi; bazen unutkanlığa da düşebilir. Yahut bir kısmının yanında bulunan bir hadise muhalif olan, veya onu tahsis ve takyid eden bir haber bulunur, onun için müracaat ederler. Veyahut hadisi Kur'an'ın zahirine ve hıfzettikleri sünnete vb. gibi hususlara muhalif gördüklerinden bunu yaparlardı. Sahabenin birbirine yaptıkları bu müracaatı, oryantalist ve misyonerlerle bunların sözlerini tekrar-

lamayı kendine görev sayan bâzı çağdaş yazarların yaptıkları gibi, bâzısının bâzısına ithamı ya da tekzibi gibi batıl iddialarla değerlendirmek insafsızlıktır.

Hz. Aişe validemiz —Allah ondan râzı olsun— şüphesiz son derece zeki ve âlim bir hanımdı, kanaat getirmedikçe bir şeyi kabul etmezdi. Resulullah'tan işitmeyip başkalarının O'ndan yaptıkları bazı hadisleri müşkil görmüştür. Zira onları ya Kur'an'ın zahirine ya da kendisinin Resulullah'tan işittiği hadislere çelişkili görmüştür. Bundan dolayı bazı sahabilere müracaat ederdi. Bu meyanda Ebu Hureyre'ye müracaatı O'nu itham ya da tekzip ettiği manasına gelmez. Bilindiği gibi sadece Ebu Hureyre değil Hz. Ömer ve oğlu Abdullah'ın da bir takım rivayetlerine şüphe ile bakmıştır. Kaldı ki Hz. Ömer, Sahabenin fakihi ve muvafakat sahibi* birisi olup, Hz. Peygamber'in iki vezirinden birisi ve Râşid Halifelerin ikincisiydi. Ümmetin icmaı, hadis düşmanlarının bile ittifakıyla zerre kadar bir töhmet bulaşmamıştır. Buharî ve Müslim'in Sahih'lerinde rivayet ettiklerine göre Hz. Ömer: «**Ölü, ehlinin üzerine ağlamasıyla muazzeb olur**» hadisini rivayet edince Hz. Aişe bunu duyar ve şöyle der: «Allah Ömer'e rahmet etsin Allah'a andolsunki Resulullah bu şekilde bir şey dememiştir. Lakin O, «**Allah, ehlinin üzerine ağlamasıyla kâfirin azabını arttırır**» dedi demiş (ve arkasından) size bu konuda Kur'an kâfidir diyerek şu âyeti okur. «...**Kimse kimsenin günahını yüklenmez**...»25 yine **Sahihi Müslim**'de geçtiği-

---

* Hz. Ömer birçok meselede bir görüş beyan etmiş ve o doğrultuda vahy gelmiştir. Vahy onun bu görüşlerini onayladığı için bunlara muvafakat-ı Ömer adı verilir (Mtrc).

25 Fâtır 18.

ne göre ibn-i Ömer «Ölü ehlinin üzerine ağlamasıyla azap duyar» hadisini rivayet edince Hz. Aişe «Allah Abdullah'a rahmet etsin birşey işitmiş ancak ezberlememiştir. (oysa) Resulullah, yahudi bir cenazenin yanından geçerken ailesi üzerine ağlıyordu bunun üzerine «siz ağlıyorsunuz o da azab duyuyor.» demişti» yine ibn-i Ömer Hz. Peygamber'in içerisinde müşrik ölülerin bulunduğu Bedr kuyusunun üzerinde ayağa kalkarak (onlara konuştuğunu) ve «onlar benim söylediklerimi işitiyorlar» dediğini nakledince Hz. Aişe: «yanlış aktarmış oysa Resulullah onlar şu anda söylediklerimin hak olduğunu bildiler» demiştir. Sonra da şu ayeti okur: **«Allah dilediğine işittirir sen kabirdekilere işittirecek değilsin...»**26*

Görüldüğü gibi Hz. Ömer ve oğlunun rivayetlerini reddederken Kur'an'ın zahirine dayanmıştır. Bu da onun içtihadına göredir. Şüphesiz bir rivayet Hz. Peygamber'den geldiği tesbit edilince, fıkıh ve ilim yönünden hangi dereceye ulaşırsa ulaşsın, sahabenin, içtihadına tercih edilir. Hz. Aişe'nin, Hz. Ömer'e ve Abdullah b. Ömer'e müracaat etmesi onları itham ve tekzib etmesi manasına gelir mi? asla! Bunu en güzel **Sahih-i Müslim**'de geçen şu sözü ifade eder: «Allah, Abdullah'ı affetsin o yalan söylemiyor ancak ya unutmuştur ya da hata ediyor.» Yine sahih bir habere göre Hz. Ömer ve Abdullah'ın rivayetlerini duyunca şöyle demiştir. «Siz bana bu hadisleri yalan söylemeyenlerden naklediyorsunuz ancak kulakları yan-

---

26 Fâtır 22.

* Geniş malumat için bkz. Bedrud-Din ez-Zerkeşi, **el-İcâbe li İrâdi Ma İstedrekethu Aişetu ales-Sahabe** tahkik Said el-Afgâni s. 91-100, el-Mektebu'l İslâmi Beyrut 1985 (Mtrc).

lış işitmiştir.»27 Hz. Aişe'nin bu sözünden, sahabe'nin birbirlerine müracaatlarının itham ve tekzib manasına gelmeyeceğine açıkca işaret eden başka bir şeye gerek var mı? Öyleyse Ebu Reyye ve onun gibi düşünenlere soruyorum siz Hz. Aişe'nin Ebu Hureyre'ye müracaatını itham ve tekzib olarak değerlendiriyorsunuz da Hz. Ömer ve oğluna müracaatını böyle değerlendirmiyorsunuz, bize cevap verin ey sağlam mantık sahipleri!!!

Şimdi verdiği hadislerin açıklamasına geçebiliriz.

a) **«Cünüp olarak sabahlayanın orucu yoktur.»** hadisini Hz. Aişe'nin reddetmesi ve aksine fetva vermesi Ebu Hureyre'nin adaletine bir halel getirmediği gibi O'nun güvenilirliğine de bir zarar getirmez, bütün hadise Hz. Ebu Hureyre'nin kendi bilgisine göre fetva vermesidir ki bunu da Resulullah'tan Fadl (b. Abbas) O'na nakletmiştir. Zahir olan kavle göre bu hüküm İslâm'ın başlangıcında vardı, oruç tutan kimse yatsı namazını kılınca veya yatınca sabaha kadar yemek, içmek ve cinsi münasebette bulunmak haramdı, daha sonra Allah'ın rahmeti, tahfifi gerekli görerek sabaha kadar yeme, içme ve cinsi münasebette bulunmayı şu âyetle helal kıldı: **«Oruç gecesi kadınlarınıza yaklaşmak size helal kılındı; onlar sizin örtüleriniz siz de onların örtülerisiniz...»**28 şimdi muhakkik ve araştırmacı âlimlerin bu hadis hakkındaki sözlerini nakletmek istiyorum: Hafız İbn-i Hacer, **Fethu'l Bâri**'de şöyle der: «İbn-i Huzeyme bâzı âlimlerin bu hadis konusunda Ebu Hureyre'nin hata ettiğini zann-

27 **Buhari**, c. 3, s. 123, **Müslim**, c. 6, s. 230.
28 Bakara 187.

ettiklerini zikreder. Daha sonra bunu reddederek Ebu Hureyre bu konuda hata etmemiş bilakis sahih bir habere dayanmıştır. Ancak bu haber neshedilmiştir. Zira Allah Teâla ilk olarak orucu farz kıldığında, oruç gecelerinde uykudan sonra yemek içmek ve cinsi münasebette bulunmayı menetmiştir. İşte Fadl b. Abbas'ın hadisi bu zamanda söylenmiş olabilir. Daha sonra Allah, bütün bunları gece sabaha kadar helal kılmıştır. Cima eden sabaha kadar öyle kalır ve fecrin doğuşundan sonra da guslederdi. Hz. Aişe'nin hadisi Fadl İbn-i Abbas'ın hadisinin nâsihidir. Ne Fadl'a ne de Ebu Hureyre'ye nâsih olan bu haber ulaşmamış ve fetvayı da ona göre vermiştir. Fakat bu haberi duyunca fetvasından vaz geçmiştir.* İbnu'l Münzir, el Hattâbî ve daha birçok âlim neshe kail olmuşlardır.»29 Ebu Hureyre neshi öğreninceye kadar öbür fetva ile amel etmiş öğrenir öğrenmez de bundan vaz geçmiştir. Bu da büyük bir fazilettir. Hâfız ibn-i Hacer yine **Fethu'l Bâri**'de sözlerine devamla şöyle der: «Bu hâdisede Ebu Hureyre'nin bir fazileti söz konusudur. Çünkü o hakkı öğrenince itiraf etmiş ve düşüncesinden vaz geçmiştir. Bundan da anlaşıldığına göre sahabe ve tâbiun mursel haberleri kullanmış ve kimse itiraz etmeden haberden vazgeçilmiştir. Zira Ebu Hureyre vâsıtasız Hz. Peygamber'den duyması mümkün olduğu halde işitmediğini itiraf etmiştir. İhtilaf çıkınca bunu açıklamıştır.» Görüldüğü gibi dil uzatanlar fazileti rezilete çevirivermişler.

---

* Geniş bilgi için bkz. el-Hazımi, **el-itibar fi'n-Nâsihi ve'l Mensühi mine'l Asâr**, tahkik Abdu'l Mu'ti Emin Kal'acı s. 208-211, Dâru'l Va'y Halep, (Mtrc).

29 **Buhari**, bâbu'l isticmar, **Müslim** (Nevevi şerhi ile), s. 3, s. 177.

b) «**Sizden biriniz uykudan uyandığı zaman ... yıkamadan elini bir kaba batırmasın zira elinizin nerede gecelediğini bilmezsiniz.**» hadisini Hz. Aişe, muaheze etmeyip «el-mihrası ne yapacağız demiştir» bu hususu delil olarak sunmasına gelince buna şöyle cevap verilir:

Bu hadisi Buhari ve Müslim muteaddit tariklerle, Ebu Davud, Tirmizi, en-Nesai ve ibn-i Mâce de rivayet etmişlerdir. Sahabeden ibn-i Ömer, Cabir ve Hz. Aişe tarafından rivayet edildiği gibi Hz. Peygamber'in bu tatbikatı da Hz. Ali, Osman ve Zübeyr b. Nefir tarafından da nakledilmiştir. Hadis gerek Hz. Peygamber'in sözü, gerekse fiili olarak Ebu Hureyre ve başkaları tarafından da sabit olmuştur. Hz. Aişe'nin kendisi hadisin râvileri arasında olduğu halde Ebu Hureyre'ye karşı çıkmış olması makul değildir. Bunun için yazarın Ebu Hureyre'yi cerhetmek ve yalanla itham etmek hedefi boşa çıkmıştır.

Bu gibi sözler usül ve benzeri kitaplarda bulunur. Bir hadisi ve lafızlarını tesbit etmek için bu kitaplar huccet olamazlar. Ancak yazar rast gele aldığı için tahkik etme ihtiyacını hissetmemiştir. «**Musellemu's-Sebût**» şâr'ihi eş-Şeyh Leknevî (Hz. Ebu Hureyre'ye yapılan bu itirazın) Hz. Aişe ve İbn-i Abbas'tan sâbit olmayıp sahabi olduğu ihtilaflı olan Kaynu'l-Eşcaî'den geldiğine dikkat çeker. Bu zat hakkında «**el-İsabe**»'de şöyle denir: «Kaynu'l Eşcai tabii olup Abdullah b. Mesud'un arkadaşlarındandır. Ebu Hureyre ile aralarında bir hadise geçmiştir.» daha sonra Ebu Hureyre'nin rivayeti zikredilerek Kaynu'l-Eşcai'nin O'na:

«Ya biz bu Mihrasınızı (oluk) getirirsek onunla ne yapacağız» dediği nakledilir.30

Sonra Kayn, itiraz ve şüphe kastıyla değil de durumun açıklanması için bu soruyu sormuş olamaz mı? Müslüman birisinin durumunu da buna yorumlamak lâzım. Şayet onun buna itiraz ettiğini varsaysak bile tâbiînin sahabiye reddiyesi ölçü olmadığı gibi sahabinin adalet vasfına da bir halel getirmez.

c) **«Uğursuzluk kadın, hayvan ve evdedir»** hadisine gelince bunun da gerçek yönünü şöylece açıklayabiliriz :

1 — Bu hadisi Ahmed, ibn-i Huzeyme ve el-Hâkim, Katade, O da Ebu Hessan'dan şöylece rivayet etmişlerdir : «Ben-i Amir kabilesinden iki adam Hz. Aişe'nin huzuruna girerek : Ebu Hureyre'nin «Resulullah, uğursuzluk kadın, hayvan ve evdedir.» dediğini rivayet ettiğini söylerler. Hz. Aişe, şiddetli bir şekilde gazaplanarak : «Resulullah öyle demedi, cahiliyye ehlinin bunları uğursuz addettiğini söyledi diye karşılık verir.» görüldüğü gibi hadisin lafızları yazarın dediği gibi «Hz. Aişe, O yalan söyledi» şeklinde değildir. Bunu uyduranlar en-Nazzam ve yandaşlarıdır. Ebu Hureyre'ye kötü sözler sarfedilerek ona iftira atan yazar da bunlardandır.

Biz, Hz. Aişe'nin birçok defa Kur'an'ın zahirine sarılarak sahabeye karşı çıktığını biliyoruz. Bu hadisi de reddederken Allah Teâla'nın **«Ne yerde ne de kendi canlarınızda meydana gelen hiçbir müsibet yoktur ki biz onu yaratmadan önce bir kitapta yazılmış olma-**

30 c. 3, s. 285.

...31 âyetini esas almıştır. Hz. Aişe buna benzer sözleri Hz. Ömer ve oğlu Abdullah'a da söylemiştir. Bu sözle Ebu Hureyre'ye yalancıdır diye dil uzatanlar aynı şeyi Hz. Ömer için neden söylemiyorlar?

2 — Bu hadis Ebu Hureyre'nin dışında başka sahabiler tarafından da rivayet edilmiştir. Buhari Sahih'inde, ibn-i Ömer ve Sehl b. Sad es-Saidî'den rivayet etmiştir. Müslim de yine aynı iki râviden başka, Câbir b. Abdullah'tan da rivayet etmiştir.32 Hz. Aişe'nin Ebu Hureyre'ye itirazı bu sahabilerin kendisine muvafakatından sonra değildir. İbn-i Hacer de **Fethu'l Bâri**'de «Bu itirazı sahabeden zikrettiklerimizin muvafakatı ile beraber Ebu Hureyre'ye yapıldığını söylemenin bir ma'nası yoktur» der.

Görüldüğü gibi yazar naklederken dürüst davranmamış hakkı ve doğruyu aramamıştır.

d) Yazarın, Ebu Hureyre «**Her kim bir ölü yıkar ve taşırsa abdest alsın**» hadisini rivayet edince ibn-i Mesûd reddetmiş ve sert bir dille konuşmuştur.» dediğine de şu şekilde cevap verebiliriz.

1 — «**Munteka'l Ahbar**»* adlı kitapta geçtiği üzere hadisin metni şöyledir : Ebu Hureyre'nin rivayetine göre Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur : «**Her kim bir ölü yıkarsa ve taşırsa gusletsin abdest alsın**» hadisi bu hadis kitabında rivayet edilmiştir. Yalnız ibn-i Ma-

---

31 Hadid 22.

32 **Buhari**, Kitabu'l Cihad, **Müslim**, c. 14, s. 220-221.

* İbni Teymiye diye şöhret bulan Ebu'l Berekât Mecdu'd-Din Abdusselam el Harrani adlı âlimin ahkam hadisleri ile ilgili eseridir. Muhammed bin Ali eş-Şevkâni tarafından «**Neylu'l Evtar**» adı ile şerhedilmiştir (Mtrc).

ce «abdest» zikretmemişdir. Tirmizi kendi isnadıyla Ebu Hureyre'den merfu olarak **«ölüyü yıkayana gusül, taşıyana abdest gerekir.»** şeklinde rivayet etmiş ve şöyle demiştir. Bu babta Hz. Ali ve Aişe'den de hadisler mevcuttur. Bu hadis hasen bir hadistir.»

Hadisi birçok hadis imamı rivayet ettiği gibi Ebu Hureyre tek başına bunu rivayet etmemiştir. Bu da sözkonusu töhmeti ondan kaldırır. İbn-u Ebi Hatim'in sahih bir senedle babasından naklettiğine göre bu hadisin Ebu Hureyre'den gelen mevkuf bir haber olması daha doğrudur. Hadis ister merfu olsun ister mevkuf olsun hadisi tahric edenlerden hiç kimse ibn-i Mes'ud'un veya başka bir sahabi'nin itirazına yer vermemiştir. Sadece **Musellemu's-Sebût** sahibi hadisi **«her kim bir cenaze taşırsa abdest alsın»** şeklinde rivayet etmiş ve ibn-i Abbas'ın bunu kabul etmeyerek; «Kuru tahta taşımakla abdest almak gerekmez» dediğini nakleder, ancak hadis ve rivayetleri tesbit ederken usül kitapları esas alınmaz.

2 — Bu konuda delillerin çatıştığını görüyoruz. Tirmizi ve diğer hadis imamları Ebu Hureyre ve diğer sahabeden rivayet ettikleri halde Buharî'nin Sahih'inde ibn-i Ömer'den buna muhalif bir tâlik naklettiğini görüyoruz. Bu tâlike göre: «ibn-i Ömer, Said b. Zeyd'in ölen bir oğlunu kokulayıp taşımış daha sonra da abdest almamıştır.» Bunun için sahabe ve onlardan sonra gelen âlimler bu konuda tartışmışlardır. İmam Ebu İsa et-Tirmizi şöyle der: «İlim ehli ölü yıkayan hakkında ihtilaf etmiştir. Resulullah'ın ashabı ve diğerlerinden bir gruba göre ölüyü yıkayana gusül gerekir, bazılarına göre ise abdest gerekir. Mâlik b. Enes ise gusletmeyi vacip görmeyip mustahap

saymıştır. İmam Şâfii de aynı görüştedir. Ahmet b. Hanbel de şöyle der: «Ölü yıkayana gusl'un vacip olmadığını ümid ediyorum bu konuda en az söylenen şey abdest alınmasıdır. İshak'a göre ise mutlaka abdest almak gerekir...»* Böylece meselenin âlimler arasında ihtilaflı olduğunu görüyoruz. Kimisi vacip, kimisi mendup olduğuna kail olurken kimisi de Ebu Hureyre ve diğerlerinin rivayet ettiklerinin mensuh olduklarını ileri sürmüşlerdir. İbn-i Hacer'in de **Fethu'l Bâri**'de belirttiği gibi Ebu Davud söz konusu hadisi tahric ettikten sonra mensuh olduğunu söylemiş ancak nâsihini belirtmemiştir.

e) **«Sizden biriniz sabah'ın iki rekâtını kıldığı zaman sağ tarafına uzansın»** hadisi hakkında Mervan'ın: «Uzanmak için mescide kadar yürümemiz yetmiyor mu bir de uzanalım» dediğini, ibn-i Ömer'in de bunu duyunca «Ebu Hureyre çok oldu» demiştir iddiasına gelince,

Kıssanın tamamı **el-İsâbe**'de de geçtiği üzere şöyledir: «İbn-i Ömer'e Ebu Hureyre'nin söylediklerine bir itirazın var mı? diye soruldu. O «hayır yalnız o bâzen cesaretli bâzen de korkak davranmıştır.» dedi Ebu Hureyre bunu duyunca: «ben ezberlemiş olsam da başkaları unutursa benim günahım nedir?» der.33 Bağevinin sağlam bir senedle Velid b. Abdir'rahmandan naklettiğine göre Abdullah b. Ömer, Ebu Hureyre'ye: «Sen Resulullah'ın yamndan en çok ayrılmayanımız ve O'nun hadislerini en iyi bilenimizsin demiştir.»

---

* Geniş bilgi için bkz. el-Mübarekfârî, **Tuhfetu'l Ahvezi bi Şerhi Camii't-Tirmizi** c. 4, s. 71, Medine 1965 (Mtrc).

33 **el-İsâbe**, c. 4, s. 209 es-Saadet matbaası.

Bu hadis de sabit ve sahihtir. Ebu Davud ve Tirmizi sahih isnadlarla rivayet etmişlerdir. Tirmizi Hasen ve sahih bir hadis olduğunu belirtmiştir. İnkar edenlerin itirazı buna bir zarar vermez. Mervan kim oluyor ki sahih bir hadisi reddederken sözlerine itibar edilsin veya Ebu Hureyre'nin adalet, emanet ve güvenilirlik vasıflarında sözleri tercih edilsin, sonra Ebu Hureyre'ye dil uzatanlar O'nun bu hadisi tek başına rivayet etmediğine ne diyecekler? Binaenaleyh büyük âlime Hz. Aişe validemiz de Hz. Peygamber'den rivayet etmiştir. Hz. Aişe hem onların yanında hem de bize göre rivayetlerinde asla itham edilmemiştir. O'nun bu rivayeti Buhari ve Müslim'de sabittir. Sabahın iki rekâtından sonra uzanmayı reddedenler ya hadisi duymamışlardır veya vacip ya da müstehab oluşunu reddetmişlerdir. İbn-i Hacer, **Fethu'l Bâri**'de şöyle der: «İbn-i Mes'udun yaşlanmayı red etmesi, İbrahim en-Nehâî'nin, ibn-i Ebi Şeybe'nin naklettiği gibi, bunun şeytâni yaslanış olduğunu söylemesi bunu işlemeyi emreden hadisin kendilerine ulaşmadığına hamledilir. İbn-i Mesud'un sözlerinden anlaşıldığına göre O, bu fiilin vucubiyyetini reddetmiştir. İbn-i Ömer'in buna bidâttır demesi de böyle yorumlanır. Çünkü O, bununla şaz olmuştur. Hatta onun bu şekilde uzananları kovduğu rivayet edilir. Fakat onun inkarı mescidde uzanmaya karşıdır. Zahir olan ibn-i Nazm'ın da dediği gibi bu emrin müstehab olup vucubiyyet ifade etmemesidir. Ebu Davud'da geçen Ebu Hureyre hadisindeki emri de mustahap ifade ettiğine yormuşlardır.» Durum ne olursa olsun (birisinin) hadisi inkar etmesi Ebu Hureyre'nin yalanla ithamına delalet etmediği gibi ravinin adaletine de her

hangi bir leke getirmez. İbn-i Ömer'in «Ebu Hureyre çok oldu...» sözü ise ne bir ithama ne de bir eksikliğe işaret eder, şayet yazar benim **el-İsâbe**'den naklettiğim gibi metnin tamamını nakletseydi bütün kuşkuları gider, atacağı taş boğazına takılır ve itham yolu kendisine kapanırdı.

EBU HUREYRE'NİN CERHEDİLDİĞİNİ İSBATLAMAK İÇİN ÂLİMLERE İFTİRASI

Yazar 169. sayfada : «Ebu Hureyre'ye gelen bu itirazlar ve rivayetlerine yapılan ithamlar sahabeden sonra gelen tabiun ve tebeu't-tâbi'ine kadar uzanır» dedikten sonra bu yalan iddiasını delillendirmek için, zann-ı galibe göre, uydurma olup sahih olmayan nakillerde bulunur. İmam Ebu Hanife, İbrahim en-Nehaî[34] el-Ameş'den hatta Câfer el-Eskâfi ve «**el-Meselus Sâir**» adlı eserin yazarı olan İbnu'l Esir'den nakillerde bulunur. Daha sonra sözlerini şöyle bitirir. «Musarrat* meselesi ,Harun er-Reşid'in meclisinde geçince orada bulunanlar seslerini yükselterek tartışmaya başladılar. Kimisi Ebu Hureyre'nin rivayet ettiği hadisi delil getirirken[35] kimisi de bu hadisi reddederek

---

34 en-Nehâi, en-Nehâ Kamusta da geçtiği gibi Yemende bir kabilenin adıdır.

* Musarrât: memesinde süt bekletilen hayvana verilen isimdir. bkz. Sâdi Ebu Ceyb, el-Kâmusü'l-Fıkhi, 211 Daru'l-fikr, Şam (Mtrc).

35 Musarrât hadisini Buhari Sahih'inde Kitabul Buy'u babu'l Musarrât da Ebu Hureyre'den rivayet etmiştir. (Buna göre) Hz. Peygamber şöyle demiştir: «**Koyun ve develerin memelerinde süt bekletmeyin. Her kim memelerinde süt olan bir hayvanı satın alırsa iki şeyi yapmakta muhayyerdir: Ya sağdıktan sonra hayvanı yanında tutar, alır; ya da bir ölçek hurma ile tekrar iade eder.**»

Ebu Hureyre'nin rivayetleri hususunda itham edildiğini ileri sürüyordu. Halife de bu ikinci görüşe meyletti.

Cevap:

Yazarın İmam Ebu Hanife'ye nisbet ettiği: »Bütün sahabe adildir, bâzıları bundan hariçtir. Ebu Hureyre ve Enes b. Malik de bunlardandır.» sözü gerçekte hiçbir güvenilir kitaba dayanmaz. Açık bir senedle belirtilmemiş ki tenkid edelim ya da sahih ve zayıf olduğunu bilelim. Kesin olarak diyebilirim ki Ebu Hanife'den bunu rivayet eden yalan söylemiştir. Sonra bu, İmam Ebu Hanife'nin: «Resulullah'tan bize gelen herşeyin başımız ve gözümüz üstünde yeri vardır» sözü ile de çelişki arzeder. Çünkü bu söz ister Ebu Hureyre olsun ister başkası olsun Resulullah'tan getirdikleri her şeyi kabul ettiğini ifade eder.

Dört mezhep imamı ve onların güvenilir arkadaşlarından hiç birisi bütün sahabenin adil olduğuna karşı çıkmamıştır. Bütün mesele şudur: Hanefilerin kabul ettikleri usul kaidesine göre râvi, fıkıh ve içtihadla tanınmış birisi ise rivayeti ister kıyasa uygun olsun, ister olmasın kabul edilir. Ancak ravi sadece rivayetle meşgul olan birisi ise ancak rivayeti kıyasa uyuyorsa kabul edilir. Bir kıyasa uyup başka bir kıyasa ters düşerse yine alınır. Lakin bütün kıyaslara ters düşerse yine alınır. Lakin bütün kıyaslara ters düşerse kabul edilmez. Hanefilerin bu konudaki delilleri hadislerin mâna ile naklinin yaygın olmasındandır. Binaenaleyh râvi'nin fıkhı eksikse mânasından bir şey eksiltip eksiltmeyeceğine güven olmaz. O zaman onu kıyasa ters düşüren zaid bir şüphe arız olur. Buna da musarrât hadisini örnek olarak verirler. On-

lara göre bu, bütün yönlerden sahih kıyasa aykırıdır. Çünkü telef olan bir şeyin tazminatı ya benzeri ya da kıymetidir. Oysa bir ölçek hurma misil olmadığı gibi kıymeti de olmaz. Halbuki telef olan bir şeyin misli ya da kıymeti ile ödetilmesi kitap sünnet ve icma ile sabittir...36 Bâzıları bu hadisi kıyasa aykırı olduğu için değil Kitap ve Sünnete aykırı olduğu için kabul etmemiştir. İşte bu sebeple açıkça diyebilirizki; Hanefilerin Ebu Hureyre'nin bazı hadisleri karşısında tevakkuf etmeleri yazarın iddia ettiği gibi O'nun adaletinde bir eksiklik gördükleri ya da yalanla itham ettikleri için değildir. Kötü anlayışıyla Hanefilere iftira atan, onlara sahih hadisleri terk ediyorlar görüntüsünü veren, başta Ebu Hureyre olmak üzere sahabeye dil uzattıklarını ima eden (yazarın anladığı gibi değil); Hanefilerin bu tevakkufları sadece usullerinde mevcut bir asla göredir.

EBU HUREYRE'NİN HIFZI VE FIKHI

Hanefilerin bu hususlaki delilleri çürütülmüştür. Sahabenin büyüklerinden nakledildiğine göre onlar haber-i vahidle kıyası terketmişlerdir. Fakih ve fakih olmayan ravi arasında ayırım yapmak sonradan çıkarılan bir bid'attir. Selef ve halef ulemasının cumhuruna göre haber-i vahid kıyastan önce gelir. Ayrıca Ebu Hureyre'nin fakih olmadığı da doğru değildir. Sahabenin büyük bir çoğunluğu özellikle hadis rivayeti ile bilinenler fakih âlimlerdir. İbn-i Hazm, Ebu Hureyre'yi sahabenin fakihlerinden saymıştır. Hafız ibn-i Hacer'in naklettiğine göre ibn-i Hazm, Hurey-

---

38 **et-Tevhid alâ Telvih**, c. 2, s. 434, İstanbul.

re'yi Hz. Ebu Bekir, Hz. Osman, Ebu Musa, Muaz, Sâd b. Ebi Vakkas gibi fetva ehli olan sahabenin ikinci tabakasından saymıştır.37 Ebu Hureyre'nin rivayet ettiği el-Musarraf hadisine gelince, son derece sahih bir hadistir. Bunun en güzel delili de Hanefilerin fakih olarak bildikleri ibn-i Mesud'un bu hadis doğrultusunda fetva vermesidir. Bunun için Buhâri, Ebu Hureyre'nin el-Musarrâf hadisini rivayet ettikten sonra Abdullah b. Mesud'dan gelen şu mevkuf habere yer verir. **«Her kim memelerinde süt birikmiş bir koyun satın alır sonra iade ederse beraberinde bir ölçek hurma versin.»** Bu da Buharî'nin fakih ve uzak görüşlü olduğuna işaret eder. Burada işaret edilmesi gereken diğer bir husus fakih olmayan râvinin rivayeti celi kıyasa ters düştüğü zaman hanefilerin tamamı tarafından reddedilmemiştir. Ebu Hureyre'nin fakih olmadığı da sadece bir kısmı tarafından söylenmiştir. Muhakkik olanlar bunların aksine, görüş beyan etmişlerdir. İşte bakın **«Ukudu'l-Cuman fi Menakib-i Ebi Hanife en-Nu'man»**38 adlı kitabın yazarı, Ebu Hanife'nin Hz. Peygamber'den sabit olan hadisleri reddettiğini iddia edenlerin görüşlerini reddedip bunun sebeplerini serdederken şunları söylüyor:

«Dördüncüsü: Hadis'in râvisinin fakih olmaması: Bu, İsa b. Ebân'ın mezhebidir. Muteahhirun ulemasından çoğu ona tabi olmuştur. Bu sebeple Ebu Hureyre'nin rivayet ettiği el-Muserrât hadisi reddedilmiştir. Ebu'l Hasan el-Kerhi ve ona tâbi olanlar; «haberi kıyasa tercih etmek için râvinin fakih olması

37 el-İsâbe, c. 1, s. 12.

38 El yazması olan kitap Mekke Harem-i Şerif kütüphanesindedir. Ve çok kıymetli bir kitaptır.

şart değildir, bilakis Kitap ve meşhur sünnete muhalif olmayan âdil ve zabit olan bir râvi tarafından rivayet edilen her haber kabul edilir ve kıyasa da tercih edilir» demişlerdir. Sadru'l İslâm Ebu'l Yusr'ün (el-Pezdevî) dediğine göre âlimlerin çoğu bu görüşe meyletmiştir. Kitaplarına muracaat edildiği zaman Pezdevi ve et-Tahkik sahibinin bu konuyu açıklığa kavuşturdukları görülecektir.

«**et-Tahkik**»* sahibi derki: «Bizim ashabımız (hanefiler) Ebu Hureyre'nin «unutarak yiyen ve içen oruçlu» hakkındaki rivayetle kıyasa muhalif olduğu halde amel etmişlerdir. Hatta İmam Ebu Hanife «bu konuda rivayet olmasaydı kıyas yapardım» demiştir. Yine Ebu Hanife'nin Resulullah'tan gelen herşeyin başımız ve gözümüz üstünde yeri vardır.» dediği tesbit edilmiştir. Seleften hiç kimse râvi'nin fakih olmasını şart koşmamıştır, bunun sonradan çıkarılan bir bidât olduğu ortaya çıkmıştır.»

İmam Abdu'l Aziz «**et-Tahkik**» adlı eserinde şöyle diyor: «Ebu Hureyre, fakih olup içtihadın bütün şartlarını haizdir. Zira o sahabe zamanında fetva veriyordu, o zaman fakih olmayan fetva veremezdi.» «**Tabakâtu'l Hanefiyye**» adlı eserin sahibi eş-Şeyh Muhyiddin el-Kureşî kitabının sonunda şöyle diyor: «Ebu Hureyre sahabenin fakihlerindendir. İbn-i Nazm da onu sahabenin fakihleri arasında saymıştır. Bizim şeyhimiz Şeyhu'l İslâm Takiyud'Din es-Sûbki, Ebu Hurey-

---

* Asıl adı «**Gayetu't-Tahkik**» olan bu eser Abdu'l Aziz b. Ahmet el-Buhari'nin kaleme aldığı meşhur usül kitabıdır. bkz. Abdu'l Hayy el-Leknevi, **el-Fevaidi'l Behiyye fi Terâcimi'l Hanefiyye**, s. 94 Daru'l Mârife, Beyrut (Mtrc).

re'nin bütün fetvalarını içeren bir cüz meydana getirmişti kendisinden işitmiştim.» Musarraf hadisi için verilen bâzı cevapları da el-Kureşi tabakâtının sonunda zikretmiştir.

Durum ne olursa olsun bâzı hanefilerin Ebu Hureyre'nin rivayet ettiği el-Musarrâf gibi bâzı hadisleri reddetmeleri O'nun rivayetlerine bir eksiklik getirmediği gibi O'nun adalet vasfını da ihlal etmez. Öyle inanıyorum ki bu açıklayıcı bilgiler okuyucular için yeterli olmuştur. Ayrıca Hanefilerin, bütün kitaplarında görüldüğü gibi, Ebu Hureyre'nin birçok rivayetlerini almaları onu asla adalet yönünden kusurlu bulmayıp itham etmediklerine en güzel delildir. Bu da bilinen bir gerçektir. Hâfız ibn-i Hacer, **Fethu'l Bâri**'de şöyle der: «Ebu Hanife, Ebu Hureyre ve benzerlerinin rivayetleri için celi olan kıyası terketmiştir. Hurma şırası ile abdestin cevazı, namazın kahkaha (ile bozulacağı) ve benzeri hususlarda olduğu gibi.» Ebu Reyye'nin, en-Nehâî'den getirdiği «bizim ashabımız Ebu Hureyre'nin rivayetlerini terkederdi» sözüne gelince —şayet sahihse— Hanefi mezhebinde olduğu gibi celi kıyas'a ters düşen rivayetlerini kastetmiştir. Ebu Câfer el-Iskâfi'den getirdiği rivayeti ise onun en-Nazzam ve yandaşlarından yaptığı bir nakilden ibarettir. «**el-Meselu's-Sâir**» sahibinden yaptığı nakil de öyle. Harun er-Reşid'in meclisinde musarrât meselesi tartışılırken O'nun Ebu Hureyre'nin rivayetleri ithama uğramıştır diyenlerin tarafına meyletmesi meselesi hiç bir senede dayanmayan bir sözdür, böyle şeyler üzerinde düşünmeye bile deymez her halde Harun er-Reşid'e yapılan iftiralardandır ki bunların sayısı da çoktur.

Bütün bunlardan sonra yazar kendisini bu kadar gizlemesine rağmen bütün bu yanlışlıklarının kaynağını ilan etmekten başka çare bulamamıştır. s. 171'de Yahudi Müsteşrik Goldzier'in Ebu Hureyre hakkında söyledikleri onun hadislerine karşı dikkatli olunması, Sprencer'in takva konusunda hadis uydurmak için aşırı gittiği vs. sözlerini nakleder.

Bütün bunlar apaçık iftiradır. Zerre kadar bir bilgi bunlar üzerine bina edilemez. Bütün bunlara cevap vermiş bulunuyorum. Verilen cevaplara müracaat edilebilir. En acayıp husus Ebu Reyye'nin Goldzier'in sözlerini alıp hevasından ve hadis bilgisizliğinden dolayı istediği kadar üfürmüş habbeyi kubbe yapmış olmasıdır. Bu yalanlarla susuzların su zannettiği bir serap oluşturmuş; susuz, aslına vâkıf olunca birşey olmadığını anlamıştır. Artık açıkça ortaya çıkmıştır ki Ebu Reyye, hakiki vechesiyle bir iddiacı, abartmacı ve saldırgan dillidir, başkalarının görüşlerini çalıp kendisine övünç vesilesi yapmakta da meharetli birisidir.

KA'BU'L AHBÂR'IN EBU HUREYRE'YE YALAN VE UYDURULMUŞ HABER TELKİN ETTİĞİ İDDİASI

Yazar 172. sayfada «Kâbu'l Ahbar'dan rivayet alması» başlığı altında şöyle der : «Hadis âlimleri sahabenin tâbiûnden haber alması ya da büyüklerin küçüklerden rivayeti babında Ebu Hureyre, Abâdile (Abdullah b. Mesud, A. b. Abbas, A. b. Amr. b. Âs Abdullah b. Ömer) Muaviye, Enes ve başkalarının yahudiliğini kalbine gömerek yalandan İslâm'a girmiş gibi görünen Kâbu'l-Ahbar'dan rivayette bulunduklarını zikrederler, Kâb'a ilk aldanan Ebu Hureyre olmuştur. Kâb, O'nun bu safdilli-

liğini kullanarak İslâm dinine sokuşturmak istediği her şeyi O'na telkin etmek için O'nu elde etmiştir.» Ebû Reyye, daha sonra bunları isbat etmek için Ebu Hureyre'den gelen birçok rivayete yer verir ve bu rivayetlerin Kâb'tan alman birer İsrailî haber olduklarını açıklar, kitabının birçok sayfasında da Ebu Hureyre'nin bu rivayetleri ile Kâb'ın sözlerini mukayese etmeye çalışır.

Cevap :

Kâb'ı ilgilendiren hususlar, yâni içten yahudi olup müslüman görünmesi hususuna daha önce bir bölüm ayırarak anlattık. en-Nazzam, müsteşrikler ve onların borazanlığını yapan Ebu Reyye'den başka ona böyle bir iftira atan hiçbir kimse bilmiyorum. Kâb'a yakın bir çağda yaşamalarına rağmen, rical tenkidi ve onların gizli hallerini öğrenme hususunda büyük dikkat ve ilim sahibi ola ncerh ve tâdil âlimleri O'nu cerhetmemişlerdir. Delilsiz ve şâhidsiz insanları cerhetmek, adalet olmasa gerektir.

Ebu Hureyre ve Abâdile (dört Abdullah) gibi bâzı sahabilerin ondan rivayetleri yeni ortaya çıkan bir husus değildir. İmam el-Irâki, ibnüs Salah'ın **«el-Mukaddime»** sine yazdığı şerhte tabiinden rivayet eden sahabilerin tamamını vermiştir. Biz, gerek Kâb, gerekse diğer ehl-i Kitap âlimlerinden yapılan bir kısım rivayetin aslında yalan olduğunu inkar etmiyoruz. Bunu daha önce de belirttim. Ancak hadis âlimleri ve tenkidçileri bütün bunları tenkide tabi tutarak sahih ve illetli olanları, makbul ve merdud olanları birbirinden ayırdıkları gibi Kâb'ın ehl'i Kitab'ın te'liflerinden elde ettiği bilgilere dayanmaları ve bâzı ravilerin karıştırarak Hz. Peygamber'e isnad ettiklerini de hiçbir hata eksiklik ve fazlalığa meydan vermeyecek şekilde birbirinden ayırmışlardır. Bizim, yazara kar-

şı çıktığımz husus Ebu Hureyre'yi safdilli olmakla suçlaması ve Kâb'm onu elde edip birçok İsrailiyatı telkin ettiği ve ümmi olduğu için Tevrattan öğrenmesini uzak gördüğü, gibi meselelerdir. Bilemiyorum yazar ilmin okuma ve yazmakatn ibâret olmadığım nasıl bilmez, oysa duyu organlarıyla alınan bir kelime, okunarak öğrenilen bir kelimeden belleğe yerleşmek bakımmdan pek geri kalmaz. Yazar gerek eski zamanlarda, gerekse şimdi gözleri gören okuyan ve yazan kimselerden daha çok ilim ve mârifet sahibi olan âmalar hakkında ne der? Tabi ki gözleri görmeyen okuyamaz ve yazamaz ancak işitme yolu ile öğrenir.

Yazarın iddiasına delil olarak getirdiği hadisler :

1 — **«Güneş ve Ay, kıyamet gününde ateşe atılacak iki öküzdür.»** Hadisi :

173. sayfada şöyle diyor : «Bezzar, Ebu Hureyre'den Hz. Peygamber'in : **«Güneş ve Ay kıyamet günü cehenneme atılacak iki öküzdür.»** dediğini rivayet eder. Bunun üzerine Hasan (Basri) suçları nedir? diye karşılık verince : «Ben, sana Resulullah'tan hadis naklediyorum sen de suçlarını soruyorsun» der. Bu sözün aynısı Kâb'tan da nakledilmiştir. Ebu Vâla el Mûsuli Kâb'ın şöyle dediğini rivayet eder : «Kıyamet günü ay ve güneş iki kısır öküz gibi getirilip onlara tapanların gözleri önünde cehenneme atılacaklar.» yazar kaynak olarak da ed-Demiri'nin **«Hayatu'l Hayavan»** adlı kitabını zikreder.

Cevap :

el-Bezzar'ın Ebu Hureyre'den naklettiği hadis sahihtir. Hâfız İbn-i Hacer, **Fethu'l Bâri**'de[39] İbn-i Kesir de

39 c. 6, s. 229.

tefsirinde40 zikretmiş ancak hakkında herhangi bir şey dememişlerdir. Bu iki tenkidci İmamın susması yazara cevap olarak yeter. Hâfız Ebu Yâla aynı manada bir hadisi Müsned'inde Yezid er-Rekbâs ve Enes tarikiyle zikretmiş ancak bunun isnadı zayıftır. et-Teyalisi (Ebu Davud) de özetleyerek buna yer vermiştir. Buharî'nin Sahih'inde merfu olarak Ebu Hureyre'den naklettiği hadiste Ay ve Güneş'in iki kısır öküz olduğu ve ateşe atılacakları yer almaz. Buradaki lafzı aynen şöyledir : «**Güneş ve Ay kıyamet günü dürüleceklerdir**»41 Buhari'nin rivayeti şeksiz şüphesiz sahihtir. Bunu Allah'u Teala'nın «...**siz ve Allah'ın dışında taptıklarınız cehennemin odunusunuz siz de oraya gireceksiniz**»42 âyeti de te'yit etmektedir. Hadis sâbit olduktan sonra metin yönünden her hangi bir müşkil olmaz.

Birisi deseki : ay ve güneş'in suçları nedir ki ateşe atılsınlar? ben de derim ki : (buna en güzel cevabı) el Hattabi vermiştir. : «ikisinin ateşte bulunmaları azap edilmelerini gerektirmez. Oraya atılmalarının sebebi dünyada iken bunlara ibadet edenleri rusvay etmek ve ibadetlerinin bâtıl olduğunu göstermek içindir. Şüphesiz tapanların tapılanlarla birlikte ateşte biraraya gelmeleri en büyük azap, tedib ve istihzâdır.» el-İsmailî şöyle der : «onların ateşte olmaları azap edilmelerini gerektirmez çünkü Allah'ın bâzı melekleri, taşlar ve başka şeyler cehennem ehline azap olmak için orada bulunurlar. Allah'ın dilemedikleri asla azâp görmez.» Yine birisi «güneş ve ay nasıl dürülerek ateşe atılırlar oysa cehennem astronomi âlimlerinin belirttiklerine göre bırakın güneşi ayı bile

40 c. 9, s. 120.

41 Kitabu Bed'il Halk, babu sıfatiş-şemsi ve'l kamer, **Fethu'l Bâri**, c. 6, s. 229.

42 Enbiya, 98.

almaz» derse şöyle cevap verilebilir : Bunlar kıyamet günü vuku bulacaktır. Kıyametin halleri dünyanın hallerine kıyas edilmez. Arz ve Sema o gün değişecektir, bugün âlemde geçerli olan sistem değişecektir, bunların şâhidleri Kur'an'da sayılamayacak kadar çoktur. Bütün fezâyı yaratan yüce Allah, şüphesiz dürmek istediğini dürer, nurunu almak istediğini alır, büyük olanı küçültür, küçük olanı büyültür ve bütün bunlara kâdirdir. Hiç bir muvahhid bundan şüphe duymaz. Mülhidler ve dinsizlere gelince onlara söylenecek şeyler ayrıdır Yazar'ın yer verdiği Kâb'ın rivayetini hiçbir hadis ve tefsir kitabında görmedim. «**Hayatu'l Hayvan**» adlı kitap ise hadisleri tesbitte ölçü değildir. Sahih olduğunu farzetsek yine yazarın görüşünü desteklemez. Ebu Hureyre'ye dil uzatmasında haklı olduğuna şahid olmaz. Zira bu bilgi Ehl-i Kitap'tan alınmış olabilir. Bu kitaplarda hak ve bâtıl karışık olduğu için her şeyi bâtıl değildir. Kur'an ve sünnet, hak ve batıl olan rivayetlere şehadet eder. Veya bu bilgi Ebu Hureyre ve Enes'ten alınmış olabilir. Ebu Hureyre'nin Kâb'tan alıp Hz. Peygamber'e ref'etmesi Kâb'ın ondan almasından daha evla değildir. Bilhassa Kur'an da rivayetine şheadet etmiştir. Hz. Peygamber'in sünneti, Kur'an'ın şarihi ve açıklayıcısıdır.

2 — S. 174'de şöyle diyor : el-Hâkim, Mustedrek'te sahih hadis râvileri tarikiyle Ebu Hureyre'den Hz. Peygamber'in şöyle dediğini nakleder : «**Allah bana bir horozdan bahsetmeme izin verdi, bu horoz'un iki ayağı yerde boynu Arşın altındadır. Sürekli «seni tesbih ederim Rabbim sen ne yücesin der.»*** sonra da derki : bu hadis Kâb'ın sözüdür bu sözünün metni de şöyledir... (da ve Kâb'tan naklolunan konuyla ilgili bir sözü nakleder.)

* bkz. el-Hâkim **el-Mustedrek**, c. 4, s. 297, Dâru'l Mârife Beyrut (Mtrc).

Cevap :

İbnu'l Cevzi, hadis'in metninin mevzu olduğuna hükmetmiştir. Uydurma olduğu dikkate alınmalıdır. Çünkü Hâkim hadisleri tashihte gevşek davranmıştır. İbn-i Kayyım el-Cevziyye'nin sözleri de bunun sâbit olmadığına delalet eder. İbn-i Kayyım **«Cevabu'l Es'ileti't Trablusiyye»** adlı eserinde Horoz ile ilgili bütün hadisleri sarfettikten sonra şöyle der : «Hulâsa horozla ilgili tüm hadisler yalandır. Sadece şu hadis mustesna : **«Biriniz horozun ötüşünü duyarsanız Allah'ın fazlını isteyin zira o bir melek gördüğü için öter.»**43

Bir hadis mevzu olunca ne Ebu Hureyre'den ne de Hz. Peygamber'den sabit olmamış demektir. Bu sebeple yazarın sözünü üzerine bina ettiği esas yıkılmıştır. Kâb'ın sözü de sâbit olmuşsa Ehl-i Kitab'ın kitaplarında mevcut olan bir İsrailiyattan ibarettir.

3 — Yazar 174. sayfada şöyle diyor : Ebu Hureyre, Hz. Peygamber'in **Nil, Seyhan, Ceyhan ve Fırat nehirleri cennet nehirlerindendir»**44 dediğini rivayet etmiştir. Oysa

---

43 bkz. **Keşfu'l Hafa ve muzilu'l ilbas** c. 1, s. 414.

44 İmam Nevevi Müslim şerhinde (c. 17, s. 176) şöyle der : Seyhan ve Ceyhan, Seyhun ve Ceyhun nehirleriyle aynı değildir. Hadiste cennet nehirleri olarak geçen Seyhan ve Ceyhan Ermenistan'daki nehirlerdir. Ceyhan yosunlu Seyhan ise mercanlıdır, ikisi de oldukça büyüktür. el-Ezheri'nin Sahih'inde Ceyhan'ın Şam'da olduğunu söylemesi yanlıştır. Herkes Ceyhun'un Belh'ten çıkan Horasan arkasında bir nehir olduğunda muttefiktir. Aynı şekilde Ceyhan nehrinden ayrı olduğu da herkes tarafından vurgulanmıştır. Seyhun'un da Seyhan'dan ayrı olduğu da bilinmektedir. Daha sonra Nevevi Seyhan'ı Seyhun, Ceyhan'ı Ceyhun nehirleriyle aynı olduklarını söyleyen Kâdi Iyaz'a karşı burada itiraz eder.

bu da Kâb'ın sözüdür. Kâb şöyle der : «Allah cennetteki dört nehri dünyaya yerleştirmiştir. Nil, cennetteki bal nehridir, Fırat, cennetteki şarap nehridir, Seyhan, cennetteki süt nehridir, Ceyhan da cennetteki su nehridir.»

Cevap :

Ebu Hureyre'nin rivayet ettiği hadis son derece sahih bir hadistir. **Sahih'i Müslim**'de geçen metni şöyledir : **Seyhan, Ceyhan, Fırat ve Nil, hepsi cennet nehirlerindendir.**» Bâzılarının anladıkları gibi hadis hakiki mâna ifade etmeyip bir teşbihten ibarettir. Yani bu nehirler insanlara fayda, çok hayır ve bereket, gibi sıfatları yönünden cennet nehirlerine benziyor demektir. Bazılarına göre burada mahzuf bir kelime vardır. Buna göre : «Cennet ehlinin nehirlerindendir.» demek olur Bu aynı zamanda Hz. Peygamber'den bir müjdedir. Yani Allah vadini yerine getirecek, kendisine zafer ihsan edecek ve dinini diğer dinlerden üstün kılacaktır. Öyleki : bu din bu dört büyük nehrin bulunduğu bölgelere ve diğer yerlere —çünkü temsil yolu ile anlatılmıştır tahsis yoluyla değil— yayılacaktır. Bu da gerçekleşmiştir. Zira bir asır geçmeden İslâm hakimiyeti Atlas Okyanusu'ndan Hindistan'a kadar uzanmıştır. Nasıl te'vil edilsin dil ve şeriat yönünden hadiste reddedilecek bir durum yoktur. Sahabe zeka ve saf kalpleriyle bu ve benzeri hadislerin söylediği durum ve şartları kavrayarak bâzılarına muşkil gelen bu gibi hadislerden Hz. Peygamber'in ne kastettiğini anlamışlardır. Bunun için herkes görüşünü açıkça beyan etme hürriyetine sahip olduğu halde kimsenin böyle hadisleri müşkil kabul ettiği bilinmemektedir.

Kâb'tan aldığı rivayeti «**Nihayetu'l Edeb**»ten almıştır. Hadisleri tesbit için bu kitap esas alınmaz. Şayet

böyle dediği tesbit edilse de sözleri teşbihli yorumlanır. Biraz düşünecek olursak Ebu Hureyre'nin Kâb'ın anlattığının etkisinde kalmış olmasının uzak bir ihtimal olduğu anlaşılır. Bunun bir zan ve tahmin olduğu ortaya çıkar, iki hadis farklıdır. En yakın ihtimal, Kâb'ın sözünün Ebu Hureyre'nin rivayetinin bir tefsiri olmasıdır. Allah'ın şu sözü de buna ışık tutmaktadır. **«Muttekilere söz verilen cennetin durumu şudur.: içinde bozulmayan sudan ırmaklar, tadı değişmeyen sütten ırmaklar, içenlere lezzet veren şaraptan ırmaklar ve süzme baldan ırmaklar vardır ve onlar için orada her çeşit meyva, Rab'lerinden de bağışlama vardır...»**45

4 — (Yazar yine aynı sayfada şöyle der) : «İbn-i Kesir tefsirinde şöyle diyor : Ebu Hureyre'nin Ye'cuc ve Me'cuc ile ilgili hadisin metni Ahmed b. Hanbel'in ondan rivayet ettiği gibi şöyledir : **«Ye'cuc ve Me'cuc seddi hergün kazarlar güneş neredeyse kaybolacağı zaman âmirleri : «dönün yarın tekrar kazacaksınız.» der ve dönerlerdi»** ibn-i Hanbel aynı hadisi Kâb'tan da rivayet etmiştir. Ebu Hureyre muhtelen bu hadisi Kâb'tan almıştır. Çünkü O, sık sık O'nun meclisinde bulunur ve O'nunla konuşurdu.»

Cevap :

Evet ibn-i Kesir bu hadisi tefsirinde zikretmiştir. İmam Ahmed ve Tirmizî'nin rivayetlerine yer verdikten sonra da şöyle demiştir : «isnadı kuvvetlidir ancak metninde bulunan bir nekaretten dolayı merfu olmaya uygun değildir. Çünkü âyetin zâhirine göre (ye'cuc ve me'cuc) seddin binası sağlam olduğu için ne delebilmişler ne

45 Muhammed, 15.

de üzerine yükselebilmişlerdir. İbn-i Kesir sözlerine devamla «lakin bu haber Kâbu'l Ahbar'dan da rivayet edilmiştir.» sonra aynı manada bir haber daha nakleder ve ikisinin aynı olmadığını belirtir... İbn-i Kesir sözlerini şöyle bağlar : «Muhtemelen Ebu Hureyre bunu Kâb'tan almıştır. Çünkü O, çoğu kez gider meclisinde bulunur ve O'ndan haber alırdı. Ebu Hureyre bunu ondan aldı fakat bazı râviler O'ndan gelen merfu bir hadis zannederek Hz. Peygambere isnad etmişlerdir.»46 Ne ilginçtir ki, yazar ibn-i Kesirin sözlerini naklederken kasten bu son bölümü hazfetmiştir. Zira bu son kısmı O'nun «Ebu Hureyre Kâb'tan haberleri alıp Hz. Peygamber'den doğduğunu söylüyordu» iddiasını reddetmektedir. Nakilde güvenilirliğe bakın! Bir başkasına yanlış gösterme uslubu doğru mudur?

Bana göre de, ibn-i Kesir'in de belirttiği gibi, hadis münker olup sahih değildir. Senedinde Katade'nin olması bunu doğrulamaktadır. Zira Katâde tedlis ile bilinen bir râvidir. Muhtemelen bu durum bir râvinin hazfedilmesinden kaynaklanmıştır.

Ayrıca metnin Kur'an'a muhalif olduğunu belirtmiştik. Bundan başka meşhur sünnete de muhâliftir. Sahihayn de geçen bir hadise göre Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur. **«Yaklaşan bir şerden dolayı vay arabın hâline —baş parmağıyla şehâdet parmağını halkalaştırarak— o gün ye'cuc ve me'cuc bu şekilde seddi (sararak) fethedecektir.»** Hadis sahih olmadığına göre yazar'ın iddiâlarının dayanağı da yıkılmış demektir.

5 — Yine 174. sayfada : «Buhari ve Müslim'de yer alan Ebu Hureyre'nin rivayet ettiği : **Allah insanı kendi**

46 **Tefsir-i İbn-i Kesir**, c. 5, s. 332-333.

suretinde yarattı» hadisine gelince bu söz Tevrat'ın birinci ishah (sifr'den büyük fasıldan küçük bölümlerine ishah denir.)'mda aynen şöyle geçmektedir : «Allah insanı kendi suretinde yarattı, Allah'ın sureti üzerine insan yaratıldı» Dipnotta bu hadisin bâzı varyantlarında : «Hz. Adem'in boyu altmış arşındır, bir varyanta göre «Rahmanın sureti üzerine yarattı» denildiğine işaret ettikten sonra ibn-i Hacer'in **Fethu'l Bâri**'de bu hadis için «Eski kavimlerden Âd ve Semud'un yaşadığı bölgelerden şu ana kadar kalan yerlere bakılacak olursa hadis'in müşkil olduğu anlaşılır.47 Çünkü bunların evleri Ebu Hureyre'nin rivayetinde belirtildiği kadar boylarının uzun olmadığına delalet etmektedir.» diyerek tenkid ettiğini belirtmektedir.

Cevap :

Hadis Buhari, Müslim ve diğer güvenilir hadis kitaplarında rivayet edilmiştir. Ebu Hureyre'nin Tevrat'a uygun olan bir hadis rivayet etmesi ona bir zarar vermez. Zira bütün kitaplar Allah'tan gelen vahydir. Kur'an ve sahih sünnet geçmiş kitapların varlıklarına şehâdet ederler. Tevrat ve İncil'de, Kur'an'la aynı olan yerler hak ve gerçek olup hiçbir tebdil ve tahrife uğramamışlardır. Allah Teâla Maide süresinde Tevrat ve İncili, İncil'in Tevrat'ta olan âyetleri tasdik ettiğini belirttikten sonra şöyle buyurur : **«Sana da kendinden önceki kitapları doğrulayıcı ve onları kollayıp koruyucu olarak bu kitabı gerçekle indirdik. Onların aralarında Allah'ın indirdikleri ile hükmet ve sana gelen gerçekten ayrılıp onların keyiflerine uyma!...»**48

---

47 Yazar, bu ibareyi **Fethu'l-Bâri**'den naklederken metne sâdık kalmamıştır.

48 Mâide, 48.

.....Hadis hem sened yönünden hem de metni ve mânası yönünden sahihtir. «Kendi suretinde» cümlesindeki zamir ister Hz. Adem'e gitsin isterse «Allah, Adem'i Rahman'ın suretinde yarattı» varyantında olduğu gibi yüce Allah'a gitsin farketmez. Şayet zamir Adem'e gidiyorsa ki Arap dili kaideleri gözönünde bulundurulursa bu daha uygundur. O takdirde durum açıktır. Hadisin manası da şöyle olur. Yani Allah, Ademi şimdiki insanoğlunun bulunduğu şekil üzere yarattı, farklı bir evrim geçirmemiştir tıpkı zürriyetinde olduğu gibi bilakis Allah onu ruhunu ilk üflediği gün kâmil mânada düzgün bir insan olarak yaratmıştır. O takdirde bu hadis en beliğ bir şekilde maddeci ve tabiatçıların görüşlerini reddetmiş olur. Şayet zamir Âdem'e değil de Allah'a râci ise bu konuda söylenecek söz açıktır. Selef'in mezhebine göre (bu gibi naslara), varid olduğu gibi teşbih etmeden keyfiyeti üzerinde durmadan bunları Allah'ın gerçek bilgisine bırakarak, inanmak gerekir. Fakat Halef'in mezhebine göre dil şeriat ve akl'ın hudutlarını aşmadan tevil etmek gerekir. O zaman yapılacak tevil de gayet basittir. Yâni «Allah, kendi sıfatları olan hayat, ilim, semi, basar ve benzeri sıfatları vererek yarattı» demek olur.

Hâfız ibn-i Hacer'in müşkil gördüğü, Ebu Reyye'nin de okuyucuyu şüphelendirmek için naklettiği hususta aslında herhangi bir karışıklık yoktur. Dünya'nın ömrü binlerce ya da on binlerce yıl olarak değerlendirilemez, bilakis dünya'nın yaşı milyonlara varmıştır. Nitekim jeoloji ve biyoloji âlimleri de bu görüştedir. Öyleyse bu kadar uzun süre zarfında insanoğlunun bugüne kadar yaratılışında bâzı eksikliklerin olması uzak bir ihtimal değildir. İbn-i Hacer, kendi asrında bunu müşkil görmüşse de ilmin ve fennin ilerlediği günümüzde bunda anla-

mayacak bir durum yoktur. Bana öyle geliyor ki, ibn-i Hacer bu sözü söylerken ehl-i Kitabın «dünyamın ömrü yedi bin senedir» görüşünün etkisinde kalmıştır. Oysa bu şüphesiz bâtıldır. Daha sonra O da bunu anlamış ve dünyanın ömrünün bundan daha fazla olduğunu hadisten istinbat esnasında bunu şöylece belirtmiştir: «Hz. Adem ve Hz. Muhammed arasındaki müddet ehl-i Kitap ve diğer habercilerin verdikleri müddetten daha fazladır.»49

Şu kadar varki: Hadis belli bir ölçü kastetmeyip altmış arşın demekle sâdece çok uzun olduğunu vurgulamak istemiş olabilir. İbn-i Ebi Hatim'in, hasen bir isnadla Ubeyy b. Kâb'tan merfu olarak rivayet ettiği şu hadis de bunu destekliyor: **«Allah, Âdem'i uzun boylu çok saçlı yarattı, sanki uzun bir hurma ağacı kadardı.»** Bütün bunlardan sonra (soruyorum!) Ebu Hureyre'nin Hz. Peygamber'den rivayet ettiği haberin Tevrat'takine uygun düşmesi ile kendisinden aldığını iddia ettiği Kâbu'l-Ahbar arasında ne gibi bir ilişki var? Kâb'ın bu kıssa ile uzaktan yakından bir alakası yoktur.

İMAM MALİK'E BÂZI SAHİH HADİSLERİ REDDEDİYOR DİYE İFTİRA ATMASI

Yazarın bütün gayreti başta Ebu Hureyre'nin rivayetleri olmak üzere hadislere şüphe düşürmek olduğu için 175. sayfanın dipnotunda ibn-i Hacer'in hadisten duyduğu kuşkuya yer verdikten sonra şöyle der: «İmam Mâlik de bu hadisi ve» Allah teâla kıyamet günü sâk'ını gösterdiği zaman diledikleri ateşe girene kadar elini ateşe sokar» hadisini şiddetle reddetmiştir oysa «ikinci ha-

49 **Fethu'l-Bâri**, c. 11, s. 6.

dis» Ebu Hureyre'nin rivayeti olup Buharî ve Müslim'de mevcuttur Buharîdeki metni de şöyledir : «Rabbimiz Sâkını açar, derken her erkek ve kadın mûmin ona secde eder. Ancak dünyada iken insanlar görsünler ve işitsinler diye secde edenler de secde için gelecek **belleri** bükülmeyecektir.»

Cevap :

Yazar ve benzerlerine önce şunu söylemek istiyorum. Bu şaibeli konulardan ve müteşâbih hadislerden bahseden kişinin gerçekten araştırması ise - kaynaklarını zikretmesi gereklidir. İmam Mâlik'in hangi kitapta bu hadisleri inkar ettiğini bilmiyoruz. Bana öyle geliyor ki, yazarın söylediklerini inceleyen O'nun iftiralarına bir dayanak bulamadığı zaman kafadan delilsiz sözler sarfetmeye başladığını görecektir. Bahsettiği bu hadisler müteşabih hadislerdendir. Kur'an'da müteşabih âyetlerin olmasını dileyen yüce Allah gayba imanı akılları almayan, kalpleri iman nuruyla aydınlanmayan Ebu Reyye ve benzerlerini imtihan etmek için Resulünün hadislerinde de müteşâbih hadislerin olmasını dilemiştir. «...**Kalplerinde eğrilik olanlar, fitne çıkarmak, kendilerine göre yorumlamak için onun müteşâbih âyetlerinin peşine düşerler...**»50 Selefin bu konudaki görüşü bilinmektedir. Şâyet yukarıdaki iftirayı İmam Mâlik'ten başkasına atsaydı bâzılarına göre mümkün olabilirdi. Fakat İmam Malik'in bu konudaki sözleri meşhurdur. Kendisine istiva (Allahın arşa dayanması) hakkında soru sorana «istiva bilinmektedir. Keyfiyeti ise meçhuldur. Bununla ilgili soru sormak bidâttır. (soranı kastederek) Bunu yanımdan çıkarın çünkü O kötü biridir.» diye cevap vermiştir.

---

50 Âl-i İmran, 7.

Yazar sadece İmam Mâlik'e değil, Ebu Hureyre'ye hatta Buharî ve Müslim'e de iftira atmıştır. Zira Buharî içinde «sak» bulunan söz konusu hadisi Ebu Said el-Hudrî'den51, İmam Müslim de yine Ebu Said el-Hudrî'den rivâyet etmiştir.52 Buhari ve Müslim'deki Ebu Hureyre hadisi ise Ebu Said el-Hudrî'nin rivayet ettiği hadisle aynı manada olsa da «sak» kelimesi içinde geçmemektedir.

HZ. PEYGAMBER'İN SIFATI İLE İLGİLİ BİR HADİSE DİL UZATMASI

175. sayfada şöyle diyor : Kâbu'l Ahbar, Peygamber'in Tevrat'taki sıfatlarını zikredince; Ebu Hureyre de O'nun sıfatları hakkında şöyle demiştir : «O ne çirkin sözlü ve davranışlı idi ne de böyle yapanları severdi ne de çarşılarda gürültü çıkarırdı.» oysa bu Kâb'ın sözünün ta kendisidir.»

Yazar daha önce de Hz. Peygamberin Tevrat'taki sıfatlarının Kâb tarafından uydurulan bir hurâfe olup Abdullah b. Amr b. Âs'ın da ondan aldığını iddia etmiş ve biz de buna yeterli cevap vermiştik.

Daha önce söylediklerimden fazla olarak şunu belirtmek istiyorum. Hz. Peygamber'in çirkin sözlü ve davranışlı olmayıp başkasından da böyle olmasını istemediği dost ve düşman tarafından doğrulanan hiç kimsenin tartışmadığı bir husustur. Ebu Hureyre veya başkasının bu sıfatları rivayet etmeleri, hangi hal olursa olsun, Kâb'ın bu sıfatlarını Tevrat'tan zikretmesine bağlanmaz. Çünkü onlar bu Muhammedî ahlakı mulahaza ve müşahade ile biliyorlardı.

---

51 Buhari, Kitabut Tevhid...
52 Müslim, c..., s. 25.

«ALLAH TOPRAĞI CUMARTESİ GÜNÜ YARATTI» HADİSİNİN GERÇEK YÜZÜ

Yazar yine 175. sayfada şöyle diyor : «Müslim, Ebu Hureyre'den şunu rivayet etmiştir. «Resulullah elimi tutarak şöyle dedi : «Allah toprağı cumartesi günü yarattı, onun üzerinde dağları pazar günü, ağaçları pazartesi, kötülüğü salı, nur'u çarşamba günü yarattı. Perşembe günü canlıları yeryüzüne yaydı, son yaratık olarak cuma günü ikindi ile gecenin arasındaki saatlerde de Hz. Adem'i yarattı.»

Bu hadisi İmam Ahmed ve en-Nesâi de Ebu Hureyre'den rivayet etmişlerdir. Buhari, ibn-i Kesir ve başkaları Ebu Hureyre'nin bu hadisi Kâbu'l Ahbar'dan aldığını söylemişlerdir. Zira bu hadis yerin ve göğün altı günde yaratıldığını bildiren Kur'an ayetine terstir. İşin ilginç yönü, Ebu Hureyre bu hadisi alırken Hz. Peygamberin elinden tuttuğunu belirterek açıkça Hz. Peygamber'den işittiğini söylemiştir. (Ebu Reyye sözlerine devamla) şöyle diyor : Gerek bizim memleketimizde gerekse başka yerlerde Hadis ilminden bir şey bildiğini iddia eden veya onlara tabi olanları bu müşkili halletmeye ve şeyhlerini (Ebu Hureyre'yi) düştüğü çukurdan çıkarmaya davet ediyorum.» Yazar daha sonra edebi elverdiğince Ebu Hureyre ile istihza ediyor.

Cevap :

Bu hadise çok eskiden hadisçiler dikkat çekmiş, onu illetli saymış ve hakkında tartışmışlardır. Bâzılarına göre hadisin senedi sahih değildir. Zira İsmail b. Umeyye, İbrahim b. Ebi Yahya'dan almıştır. İbrahim b. Ebi Yahya'nın ise rivayetleri huccet olamaz. Buharî'nin şeyhi Ali b. el-Medinî'ye bu hadisin senedi sorulunca : «İsmail b.

Umeyye'nin bunu sadece İbrahim b. Ebi Yahya'dan aldığını görüyorum» diye karşılık verir. Ahmed b. Hanbel onun hakkında şöyle der: «İbrahim b. Ebi Yahya Kaderiyye, Mutezile ve Cehmiyye'den olup her bela onda vardı. İnsanlar O'nun hadislerini terkettiler çünkü hadis uydururdu» ibn-i Main, O'nun hakkında «yalancı ve rafızidir» derdi. Gerek sarahaten, gerekse tedlis yolu ile İbrahim bu isnadda yer aldığı için böyle isnadlarla hadisin metni sahih olmadığı gibi; hadis Hz. Peygamber'e, Ebu Hureyre'ye ve O'ndan sonra gelen sika râvilere yalandan isnad edilmişse, o takdirde araştırmacının bunun üzerine bir hüküm bina etmesi doğru değildir.53 Zira hüküm vermek hadisin sabit olması demektir.

Bâzılarına göre hadis Hz. Peygamber'den söylenen merfu bir haber değildir. Ebu Hureyre bunu Kâbu'l Ahbar'dan almıştır, bâzı râvilerinde vehm olduğu için merfu olduğunu söylemek doğru değildir, doğru olan Kâb'ın mevkuf haberi olmasıdır. İmamlar imamı Buharî, Târih'inde bu görüşe vararak şöyle demiştir: «Bâzıları Ebu Hureyre vasıtasıyla Kâbu'l Ahbar'dan nakletmişler ki, sahih olan da budur.» Allame ibn-i Kesir de buna muvufakat etmiş ve şöyle demiştir: «Sanki bu hadisi Ebu Hureyre Kâb'dan almış daha sonra bâzı râviler «Resulullah elimden tuttu» ifadesini ekleyerek merfu bir haber haline getirmişlerdir.»54 Her ne olursa olsun Ebu Hureyre Ebu Reyye'nin sataşmalarından kınamalarından hadis uydurma ithamından uzaktır. (Buna rağmen) Ebu Reyye dönüp dolaşıp onunla keyfinin dilediği kadar istihza ediyor, oysa durum ibnu'l Medinî ve ona tabi olanların de-

53 el-Esmai ve's-Sıfat, s. 384.

54 el-Bidaye ve'n-Nihâye, c. 1, s. 17, 18, ibn-i Kesir Tefsiri, c. 3, s. 488.

diği gibi ise Ebu Hureyre bundan tamamen uzak olmuş olur. Ebu Hureyre'ye atfedilen lafızlar, Peygamber'den işitmesi, Resulullah'm elinden tutması sabit olmayıp uyduranın yalan uydurma ve bâtıl olan bir şeyi hak görüntüsüne sokarak Ebu Hureyre'ye yaptığı bir iftiradan öteye geçmez. Şayet durum Buhâri ve İbn-i Kesir'in dediği gibiyse o takdirde merfu hale getirmekten uzaktır. Çünkü O, «Ben, Resulullah'tan işittim ya da Resulullah elimde tuttu» dememiştir. Ancak durumu karıştıran bir râvi Hz. Peygamber'e isnad ederek söz konusu lafızlarla da bunu te'yid etmiştir. Umarım Ebu Reyye'nin Mısır hatta İslâm âlemindeki hadiscileri, Ebu Hureyre'yi düştüğü kuyudan kutarmaya meydan okuyuşuna ben güldüğüm gibi, okuyucular da gülüp geçmiştir. Gerçek ortaya çıkmıştır. Ne çukur ne de düşme söz konusu değildir. Bütün iddiaâlarını boş bir uçurum üzerine bina etmiş ve oradan cehenneme yuvarlanmıştır. O ne kötü varış yeridir.

Ebu Reyye'nin sözlerini okuyan bütün âlemle savaşıp, semâyı fethettiğini zanneder. Bu da gurur ve enaniyetle karışık cehâlete delalet eder. Bir araştırmacı içinde gurur ve cehâletten daha zararlı bir haslet yoktur.

VELÎ HADİSİ

176. sayfada yazar şöyle diyor : «Buhari Ebu Hureyre'den Hz. Peygamber'in şöyle dediğini[55] rivâyet etmiştir : **«Her kim benim veli kullarıma düşmanlık ederse**

55 Yazar, hadisi Kudsiyi Peygamber'e izafe etmekle hata etmiştir. Şayet bu ilmi bilseydi Sahih-i Buhari'de geçtiği gibi «Allah Teâla dedi» diye başlardı. Zira bu, hadisi kudsidir. Sadece düşünerek nakletseydi yine bu sözlerin Peygamber'e isnad edilemeyeceğini anlardı, çünkü hadiste geçen şeyler sadece Allah'a isnad edilebilir.

muhakkak ben ona harb açarım. Bir kulum kendisine farz kıldığım şeylerden daha sevimli bir amel ve ibâdetle bana yaklaşamaz. Kulum bana, yaptığı nâfile ibâdetlerle de yaklaşır. Nihayet onu severim. Bir kere de onu sevdim mi, artık ben o kulumun işittiği kulağı, göreceği gözü, kavrayacağı eli ve yürüyeceği ayağı olurum, yaptığım şeylerden tereddüt ettiğim tek şey ölümden hoşlanmayan mu'minin canını almaktır. Zira ben onun kötülüğünü istemem» Hadis uzmanı olanlar bu hadisin israiliyât koktuğunu hemen anlayacaktır.» Yazar daha sonra dipnotta da şunları yazıyor : «Bu hadisi sadece Buhari rivayet etmiştir. İmam Muslim Sahih'inde, ibn-i Hanbel de Müsned'inde zikretmemiştir. Sahabeden de sâdece Ebu Hureyre tarafından rivâyet edilmiştir. Birçok imam bu hadisin kusurlu olduğunu söylemiştir.» Hadiste kusur olarak itibar ettiği şeyleri zikrettikten sonra da şöyle diyor : Bana öyle geliyorki bu konuda Ebu Hureyre'nin hocası Vehb b. Munebbih'tir. **Hilyetu'l Evliya**'da bu Kâhin'in hal tercesemesi anlatılırken şöyle dediği rivayet edilmiştir : Tevrat'ta Allah Teâlâ'nın şöyle dediğini gördüm : «Mümin'in ruhunu kabzetmekten başka bir şeyden tereddüt etmedim.»

Cevap :

Buhari bu hadisi Sahih'inde[56] zikretmiştir. Çünkü sahih bir hadistir. Buharî'nin şeyhi Hâlid b. Muhallet ile Şureyk b. Abdillah gibi bâzı imamların tenkid etmeleri hadisin sıhhatini ihlal etmez. Çünkü İmam Buhari şeyhini başkasından daha iyi tanır. Buharî ile bir başkasının bir ravi hakkındaki görüşleri çelişirse Buharî'nin görüşü tercih edilir. Çünkü O, hadisin illetleri ve ricâli konusun-

56 Kitabu'r-Rikak babu't-Tevazu; bkz. **Fethu'l-Bari**, c. 11, s. 286.

da eşsizdir. Hatta bir hadisdeki gizli illeti ortaya çıkarınca İmam Müslim iki gözünün arasından öpmüş ve onu üstadların üstadı lakabı ile anmıştır. Şâyet hadisin râvilerinde sıhhatini ihlal edecek bir durum olsaydı, Buharî, kitabına almazdı. Muslim Sahih'inde, İmam Ahmed Müsned'inde yer vermese de diğer hadis imamları onu tahric etmişlerdir. El-Beyhaki «**Kitabu'z-Zuhd**»ünde, ayrıca Ebu Ya'la, el-Bezzar ve Taberâni de bu hadisi rivayet etmişlerdir. Hatta İmam Ahmet de Kitabu'z-Zûhdün'de yer vermiştir. Hadis sâdece Ebu Hureyre tarafından rivâyet edilmeyip Hz. Aişe, Hz. Ali, Ebu Umame, İbn-i Abbas, Enes, Huzeyfe ve Muâz b. Cebel gibi bir grup sahabi tarafından da rivayet edilmiştir. Hadis'in isnadı tek olmayıp birçok farklı tariklerle gelmiştir. Bunlar zayıf olmaktan hâli olmasalar da birbirlerini takviye ederler, yazarın da tavsif ettiği gibi hadiste müminlerin emiri olan Hafız İbn-i Hacer de bu konuya kafa yormuş ve **Fethu'l Bârî'de** şöyle demiştir. «Bu hadisin bir tek isnadda geldiğini söylemek yanlıştır. ... hadisin birçok isnadı vardır. Bunların toplamı bir aslının olduğuna delâlet eder.»57 İbn-i Hacer daha sonra bu farklı isnadları birbir zikrederek hangi kitaplarda geçtiğini söyler ayrıca sahabeden de kimlerin rivayet ettiğini bir bir belirtir böylece anlaşılıyor ki, hadisin isnadında herhangi bir kusur söz konusu değildir.

Mâna yönüne gelince son kısmındaki «tereddüt» meselesinden başka anlaşılmayacak bir durum yoktur. Mutevatir Kur'an ve sahih sünnette bu hadisin ifadelerine benzer bir çok şey vardır. Şâyet Müşkildir diyerek bu hadisi reddecek olursak bir çok Kur'an âyetini ve sahih hadisleri reddetmiş oluruz.

---

57 c. 11, s. 286.

Alimler bu konuda iki görüş ileri sürmüşlerdir.

1 — **Selef'in görüşü** : O da benzetme yapmadan, keyfiyeti üzerinde durmadan, bizce bilinen zâhiri şeylerden Allah'ı tenzih ederek vârid olduğu gibi iman etmektir. Ayrıca bunun hakiki bilgisini de Allah'ın yüce bilgisine bırakmaktır.

2 — **Halef âlimlerinin görüşü** : O da te'vil etmektir. Nitekim onlar hadisi mecaz olarak anlamışlardır. Buna göre hadis Allah'ın mümin olan velileri sevmesi ve onlara kötülük ve eziyetten hoşlanmadığını beşerin indinde anlaşılabilen bu ibare ile temsil etmiştir. Bâzıları hadisin sonunda geçen tereddüdü Allah'a değil de meleklere hamletmiştir. Onlar Allah'ın elçileri oldukları için onların yaptıkları Allah'a nisbet edilmiştir. Çünkü onları gönderen O'dur. İbn-i Hacer **Fethu'l Bâri**'de yeterli izahlarda bulunmuştur dileyen ona müracaat edebilir.

Yazarın nakildeki ihânetlerinden bir tanesi de el-Hattabî'nin sözlerini kısaltarak anlaşılmaz bir vaziyette verip, buna verdiği cevaba yer vermemesidir. Bu metodu kimlerden aldığını biliyoruz. Şimdi yazarın bu ilginç durumunun görülmesi için Hattabî'nin sözlerinin tamamına vermek istiyorum : «Allah'ın tereddüt etmesi câiz değildir, bir şeyden vaz geçmesi de O'nun için düşünülemez ancak bu hadis iki şekilde te'vil edilebilir, birincisi insanoğlu bazen hayatına isabet eden bir hastalık veya beladan kurtulur, Allah'a dua eder Allah da ona şifa verir ve O'nu o beladan kurtarır. İşte Allah'ın bu fiili bir şey dileyip sonra tereddüt edip bundan vazgeçenin fiili gibi olur. Eceli geldiği zaman mutlaka Allah'la mulâki olacaktır. Çünkü Allah, yaratıklar için ölmeyi kendisi için de bekâyı dilemiştir. İkincisi : Yani : benim yaptığım şeylerden elçilerim canını alırken tereddüt ettikleri gibi başka bir şeyden tereddüt etmezler...» demek olur.

Sonra yazarı hadis konusunda varılması caiz olan bu hükme varmaktan alıkoyan nedir? Bütün mesele Vehb'in sair Peygamberlere gelen kitaplarda benzerini gördüğünü zikretmesi midir? Bu neden Allah'ın hem Musâ'ya hem de Hz. Muhammed'e söylediklerinden olmasın? Hadisin büyük bir kısmı Beni İsrail'den bilinen kötü ahlak, sertlik ve kötü tabiat ile bağdaşmaz, polisiyye bir burna sahip olan yazar bunu niye görmez?! Tevrat bile onları maneviyattan uzak, madde sevgisiyle donanmış köleleri aşan bir toplum olarak tavsif etmektedir. Seninki gibi bir koku alma duyusuna ve usta siyonist buruna sahip olmadığımız için Allah'a hamdediyoruz.

SAHİH-İ MÜSLİM'DEKİ BİR HADİS'İN İSRAİLİYAT OLDUĞU İDDİASI

177. sayfada Ebu Hureyre'yi gaflet, hamakat ve sefahatle suçlayarak günahlar yükledikten sonra şöyle der: «Burada sözü uzatmamak için son olarak Ebu Hureyre'nin aslında israliyattan olduğu halde Hz. Peygamber'den rivayet ettiği bir hadisi zikredeceğim. İmam Ahmed, Ebu Hureyre'den Resulullah'ın şöyle dediğini rivayet eder. «Cennette bir ağaç vardır ki bir atlı onun gölgesinde yüz yıl yürür de (onu katedemez) dilerseniz «... ve uzatılmış gölge ...» âyetini okuyun. Sonra Ebu Hureyre'nin bu hadisi rivayet eder etmez Kâb'ın sür'atle gelip kendisini tasdik ettiğini belirtir ve muhtelif vasıflarına deyinir.

Cevap:

Bu hadisi sadece İmam Ahmed değil büyük iki imam Buhari ve Müslim de Sahih'lerinde rivâyet etmişlerdir. Rivayet sadece Ebu Hureyre'den gelseydi bazıları bu söze aldırabilirlerdi ancak hadis Ebu Hureyre'den başka yazara göre ona nisbetle gaflet ve

hamakatla suçlanmayan sahabiler tarafından da rivayet edilmiştir. Buhari, Ebu Hureyre, Enes58, Sehl b. Sâd ve Ebu Said el Hudri'den rivayet ederken59 İmam Müslim de Ebu Hureyre, Sehl b. Sâid ve Ebu Said el Hudrî'den rivayet etmiştir.60 Diğer üç sahabiye ne dersin acaba asrın araştırmacısı! yoksa —iddia ettiğin gibi— Kâb, Ebu Hureyre'yi kandırdığı gibi onları da mı kandırdı? İnsanlar arasından çıkarılmış, en hayırlı ümmet olan, Allahın Tevrat ve İncil'de örnek olarak gösterdiği Resulullah'ın ashabının bu kadar gaflet ve hamakat içinde bulunduklarına kim inanır? Biraz haya ey misyonerlerin çömezi, Nebevî Hikmet ne güzel buyurmuş: **«Utanmadığın takdirde ne yaparsan yap...»**

Yazarın buradaki ihanetlerinden birisi de ibn-i Kuteybe'ye yaptığı gibi ibn-i Kesir tefsirini kaynak olarak vermesidir. Okuyucu da ibn-i Kesir'in bu hadisi zayıf kabul ettiğini sanacak, ibn-i Kesir'in tefsirine baktım orada bütün rivayetleri serdettikten sonra şöyle demiştir. «Bu hadis Hz. Peygamber'den sabittir. Hatta hadis imamlarına göre sıhhati kesin, mütevatir bir haberdir. Çünkü birçok tariklerle rivayet edildiği gibi isnadları kuvvetli râvileri de sikadır.»61

Sadece şunu demek istiyorum. Bu yazarın durumuna şaşarım!!! **«dalalete düşene hidayetçi yoktur.»** diyen Allah ne güzel buyurmuştur.

---

58 Kitabu Bedu'l Halk, babu sıfatı'l cenne (Had No: 8); **Fethu'l Bâri**, c. 6, s. 251.

59 Kitabur'Rikak, babu sıfati'l-Cenneti ve'n-Nar, **Fethu'l Bâri**, c. 11, s. 355.

60 **Sahih-i Müslim** (Nevevi şerhi ile) c. 17, s. 167-168.

61 c. 8, s. 187-188.

EBU HUREYRE'Yİ ZAYIF HAFIZALI OLMAK VE HADİS UYDURMAKLA SUÇLAMASI

177. sayfada «Hafızasının zayıflığı» başlığı altında şöyle der: «Ebu Hureyre'nin kendisi de çok unutkan olduğunu, öyleki hafızasının, işittiği hiçbir şeyi tutamadığını belirtir. Sonra Hz. Peygamber'in kendisine dua ettiğini bunun üzerine kulağına gelen hiç bir şeyi unutmaz olduğunu bildirir. Bunu da çok hadis rivayetine kılıf uydurmak ve işitenlere kendi rivayetlerinin sahih olduğunu isbatlamak için söylüyor.

Müslim, el-Arac'ın Ebu Hureyre'den şunu işittiğini nakleder: «Siz, Ebu Hureyre'nin Peygamber'den çok hadis rivayet ettiğini iddia ediyorsunuz Allah şahiddir. Ben fakir bir adamdım. Resulullaha karın tokluğuna hizmet ederdim. Muhacirler çarşıda pazarda ticaret ile uğraşırken Ensar da malları, mülkleri ile meşgul oluyorlardı. Bunun üzerine Resulullah: benden işittiğini unutmaması için kim örtüsünü yere serer? dedi «ben de örtümü serdim sonra hadislerini söyledi ve bana giydirdi ondan sonra işittiğim hiçbir şeyi unutmadım.» Müslim, «Mâlik'in hadisi Ebu Hureyre'nin sözlerinin bittiği yere kadar zikreder. Peygamberin «Kim serer» sözlerine yer vermez» der. Mâlikin bu rivayeti daha sahihtir zira söz ondan sonra kesiliyor son söz ile ilk söz arasında bir ilişki yoktur.

Cevap:

1 — Herşeyden önce bunlar Ebu Reyye'nin kendisinin ortaya attığı fikirler değildir. Bunlar İslâm ve müslümanların düşmanı yahudi müsteşrik Goldzier'in fikirleridir. Ebu Reyye'nin tek yaptığı şey bu Oryan-

talist'in sözlerini tekrarlamaktır. Gerçeği söylemek gerekirse Goldzier yazardan daha iffetli davranmıştır. Şimdi yazarın adım adım onu takib ettiğini göstermek için Goldzier'in söylediklerini aktarmak istiyorum: Şöyle diyor Goldzier: «İnsanlar Ebu Hureyre'nin hâfızasının hataya düşmekten beri olduğu inancını doğrulamak için kıssa uydurarak şöyle dediler.» Hz. Peygamber konuşmaları esnasında aralarına serdiği bir âbayı elleriyle dürdü böylece Ebu Hureyre işittiği herşeyi ezberleyen bir hâfızaya sahip oldu.»62

Bu kıssa Buhari, Müslim ve diğer güvenilir hadis kitaplarında rivayet edilmiştir,63 aklen ve naklen muhalif görünen bir yönü yoktur. Hatta vâkıa bunu teyid etmiştir. Sahabe ve onlardan sonra gelen ehl-i ilmin kuvvetli hafızaları buna şâhiddir. Şüphesiz bu peygamberin açık mucizelerindendir. Buhari'nin «**Tarih**»inde Beyhaki'nin el-**Medhal**'inde anlattıklarına göre Muhammed b. İ'mare b. Hazm, Ebu Hureyre'nin hasletlerinden birini şöyle anlatmıştır: «Sahabenin yaşlılarından on küsür kişinin bulunduğu bir meclis'te oturdum. Ebu Hureyre, Resulullah'tan hadis naklediyordu bâzıları bilmediklerini öğrenene kadar ona muracaat ediyorlardı, sonra tekrar hadis naklediyordu ve bunu defalarca yaptı o gün Ebu Hureyre'nin en kuvvetli hâfızaya sahip olduğunu öğrendim» İ. Ahmed ve Tirmizî'nin rivayetlerine göre Abdullah b. Abbas, Ebu Hureyre'ye: «Şüphesiz sen içimizde Resulullah'tan ayrılmayan, dolayısıyla hadislerini en iyi bilensin» demiştir. Tirmizi bunun hasen olduğunu

62 *Dairetu'l Maarifi'l İslamiyye* (İslam Ansk.) c. 1, s. 408.

63 bkz. **Fethu'l Bâri**, c. 1, s. 73-174. **Muslim** (Nevevi şerhi) c. 16, s. 52.

söyler. O'nun, Mervan ve kâtibi ile olan kıssası meşhurdur.64 Akîl ve nakil ilimlerinde imam olan İmam Şâfii «Ebu Hureyre'nin asrında hadis rivayet edenlerden en kuvvetli hâfızaya sahip olduğunu» söyler. Bu gibi imamların sözlerini bırakıp müsteşrik ve yaverlerinin sözlerine sarılmak sağlam araştırma ve sâlim mantık'ın kârı mıdır.?

2 — Yazarın İmam Muslim'in, İmam Mâlik hadisi Ebu Hureyre'nin sözlerinin bittiği yere kadar zikredip sergi kıssasına yer vermediğini bunun da önü ve arkası arasında ilişki olmadığı için en sahih olduğunu iddia ederek söz konusu hadise şüphe sokmaya çalışması boş bir çabadan ibarettir. Bu çaba hadisçilerin yollarını ve Müslim'in maksadını bilmemekten ve kelimelerin yerlerini değiştirme pahasına da olsa Ebu Hureyre'ye karşı derin bir nefretten kaynaklanıyor. Müslim'deki varyantında hadisin asıl ravisi ez-Zuhrîdir. O, ibnu'l Museyyib'ten, O da Ebu Hureyre'den almıştır. Hadisi Ebu Hureyre'den üç kişi almıştır. Mâlik, Sufyan b. Uyeyne ve Mâmer. Mâlik Ebu Hureyre'nin sözlerini anlatmakla iktifa etmiş ki bu da kendi nefsini müdafaa ve çok hadis rivayet etmenin sebeplerini izah etmesinden ibarettir. Sufyan ile Mâmer ise kıssayı Hz. Peygamber'in sözleri ile birlikte naklet-mişlerdir. Kıssa Zuhrî'den ibn-i Uyeyne ve Mâmer tarikiyle varid olmuştur ki, her iki büyük İmama da dil uzatmaktan kaçınırım. Aynı şekilde Sufyan b. Uyeyne ile Ma'mer'in anlattıkları Buharîde hadisi geçen İbrahim b. Sâd'ın kısssasına da uygun düşmüştür.65

---

64. el-İsâbe fi Temyizi's-Sahaba, Ebu Hureyre mad.
65. Kitabu'l Muzâraa, babu ma câe fi'l Gares.

Kıssa'nın evvelinin sonu ile bağlantılı olmaması sadece yazarın hayal ettiği bir şeydir. Çünkü aralarında sıkı irtibat mevcuttur. Ebu Hureyre önce dünyevi meşgalelerden uzak olarak Hz. Peygamber'den ayrılmamasının sebebi ile Hz. Peygamber'den çok hadis rivayet ettiğini belirtir, arkasından da ikinci bir sebep zikreder o da Hz. Peygamber'in duası bereketiyle O'nun hadislerini unutmamasıdır. Bütün bunlardan başka kıssa Sahih-i Buhari'de muteaddit sahih tariklerle Ebu Hureyre'den rivayet edilmiştir. İmamlar bunu Ebu Hureyre'nin faziletlerinden ve Hz. Peygamberin de mucizelerinden saymışlardır. İbn-i Hacer, Fethu'l Bari'de şöyle der: «Bu iki hadiste —biri Ebu Hureyre çok hadis rivayet ediyor diyorlar diye başlayan hadis diğeri de örtüsünü yere sermesi kıssası— açıkça Ebu Hureyre'nin bir fazileti ve Hz. Peygamberin de nübüvvet alametlerinden olan bir mucizesi vardır. Zira unutkanlık insanlığın ayrılmaz vasıflarındandır. Nitekim Ebu Hureyre de bunu itiraf etmiş ve ancak Hz. Peygamber'in duasıyla bunun kendisinden uzaklaştığını belirtmiştir.» Böylece yazarın Müslim'in ibâresini anlamadığı boşyere dil uzattığı açığa çıkmıştır.

YAZARIN BAZI RİVAYETLERİ TAHRİF ETMESİ

Yazar Ebu Hureyre'nin yukarıda geçen kıssayı uydurduğuna dair iftirasını doğrulamak için bazı rivayetleri başka yerlerden kaparak unutmazlığına muhalif olduğunu iddia ediyor. 178. sayfada alaylı bir uslüpla şöyle diyor: «Allah'ın hiçbir sahabiye hatta hiçbir insana vermeyip Ebu Hureyre'ye verdiği bu kuvvetli hâfıza birçok yerde onu aldatmış, serdiği ör-

tüsü de parçalanarak içindekiler dökülmüştür. İşte sana birkaç örnek :»

Buhari ve Müslim, Ebu Hureyre'den rivayet ettiklerine göre Hz. Peygamber şöyle demiştir : Hastalığın sirayeti ve uğursuzluk.. ..Yoktur.» Ebu Hureyre bunu önce söylemiş sonra unutmuştur. Zu'l Yedeyn'in Hz. Peygamberin namazdaki unutkanlığı ile ilgili haberinde Ebu Hureyre öğle veya ikindi namazı olup olmadığını tayin edememiştir. Yine Ebu Hureyre Hz. Peygamberden : «Sizden birinizin karnını kan ve irin doldurması şiir doldurmasından hayırlıdır» hadisini rivayet edince Hz. Aişe «iyi ezberleyememiş... Hz. Peygamber «Beni hicveden şiirden» demiştir. der. Yazar işte bu şekilde birçok yerde abartarak anlattığı Ebu Hureyre'nin unutkan olduğuna verdiği örnekler üç hadisten ibarettir. Cevabımızdan sonra biri veya ikisinin dışındakilerin doğru olmadığı anlaşılacaktır.

1 — Örtü kıssası hakkındaki rivayetler muhteliftir, bir kısmında bu sözden sonra unutmazlığı peygamberden işittikleriyle kayıtlandırılmıştır. **Sahih-i Müslim**'de : «o günden sonra ondan aldığım hadisleri unutmadım» derken **Buhari**'de «Ondan sonra hiçbir şey unutmadım» der. Bâzı rivayetlerde de unutmamazlık bu kıssa esnasında Hz. Peygamber'den işittiktikleri ile sınırlandırılmıştır. Nitekim Şuayb'ın rivayetinde : «Ben o söylediklerinden hiç bir şey unutmadım» demiştir. Binaenaleyh şâyet kastolunan ikinci görüş ise o takdirde bu Ebu Hureyre'nin bâzı hadisleri bu kıssadan önce veya sonra unutması ile herhangi bir çelişki arzetmez. Şayet birinci görüş kastolunmuşsa —ki tercih edilen de budur— bu sözü

söylemeden önce (yani Hz. Peygamber'in bu duasından önce) bâzı hadisleri unutması ile çelişkili olmaz.

2 — «Hastalık sirayeti ve uğursuzluk yoktur...» hadisine gelince Buhari Sahih'inde Ebu Hureyre[66] İbn-i Ömer[67] ve Enes b. Mâlik'ten rivayet etmiştir. Taberiye göre Hz. Aişe ve Sa'd b. Ebi Vakkas'tan da rivayet edilmiştir. Müslim'de Ebu Hureyre, Saib b. Yezid, Câbir, Enes ve ibn-i Ömer'den rivayet etmiştir.[68] görüldüğü gibi Hadis sadece Ebu Hureyre'den değil. Bilakis birçok sahabi de kendisine muvafakat etmiştir. Ebu Hureyre'nin uydurmuş olması veya hatalı rivayet etmiş olması —ki bu yazarın sataşmasıdır— muhal değilse oldukça uzak bir ihtimaldir. Geriye sadece şu kalıyor, ya unutmuştur, ya da iyi bir maksatla böyle yapmıştır. Şayet unutmuşsa bu kıssadan önce duyduğu hadislerdendir. Bu da kıssadan sonraki unutmazlığı ile çelişmez ve bu hadisi unutması ile kıssada geçen hususun ters olmadığı açıkça ortaya çıkmış olur. Sonra —doğru kabul etsek— bu bir tek hadisi unutmuş olması Ebu Hureyre'nin yüceliğine ve hâfızasının gücüne bir zarar vermez. Şairin dediği gibi :

«Her kiminki tüm meziyetleri sayılır, ayıplarının sayılması da fazilet olarak ona yeter.»

Biz Ebu Hureyre'nin hafıza gücüne (son olarak) Ebu Seleme'nin şu sözleriyle değinelim : Ebu Seleme der ki : «bundan başka Ebu Hureyre'nin bir tek hadisi unuttuğunu görmedim» hatta bâzı rivayetlere göre

---

66 Buhari, 19.
67 Buhari, 43, 54.
68 Müslim, (Nevevi Şerhi ile), c. 14, s. 213-218.

Ebu Seleme Ebu Hureyre'nin hadisi unutmuş olması ile hadislerden birisinin mensuh olması arasında tereddüt etmiştir.69 Şâyet ihtimal olarak Ebu Hureyre'nin unuttuğunu farzetsek: o hadisten vazgeçerek anlatmamasının iyi bir niyete mebni olması mümkündür. Mesela hadisin mensuh olması gibi araştırmacı âlimlerle kibirli iddiacıların arasındaki farkı görmek için Hâfız ibn-i Hacer'in Ebu Seleme'nin yukarıdaki sözüne getirdiği yorumda söylediklerini nakletmek istiyorum: «Yunus'un rivayetine göre Ebu Seleme şöyle demiştir: «andolsunki Ebu Hureyre bize bunu anlattı bilmiyorum o bunu unuttu mu? yoksa nesh mi edildi?» Ebu Seleme'nin bu söylediğine göre iki hadisi birleştirme hususu daha önce cüzzam bahsinde geçti.70

İbnu't Tin, Ebu Hureyre'nin bu hadisi Hz. Peygamberin duasından önce işitmiş olabileceğini söyler. Söz konusu hadis için «Ebu Hureyre'nin o gün Resulullah'tan işittiklerini unutmadığı» kastolunmuştur denilmektedir. Yoksa tamamen unutkanlığı kaldırılması manasına değil, bir görüşe göre de ikinci hadis birincisini neshetmiştir. Onun için de şükür etmiştir. Kurtubi **el-Mufhim*** adlı kitabında şöyle der: «iki hadis birbirinden farklı iki hüküm ifade edip aralarında bir ilişki olmadığı için ihtiyaca göre birisini alıp diğerini almadığı ihtimali yanında, câhil biri ikisinin birbiriyle çelişkili olduğunu zannettiği için de birini sü-

69 Buhari, 54.

70 Fethu'l Bâri, c. 10, s. 199.

* Ebu'l Abbas b. Ömer el-Kurtubi, meşhur müfessir Kurtubi'nin hocası olup eserinin tam adı: «el-Mufhim fi Şerhi Sahih-i Müslim»'dir (Mtrc).

kutla karşılamış olabilir. Daha sonra emin olunca ikisini de beraber rivayet etmiştir.»71 Görüldüğü gibi unutmuş olması kesin değil sadece bir ihtimaldir, kabul edilse bile bu hadisle kıssa arasında bir çelişki yoktur, bütün bunlar için Ebu Hureyre, dil uzatan bu saldırganın istihza olayını haketmiştir diyebilir miyiz?

Namazda unutma hadisine gelince, yazar bunu ibn-i Hacer'in **Fethu'l Bâri**'sinden almıştır. Ibn-i Hacer, burada şüphenin râvilerden kaynakladığını açıkça belirtir, ancak en-Nesaî'nin rivayetinden dolayı Ebu Hureyre'den kaynaklandığına da cevaz verir. Çünkü O, bir defa namazın hangi namaz olduğunu kesin olarak belirtirken bir defa da şüphe duyurmuştur. Şimdi yazarın keyfi nakilde bulunduğunu görmek için ibn-i Hacer'in dediklerini tam olarak aktaralım.72 «Zahir olan kavle göre ihtilaf râvilerden kaynaklanmaktadır. Kıssanın iki defa vuku bulması oldukça uzaktır. en-Nesâi ibn-i Avl tarikiyle ibn-i Sirin'den şüphenin

---

71 «Hastalıklar sirayet etmez» hadisi ile «cüzzamlıdan kaçın» hadisi ve buna benzer «hastalıklı sağlıklı ile kalmasın» gibi hadislerin arasını te'lif etmek için âlimler farklı görüşler ileri sürmüşlerdir. Bunların en güzeli şudur: «hastalıklar sirayet etmez» demek varlığı ve tabiatıyla sirayet edip geçmez demektir. Çünkü cahiliyye ehli Allah'a nisbet etmeden hastalıkların bizzat kendilerinin sirayet gücüne sahip olduklarını söylerdi. Hz. Peygamber, bu inancı kırdı ve cüzzamlı ile yemek yiyerek insanı esas hasta eden ve şifa verenin Allah olduğunu açıkladı. Cüzzamlıya yaklaşmamayı ifade eden hadisler ise sebepler kaidesi gereği Allah'ın kanununda yer alan sebepleri aramak gerektiğini bildiriyor. Hz. Peygamberin fiili de te'sirin hastalıktan değil Allah'tan olduğuna işarettir. Çünkü Allah dilerse eder, dilemezse etmez.

72 Fethu'l-Bari, c. 3, s. 75.

Ebu Hureyre'den kaynaklandığını rivayet etmektedir. Rivayet şöyle: «Resulullah öğle ve ikindi namazlarının birisinde (unuttu).» Ebu Hureyre hangisi olduğunu unuttum dedi Zâhire göre Ebu Hureyre daha çok şüphe ile rivayet etmiştir. Bazen öğle olduğu zannı galebe çalmış öğle namazı demiş bâzen de ikindi olduğunu zann-ı galiple söylemiştir.»

Görüldüğü gibi şüphenin Ebu Hureyre'den olması kesin değildir. Çünkü ravilerden birisi —en-Nesâi'nin rivayetinde— nin karıştırarak bunu Ebu Hureyre'ye nisbet etmesi mümkündür. Şâyet şüphenin ondan olduğunu kabul etsek bunu da Peygamber'in duasından önce işitmiş olabilir.

ŞİİR HADİSİ VE GERÇEK YÖNÜ

Ebu Hureyre'nin rivayet ettiğine göre Hz. Peygamber, şöyle buyurmuştur: «Sizden birinizin karnını kan ve irinle doldurması şiirle doldurmasından hayırlıdır» (Bunu duyan) Hz. Aişe: (Ebu Hureyre) iyi ezberlememiş oysa Hz. Peygamber «...Beni hicveden şiir» demiştir der. Yazarın bu hususta haklı olduğu hiç bir yön yoktur. Sâdece bâzı kitaplardan araştırma yapmaksızın, kapıp almıştır.

Konunun gerçek yönünü şöyle maddeleyebiliriz:

1 — Hadis, yazarın, Hz. Aişe'nin itiraz ettiğini iddia ettiği lafızlarla Buhari tarafından Ebu Hureyre ve ibn-i Ömer tarikiyle merfu olarak rivayet edilmiştir.[73] Müslim de Sahih'inde Ebu Hureyre, Sâd b. Ebi Vakkas ve Ebu Said el-Hudri'den rivayet etmiştir, görüldü-

73 Fethu'l-Bâri, c. 10, s. 451, Buhâri, Kitabu'l Edep, 92.

ğü gibi hadisi (bu lafızlarla) tek başına Ebu Hureyre rivayet etmemiştir. Bilakis Hz. Aişe'nin «ezberlememiş» suçlamasını mümkün kılmasa da uzaklaştıracak şekilde diğer üç sahabi de buna muvafakat etmiştir.

2 — (Hz. Aişe'nin bu itirazı) rivayet yönünden sahih olmadığı gibi dirayet yönünden de sahih değildir.

Birinci yönden, Hâfız ibn-i Hacer, **Fethu'l Bâri**'de bu ziyadenin Şâ'bi'den gelen mürsel bir haber olup, mürsel haberlerin de huccet olmadığını belirttikten sonra şöyle der : «Bu ziyade mevsül olarak iki yolla bize gelmiştir. İbni Ebi Ya'laya göre Câbir hadisi şöyledir : «Karnın kan ve irin dolması beni hicveden şiirle dolmasından hayırlıdır.» Bu haberin senedinde bilinmeyen bir râvi vardır. (Diğerini de) et-Tahavi ve ibn-i Adiy Kelbi ve Ebu Salih tarikiyle aynı hadisi rivayet ederek «Hz. Aişe'nin» ezberlememiş Hz. Peygamber «beni hicveden şiir» demiştir.» dediğini rivayet etmişlerdir. İbnu'l Kelbi'nin hadisleri sağlam olmadığı gibi şeyhi Ebu Salih de zayıf bir râvidir, kendisine ..... denilir. Öyleyse bu ziyadelik sâbit değildir.74

Dirayet yönünü de imam Nevevi'nin Müslim şerhinde söyledikleriyle açıklamak istiyoruz : «Ebu Ubeyd : dedi ki bâzıları buradaki şiirden maksat Hz. Peygamber'i hicveden şiir olduğunu söylemişlerdir. Ancak hem Ebu Ubeyd, hem de âlimler bu yorumun yanlış olduğunu belirtmişlerdir. Çünkü bu yoruma göre hicivden kötü olanın değil çoğu günahtır. Oysa âlimler Hz. Peygamber'i hicveden bir tek kelimenin

---

74 **Fethu'l Bâri**, c. 10, s. 452.

bile küfür olduğunda icma etmişlerdir. Âlimler dedilerki : Doğru olan, (karnın şiirle dolmasından) maksat şiirin kişiyi Kur'an'dan, şerî ilimlerden ve Allah'ı zikirden alıkoyacak kadar kişiye galebe çalıp hâkim olmasıdır. Hangi şiir olursa olsun bu kadarı kötüdür. Fakat zamanının çoğunu Kur'an, hadis ve diğer şerî ilimlere veriyorsa az şiir ezberlemesinde bir beis yoktur. Zira o takdirde karnı şiirle dolmuş olmaz.» Nevevî sözlerini şöyle bağlar : «Âlimlerin tamamı bu çerçevede şiirin kötü sözler taşımadıkça mübah olduğunu söylemişlerdir. Şiir sadece bir sözdür; iyisi iyi, kötüsü kötüdür, doğru olan da budur. Binaen aleyh Hz. Peygamber şiir dinlemiş ve dizmiştir. Hessan (b. Sâbit'e) müşrikleri hicvetmesini emretmiştir. Sahabe gerek seferlerde gerekse başka yerlerde huzurunda şiir söylemişlerdir. Halifeler, sahabeden ileri gelenler ve seleften fazilet erbabı da şiir yazmışlardır. Mutlak olarak bütün şiire karşı çıkan olmamıştır. Karşı çıktıkları şiir sâdece fuhşiyat ve benzeri konuları işleyen kötü şiirlerdir.»75

Açıkça anlaşıldığına göre kötü olan şiir insanı faydalı ilim ve marifetten, meşru kazanç yollarından alıkoyacak derecede insanı meşgul eden veya kırıcı sözler taşıyan haksız yere başkasını öven ve yeren, yahut kadınların güzelliklerini ve avretlerini anlatan şiirlerdir. Umarım okuyucular da yazarın Ebu Hureyre'ye tamamen iftira ettiğini ve O'na sataştığını iyice anlamışlardır. Çünkü üçüncü rivayet sahih değildir, diğer iki rivayette ise unutkanlık muhtemeldir, kesin değildir.

---

75 c. 15, s. 14.

KUR'AN'DA ŞİİR OLDUĞU İDDİASI

Görüldüğü gibi müslüman âlimlerin şiir hakkındaki görüşleri budur. Yâni onlara göre güzeli güzel, kötüsü de kötüdür. Öyleyse yazarın 179. sayfanın dipnotunda söylediklerinin yanlış olduğu açıktır. (Bakın ne diyor) : «Bilmeyenler Ebu Hureyre'nin bu sözünü huccet kabul ederek Hz. Peygamber'in şiirden hoşlanmadığını söylediler. Bunu müslim ve gayri muslimler arasında yaydılar. Oysa Hz. Peygamber'in şiir dinleyip onu övdüğünü, şiir söyleyen kimseleri mukafatlandırdığını görüyoruz.» Sonra şöyle diyor: «Ayrıca Kur'an'da da onlarca beyit şiir vardır. Oldukça çok sayıda da mısra vardır. Mesela şu ayet remel (Âruz şiir türü) çeşidi olarak vârid olmuştur.» ... **ve cifânin ke'l cevab ve kudurin râsiyat** (havuzlar kadar leğenler ve sâbit kazanlar...) şu ayette de76 «Hafif» türündendir: «**ve men tezekkâ, fînnema yetezekkâ li nefsihi...**» (...kim temizlenirse kendi menfaatine temizlenmiş olur...)77 «...**ve yuhzihim ve yensurkum aleyhim ve yeşfi sudure kavmin müminin**» ... onları rezil etsin sizi onlara üstün getirsin ve muminlerin göğüslerini ferahlandırsın.»78 ayeti de aruzun el-vafir cinsindendir. Konumuzdan sapmamak için Kur'an'daki şiir ve beyit niteliğindeki tüm âyetleri burada veremeyiz.»*

Bu, konudan çıkmak ve sapmak değilse; çıkmak ve sapmak nedir o zaman? durum sâdece konudan

---

76 Sebe 12.
77 Fâtır 18.
78 Tevbe 14.

* Yazar bu hatasını anlamış olmalı ki kitabının beşinci baskısından bu iddialarını çıkarmıştır (Mtrc).

sapmak olsaydı (!) bu basit bir şeydir. Ancak yazar, burada Kur'an'da olmadığı evvelemirde bilinen şiirin mevcudiyetini iddia gibi bir hataya düşmüştür. Edebiyatçı olduğunu iddia eden yazar şiirin maksatlı olarak dizilen mısralardan ibaret olduğunu bilmiyor mu? Âlimler kasten dizilmeden ortaya çıkan vezin sözlerin şiir olamıyacağını anlatırken delil olarak, âlimler tarafından ittifakla şiir diye isimlendirilmediği halde Kur'an'daki vezinli cümleleri getirirler. Yazar bunu nasıl bilemez? Oysa Allah Teâla: «...**Biz, O'na şiir öğretmedik bu O'na gerekmez de (bu kitap) sadece bir öğüt ve apaçık bir Kur'an'dır.**79 buyurmuştur. Âyet Kur'an'ın şiir olduğu iddiasını kesinlikle reddetmiştir ve onun bir öğüt ve Kur'an'dan ibâret olduğunu bildirmiştir. Allame ez-Zemahşeri ki, tartışmasız Arap edebiyatçısı ve Kur'an'ın icazının sırlarını keşfedenlerdendir, (bu ayetin tefsirinde) şöyle diyor: «Yani biz, O'na Kur'anı öğretmekle şiir öğretmedik, bunun manası Kur'an şiir değildir. Şiirle hiçbir ilişkisi yoktur. Şiir belli bir manaya delalet eden vezinli ve kafiyeli sözdür. Oysa Kur'an'da vezin, kâfiye nerede? Şâirlerin ürettiği manalar nerede? Onların sözlerinin nazımı nerede? Kur'an'ın nazmı nerede? Öyleyse tahakkuk etse de şiirle Kur'an arasında hiçbir münasebet yoktur. Sadece ikisi de Arapça lafızlardan teşekkül etmiştir. Şayet Hz. Peygamber'in: أنا النبي لا كذب / أنا ابن عبد المطلب

«Ben peygamberim yalan değil ben Abdu'l Muttalibin oğluyum ve sen sadece kanayan bir parmaksın, Allah yolunda da (kâfirle) karşılaşmadın» gibi kâfiyeli şiir şeklinde söylediklerini sorarsanız. Şöyle cevap

79 Yasin 69.

verebilirim. Bu sözler Hz. Peygamber'in sanat yapmadan ,zorlanmadan, kendi akıcılığıyla sarfettiği sözlerdir. Ancak vezinli söylemeye çalışmadan, böyle bir kastı olmadan şiir gibi olmuştur. Aynı şekilde birçok kimsenin hutbelerinde, mektuplarında ve muhaverelerinde vezinli sözler geçer; ama hiçkimse bunları şiir olarak isimlendirmez, gerek konuşanın gerekse dinleyicinin bunların şiir olduğu akıllarına gelmez. Bütün konuşmaları araştıracak olursan şiir kitabına benzer çok şeyler görülecektir... Allah, Kur'an'ın şiir olmadığını belirtirken «o sadece bir öğüt ve Kur'andır» der: yani O, sadece Allah'tan bütün insanlara ve cinlere bir öğüttür. Nitekim başka bir ayette de **«o Kur'an ancak bütün âlemler için öğüttür.»** Yani bu Kur'an mihraplarda okunan, ibâdetlerde tilâvet edilen ve her iki dünya saadeti için amel edilen bir semavî kitaptır, şeytanın iğvalarıyla dolu şiirle mukayese edilebilir mi?»

Dil ve belaget yönünden ne kadar güçlü olduğu bilinen ez-Zemahşerî'ye gizli kalan bu hususu ahir zaman yazarı Ebu Reyye mi keşfetmiştir? Allah Teâla bir âyeti Kerimede şöyle buyuruyor: **«Hayır yemin ederim gördüklerinize, ve görmediklerinize ki o (Kur'an) elbette şerefli bir Peygamber'in (Allah'tan aldığı) sözüdür. O bir şairin sözü değildir. Ne de az inanıyorsunuz. O bir Kâhinin sözü de değildir. Ne de az düşünüyorsunuz»** (Hakka, 69/38-42) Allah Teâla bu sözlerle Hz. Peygamber'in şair, Kur'an'ın da şiir olmadığını bildirmiştir. İmam Âlûsi, bu âyetin tefsirinde şöyle diyor: «birinci âyetin» ne de az inanıyorsunuz ikinci âyetin de ne de az düşünüyorsunuz diye bitmesinin sebebi şudur: Kur'an'ın şiire benzemediği

açıktır ancak inatçı biri bunu inkâr edebilir, buna inanmayanın bu iddiası için hiç bir özürü olamaz o bir merkepten daha inatçıdır. Fakat kehânet öyle değildir, onu anlamak için Hz. Peygamber'in hallerine ve kehânetin yolları ve sözlerine zıt olan Kur'an'ın manalarına vâkıf olmak gerekir.»80

Allah Teâla, muşriklerin sözlerini hikaye edip reddederek şöyle bildiriyor. **«Hayır dediler (Muhammed'in söyledikleri) karmakarışık rüyalar, hayır onu uydurmuş, hayır o şairdir, o halde bize öncekilere verilen mucizeler getirsin»** (Enbiya, 21/5) Başka bir âyette de: **«sen öğüt ver: Rabb'inin nimeti sayesinde sen ne kahinsin ne de mecnun. Yoksa onlar (senin hakkında) O bir şairdir, zamanın felaketlerine çarpılmasını gözetliyoruz mu diyorlar.»** (Tûr 52/29-30) buyurarak önce onların şairdir sözünü reddetmiş daha sonra da Kur'an'ın şiirden uzak olduğunu belirtmiştir. Allah'ın bu âyetleri ve o ilimde rusuh kimselerin bu sözlerinden sonra yazar hâla ilim ve iman ehlinden olduğunu iddia edebilir mi?

EBU HUREYRE HÂFIZ DEĞİLDİR İDDİASI

Yazar 170. sayfada da şunları yazıyor: «İşin garip tarafı Ebu Hureyre'ye körü körüne güvenenler O'nu hata ve nisyandan beri kabul ediyorlar. Öbür taraftan bunları Hz. Peygamber'e nisbet etmekte bir beis görmüyorlar.» Hz. Peygamber'in bâzı sureleri unuttuğunu ifade eden bir hadise yer verdikten sonra da şöyle diyor: «Şâyet Ebu Hureyre, kendi kendisini tavsif ettiği gibi bu kadar zeki ve kuvvetli hâfızaya sa-

80 **Tefsiru'l Alûsi**, c. 29, s. 53-54.

hipse, hiçbir lafız hiçbir kelime kaçırmadan duyduğu herşeyi ezberleyebiliyorsa, İslâm ile geçen ömrü uzun ve boş zamanı olduğu halde, neden Kur'an'ı ezberlememiştir. Oysa sahabeden birçok erkek ezberlediği gibi, Ummu Varaka'nın da içlerinde bulunduğu bâzı kadınlar da ezberlemiştir. Çünkü durum hiç de bilindiği gibi olmamıştır. Gerek Hz. Peygamber gerekse râşid Halifeler döneminde bu konuda hiç ismi geçmemiştir. Hz. Ömer'in ne derece O'na güvendiğini, O'nu hadis rivayet etmekten men ettiğini bir daha tekrar edince kırbaçla döverek memleketine sürgün tehdidinde bulunduğunu daha önce anlatmıştır. Ebu Hureyre iddia edildiği gibi olsaydı tek başına hadis rivayet etmesini uygun görürdü, gerek Hz. Ömer ve gerekse başkalarının yanında en sâdık râvi olurdu. Durum bununla da kalmamış ileride de açık bir şekilde görüleceği gibi O'nu rivayet uydurmakla itham etmişlerdir.»

Cevap:

Eski ve yeni âlimlerden Ebu Hureyre'nin hiç unutmadığını iddia eden kim var bilemiyorum. Ancak Allah Teâla, Resulü'nun duası sayesinde sergisini serme kıssasından sonra Hz. Peygamber'in hadislerini unutmamıştır. Bunun bir vâkıa olduğunu büyük sahabi ve âlimlerin buna şehadet ettiklerini de önce belirttik, burada tekrarlamamıza gerek yok sanıyorum. Sonra Ebu Hureyre'nin ne Hz. Peygamber'in hayatında ne de vefatından sonra Kur'an'ı ezberlemediğini Ebu Reyye nereden çıkarıyor kendisi bu konudaki dayanağını neden belirtmiyor ki kendisi ile tartışabilelim. İmam Suyutî, «el-İtkan» da, Ebu Ubeyd'den Ebu

Hureyre'nin sahabenin kurralarından olup sahabenin en kurrâsı Ubey b. Kâb'ın yanında okuduğunu zikreder.81 Araştırmada edep kaidelerinden bir tanesi de müsbet bir şeyin menfi bir şeye tercih edilmesidir. Tartışma gereği Ebu Hureyre'nin Hz. Peygamber'in hayatında bütün Kur'an'ı ezberlemediğini farzetsek yine bu Ebu Hureyre için bir eksiklik olmaz. Çünkü bir çok sahabi büyük olmalarına rağmen Hz. Peygamber'in hayatında bütün Kur'an'ı ezberlememiş daha sonra hıfzını tamamlamışlardır. Daha önce Ebu Hureyre'nin uzun bir zaman ilim ve fetva ile uğraştığını belirtmiştik. Kuranı hıfzetmiyen birisi nasıl olur da ilim ve fetva ile uğraşır?

Sonra Ebu Reyye, Ebu Hureyre'nin hâfız olmadığını nereden çıkarmıştır biliyor musunuz? Muhtemelen 183. sayfada dipnotta bir hadise getirdiği yorumdan çıkarmıştır. Orda şöyle diyor. «Müslim Hz. Peygamber'in şöyle buyurduğunu nakleder: «Kur'an'ı dört kişiden alın: Ummu Abd'ın oğlu (Abdullah b. Mesud) —onunla başlamıştır— Muaz b. Cebel, Ubey b. Kâb ve Ebu Huzeyfenin Mevlâsı Sâlim.» Ebu Reyye sonra şöyle bir yorum yapıyor: «görüldüğü gibi Ebu Hureyre bir Mevlânın derecesine bile ulaşamamıştır!!!» Bu ne biçim mantıktır? Akıl sahiplerine soruyorum.

Şâyet bu hadiste Ebu Hureyre'ye yer verilmemesi O'nu ihmal ve küçük düşürmekse aynı hadiste zikredilmeyen bütün meşhur sahabiler için ne denilecektir? Hz. Peygamber, Râşid Halifeler, Zeyd b. Sâbit Ebudderda, dört Abâdile ve diğer Kur'an hâfızları sahabiden alın dememiştir, bu sakat mantığı şimdi on-

81 c. 1, s. 72.

lara da mı tatbik edelim yani. «durum hiç de bilindiği gibi değildir» ifadesine gelince sayıp sövmek ve boş dereye taş atmaktan başka bir şey değildir. Bunlar yeni rastladığımız şeyler değildir. Daha önce de yeteri kadar bunlara cevap vermiştik.

EL-VİAEYN (İKİ KAP) HADİSİ

S. 182'de «iki grup (kap) hadis ezberleme» başlığı altında şöyle diyor.

«Buhari Ebu Hureyre'nin şöyle dediğini rivayet etmiştir: «Ben, Resulullah'tan iki grup hadis ezberledim, birisini yaydım diğerini de yaysam şu boğazım kesilir.» Bu hadis (cemae) Kûtub-i sitte ve ibn-i Hanbel'in Müsned'inde birbirine yakın lafızlarla Hz. Ali'den rivâyet ettikleri şu hadise muhâliftir. «Hz. Ali'ye «sizin yanınızda Peygamber'den kalan yazılı bir metin var mı? diye soruldu O, da şöyle cevap verdi: «Hayır Allah'ın kitabı, bir müslümana verilen anlayış, ve şu sayfadakilerden başka hiç bir şey bırakmadı.» Ebu Hureyre'nin bu rivayeti Buhari'nin Abdulaziz b. Rafi den naklettiği şu habere de muhaliftir.: «Ben ve Şeddad b. Mâkel, ibn-i Abbas'ın yanına girdik Şeddad, O'na: «Hz. Peygamber bir şey bıraktı mı?» diye sordu. Bunun üzerine O, «Hz. Peygamber bu iki kap arasındaki şu (mushaf) dan başka bir şey bırakmadı» diye cevap verir. Şâyet Hz. Peygamber yakınlarına bir eser bırakacak olsaydı ve bunu diğer sahabilerden saklı tutmak isteseydi Hz. Ali bunun için herkesten daha evlâ idi. Çünkü O'nun gözetiminde yetişmiş hem de amcasının oğludur. İlk müslümanlardandır. O'nun damadıdır. Sefer hâlinde ve seferin dışında O'ndan ayrıl-

mamıştır. Hz. Ali olmasa dahi Hz. Ebu Bekr (es-sıddık), Hz. Ömer, Ebu Ubeyde vs. gibi (daha yakın) sahabi erkek ve kadınlar vardı.

Böyle bir şey nasıl olur? Buhari ve Müslim'in Hz. Huzeyfe'den naklettiği şu rivayet ne olacak? «Resulullah bizim aramızda bir görev üstlendi kıyamete kadar bu görevle ilgili ne varsa anlattı, bizden de bunları ezberleyen ezberledi unutan unuttu.» ibn-i Asâkir'in Târih'inde geçtiğine göre bazı âlimler Hz. Peygamber'in bütün ashabından birşey gizlediğine inanmanın —mazallah— peygambere (görevine) ihânet nisbet etmek olduğunu söylemişlerdir.»

Cevap:

Bu hadisi imam Buhari Sahih'inde rivayet etmiştir. Hem sened hem de metin yönünden son derece sahih bir hadistir. Burada geçen «viaeyn» (iki kap) dan maksat Hz. Peygamber'den aldığı iki grup hadisdir. Kelime burada mecâzidir, hem de bilinen kullanılan bir mecaz. Bir grubu ahkam, ahlak ve mucize gibi konulara taalluk eden hadislerdir. Gizlemiş durumuna girmemek için bunları tebliğ etmiştir. Diğeri ise (ilerde olacak) fitneler, büyük hâdiseler ve kıyamet alâmetleri ile kötü idarecilere işâret eden hadislerdir. Bunların büyük bir kısmını anlatmayı tercih etmemesinin sebebi; işitenleri fitneye düşürür korkusudur. Veya bunları anlattığı takdirde kötü idarecilerden kendisine, çocuklarına ve malına zarar gelir diye susmayı tercih etmiştir. Allame ibn-i Kesir «**el-Bidâye ve'n - Nihaye**» adlı eserinde şöyle der: «Ebu Hureyre'nin açıklamadığı bu grup hadisler ileride olacak fitne ve hâdiseler ile insanlar arasında

vuku bulacak savaşlarla ilgilidir. Öyleki meydana gelmeden sözetse birçok insan tekzib edecek ve hak haberleri reddeceklerdi.»82 Hâfız ibn-i Hacer de «**Fethu'l Bâri**»de şöyle der:83 «Alimler, Ebu Hureyre'nin anlatmadığı bu kısım hadislerin içinde kötü idarecilerin isimleri halleri ve zamanları anlatılan hadisler olduğuna hamletmişlerdir. Ebu Hureyre, bir kısmını gizliliyordu kendi nefsinden korktuğu için açıklayamıyordu. Mesela «Ebu Hureyre'nin Altmışıncı yılın başı ve çocukların idaresinden Allah'a sığınırım.» sözü gibi, bu söz Muaviye oğlu Yez'id'in hilâfetine işâret eder. Çünkü Hicri altmışıncı yılda gerçekleşmiştir. Allah Teâla Ebu Hureyre'nin duasını kabul etmiş ve O, bu hilâfetten bir yıl önce vefat etmiştir. .....Şayet bu hadisler de ahkam hadisleri olsaydı onları gizlemesi mümkün olmazdı, çünkü o zaman birinci hadiste geçen âyetin zemmettiği ilmi gizleyenler sınıfına girerdi.»84 Bâzıları da şöyle der: «Söz konusu hadislerin kıyamet âlametleri, ahir zamanda değişecek durumlar ve büyük hadiselerle ilgili olması muhtemeldir. Çünkü bunlara ihtimal vermeyenler reddecek bâzı şuursuzlar itiraz edecektir.»85

Hadis nasıl te'vil edilirse edilsin bunda Hz. Peygamber'in bunları sâdece Ebu Hureyre'ye anlatıp başka kimseye anlatmadığına işaret eden herhangi bir

---

82 c. 8, s. 109.

83 c. 1, s. 175.

84 «**indirdiğimiz açık delilleri ve hidayeti gizleyenler...**» (Bakara, 159) âyetini kastediyor.

85 İbn-i Mesud'dan gelen şöyle bir mevkuf haber vardır: «**bir topluma akıllarının almadığı bir şey anlatsan bu sadece bir kısmı için fitne olur.**»

husus yoktur ki, yazar konu ile alakası olmayan bütün bu şüpheleri hadise sokmaya çalışıyor, dil, belagat ve edebiyat âlimlerinden hiç kimsenin böyle bir uslubu tahsis olarak değerlendirdiğini bilmiyoruz. Sadece edebiyatla alakası olmadığı halde edebiyatçı olduğunu iddia eden bu yazarın zekası böyle anlamıştır.

Yazarın zikrettiği Hz. Ali ve ibn-i Abbas'ın hadisleri ile Ebu Hureyre hadisine getirdiği yorum arasında hiçbir ilişki yoktur. Ebu Hureyre'nin hadisi başka, öbür ikisi daha başkadır. Şia ve taraftarları Hz. Peygamber'in başta Hz. Ali olmak üzere ehl-i beytine başkalarının muttali olmadığı özel bazı şeyler bıraktığını iddia ederler. İşte bunun için birisi Hz. Ali'ye bunu sormuş o da doğru bir şekilde onlara cevap vermiştir.

Hâfız ibn-i Hacer yazarın işaret ettiği hadisin şerhinde şöyle der: «Bu soruyu Hz. Ali'ye soran Ebu Cuhayfe'dir. Zira şiilerden bir topluluk başta Hz. Ali olmak üzere Resulullah'ın ehl-i beytine başkalarının muttali olmadığı bâzı vahyler bıraktığını iddia ettiler, bu soruyu Hz. Ali'ye ayrıca Kays b. Ubâde, el-Eşkar en-Nehâi de sormuşlardır. Bu iki zâtın hadisleri de en Nesâi'nin Sünen'inde mevcuttur.86

Hz. Huzeyfe: başka bir hadiste şöyle diyor: «Allah'a andolsun ki, insanların içinde kıyamete kadar vuku bulacak fitneleri en iyi bilen benim.» Ebu Hureyre'nin hadisi ile bu söz çelişkili değildir. Zira Ebu Hureyre bunları en iyi bilen olduğunu iddia etmemiştir. Oysa Huzeyfe zannma binaen yemin içmiş-

86 Fethu'l-Bâri, c. 1, s. 165.

tir. Zannında doğru olabilir, o takdirde gerçekten insanlar içinde fitneleri en çok bilen O'dur. Zannında yanılmış ta olabilir o zaman bu konuda O'ndan daha âlimler de vardır demek olur.

Böylece iki hadis arasında çelişki olmadığı hatta çelişki şüphesinin bile olmadığı açıkça ortaya çıkmıştır. Yazarın «Şayet Hz. Peygamber bir eser bıraksaydı Hz. Ali'yi falanı falanı tercih ederdi, sözü ise Ebu Hureyre'yi gözden düşürmek için sarfettiği boş bir sözden başka birşey değildir.

Aynı şekilde Ebu Hureyre ile Huzeyfe hadisleri arasında da kati suretle çelişki mevcut değildir. Çünkü Huzeyfe, Hz. Peygamber'in bunu şadece kendisine söylediğini veya bunu sadece kendisinin ezberlediğini iddia etmemiştir. Hatta ibaresinden başkalarının da ezberlediği anlaşılmaktadır. Zira hadiste: «... ezberleyen ezberledi unutan unuttu.» denilmiştir. Müslim'de geçtiğine göre hadisin tamamı şöyledir: «... benim bu arkadaşlarıma onları bildirdi. Onlardan bazı şeyler varki unutuyorum, daha sonra gördüğümde hatırlıyorum tıpkı bir adamın tanıdığı bir adamın yüzünü unutup gördüğünde hatırladığı gibi.» Okuyucular, Ebu Reyye'nin hadisin geri kalan kısmına neden yer vermediğini anlamışlardır. Zira bu kısım O'nun iddiasını reddederek hatasını boğazına tıkıyor da ondan.

Hz. Peygamber'in bu haberleri sahabeden bir grubun huzurunda söylediğine dair hadisler de vardır. **Sahih-i Müslim**'de Ebu Zeyd yani Amr b. Ahteb'den şöyle rivayet edilmiştir: «Resulullah bize birgün sabah namazını kıldırdı ve minbere çıkarak öğle vaktine kadar hitab etti. Minberden inip öğle namazını

kıldı ve tekrar minbere çıkarak ikindi namazına kadar hitap etti sonra tekrar indi namaz kıldırdı ve tekrar çıkarak güneş batana kadar hitab etti. Bize olan ve olacak olan şeyleri haber verdi (o gün söylediklerini) en iyi bilenlerimiz, en iyi ezberleyenlerimizdir.»

İbn-i Asâkir'in Târih'inden naklettiği âlimlerin sözüne gelince yazarı bunu zikretmeye sevkeden âmilin ne olduğunu bilemiyorum, başkasının da anlayabileceğini sanmıyorum. Çünkü Ebu Hureyre'nin rivayetinde Hz. Peygamber'in bütün sahabilerden birşey gizlediğine işâret eden bir şey yoktur. Ebu Hureyre de böyle bir iddiada bulunmamıştır, bu sadece Ebu Reyye'nin bir iftirasıdır.

EBU HUREYRE'NİN SAHABE İÇİNDE DEĞERİ

184. sayfada da şöyle diyor: «Ebu Hureyre, kim oluyor ki Hz. Peygamber bütün dostlarından ve yakınlarından gizlediği bir şeyi sadece O'na bıraksın. O'nu peygambere yaklaştıracak hiç bir fazileti yoktu. Resul'un vefatından sonra da sahabe'nin her hangi bir tabakasından sayılmamıştır. Ne İslâm'a ilk girenlerden, ne muhacirlerden, ne ensardan, ne mallarıyla ve canlarıyla cihad edenlerden, ne seçkinlerden (Nakib), ne âriflerden, ne hayatının son kısmını İslâm'ın ilk döneminde geçirenlerden, ne önce, Resulullah'a hasım olan şâirlerden, ne müftilerden ne de Kur'an ezberleyen kurradandır. Faziletine dair Resulullah'tan hiçbir hadis bize gelmemiştir. Hakkında bilinen tek şey suffe ashabından olduğudur. Bundan fazla ve eksik bir şey bilinmiyor.»

Yazar dipnotta cehaletine cehâlet ekleyerek âlimlerin fazilet yönünden sahabeyi on iki dereceye ayırdıklarını belirtir ve bunları sıralar... her tabaka için önde gelen sahabilerden örnekler verir, ancak Ebu Hureyre'yi herhangi bir tabakaya sokmaz. 185. sayfanın dipnotunda ise şöyle der: «Buhari ve diğer hadis imamları sahabenin büyüklerinden bir tâifenin faziletine dair birçok hadisler rivayet etmişler, ancak Ebu Hureyre'yi bunların arasında göremiyoruz.

Gerçek şu ki: Yazar bu ifadelerde düştüğü kadar başka yerlerde cehalet bataklığına gömülmemiştir. Şimdi anlattığı şeyleri gerçek şekliyle tefsilatlıca anlatalım: «Ebu Hureyre sahabenin her hangi bir tabakasında yer almaz» sözü tamamen merduttur. Biraz ilim ve anlayışa sahip olsaydı Hudeybiye musalahası ile Mekke fethi arasında Medine'ye hicret eden tabakadan sayardı. Zira hicretin yedinci senesinde Hz. Peygamber'e hicret ederek geldiği tesbit edilmiştir. Hâkim, sahabeyi on iki dereceye taksim ederken genel bir tasnif yapmıştır. Her tabakada yer alanların isimlerini serdetmeyi istememiştir. Çünkü bu, oldukça uzun bir iştir. Yazara düşen —ki o yüzlerce kitap karıştırdığını iddia ediyor— O'nun bizim işaret ettiğimiz tabakadan olduğunu bulmak idi.

«O'nu Hz. Peygamber'e yakın kılacak herhangi bir fazileti yoktu» iddiası doğru değildir. O'nun Allah Resulu'nun ashabından olması fazilet olarak O'na yeter bundan fazla olarak O, üç seneden fazla O'ndan hiç ayrılmamıştır. Hz. Peygamber, O'na ve annesine müminler tarafından sevilmesi mü'minlerin de onlara sevdirilmesi için dua etmiştir. Resulullah'ın dostları ve

İslâm'ın misâfirleri olan suffe ashabının ileri gelenlerindendir. Bâzen O dua etmiş ve Hz. Peygamber «âmin» demiştir.

«O'nun fazileti hakkında bir tek hadis vârid olmamıştır.» İddiası da yanlıştır. İmam Müslim, O'nu fazilet sahibi olan sahabe arasında zikretmiş İmam Nevevi O'na bir bölüm ayırmıştır.87 İmam Hâkim, **Müstedrek**'inde O'nun güzel menkibelerini birkaç sayfada anlatmıştır.88 İmam Buhâri, O'nun hal tercemesine özel bir bölüm açmamışsa da diğer bölümlerde faziletlerine değinmiştir.89

İbn-i Hacer'in **Fethul Bâri**'de bahsettiği menkibelerini hatırlatmak kâfidir.

«Muhacirlerden değildir» sözü de yanlıştır. Zira O, kendi beldesinden Medine'ye hicret etmiştir. İslâm yolunda ve Medine'de Resulullaha komşu olmak için meşekkâtli bir hayata katlanmış kendi beldesi ve ailesinden uzak kalmıştır. Hâfız ibn-i Hacer **el-İsâbe**'de şöyle der: «Hudeybiye ve Hayber arasında İslâm'a girdi, Medine'ye hicret ederek geldi. Suffede yerleşti oysa fetihten önce sadece Mekke'den Medine'ye hicret etmek vacipti. Mekke'nin dışındaki yerlerden hicret etmek vacip değildi.»

«Allah yolunda mallarıyla canlarıyla cihad edenlerden de değildi.» sözü de hatadır. Zaten malı yoktur ki mal ile cihad etsin ancak İbn-i Abdil Berr'in zikrettiğine göre Hz. Peygamber'le beraber Hayber'e iştirak ederek canı ile cihad etmiştir. Daha sonraki gaz-

87 Müslim (Nevevi Şerhi ile) c. 16, s. 52-53.
88 Hâkim, **Müstedrek**, c. 3, s. 506-514.
89 Buhari, Kitabu'l ilm, babu'l Hırsu ale'l Hadis, (Buh: 8/22).

velere de katılmıştır. ibn-i Sâd'ın rivayetine göre bunu kendisi de belirtmiştir.

Aynı şekilde «ne müftilerden ne de Kur'an ezberleyen kurradandır.» sözü de yanlıştır. Buna cevap olarak biraz önce belirttiğimiz şeyler yeterlidir. Orada O'nun fetva ehli ve kurrâdan olduğunu ortaya koyduk.

EBU HUREYRE VE UMEYYE OĞULLARI

Yazar kitabının 185. sayfasında «Ebu Hureyre'nin Umeyye oğulları taraftarlığı» başlığı altında O'nun önce bir yoksul olduğunu belirttikten sonra kalemin yazmaktan haya ettiği yakışıksız kelimelerle ona sataşmıştır. (Bu yazdıklarına göre) «Hz. Ali ile Muaviye arasında savaş çıkınca; Ebu Hureyre tabiatının yatkın olduğu tarafa yaklaşmıştır. Tabi ki bu Muaviye'nin tarafıydı, rengarenk nimetlerle donanmış sofrasında oburluğunu gidermek için O'nun tarafını tuttu. Umeyye oğullarına yağcılık yaparak onlara meyletikten, Onlar da O'nu hediyelere boğduktan sonra zengin olmuştur. Emevilerin Medine valileri ayrıldıklarında O'nu yerlerine vekil tayin ederlerdi.» Ebu Reyye, bu bölümde bırakın bir müslümana din ve ahlak sahibi hiçkimseye yakışmayacak çirkin sözler sarfetmiştir.

Bu iftiraların bir kısmına daha önce cevap verdim onlara izafeten burada da bazı şeyler söylemek istiyorum.

1 — Ebu Hureyre hiçbir gün Umeyye oğullarına taraftarlık yapmamıştır. Elde ettiği serveti Umeyye oğullarından çok önce tutmuştu. Yazarın 192. sayfada tahrif ederek de olsa yer verdiği Hz. Ömer'in malın-

dan dolayı hesaba çekmesi bunun en büyük şahididir. Sahih rivayetler Ebu Hureyre'nin Umeyye oğullarına, onların sefih valilerine de muarız olduğunu ifade etmektedir. İmam Buhari Sahih'inde, Amr b. Yahya b. Said'ten şunu rivayet etmiştir: «Dedem bana şöyle dedi: «Ben Medine mescidinde Ebu Hureyre ile beraber oturuyordum. Bizimle beraber Mervan da vardı. Ebu Hureyre Resulullah'ın: «**Ümmetimin helakı Kureyşten bir grup çocuğun eliyle olacaktır.**» dediğini işittim» dedi. Başka bir varyantda «sefih çocuklar» dedikten sonra: «şâyet falan ve falanın oğludur demeyi istesem yaparım» demiştir. **Fethu'l Bâri**'de geçtiği üzere bu hadise Hz. Muaviye döneminde olmuştur. Bunun da beni Umeyye'nin lehine olduğunu söylemeyi hangi akıl uygun görür?

O'nun şecaatine, hakkı savunma cesaretine ve Umeyye oğullarına karşı çıktığına en güzel delalet eden ibn-i Ebi Şeybe'nin merfu olarak Ebu Hureyre'den rivayet ettiği şu haberdir. «Çocukların idaresinden Allah'a sığınırım, çocukların idaresi nedir? diye soruldu: O da «Onlara itaat ederseniz helak olursunuz dini yönden isyan ederseniz sizi helâk ederler... yani malınıza canınıza ya da her ikisine kast ederler.» dahası ibn-i Ebi Şeybe şöyle bir rivayete yer verir. «Ebu Hureyre çarşılarda yürürken şöyle derdi. «Allahım beni altmışıncı seneye ve çocukların idaresine kavuşturma» bununla Yezid b. Muaviye'yi kastediyordu. Zira o altmışıncı hicri yılda başa geçmiştir. Biz, Hz. Muaviye'nin oğlunu veliahd tayin etmek için yaptıklarını biliyoruz. O halde Ebu Hureyre'nin Emevilere özellikle Hz. Muaviye'ye taraftar olduğunu hangi akıl söyleyebilir? Mervan ve başkalarının O'nu yerlerine

vekil tayin etmeleri, onlara taraftar olduğu ya da yarandığı için değil fazileti ve insanlar arasındaki konumu gereğidir. Buna delalet eden en güzel örneği ibn-i Sâd'ın senediyle Velid b. Rebah'tan naklettiği şu rivayettir. Şöyle diyor Velid: «Ebu Hureyren'in Mervan'a şöyle dediğini işittim.» Allah'a andolsunki sen vâli değilsin, vâli senden başkasıdır O'nu bırak —Hz. Hasan'ı dedesi Resulullah'ın yanına gömmek istedikleri zaman— sen seni ilgilendirmeyen şeylere burnunu sokuyorsun sadece burada olmayan birini —yani Hz. Muaviye— hoşnut etmek istiyorsun.» Bunun üzerine Mervan kızarak O'na yöneldi ve şöyle dedi: «Ey Ebu Hureyre insanlar senin Hz. Peygamber'den çok hadis rivayet ettiğini söylüyorlar oysa sen O'nun vefatından az önce geldin.» Ebu Hureyre şöyle dedi: «Ben Resulullah Hayber'de iken geldim o gün otuzyaşımı aşkındım, vefatına kadar onunla beraber kaldım, hanımlarının evlerini onunla beraber dolaştım, O'na hizmet ediyordum. O'nunla beraber savaşa katıldım, hacca gittim, böylece O'nun hadislerini en iyi bilen ben oldum. Allah'a andolsun ki: benden önce O'na sahabi olanlar benim O'ndan ayrılmadığımı bilirler ve bunun için O'nun hadislerini bana sorarlardı. Ömer, Osman, Ali Talha ve Zübeyr bunlardandır. Allah'a andolsunki, Medine'de söylenen hiçbir hadis bana gizli kalmamıştır. Ayrıca Resulullah'ın yanında değeri olan ve Medine'den çıkardığı hiçkimse bana gizli kalmamıştır.»

Ravi derki, Allah'a andolsunki Mervan daha sonra O'na hiç dokunmadı.90 Ebu Hureyre, Emevî ta-

90 el-Bidâye ve'n-Nihâye, c. 8, s. 108, el-İsâbe, c. 4 Ebu Hureyre mad.

raftarı olup sofralarında dolaşan bir asalak olsaydı —yazarın iddia ettiği gibi— Mervan'a böyle karşılık vermesi akıl kârı mıdır —ki kraliyet ailesindendi— Ebu Hureyre'nin kendisi ile ilgili söyledikleri yanlış olsaydı Mervan hiç susar ve daha sonra O'ndan vaz geçer miydi?

Yazar'ın iftiralarından birisi de 187. ve onu tâkip eden sayfalarda yazdıklarıdır. Şöyle diyor yazar: «Ebu Hureyre'nin Muaviye için yaptıkları kılıcı ve malı ile cihad etmek değildi, O'nun cihâdı müslümanlar arasında hadis yaymaktı. O hadislerle Hz. Ali taraftarlarını küçük düşürüyor O'na dil uzatıyor ve insanları ondan uzaklaştırıyordu. Hz. Muaviye'yi de hadislerle yükseltiyordu. Bu rivayetlerinden bâzıları Hz. Osman ve Hz. Muaviye gibi Âs oğullarına ve diğer Umeyye oğullarına yakınlığı bulunan zatların faziletleri ile ilgilidir.» Yazar daha sonra bu hadislerden (!) örnekler veriyor.

Yazar ve yazar gibi düşünenlere öncelikle şunu belirtmek istiyorum. Gerek Ebu Hureyre'nin gerekse bütün sahabenin âdil olduklarına, Resulullah'a kati surette söylemediği bir şeyi isnad etmediklerine en güzel delil yazarın kendisinin kitabında naklettiği âlimlerin şu sözüdür: «Muaviye'nin fazileti hakkında sahih hiçbir hadis yoktur. Şâyet sahabeden böyle bir şey olsaydı —bu müfteri'nin iddia ettiği gibi— O'nun fazileti hakkında hadisler rivayet edilir ve onlara hamledilirdi. İmamlarda o takdirde senedlerini sahih sayarlardı, fakat böyle bir hadis vâki olmamıştır.» Yazarın Ebu Hureyre tarafından uydurulduğunu iddia ettiği hadislerin çoğu mevzu'dur. Âlimler bunları ortaya çıkarmışlar. Yazarın insanı ağlatan ve güldüren

bir yönü de bir hadis uydurma olduğu zaman o hadis hangi sahabi tarafından rivayet ediliyorsa o sahabi tarafından uydurulduğunu vehmetmesidir. Bu cehaletten ibarettir. Oysa esas âfet sahabeden sonra gelen râvilerden kaynaklanmıştır. Şâyet durum yazarın zannettiği gibi olsaydı sahabenin büyük bir ekseriyeti cerhedilirdi. Şimdi örnek olarak verdiği hadislere göz atalım :

I. Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur. «Benden sonra fitne ve ihtilaflara düşeceksiniz, Birisi, Yâ Resulullah o zaman bize kimi tavsiye edersiniz veya bize ne emredersiniz dediğinde, Hz. Osman'ı işaret ederek o zaman Emin kişi ve ashabına yapışınız.» diye cevap verdi. İbn-i Kesir der ki, —ki İslâm'da tenkid öncülerindendir— bu hadisi ibn-i Hanbel rivayet etmiştir. İsnâdı ceyyid (sağlam) ve hasendir. Gariplik ve töhmet bu rivayetin neresinde bilemiyorum halbuki; Hz. Osman zin-Nureyn Hz. Peygamber'in damadı ve İslâm'a ilk giren fazilet sahibi birisidir. Faziletleri sayılmayacak kadar çoktur. Buhari ve Müslim'de de bir kısmı geçmektedir. Mazlum olarak öldürüldüğünde hiç bir şüphe yoktur. Fitne yayanlar hem O'na hem İslâm'a karşı büyük bir cürüm işlemişlerdir. Ebu Hureyre bu fitnenin durumu ve Hz. Osman'ın safında yer almaya teşvik eden Hz. Peygamber'in hadisini rivayet edince Ebu Reyye geliyor ve bunu reddederek O'nu hadis uydurmakla suçluyor. Allah Resulu ve müminler O'nun bundan beri olduğunu biliyorlar.

II. «Ümmetimden en çok sevdiklerim benden sonra gelen ve beni görmeden bana iman edip asılı yapraktaki —mushaf— lerle amel edenlerdir» hadisine gelince! Bu, Vâkidi'nin rivayetidir ki O da yalanla it-

ham edilmiştir. Râvilerden ibn-i Ebi Sebre hadis uydurmacısıdır. Öyleyse bu hadisi delil olarak kullanmak doğru değildir. Ebu Hureyre'ye bu mal edilemez. Binaen aleyh yazarın bu hadise dayanan tüm boş iddiaları yıkılmıştır.

III. «Üç musibete uğradım» diye başlayan ve yemeğin arttığını ifade eden hadise gelince Ebu Reyye keyfinin dilediği kadar bununla alay etmiştir. Yazarın reddettiği husus Hz. Peygamber'in dokunması ve bereketi için dua etmesi ile az hurmanın çoğalması kıssasıdır. Oysa bu kıssa farklı senedlerle İmam Ahmed ve Beyhaki tarafından rivayet edilmiştir. Bu kıssayı ancak kalpleri karanlık ve kafaları dar olanlar reddederler. Az hurma, su ve yemeğin bereketlenmesi gibi gözle görülür birçok mucize hakkında hadisler vârid olmuştur. Bunları yakinen görmek isteyen, Buhari, Müslim ve diğer güvenilir hadis kitapları ile siyer ve tarih kitaplarına müracaat edebilir. Sadece **Sahih-i Buharî**'ye müracaat etmesi bile kafidir. Sahih'inde bu konulara güzel bir bölüm açmıştır. Veya Beyhaki'nin «**Delâilun Nübüvvesi**»si ile Hâfız ibn-i Kesir'in «**el-Bidâye ven'-Nihayesi**»ne müracaat edebilir ki, bu son kitapta büyük bir kısmı anlatılmıştır.91

Ebu Reyye ve benzerlerinin nefisleri hevalarına tabi olarak dünyaya bağlanıp kalıyorsa, akılları duyu ve maddenin ötesine ulaşamıyorsa biz ne yapalım?

Ebu Hureyre'nin uydurduğunu iddia ettiği Hz. Muaviye'nin fazileti ile ilgili hadis, uzmanlarınca da belirtildiği gibi uydurma hadislerdir. İmamlar her ha-

---

91 el Bidaye ve'n-Nihâye, c. 6, s. 74.

disin kim tarafından uydurulduğunu da belirtmişlerdir. Hiç kimse Ebu Hureyre'nin bunda payı olduğunu söylememiştir.

EBU REYYE'NİN İLMİ EMÂNETE BİR İHÂNETİ

Yazar iki yönden ilmi güvenilirliği ihlal etmiştir. Birincisi kaynak olarak ibn-i Kesir'in **el-Bidaye ve'n Nihaye**'sini vermesidir. Okuyucu bu zâlimâne hükümleri de oradan aldığını zannedecek, oysa ibni Kesir «üç kişi emindir» hadisinin müteaddid tariklerini zikrettikten sonra hiçbirisinin sahih olmadığını belirtir, daha sonra der ki: İbn-i Asakir, Muâviye'nin fazileti hakkında birçok mevzu hadise yer vermiştir. İşin garip tarafı Hafız ve bu ilme muttali olduğu halde bu hadislerin münker, râvilerinin de zayıf olduğunu nasıl anlamaz? Bunların mevzu olduğuna ibnu'l Cevzi de dikkat çekmiş Suyuti de O'na muvafakat etmiştir.92

İkincisi ibn-i Adiy «Üç kişi emindir» hadisinin Ebu Hureyre'den geldiğini söylememiş Vasıle b. Eskâ'dan geldiğini belirtmiştir.» Hz. Peygamber'in Muaviye'ye bu yemekten bir pay vererek «şunu al ki, benimle cennette buluşasın» hadisi de Enes ve ibn-i Ömer tarikiyle gelmiştir ve bütün varyantları uydurmadır. Bunlar, yazarın Ebu Hureyre'ye iftirada baş vurduğu hileleri reddetmektedir.

Yazarın 189. sayfada yer verdiği: «Ebu Hureyre'nin Umeyye oğullarına yardımları o dereceye ulaş-

92 Suyuti, **el-Leâli'l Masnüa**, c. 1, s. 216-219.

mıştı ki, halkı Emevi görevlilerinin istedikleri sadakaları (zekat) vermeye teşvik ediyor ve onlara küfretmekten sakındırıyordu» sözü ile Ebu Hureyre'nin el-Accac er-Râzi'ye söylediği sözün hiçbir dayanağı yoktur. Buna kaynak olarak verdiği «**eş-Şiru ve'ş-Şuara**» adlı kitabın rivayet yönünden güvenilirliği yoktur. Söz konusu rivayet sahih olsa bile iddiasını destekleyecek bir şey yoktur. Ebu Hureyre'ye olan kininden hadislere ifade etmedikleri manalar yüklemektedir. Olsa olsa bu müslüman olan birisine Allah'ın farz kıldığı zekatı vermeyi tavsiye etmekten başka bir şey değildir, aynı rivâyette «yakında Şam'ın hizmetçi ve köleleri size gelecekler...» demiştir. Bu ibâre Umeyye oğullarına taraftar olduğunu değil; bilakis onlardan dertli olduğunu, hoşnut olmadığını bildiriyor. Ancak heva insanı kör ve sağır yaptığı için Ebu Reyye böyle anlamamıştır.

EBU HUREYRE VE HZ. ALİ

Yazar 190. sayfada «Hz. Ali aleyhine hadis uydurması» başlığı altında ibn-i Hadid'in **Nehcu'l Belâge** şerhinden Ebu Câfer el-İskâfi'nin şu sözlerini naklediyor: «Muaviye, sahabeden ve tâbiundan bir topluluğu Hz. Ali aleyhine, O'nu düşüren ve halkın O'ndan uzaklaşmasını gerektirecek kötü çirkin haberler uydurmaya sevk etmiştir. Bunun karşılığında onlara vaadlerde bulunmuş onlar da O'nu memnun etmek için bu haberleri uydurmuşlardır. Ebu Hureyre, Amr b. As, Mugire b. Şu'be ve Tâbiun'dan Urve b. Zubeyr bunlardandır.»

Her araştırmacı ibn-i Ebi'l Hadid ve Ebu Câfer el-İskâfi'nin inatçı birer şii olduklarını bilir. Her iki-

sine de bu konularda güven duyulmaz. Hz. Muaviye, sahabeyi hadis uydurmaya sevketmekten beridir. Sahabe de Resulullah'a yalan isnad edecek kadar (haşa) kendi nefsini düşürmez. Şâyet yazar bu yaptıklarıyla şiilere yaranmak istiyorsa onlar bu ucuz yaranmaya aldıracak kimseler değildir.

Ebu Hureyre'nin cemaat yılı (Hz. Hasan'ın Hz. Muaviye'ye biat ettiği yıl) Irak'a gidişini biz bilmiyoruz ve inanmıyoruz da, ibn-i Abdil Berr, «Bahreyn'den, Hz. Ömer zamanında, döndükten sonra Hz. Ömer tekrâr vâli olmasını istemiş, ancak O'nun bunu reddederek ölünceye kadar Medine'yi terketmediğini zikreder»93 ki gerçek olan da budur.

Hz. Ali'nin faziletleri oldukça çok ve meşhurdur. Ebu Hureyre de Hz. Ali'nin faziletine dair bir çok hadis rivayet etmiştir ki, bunlar O'nun Muaviye'yi destekleyip Hz. Ali'ye düşman olmaktan son derece uzak olduğunu ifade eder. Ayrıca bu rivayetler yazarın atmak istediği taşı kendisine yutturacak niteliktedir.

Buhari, Müslim ve diğer hadis kitaplarında bunlar çoktur. Hz. Ali efendimizin faziletleri sayılamayacak kadar çoktur. Bu konuda müstakil eserler kaleme alınmıştır. İmam en-Nesâî'nin «**Kitabu'l Hasais**»i gibi. Hz. Ali hakkında sabit olan sahih hadisler hiçbir sahabi için sabit olmamıştır. Bütün bunları sâdece Allah rızası için hür araştırma kaidelerine tabi olmak için söylüyoruz. Makam sahibi birisinden korktuğumuz veya dünyalık menfaat gayesiyle birine yaranmak için söylemiyoruz.

---

93 el-İstiâb; c. 4, s. 209 (el-İsâbe'nin kenarında).

NAKİLDE DİĞER BİR HİYÂNETİ

192. sayfada Ebu Hureyre'nin valilik hayatından sözederken kelimeleri tahrif ederek nakil emanetine ihanet etmiş ve bu suretle Hz. Ebu Hureyre'ye iftira etmiştir. Bunlara daha önce de genişçe cevap verildiği için oralara bakılması yeterlidir.

193. sayfada Reşit Rıza'nın Ebu Hureyre hakkında söylediklerini nakletmiştir. Reşit Rıza'nın sözleri üzücü bâzı hususlardan uzak değildir. Ancak ne olursa olsun Reşit Rıza'nın söyledikleri ile Ebu Reyye'nin yazdıkları arasında dağlar kadar fark vardır. İkisinin arasındaki fark âlim olduğunu iddia eden câhil ile, konulara muttali olan âlimin sözleri arasındaki fark gibidir. Reşit Rıza'nın söyledikleri onun zan ve iftiralarına dayanak olamaz. Sanki yazar da Reşit Rıza'nın sözlerinin kendisinin varmak istediği neticeye yardımcı olmayacağını anlamış ve 195. sayfanın dipnotunda şunu yazmıştır: «Reşit Rıza bu sözleri, Ebu Hureyre'yi tenkid eden misyonerlere reddiye olarak söylemiştir. O'nun için açıkça Ebu Hureyre'yi müdafaa ettiği görülmektedir.

SAHABENİN ADALETİ

Yazar 196 ve 197. sayfalarda önceki iddialarını tekrarlıyor. Bazen, sahabe'nin tamamının âdil olduklarını söyleyen âlimlere dil uzatıp, bu konuda söylemediklerini onlara mal ediyor. Bu meyanda şunları yazıyor: «Sarih akıl sahibi kelam âlimlerinin bu konuda söyledikleri ne kadar hoşuma gidiyor, onlardan şu hikmetli sözler gelmiştir...» dedikten sonra imam ibn-i Kuteybe'nin **«Te'vilu Muhtelefi'l Hadis»** adlı kitabın-

dan en-Nazzam ve benzerlerinin sözlerini naklediyor. Bütün bunlara daha önce cevap vermiştik. Yazar burada sanki kelam âlimlerinin en-Nazzam ve benzerlerinden oluştuğunu savunuyor. Bunun okuyucuya kelam âlimlerinin hepsinin böyle düşündüğünü işaret etmek için yapılan bir karıştırma olduğu açıktır. Kelam âlimleri dendiği zaman Ebu'l Hasan el-Eşâri, Ebu Mansur Maturidî, el-Bâkıllâni, er-Râzi ve benzerleri gibi güvenilir âlimler akla gelir; yoksa aşırı mutezili olan en-Nazzam ve benzerleri gelmez.

BİR ÇELİŞKİ

Yazar 197. sayfada şöyle diyor: «daha önce de belirttiğimiz gibi Ebu Hureyre'nin, gerek Hz. Peygamber, gerekse râşid halifeler döneminde herhangi bir ağırlığı yoktur. Hz. Ömer'in ölümüne kadar bir tek hadis rivâyet etmek için ağzını açamamıştır. Birinci fitne, yâni Hz. Osman'ın öldürülmesi ve Emevilerin yükselmesinden sonra ancak fetva vermeye cür'et etmiştir.» Yazar daha önce de kitabının bir çok yerinde Hz. Ömer'in O'nu çok hadis rivayet etmekten men ettiğini ve O'nu tehdid ederek: «ya, Resulullah'tan hadis rivayet etmeyi terkedersin ya da seni memleketine geri sürerim.» dediğini nakletmiştir. (yine yazar başka yerlerde) : Ebu Hureyre'nin fetva ehlinden olmayıp fıkıh ile tanınmadığını belirtmiştir. Hangi sözüne inanacağımızı biz de şaşırdık. Dünkü söylediği bugün söyledikleri ile çelişiyor, orada söylediği burada yazdığına ters bu sadece yazarın şüpheci ve hasta bir akılla düşündüğünü ifâde eder, bir ordan bir burdan görünen ücretli bir kalemin yazdıklarına delâlet eder ki, bozgunculuların karı da budur.

EBU HUREYRE'NİN RİVAYET ETTİĞİ BAZI HADİSLER

Yazar 198 - 202 sayfalarında Ebu Hureyre'nin rivayet ettiği bazı hadisleri sıralamıştır. Ben, bu hadisleri gerçek yönleriyle ortaya koymak ve doğru yorumlarını yapmak istiyorum. Bunların bir kısmı ifade ettikleri hususlar yönünden İslâm'ın güzellikleri olarak itibar edilir. Bu açıklamalardan sonra yazarın Ebu Hureyre'nin rivayetlerine kem gözle baktığı görülecek ayrıca doğruyu eğri, güzeli kötü, hakkı batıl olarak algıladığı da ortaya çıkacaktır.

1 — Ölüm Meleği'nin Hz. Musa'ya Gönderilmesi

Buhari ve Müslim Ebu Hureyre'den şu haberi nakletmişlerdir: **«Ölüm Meleği Hz. Musa'ya gönderildi: Hz. Musa, kendisine gelen meleği dövdü (ve gözü kör oldu). Bunun üzerine melek tekrar Allah'a dönerek: «Yarabbi beni ölmek istemeyen bir kuluna göndermişsin» dedi. Allah Teâla gözlerini yeniden iade ederek ona tekrar git ve O'na elini bir öküzün sırtına koymasını söyle, elinin altındaki her kıl için ona bir yıl verildi. (Melek bunu kendisine iletince) Hz. Musa «sonra ne olacak ey Rabbim?» dedi. Allah Teâla da «sonra ölüm gelecek» diye karşılık verdi. Bunun üzerine Hz. Musa «öyleyse şu anda ölmek istiyorum.» dedi ancak Allah'tan kendisini mukaddes topraklara bir taş atımı yaklaştırmasını istedi. Allah Resulu şöyle buyurdu: «orada olsaydım O'nun kırmızı kum tepesinin yanından geçen yolun kenarındaki kabrini size gösterirdim.»** Müslim'in bir rivayetinde «Hz. Musa Meleğin gözüne vurdu ve çıkardı» diye geçmektedir.

Taberi «Tarih»inde Ebu Hureyre'den şunu naklet-miştir. «Ölüm meleği bâzen insanlara aşikâre geliyor-du. Hz. Musa'ya geldiğinde vurdu ve gözünü çıkardı bu hadiseden sonra insanlara gizli (görünmeden) gel-meye başladı.»

(Ebu Reyye bunları naklettikten sonra) «Bu ha-disten israiliyat kokusu geliyor» der.

Cevap:

Bu hadisi iki büyük imam Buhari ve Müslim[94] Tâvus tarikiyle mevküf, Hemmam b. Münebbih tari-kiyle de merfu olarak rivâyet etmişlerdir. Hâfız ibn-i Hacer, Abdurrezzak'a göre ikincisinin meşhur oldu-ğunu el-İsmailî'nin tahricine göre de Muhammed b. Yahya'nın birinci mevkuf haberi, merfu olarak rivayet ettiğini söyler.

Hadis şüphesiz merfudur. Hemmam b. Münebbih'-in rivayetine göre bu açıktır, ravinin rivayeti de hük-men merfudur. Çünkü içtihada varılacak bir konu değildir. Sahih senedle açıkça merfu olarak rivayet edilmesi de İsrailiyattan uzak olduğunu gösterir.

İmam Ahmed de Musned'inde rivayet etmiştir. Hadiste muşkil herhangi bir durum yoktur. Şâyet Hz. Musa gelenin ölüm Meleği olduğunu bilseydi o za-man müşkil olabilirdi, O, sadece ölmek istemediği için kendisini müdafaa etmiştir. Zira Peygamberlerin ma-kamı (bile bile) böyle yapmamaktan münezzehtir.

---

94 **Buhari**, 4/130; 2/92, **Müslim**, 4/1842.
Fethu'l Bâri, c. 6, s. 342,
Nevevi Şerhi, c. 15, s. 127-128.

Gerçekten Hz. Musa, O'nu hakkına tecavüz eden birisi olarak zannetmiş ve kendi nefsini müdafaa etmiştir. Bunun neticesinde de gözleri çıkmıştır. Bütün semavi şeriatlerde ve vaz'i kanunlarda nefsi müdafaa etmek meşrudur.

Rivayette, O'nun, ölüm meleğini tanıdığını belirten bir ifade yoktur. Meleklerin insan kılığına girdikleri bilinen bir hakikattir. Hiç bir şüpheye maruz kalmayan Kur'an da bundan haber vermiştir. Peygamber'in insan şekline girenin Melek olduğunu bilmesi gerekmez. Melekler İbrahim ve Lut (a.s)'a —Kur'an'ın anlattığına göre— insan kılığında gelmiş ve ikisi de onları tanımamışlardır. Bilselerdi Hz. İbrahim onlara kebab getirip yemez misiniz? demezdi Hz. Lût da kavminin onlara bir zarar vermesinden korkmazdı. Hz. Musâ'nın da O'nu önce tanımadığına en güzel delil ikinci defa geldiğinde O'nun ölüm meleği olduğunu tanımasıdır. Allah ta O'nu ölüm ve hayat arasında muhayyer kılmış; O da ölmeyi tercih etmiştir. Hadis oldukça açıktır. Bu yorumu daha önce de ilk âlimlerden Ebu Bekr ibn-i Huzeyme, ve başkaları da yapmıştır. Akli ve nakli ilimleri cemeden el-Mazeri, Kadı Iyaz ve ümmetin diğer âlimlerince de tercihe şâyan olmuştur.95

Burada bilinmesi gereken bir husus; Melekler çeşitli şekillere girerler ancak bu şekilleri o hakiki suretleri değildir. Hz. Musa'nın meleğin gözünü çıkarması O'nun şekil ve yaratılışına bir eksiklik getirmez. Bu anlattıklarımızla (umarım) hadisteki bütün müşkillik giderilmiştir.

---

95 Adları geçen iki eser.

2 — Cennet ve Cehennemin Tartışması Hadisi

Buhari ve Müslim yine Ebu Hureyre'den Hz. Peygamber'in şöyle dediğini naklederler: **«Cennet ile cehennem tartıştılar cehennem «bana müstekbir ve zorbalar atılmak suretiyle tercih edildim.» der, Cennet ise «bana ne oluyor sadece insanların zayıf ve düşkünleri bana giriyor.» Allah Teâla cennete şöyle buyurdu: «Sen benim rahmetimsin, seninle dilediğim kullarıma rahmet ederim» cehenneme de şöyle buyurdu «sen de benim azabımsın seninle de dileğim kullarıma azab ederim.» Her biri dolacaktır, ancak cehennem Allah Teâla ayağını üzerine koyuncaya kadar dolmaz o zaman «yeter! yeter!» der; cehennem o zaman dolar ve toplanıp dürülür.»**

Cevap:

Bu hadisi de Buhari ve Müslim rivayet etmiştir.96 Buhari, hadisi Ebu Hureyre'den, son kısmını da Hz. Enes'ten rivayet etmiştir.97 İmam Müslim de şüpheye yer vermeyecek tarzda muhtelif senedlerle Ebu Hureyre'den rivayet etmiştir. Aynı hadisi Ebu Said el-Hudrî'den de rivayet etmiş son kısmını da Enes b. Malik'ten rivâyet etmiştir. Bu haber sadece Ebu Hureyre tarafından rivayet edilseydi yine de dil uzatmayı gerektirmezdi. Kaldı ki görüldüğü gibi birçok sahabi tarafından rivayet edilmiştir. Bununla sözlerinin dayanağı yıkılmıştır. Ebu Hureyre'nin tek başına rivayet ettiğini söylüyor. Eğer Ebu Hureyre yazara göre adil ve sika değilse hadisin sabit olduğu diğer sahabiler hakkında ne diyecek?!

---

96 Fethu'l Bari, c. 8, s. 484, Müslim Nevevi Şerhi c. 17, s. 180.
97 Müslim 4/2186.

Bu rivayet yönünden değerlendirmesiydi. Dirâyet yâni mâna yönünden değerlendirmesine gelince, biz şüphe bırakacak her hangi bir kapalılık göremiyoruz. Bunu ancak Arap dili ve uslubunu bilmeyenler müşkil olarak görürler. Kur'an'da şöyle deniyor: «Biz cehenneme doldu mu? dediğimiz gün, o da daha yok mu der...» Hadis cennet ile cehennemi tartışan iki akıllı insan yerine sokarak temsil siyakında gelmiştir. Sonra da âdil ve hâkim olan Allah aralarını bulmuştur. Arap dilinde ve ifade tarzlarında buna benzer çok şeyler vardır. Mesela bir Arap şairi şöyle der:

«Devem bana yolun uzuluğundan şikayet etti

Dedim ki sabret deveciğim ikimizde mübtelayız.»

görüldüğü gibi ne şikayet ne de konuşma söz konusudur, bu sadece bir temsildir.

Imruu'l Kays meşhur Muallak'ında geceye hitaben şöyle der: **«Bütün şiddetiyle uzayıp üzerime var gücüyle çöktüğü zaman ona dedimki: Ey uzun gece hâlâ sabahı aralayacak mısın? Fakat sabah da senden geri kalmaz.»**

Bir başkası şöyle der: «Havuz doldu ve yeter» dedi. Havuz konuşmaz bu sadece hayali bir temsildir. Hadisteki tartışmanın cennet ve cehennemde görevli iki melek arasında yapıldığına yormak da caizdir. O takdirde söz mecaz kabilinden mahzuf olur. Yâni cennet (meleği) ile cehennem (meleği) tartıştılar şeklinde anlaşılır.

Bazı âlimler gibi hadisi mecaz değil de hakiki manasına haml edecek olursak dahi aklen uzak bir şey olarak görmeyiz. Biz bu konuda yazarın her titiz âlim için söylediği gibi ne tutucuyuz ne de Haşeviyiz.

Çünkü Allah'ın cansız varlıklar için idrak edecek akıl ve mantık yaratması Kudretine zor gelmez. Bugün insan aklı yürüyen, hareket eden konuşan hesap gören robotları icad etmişse Allah'ın kudretine cennet ve cehennemi konuşturması, temyiz kabiliyeti vermesi çok mudur?

«Cehenneme ayağını koyması»na gelince âlimler bu konuda iki görüş ileri sürmüşlerdir. Biri benzetme yapmadan keyfiyetini bilmeden Allah'ı tenzih ederek iman etmek ve gerçek bilgisini Allah'a bırakmaktır ki, bu selefin görüşüdür. Diğeri ise tevil etmektir bu da halef âlimlerinin yoludur.

Tevil edenlere göre burada ayaktan (kadem) maksad Allah'ın azab ehlinden takdim ettikleridir. Veya bâzı mahlukatın ayaklarıdır. Yahut maksat cehennemin Allah'a boyun eğmesi ve karar kılmasından kinayedir. Zira haddini aşarak daha fazla istediğinde Allah Teâla onu zelil kılarak ayak altına aldı (demek olur), yoksa maksat gerçek ayak değildir. Araplar organları darb-ı mesellerde kullanır fakat gerçek hallerini kastetmezler. İnsanlar hâla konuşurken «onu ayaklarımın altına aldım» derler fakat gerçekte ayaklarının altına almamışlardır. Sadece onu zillet ve hakarete duçar kıldıklarını bildirirler.

3 — Kâfir'in İki Omuzu Arası Hadisi

Buharî, Ebu Hureyre'den şöyle bir hadis rivayet eder: **«Kâfirin iki omuzu arası süratli bir binicinin üç günde alabildiği mesâfe kadardır.»** Müslim de yine Ebu Hureyre'den aynı rivayetin ön kısmını vermiş zîyâde olarak şu ifadeyi de nakletmiştir: **«(Kâfirin) derisinin kalınlığı üç günlük mesafe kadardır.»**

Cevap:

Bu hadisi Buhari ve Müslim rivayet etmiştir. Buhari «Kitebur'rikak» cennet ve cehennemin sıfatı bâb'ında yer vermiştir.98 Yazarın ima etmek istediği gibi Buharî'nin bu rivayeti mevkuf olmayıp merfu haberdir. Müslim de Sahihinde aynı rivayeti ziyadesiz merfu olarak rivayet etmiştir.99 Müslim'in ziyâdeli olan diğer rivayetinin fazla kısmı şu lafızlardadır: «**Kâfirin azı dişleri Uhud kadar, derisinin kalınlığı da üç günlük mesâfe kadardır.**» görüldüğü gibi yazar nakilde bulunurken titiz davranmamıştır. Aceleci davranarak «ön kısmına yer vermiş» derken zamirin merciini bilmeden bu kelimeyi **Fethu'l Bârî**'den almıştır.

Ebu Hureyre'den başka kimselerden de kıyamet günü kâfirin hilkatinin büyüyeceğini bildiren hadisler varid olmuştur. Bu da Ebu Hureyre'nin bu hadisleri tek başına rivâyet etmediğini bildirmektedir.

İmam Ahmet, Mücahid kanalıyla ibn-i Ömer'den merfu olarak şu hadisi rivâyet eder: «**Cehennem ehli ateşte o kadar büyüyecek ki, kulak yumuşağı ile boynu arası yediyüz yıllık mesafe kadar olacaktır.**» el-Beyhaki, bâs (öldükten sonra dirilme) bahsinde başka bir senedle yine Mücahit kanalıyla ibn-i Abbas'tan «**yetmiş bahar mesâfe kadardır.**» şeklinde rivâyet etmiştir. İbn-i Mübârek Kitabuz-Zuhd'ünde yine Ebu Hureyre'den şunu rivayet etmiştir «**Kâfirin azı dişi kıyamet günü Uhud'dan büyük olacaktır. Orayı dol-**

---

98 **Fethu'l Bari**, c. 11, s. 353.
99 **Nevevi Müslim Şerhi**, c. 17, s 186.
Te'vilu Muhtelefi'l Hadis s. 10.

durmak ve azabı (iyi) tatmak için cüsseleri büyüyecektir.» Hadisin senedi sahihtir, açıkça merfu olmasa da hükmen merfudur. Çünkü içtihadla varılacak bir bilgi değildir.100

Kâfirin cüssesinin cehennemde büyümesinin hikmetine gelince hadiste işaret edilmiştir, el-Kurtubi bundan ayrı olarak **el-Mufhim** adlı kitabında şöyle izah etmiştir: «Kafirin cüssesinin cehennemde büyümesi, azabının büyümesi ve eleminin kat kat artması içindir. ..... Kitap ve sünnetten de tesbit edildiğine göre şüphesiz Kafirlerin azabı farklı farklı olacaktır. Mesela biz biliyoruzki, Peygamberleri öldüren, müslümanlara kötü mua'melede bulunan, yeryüzünü fesâda verenlerin azabı ile sadece kafir olup müslümanlara iyi muamelede bulunanların azabı aynı olmayacaktır.»

Hz. Peygamber'in: **«Kâfirin derisi üç günlük mesafe kadar olacaktır.»** hadisi büyük bir sır olup modern tıp tarafından açığa çıkarılmıştır. Zira kılcal damarlar sadece deride olur; deri büyüyüp genişledikçe insanın elemi artar. Bu da nübüvvet'in delillerindendir. **«O hevasından konuşmaz, O'nun söyledikleri sadece vahydir.»** yoksa bu sırları (o gün) kim bilebilir, halbuki Peygamber ne okuma yazma bilir, ne tıp ilmini bilirdi, O'nun zamanında hiçbir doktor bu sırra da ulaşmamıştır.

4 — Sinek Hadisi

Buhari ve ibn-i Mace (Yine Ebu Hureyre'den) Hz. Peygamber'in şöyle buyurduğunu rivâyet ederler:

100 **Fethu'l Bâri**, c. 11, s. 354.

«**Birinizin yemek kabına sinek düştüğü zaman tamamını batırsın, sonra çıkarsın zira bir kanadında hastalık diğerinde de şifa vardır.**»101 Yazar dipnotta yaptığı yorumda sinek savaşı olarak isimlendirdiği, «**Livai'l İslâm**» dergisi ile «**ed-Doktor**» dergisi arasındaki (tartışmada) «Doktor» dergisini destekleyerek bu hadisi sahih olarak kabul eden imamlara dil uzatmış ve ayıplayarak kötü lakaplar kullanmıştır.

Şimdi kabul eden ve reddedenler tarafından etrafında büyük kavga ve gürültülerin koptuğu bu hadisin gerçek yönünü tafsilatlıca burada vermek istiyorum. «Hadiste uydurma hareketi ve müsteşrik ve çağdaş yazarların şüphelerine reddiye» adlı profesörlük tezimde de bu hadisle ilgilenmiş ve hakkında varid olan şüphelere cevap vermiştim. Ben «ezherin» temsilcisi olarak eğitim ve öğretim metodlarının ıslahı için Mekke'de iken Suudi Arabistan radyosuna bir dinleyic itarafından bu hadisle ilgili olarak bir soru yöneltilmişti; işte burada tezime yazdığım ve radyodan da okuduğum açıklamanın bir özetini vermek istiyorum :

Önce Kur'an'a göre sünnetin konumu, İslâm ümmetinin sünnete verdiği yüksek ehemmiyeti, hadisçilerin sened tenkidine son derçce önem verdiklerini, metin tenkidi ile de ilgilendiklerini ancak —bu kitabımda da belirttiğim— yüce gayelerle sened tenkidine verdikleri itinâyı metin tenkidine vermediklerini anlattıktan sonra şöyle dedim :

Bu hadisi Buhari, Ebu Davud, en-Nesâi ve İbn-i Mâce rivâyet etmiştir. Hiçbir hadis tenkidcisinin se-

---

101 **Buhari 4/100, İbn-i Mâce 2/1159)** Ayrıca bkz. ibn-i Kuteybe, **Te'vilu Muhtelefi'l Hadis**, s. 10.

nedine dil uzattığını görmedim. Son derece sahih bir hadistir. Hadise yapılan tenkidler dikkatsiz kimselerden sadece metnine ve mânasına yönelik olmuştur. Bu kimseler diyorlarki: «Mikrop kaynağı olan sinek nasıl olur da şifa olur, Allah, hastalık ve şifayı nasıl olur da bir yerde birleştirir, sinek akıl sahibi mi ki bir kanadını diğerine takdim etsin?»

İlk âlimlerimiz —Allah ecirlerini versin— bu şüpheleri gidermek için büyük gayretler sarfetmiş ve aklen Allah'ın hastalık ve ilacı bir yerde birleştirmesinin mümkün olduğunu, bunun bilinen ve muşahede edilen bir durum olduğunu söylemişlerdir. Binaen aleyh arı, altından zehir bırakırken insanlar için şifa olan bal ağzından akıyor. Zehirli yılanın eti, ilaçtan olan bir panzehirdir. Ayrıca en büyük hendese sistemi üzerine evini inşa etmesini gösteren, karıncaya ihtiyacı için azığını biriktirmeyi, bitmemesi için tâneyi ikiye yarmasını öğreten Allah Teâla sineğe de önce bir kanadını sonra diğerini batırmayı ilham etmeye kâdirdir, bâzıları hadisin mecaz olduğunu söyleyerek cevaz vermeye yönelmişlerdir. Buna göre hastalık kibir hastalığıdır deva da sineğin düştüğüne itibar ederek mutevazi olmaktır.

Allah Teâla geçmişte ve gelecekte bu hadisin sırlarının ortaya çıkmasını dilemiştir. Bâzı uzman doktorlar sinekte mikrobu öldürücü bir maddenin olduğunu kaba batırılmak suretiyle sineğin taşıdığı mikropların bu madde tarafından giderildiğini tesbit etmişlerdir. Böylece eski âlimlerin ihtimal olarak söyledikleri bir hakikat olarak ortaya çıkmıştır. Şimdi de çağdaş bir doktorun Mısır «**el-Hidayetu'l İslâmiyye**» cemiyetinin düzenlediği bir konferansta söylediklerini aktaralım:

«Sinek, muhtelif hastalıkları yayan, mikroplarla dolu artık maddeler üzerine konar, bâzısını vücudu ile taşırken bir kısmını da yer. Bunun üzerine cisminde tıp bilginlerinin anti bakteri diye isimlendirdikleri zehirli bir madde oluşur ki bu madde bir çok hastalık mikrobunu öldürür. Bu anti bakteri olduğu müddetçe mikropların canlı kalması ve insan vücuduna zarar vermesi imkansızdır. İki kanadından birisinin özelliği anti bakteriyi başka bir yerine taşımaktır. Binaenaleyh sinek bir yiyecek ve içeceğe düştüğü zaman taşıdığı mikropları da bırakır ancak bu mikrobu uzaklaştıracak ve insanı ondan koruyacak en yakın şey yine sineğin bir kanadına yakın bir yerde karnında taşıdığı anti mikroptur. Hastalık varsa devâsı da yakındır.»

İngiltere'de yayınlanan «**Tıbbi Deneyler**» dergisinin 1927 târih ve 1308. sayısında yayınlanan bir yazıda şöyle denmiştir: «Sinek hastalıklı bir tarladan mikroplar yedi. Bir müddet sonra bu mikroplar ölerek yok oldular. Sinekte ise bakteriyovac denilen zehirli bir madde oluştu. Şâyet sinekten bir parça alınarak tahlil edilse hastalık yapan dört çeşit mikrobu yok eden bu madde elde edilir. Batılı tabibler de buna benzer şeyler söylemişlerdir. Böylece bâzı dikkatsiz kimselerin yalan saydığı bu hadisin Hz. Peygamber'in doğruluğuna delalet eden en büyük bir ilmi mucize olduğu ortaya çıkmıştır.»

Saygı değer iki doktor daha bu sinek hadisi hakkında kıymetli bir araştırma yayınladılar. Bunlar da delillerle ve ilmî kaynakları zikrederek şüpheye yer bırakmayacak tarzda bu hadisi isbatladılar.102 Araş-

102 «el-Ezher» dergisi yıl 1378 h. (Kahire).

tırma, Doktor Mahmud Kemal ve Dr. Abdu'l Mu'nim Hüseyin tarafından yapılmıştır. Şimdi de bu araştırmayı aynen vermek istiyoruz :

«Başta hadisi yalanlayan doktorlar olmak üzere birçok kimse bu hadise itiraz etmiştir. Çünkü bunun sebebi sineğin hastalık yapan mikropları taşıyan bir hayvan olmasıdır. Biz Hz. Peygamber'den rivayet edilen hadisler arasında sahih hadisler olduğu gibi uydurma hadislerin de olduğunu biliyoruz. Hadis fakihlerine düşen sahihleri açıklayıp uydurma olanları bertaraf etmektir. Ancak gerek hadis âlimleri, gerekse fakihler senedi sika râvilere dayandığı için bu hadisin sahih olduğunu belirtmişlerdir. Bâzı doktorlar sağlık açısından değerlendirerek hadisi yalanlamışlardır. Biz hadisi üç esas üzerinde anlatmak istiyoruz.

1 — Herşeyden önce hadisin sıhhatine karışmayacağız, çünkü bu hadis fakihleri ve hadis tahsili gören âlimlerin ihtisâsıdır. Mevzu hadislerin nasıl bertaraf edileceğini onlar bilirler.

2 — İlmî araştırma yaparken Hz. Peygamber'in verdiği haberin hakikatine ulaşmak için hadisin sahih olduğu varsayımından hareket edeceğiz. Zira «**O hevasından konuşmaz, O'nun konuştukları ancak vahydir.**»

3 — Haşarat ve asalak haşaratlar konusunda yeterli ilmî kaynaklara baş vurmadan önce hadisin kendisini derinliğine ele almayacağız.

Böylece günlük gazete ve dergilerde uzun zamandır hadisi reddeden ve kabul eden gruplar arasında yapılan uzun münakaşaları okuduktan sonra hakkın

yerini bulmasına çalışacağız. Bâzıları hadis uzmanlarının sahihtir sözünü okuduktan sonra tereddütsüz kabul ettiler ve bu sıhhati te'yid etmek için ilmî kaynaklara baş vurdular.

İlmi kaynakların haber verdiğine göre Almanya'da Hal Üniversitesi öğretim üyelerinden Brifield 1871 yılında Kara sineğine Embozamoski denilen mantarların (fungous) intomoftrali familyasından sicomaysis cinsinin ficomaysis türünden bir parazitin musallat olduğunu tesbit etmiştir. Söz konusu mantar, hayatını sineğin karnındaki yağ tabakasında geçirmektedir. Önceleri içi boş yuvarlak kabarcıklar şeklinde olan bu bakteri daha sonra karın bölgesine uzayarak hava boşlukları vasıtasıyla dışarı çıkıyor. Bu şekilde sineğin dışında bir tabaka oluşturuyor. Bu safha Bakterinin üreme safhasıdır. Yumurtaları kabarcığın içinde toplanarak patlatacak bir duruma geliyor. Daha sonra kuvvetli bir şekilde parçalanarak yumurtaları boşluğun etrafında iki cm. dağılıyor. İçindeki sıvı da etrafa serpilmiş oluyor.

Pencere kenarında ölmüş bir sineğin etrafında daima bu mantarların yumurtalarına rastlamak mümkündür. İçinden yumurtaların çıktığı uzunca kabarcık sineğin üçüncü ve son kısmında karnı ve sırtı üzerinde bulunur. Bu arka üçüncü kısmı sinek herhangi bir yere konduğu zaman dengesini sağlamak ve uçmaya hazır olmak için yüksekte tutar. Kabarcığın parçalanması biraz önce de belirttiğimiz gibi boşluktaki sıvının kuvvetlice fışkırmasından sonra meydana gelir. Bu bâzen kabarcığın etrafındaki fazla sıvıdan da oluşabilir.

Parçalanma esnasında sıvıdan ve yumurtalardan mantarın bir stoplazma parçası çıkar. En büyük parazitoloji uzmanı Prof. Lanciron'un da 1945 yılında ortaya koyduğu gibi sineğin dokularında yuvarlak kabarcıklar şeklinde yaşayan bu bakteriler aynı zamanda hastalık taşıyan haşareleri yok eden kuvvetli bir enzim salgılarına sahiptir.

Öte yandan 1947 yılında İngiltere'den Arştin ve Kook'lar; 1930 yılında ise İsviçre'den Rolyos, sineğin karnında yaşayan bu bakteri familyasından cafasin adında bir antibiyotik elde ettiler. Bu Antibiyotik Tifo ve Dizanterinin de aralarında bulunduğu Gram Negatif mikropları öldürme gücüne sahiptir. 1948 yılında Ingiltere'de Baryan, Kortis Himenc, Cifris ve Makcovan yine sinekte yaşayan bu bakteri familyasından Klotinizin adında bir antibiyotik elde etti. Bu Antibiyotik de Tifo ve Dizanteri gibi Gram Negatif mikroplara karşı oldukça etkilidir. 1949 yılında İngiltere'den Koks, Farmer, İsviçre'den Cerman ve Rous Atlencer ve Blanter, sinekte yaşayan aynı parazitten inyatin adında bir antibiyotik elde ettiler. Bu da Gram Pozitif, Gram Negatif ve diğer bazı mikroplara karşı etkili bir antibiyotiktir. Dizanteri, Tifo ve Kolera mikroplarını yok eder. Bu antibiyotikler henüz tıbbi sahada kullanılmıyor. Ancak ilmî yönden ilginç olduğu halde çok alındığı takdirde yan etkilere yol açar. Öbür yönden muhtelif hastalıkların tedavisinde bütün antibiyotiklerden etkilidirler. Çok az bir kısmı Tifo, Dizanteri ve Kolera gibi mikropların yaşamasını önler.

1947 yılında Moftiş, sineğin vücudunda bulunan mantar kültüründen antibiyotik maddeler elde ediyor.

Bunların da Tifo ve Dizanteri gibi Gram Negatif mikroplara karşı son derece etkili olduklarını ortaya çıkarıyor. Ayrıca ateşli hastalıklara sebep olan mikroplara karşı mantar parazitlerin faydaları ile ilgili olarak bu antibiyotik maddelerden bir gramının, bin litre sütü müzmin hastalık yapan mikroplardan koruduğunu ortaya koymuştur.

Bu da bu maddelerin son derece etkili olduklarına en büyük delildir.

Sineğin Kolera, Tifo ve Dizanteri gibi mikropları bulaştırmasına gelince. Bu mikroplar sadece sineğin ayaklarından ve dışkısından bulaşır. Bu husus bakteriyoloji ile ilgili tüm kaynaklarda yer aldığı için burada konu ile ilgili kaynakları vermeye gerek görmüyoruz.

Bütün bunlardan hareketle diyebiliriz ki; sinek bir yiyeceğe konduğu zaman Tifo, Kolera ve Dizanteri gibi hastalıkları yapan mikropları ayakları ile taşımış olacaktır. Ancak antibiyotik maddeler ihtiva eden parazitler sineğin ayaklarıyla taşıdığı mikropları öldürme gücüne sahiptir. Sineğin karnı üzerinde bulunan ve antibiyotik ihtiva eden kabarcık şeklindeki bu parazitler iç boşluğu baskı altına alan sıvı, dokunmadan parçalanmaz. Parçalanınca da sıvı ve yumurtaları dağılır.

Böylece hadis-i şerifin manası ortaya çıkmış oluyor. Hadis, sinek bir yemeğe konduğu zaman ayakları ve dışkısıyla taşıdığı hastalık yapan mikropları etkisiz hâle getirmek için sineğin tamamının batırılması gerektiğini bildiriyor. Ayrıca bu bulgular hadisteki «**sineğin bir parçasında hastalık diğer kısmında**

da şifa vardır.» ifadesini doğruluyor ki bu da karnında bulunan parazitlerin taşıdığı antibiyotik maddeler clup etrafındaki sıvının etkisiyle parçalanıp dağılır.

Netice olarak deriz ki: Umarız okuyucularımız hadisin sıhhatini yakini olarak görmüşlerdir. Mü'mine yakışan şeyin Hz. Peygamber'den sahih olarak gelen haberlere teslim olmak olduğuna kalben mutmain olmuşlardır. İlim ve beşeri marifetin arttığı her gün Allah Teâla Hz. Peygamber'in doğruluğuna ve büyük mucizesi Kur'an'ın sadakatine delalet eden şâhidleri gösteriyor. Nitekim bir âyette şöyle buyuruyor: **«Biz onlara ufuklarda ve kendi canlarında âyetlerimizi göstereceğiz ki O (Kur'an)'ın gerçek olduğu onlara iyice belli olsun. Rabbi'nin herşeye şahid olması yetmez mi?.»**103

5 — Münker Bir Hadisten Delil Getirmesi

Yazar diyorki: Taberâni, el-Evsat da Hz. Peygamber'in şöyle dediğini rivayet etmiştir. «Bir Melek bana Allah'tan bir mesajla geldi sonra bir ayağım kaldırarak göklerin üstüne kaldırdı birini de yerde bıraktı.»

Bu hadis münker bir hadistir. Böyle olan bir hadisten delil getirmek doğru değildir. Öyleyse yazar bu hadisten hareketle varmak istediği hedefe ulaşamaz ki, o da Ebu Hureyre'nin hurafe şeyleri rivayet ediyor iddiasıdır.

Tirmizi'nin rivayet ettiği «Acve (bir tür hurma) cennet meyvasıdır ve onda zehire şifa vardır.» hadisine gelince yakında değineceğiz inşallah.

---

103 Fussilet 53.

6 — Diğer Bir Hadis

Yazar 200. sayfada (Ebu Hureyre'nin rivayetleri ile istihza ederken) el-Hâkim ve İbn-i Mâce'nin sahih senedle rivayet ettikleri şu hadise de yer verir: «**(Gece yatarken) Kaplarınızı örtünüz, tulumlarınızı bağlayınız. Kapılarınızı kapatınız, yatsıdan sonra çocuklarınızı dışarı bırakmayınız.* Zira bu vakitte cinler (başka bir rivayette şeytanlar) sür'atle yayılırlar. Uyurken lambalarınızı da söndürün çünkü fareler fitili keser de ev yanabilir...**»

Bu hadisi aynı lafızlarla Buhari Sahih'inde rivâyet etmiştir.104 Ancak Ebu Hureyre'den değil de Câbir b. Abdullah'tan almıştır. Kitabının başka yerlerinde de yine Câbir'den farklı varyantlarla rivâyet etmiştir.105 Müslim de Sahih'inde Buhari gibi farklı senedlerle Câbir'den rivayet etmiştir. Görüldüğü gibi hadis Ebu Hureyre'nin dışında da başka senedlerle sâbittir. Hadisi sâdece o rivayet etseydi yine de dil uzatılacak bir illeti yoktur. Kaldı ki başkaları da rivayet etmiştir. Bu hadis İslâm'ın övünç vesilesindendir. İçtimai ve sıhhi yönden koyduğu sağlam prensipleridir. Hz. Peygamber'in bu irşadını aydınlatmak için önce hadisi kısaca şerhedelim ki, okuyucu daha da iyi anlasın ve Ebu Hureyre'nin bu hadisi aktarmakla tekdire değil takdire layık olduğunu görsün.

---

* Ebu Reyye buradaki Yatsı (el-işa) kelimesi yerine kadın (en-Nisa) kelimesini yazmış ve bu yazar tarafından düzeltilmiştir (bkz. Hâkim, **el-Müstedrek**, c. 4, s. 140; **İbn-i Mâce**, 2/1129.

104 Buhari, Kitabu Bedi'l Halk.

105 Buhari, Kitabu Bedi'l Halk.

Hadis, «yatarken kaplarınızı örtünüz» diyor yemek ve su kaplarını örtmeyi kim istemez? Onları örtmek pisliğin ve her türlü haşaratın içine düşmesini önler, bu da insan sağlığı açısından ne kadar önemlidir. Yazar iyilikleri kötülük görecek kadar kalbini kin bürümüşse, Hz. Peygamber'in sağlıkla ilgili bu tavsiyesinin yüceliğini anlamak için tıp bilginlerine sorsun. Hadis «tulumlarınızı bağlayınız» diyor yâni iple ağzını sımsıkı bağlayın demektir. Bu da bir öncekinden sağlık açısından geri kalmaz.

Yine «Kapılarınızı kapatınız» diyor; Kapıların kapalı olmasının faydalarını kim inkar edebilir? Başta çöl beldeleri, köy ve bucaklarda yaşayanlar olmak üzere insanın kendisi, çocukları ve malı her türlü bozguncudan, zararlı hayvanlardan ve saldırgan köpeklerden korunmuş olur.

«Yatsı vakti çocuklarınızı tutunuz» yâni yanınızda tutup bu vakitte dışarı bırakmayınız. Hadiste gerekçe olarak: «Çünkü bu vakit cinlerin sür'atle yayıldıkları vakittir.» denilmiştir. Diğer iki rivayette ise cinler yerine «şeytanlar» geçmiş ve birinci lafızdaki cinden maksadın şeytanlar olduğu açıklanmıştır. Arap dilinde şeytan denilince insan, cin, hayvan hatta kuşlardan bozguncuların kastedildiğinin bilinmesi gerekir.

Arap dilinde bunun örnekleri çoktur. Çocukların akşamları cin, insan, hayvan ve kuşlardan bozguncu olanlardan zarar görebileceklerini kim bilmez? Bu müşahede ile görülen hissedilir bir durumdur. Diğer bir rivâyette «(Gece karanlığa boğulurken) çocuklarınızı koruyunuz zira şeytanlar o zaman yayılırlar, Yatsıdan bir saat sonra bırakabilirsiniz» denilmiştir. Bu

müşahede ettiğimiz bâzı hususlar için uyarıdır. Çünkü gündüz gizlenip gece karanlığı çöker çökmez deliklerinden çıkan vahşi hayvanlar ve eziyet verici varlıklar vardır ki bunlar saldırganlık özelliğine sahiptirler, gördükleri her insana eziyet ederler.

Hadis şeytanlar derken cinlerden, insanlardan ya da hayvanlardan şeytan diye tayin etmemiştir. Yorumu nasıl olursa olsun manası sahih ve yüce gayeler taşıyan bir hadistir.

Hadis «uyurken lambaları söndürün» diyor. Hadis imamları ve açıklayıcıları Hz. Peygamber'in bu irşadlarının lambaya has olmayıp her türlü ateş, soba ve tandır gibi şeyleri de kapsadığını ifade etmişlerdir. Görüldüğü gibi nassın zahirine mana verirken bağnaz davranmamış ve elastiki bir anlayışla yorumlamışlardır.

Aslında yazara düşen Hz. Peygamber'in bu irşadının yüceliğini anlamak için hadis şarihlerine güvenmiyorsa; sosyologlara baş vurmaktır.! Hatta İçişleri bakanlığına danışabilir! Onlar O'na fitil (çıra) soba ve tandırın çıkardıkları yangınlarla ne derece zarara yol açtıklarını haber verirler!

Umarım (sayın) okuyucular yazarın Ebu Hureyre'ye karşı kiminin; iyilikleri kötülüklere, faziletleri reziletlere tahvil edecek dereceye ulaştığını yakın olarak görmüşlerdir ve yazarın dil uzattığı bu hadisin Hz. Peygamber'in sağlam bir tevcihatı olduğunu anlamışlardır.

7 — Cennetteki Büyük Ağaç İle İlgili Hadis

Yazar 201. sayfada da şöyle diyor: «Müslim yine Ebu Hureyre'den Hz. Peygamber'in şöyle dediğini rivayet eder: **«Cennette bir ağaç vardır ki bir atlı gölgesinde yüz sene yürür (se yine bitmez)»** (Müslim 4/2175) Kitaplar Ebu Hureyre'nin bu kabilden hatta daha düşük rivayetleri ile doludur, biz burada bu kadarıyla iktifa edeceğiz, çünkü hepsini ortaya koymak için müstakil ciltler dolusu kitaplara ihtiyaç vardır.»

Cevap:

Daha önce verdiğimiz cevaplar bu hadis için de kâfidir. Böylece Ebu Hureyre'nin rivâyetlerinden tenkid ettiklerinin gerçek yönlerini izah etmiş olduk. Bunların büyük bir kısmı uydurma hadislerdir. Hem Resulullah hem de Ebu Hureyre bunlardan uzaktır. Mevzu hadisler yalan ve uydurma olduğu için hiçbir araştırıcının bunlardan neticeler çıkarması veya bunları delil olarak kullanması doğru değildir.

Hadislerin bir kısmı Ebu Hureyre'den başka sahabiler tarafından rivayet edilmiştir. Bazıları da başka sahabiler tarafından aynen rivayet edilmiştir. Bir kısmı da sahih hadis olup yazar, dar düşünceli ve hadisleri tanıma ve anlamada yeteneği olmadığı için, dil uzatmıştır. (Bunun bir sebebi de) Müsteşrik, misyoner ve benzerlerini taklid etmesidir. Oysa ilmin ilerlemesi bu hadislerdeki bazı sırları ortaya çıkarmıştır. Öyleki o gün bu bilgiler vahye mazhar olan bir peygamberden başkasının aklına bile gelmez.

YAZARIN İTHAMLARININ KAYNAĞI

Burada bilinmesi gereken bir hususa değinmek istiyorum. Ebu Reyye, müsteşrik, misyoner ve benzerlerine tabi olan bir mukalliddir. Ebu Hureyre'ye dil uzatırken ve sünnete hücum ederken verdiği hadislerin büyük bir kısmını Ahmed Emin'in, **Fecru'l İslâm** ve **Duha'l İslâm** adlı eserlerinden almıştır. Ahmed Emin de bunları Goldzier gibi müsteşriklerden almıştır. Böylece yazarın sadece bir borazan olduğunu söyleyebiliriz. Oysa bir araştırmacıya yazdığı her şeyde başkasını taklid etmesi, O'nun borazanı olması yakışmaz. Hadis ilmini ve ricalini bilmediği için başka da ne beklenebilirdi ki. Bu ilimden nasibi oldukça azdır. Onun için görüşlerinin karışık olması pek şaşırtıcı olmasa gerek.

Yazar kitabında Ebu Hureyre'ye elli sayfa ayırmıştır. Tamamı sövüp saymak, zan ve itham ile akıl ve nakle dayanmayan iftiralardan ibarettir. Bunlarla kendisinin kötü niyetli olduğunu izhar etmiştir. Kini o dereceye varmış ki sözlerini şöyle bitirmiştir. «İşte bu Hz. Peygamber'le sadece üç yıl beraber kalıp kitaplara sığmayan binlerce hadis bırakan Ebu Hureyre'nin hayatıdır. Uzun uzadıya üzerinde durmamızın nedeni bütün sahabenin durumunu yansıtması içindir.»

DİL YETERSİZLİĞİ

Ebu Reyye «el-ulûf»un binler, onbinden fazla olan sayılar için kullanılan bir cem-i teksir olduğunu bilememiştir. Oysa imam ibn-i Hazm'ın kitabında en detaylı musannef olan Bakıy b. Mahled'in Müsnedi'nin Ebu Hureyre tarafından rivayet edilen 5374 hadise yer

verdiğini nakletmektedir. Görüldüğü gibi bu sayı bırakın onbini altı bine kadar dahi ulaşmamıştır. Gerçek şu ki Ebu Hureyre'nin rivayetleri kitapların sayfalarını değil ilim ve rivayet yönünden sahabenin konumunu ve kadrini bilmeyen Ebu Reyye gibi sünnet ve hadis düşmanlarının göğsünü daraltmıştır. Biz, Ebu Hureyre'nin neden çok hadis, rivayet ettiğini anlattık, sahabenin, Tâbiunun ve ilim ehlinin O'nun hakkındaki görüşlerini de aktardık şayet durumu sahabeye gizli kalmışsa Hz. Peygamber'in şehadetiyle asırların hayırlısı olan tâbiûn asrına nasıl mechul kalabilir? Kaldı ki İmam Buharî'nin belirttiğine göre 800 ilim ve rivayet ehli kendisinden nakilde bulunmuştur.

Dikkat edin Hidayet ancak Allah'tandır. Allah'ın dalalete düşürdüğünü hidayete götürecek kimse yoktur.

DÖRT HALİFE'NİN AZ HADİS RİVÂYET ETMELERİNİN SEBEPLERİ

S. 203'te dört halife gibi sahabe büyüklerinin rivâyetlerinden söz ederek bunların az hadis rivayet ettiklerini belirtiyor. Daha önce de başta Hz. Ebu Bekr ve Hz. Ömer olmak üzere dört halifenin neden az hadis rivayet ettiklerini nisbeten anlatmıştık. Bunun başlıca sebebi hilâfet işleri ve İslâm'ı yaymakla meşgul olmalarıdır. Yoksa ne Resulullah'tan az hadis işitmeleri, ne ezberlediklerini unutmaları ne de Ebu Reyye'nin tekrarlayıp durduğu gibi işleri güçleri hadis işitip, ezberleyip neşreden sahabeden şüphe etmeleridir. Daha önce de belirttiğimiz gibi çok hadis rivayetinin başlıca amilleri: boş vakit, kuvvetli hâfıza, dünya meşga-

lesinin azlığı, ömrün uzun olması ve ilim ve fetva ile uğraşmaktır, tekrar hatırlamakta fayda vardır.

Hz. Ebu Bekir'i İthamı

Akıl ve nakille bağdaşmayan zanlarından birisi de Hz. Ebu Bekir hakkındaki şu sözüdür: «Göze çarpan husus kuvvetli hafızaya yüksek bir zekâya ve sağlam bir imana sahip olduğu halde Hz. Ebu Bekir'in Hz. Peygamber'in hadislerini ezberlemekten yüz çevirmesidir. Ezberlediklerini de rivayet etmemiştir. (Bir-ara) biriktirdiklerini de yakmıştır...»

Biz, Hz. Ebu Bekir'in Resulullah'ın hadislerini ezberlemekten imtina ettiği görüşünü kabul etmiyoruz. Halbuki Hz. Ebu Bekir bu işi nefsinden daha çok seviyordu, gözünden kulağından daha aziz biliyordu. Okuyucular bilsinler ki yazar Ebu Hureyre'ye dil uzatabilmek için Hz. Ebu Bekir'i itham etmiştir.

Ezberlediklerini de rivayet etmemiştir, görüşüne de katılmıyoruz. Gerek Buharî ve Müslim'de gerekse diğer hadis kitaplarında kendisinden birçok hadis rivayet edildiği halde nasıl böyle denebilir? Hâkim'den naklettiği, Hz. Ebu Bekir'in beşyüz hadis toplayıp sonra yaktığı rivâyetine gelince Hâkim'in bütün rivayetleri sahih değildir. O hadislere sahih damgasını vururken gevşek davranmakla bilinmiştir. Şâyet haberin sahih olduğunu kabul etsek dahi bu O'nun son derece titiz olduğunu gösterir. Adil vesika ravi de olsa hata ve unutkanlık ihtimali olduğu için ne derece ihtiyatlı hareket ettiğini gösterir. Yoksa yazarın varmak istediği gibi sahabeler şüphe edip onları itham ettiği için değildir.

Hz. Ali'nin Rivâyetleri

«Hz. Ali'nin rivâyetleri» başlığı altında söylediği O'nun Hz. Peygamber'in amcasının oğlu olup daha küçükken kendi evinde yetiştirdiği vs. gibi şeylere katılıyoruz. Ancak fazilet ayrı şey rivayet ayrı şeydir. Aralarında hiçbir irtibat yoktur. Bakarsın birisi kendisinden çok daha faziletli birisinden daha fazla hadis rivayet edebilir. Sonra Hz. Ali'nin rivâyetleri Buhari ve Müslim'de çoktur. Ancak O, Hz. Ebu Hureyre, Abâdile (dört Abdullah) ve diğer çok hadis rivayet edenler gibi vaktini bu işe ayıramamıştır. Onun içinde rivâyetleri az gelmiştir. Sonra tarihi tetkik edenler Hz. Ali'nin Hz. Peygamber'in vefatından önce ve sonra hep cihad ile meşgul olduğunu, Hilâfeti esnasında harpler ve büyük zorluklarla karşılaştığını ayrıca Ebu Hureyre ve çok hadis rivâyet edenler (muksir) den önce vefat ettiğini göreceklerdir. Bütün bunlar az hadis rivayet etmesinin sebepleridir.

KÖTÜ ANLAYIŞ VE KORKUNÇ BİR IFTİRAYA ÖRNEK

203. sayfanın dipnotunda yazar imam ibn-i Teymiye'nin Hz. Ömer hakkında **«İktidâu's-Sırâti'l Mustakim»** adlı eserinden şu söylediklerini naklediyor: «Hz. Ömer, Hz. Peygamber'in izinden yürüyerek Allah'ın kitabı üzerinde çok durur Resul'un sünnetine sarılırdı. İşlerini İslâm'a ilk giren Hz. Osman, Hz. Ali, Hz. Talha, Hz. Zübeyr... gibi İslâm ve müslümanlar hakkında görüş serdedebilen ilim ve fıkıh erbabı ile istişâre ederdi.»

Yazar ille de Ebu Hureyre'ye iftira atmak istediği için İmam ibn-i Teymiye'nin bu sözlerinden şu neticeyi çıkarıyor: «İbn-i Teymiye'nin şu ince anlayışına ve geniş malumatına bakın Hz. Ömer'in istişâre ettiği kimseler arasında Ebu Hureyre'yi zikretmiyor. Çünkü O'nun ne ilmi ve fıkhı ne de bir görüş ve nasihatı olabilirdi.

Nasıl anlayacağını bilmeyen akıllara şaşarım doğrusu imam ibn-i Teymiye Hz. Ömer'in İslâm'a ilk girenlerle istişâre ettiğini belirttikten sonra bunlardan bazılarını örnek vermesi, yazarın iftira ettiği gibi bunun Ebu Hureyre için bir noksanlık olacağı, aklından bile geçmemiştir. Ebu Hureyre tabi ki İslâm'a ilk girenlerden değildir. Zira hicri yedinci yılda müslüman olmuştur. Ancak İslâm'a ilk girenlerden olmaması O'nun için bir kusur değildir. Binlerce sahabi sonradan İslâm'a girmiştir. Durum Ebu Reyye'nin sakat anlayışı ve çarpık mantığı'nın anladığı gibi olsaydı bu bütün sahabilere yönelik bir eksiklik olurdu. Sonra Hz. Ömer'in istişâre etmediği herkes'in ilim, fıkıh, içtihat ve nasihat ehli olmadığını kim söylemiştir? Bu hatalı çıkarım doğru olsaydı sahabenin büyük bir kısmı için bir eksiklik olurdu. Ebu Hureyre'ye dil uzatabilmek için bu kadar zorlanmaya (kırk dereden su getirmeye) bu kadar da yanlış neticeler çıkarmaya kalkışmaya da pes doğrusu. Yetişin ey insaf ehli bizi bu fırtınadan ve kötü sözlerden kurtarın.

BAZI MÜŞKİL HADİSLER

207. sayfada «Müşkil hadisler» başlığı altında yer alan verdiği hadislerin bir kısmı merfu, bir kısmı mevkuf bir kısmı da şüpheye yer olmadan sahih oldukları halde bunları müşkil kabul etmiştir. Bu hadislerin bir kısmı da sahih olmayıp büyük bir ihtimalle mevzu ya da israili haberlerdendir.

Bu hadisler ile ilgili cevaba geçmeden önce derim ki :

Bu yazarın ilginç yönlerinden birisi bir taraftan müşkiller üzerinde dururken bir taraftan da müşkilleri artırmasıdır. Bu arada kötü maksadı, güvenilir âlimlerin; başta Buharî ve Müslim'de olanlar olmak üzere bu hadislerdeki müşkillere verdikleri cevapları belirtmekten kaçınmıştır.

Yazarın durumu en tatlısı bile acı olan iki hususdan ibârettir. Çünkü yazar ya bu hadisleri şerheden imamların yazdıklarına muttali olmamıştır ki, bu bir eksiklik ve cehâlettir. Ya da muttali oldu ancak bunların sünnete ve hadisçilere olan güveni azaltmak hedefine yardım etmediğini gördü de es geçmeyi tercih etti. Bu da hiyanet ve hakkı batıl ile karıştırmakdır. Her ikisi de insaflı bir araştırıcıdan uzaktır.

Yazar müşkillere ve ithamlara yönelmeyi âdet edinmiştir. Ancak yaptığı iş bunlara üfürerek habbeyi kubbe yapmaktır. Ne varki çok geçmeden köklü ilmi araştırmanın karşısında kalamamış, su yüzündeki kabarcık-

ların yok olduğu gibi bunlar yok olmuştur. Bir defa da olsa bu âdetini bozup hadis ve ricâlinin bir güzelliğine değinmemişir. Oysa sünnet içerisinde gerek eğitsel, gerekse yaratılış ile ilgili ve gerekse insanı yüce gayelere sevkeden İslâm'ın güzelliklerinden ve övünç vesilelerinden olan binlerce hadis vardır. Müellife düşen kısa bir kelime ile de olsa buna işaret etmekti; ama bunu yapmamıştır. Tabiiki bunu içinde gizlediği kötülükten dolayı yapmamıştır.

MÜŞKİL GÖRDÜĞÜ HADİSLER

Şimdi yazarın arzettiği müşkil hadisler ve onların gerçek yönlerini izah etmek istiyoruz.

1 — Levh-i Mahfuz Hadisi

İbn-i Abbas (Hz. Peygamber'in şöyle dediğini) rivayet etmiştir: **«Allah levh-i mahfuzu beyaz inciden yarattı. İki kabını da kırmızı yakuttan yarattı. Kalemi ve yazısı nurdandır. Eni yerle gök arası kadardır. Allah Teâla O'na her gün bir defa bakar (ona göre) kimisini diriltir ve kimisini de öldürür. Kimisini yükseltir kimisini de alçaltır ve dilediğini yapar.»**

Cevap:

Bu konuda Hz. Peygamber'den gelen sahih hiçbir hadis mevcut değildir. Sadece sahabe ve tâbiûn'dan gelen haberler vardır. Vacip olan levh-i mahfuz'un varlığına inanmaktır. Allah'ın olan ve olacak olan herşeyi orda kaydettiğini kabul etmektir. Bunun ötesinde levh-i mahfuzun vasfı, keyfiyeti, yazıyı yazan kalemin nasıl olduğu gibi şeyleri kabul etmek gerekmez. İbn-i Abbas ve başkalarından gelen bu haber en yakın ihtimalle ehl-i ki-

taptan alınan israiliyat cümlesindendir. İlginç olduğu için nakledilmiştir. Özellikle Kur'an'da bunu tasdik eden ya da tekzib eden bir âyet olmadığı için rivâyet etmekte bir beis görülmemiştir. Daha önce de İslâm'a göre ben-i İsrail'in haberlerini izah ettik. Binaen aleyh hadis sahih olsa da herhangi bir müşkil söz konusu değildir. Allah'ın kudreti her şeyi yapmaya kâfidir.

2 — Güneşin Secdesi Hadisi

Buhari, Müslim ile Sünen ve Müsned'lerde ayrıca bâzı rivayet tefsirlerinde Ebu Zerr'den rivayet edildiğine göre **«Hz. Peygamber güneş batarken kendisine : «Güneş nereye gidiyor biliyor musun?» diye sorar. O da Allah ve Resulu daha iyi bilir» deyince : «Resulullah o arşın altında secde etmeye gidiyor» diye karşılık verir.**1

Daha önce de belirttiğimiz gibi bu hadiste herhangi bir mûşkil söz konusu değildir. Sadece mecaz ve temsil kabilindendir. Bu tür mecazlar Arap dilinde meşhur ve yaygındır. Bu hadisi ancak Arap dilinin zevkine eremeyen ifâde ve uslub tarzları konusunda bilgi sahibi olmayanlar müşkil görebilirler.

3 — Hapsedilmiş Şeytan Hadisi

Müslim zâmileteyn2 (iki deve yükü kitap) sahibi Abdullah b. Amr'ın rivayet ettiğine göre **«Denizde Dâvud**

1 Bkz. **Buhari** 6/30; **Müslim** 1/138.

2 **Müslim** 1/12; Zâmileteyn müfredi «zâmile»'dir. Yük yüklenen deve demektir. Abdullah b. Amr b. Âs Yermuk savaşında ehl-i Kitab'ın kitaplarından iki deve yükü elde etti. Bâzen Hz. Peygamber'e nisbet etmeden onlara bakarak haberler veriyordu. Bunun için bâzı râviler O'ndan rivayet ederken ihtiyatlı hareket etmişlerdir.

oğlu Süleyman'ın bağladığı şeytanlar vardır. Çıkıp insanlara bir Kur'an okumaları yakındır.»

Bu rivayet Abdullah b. Amr ile biten mevkuf bir haberdir. Öyleyse bizi ilgilendirmez. Şu kadar var ki, cin âlemine inanan kimse için pek bir problem teşkil etmez. Akla aykırı bir şey de yoktur. Kaldı ki kanaatime göre Yermuk'tan elde ettiği ehl-i Kitab'ın kitaplarından nakletmesi muhtemeldir. Birisi çıkıp bu haberin merfu olduğunu söyleyemez. Zira biz diyoruz ki : «Hadis imamları içtihada varılamayan sahabe sözlerinin hükmen merfu olduğunu söylemişlerdir. Ancak sahabi Abdullah b. Amr b. As gibi israiliyat haberleri alanlardan olmaması şartıyla. Onun için bu haber asla hükmen merfu olamaz.

4 — Acve (Medine Hurması) ve Şifa Olduğuna Dair Hadis

Buhari «Acve sihire karşı şifadır» bâbında Amir b. Sâd'dan, O da babasından Hz. Peygamber'in şöyle dediğini rivâyet etmiştir. **«Kim her sabah acve hurması yerse, o gün akşama kadar ne zehir ne de sihir O'na zarar vermez.»** Başka bir rivayete göre **«yedi hurma yerse»** diye geçer.3 Aynı hadisi Müslim de Sâd b. Ebi Vakkas'tan, rivayet etmiştir.4 en-Nesâî ise başka bir varyantını şu şekilde rivayet eder : **«Acve cennettendir. Zehire karşı da şifadır.»**

Her şeyden önce yazarın bu konuda üstaz Ahmed Emin'in **Duhâ'l İslâm** adlı kitabına tabi olduğunu, O'nun da müsteşriklerden etkilendiğini belirtmek isterim.

---

3 **Buhari** 7/30.

4 **Muslim** 3/1618.

Cevap :

1 — Eski âlimler —Allah ecirlerini versin— bunun bir çeşit Medine hurması olduğunu söylerler. Hadislerde verilen sayı, çokluk ifade eder özellikle yedi rakamı bunun için kullanılır. Yine bu âlimlere göre : bâzı topraklarda yetişen meyve ve bitkilerin özellikleri başka topraklarda yetişenlerden farklı olmaktadır. Bunu daha önce söylemişler ilim de bugün bu görüşü doğrulamıştır. Öyleyse Medine'de yetişen bu hurmanın, zehiri giderici özelliğinin olmasında; nefsi ve cesedi zehir ve sihire karşı korumasında aklen ne mâni olabilir? Biri ortaya çıkıp : «biz bunu deneyelim yâni birisine önce bu hurmadan yedirelim sonra da zehir verelim bakalım ne olacak?» diyemez. Çünkü hadis hangi zehir ya da zehirlenme çeşidi olduğunu tahdid etmemiştir. Öyleyse hangi zehir olduğunu araştıralım? Bu noktadan Nebevî tıbbın özellikle ruhsal ve psikolojik yönden etkili olduğuna dikkat çekmek isterim. Binaen aleyh her kim bu niyetle hurma veya acve yerse sihirden gelecek etkileri gidererek beden ve ruh yönünden bir güç kazanacaktır.

İnsana yapılan sağlık veya hastalık telkinlerinin etkisi inkar edilemez. Bazı insanlar bâzı hastalıklardan ruhî yönden güçlü ve kararlı olduklarından kurtulurlar. Bâzı sağlıklı insanlar da korku ve kuşkudan dolayı rahatsız olurlar. Hadis gaybî bir durumu bildirdiği için Hz. Peygamber ve getirdiklerinin hak olduğuna inandığımız müddetçe, sağlam ilmî isbat yolları ile sahih olduğu tesbit edildiği müddetçe kabul etmek zorundayız. Bu konuda fazla bilgi elde etmek isteyenler imam ibnu'l Kayyım'ın **«Zâdu'l Meâd»**, Hâfız ibn-i Hacer'in de **«Fethu'l Bâri»** adlı kitaplarına müracaat edebilirler.5

5 **Zâdu'l Meâd**, babu havassi'l Acve, **Fethu'l Bâri**, s. 196-197.

2 — Hadis Nebevi bir mucize olarak itibar edilebilir. «ed-Doktor» dergisinde kimyager, doktor Mahmud Selâme'nin, Acve'nin faydaları konusunda kıymetli bir araştırmasına muttali oldum. Doktor bu araştırmasında, hadisi doğrulayan başka yazılarda da olduğu gibi, insan vücudunu zehirden koruyan bir âmil olduğu neticesine varmıştır. (Bunları okuduğumda) Subhanallah dedim, Hz. Peygamber, bunu söylerken ne doktordu ne de tıp tahsili görmüştü. Hem söylediği zamanda tıbbî araştırmalar buna varacak kadar ilerlememişti. İbret alm ey basiret sahipleri! Bu hadise itiraz edenler bugün ilmin Acve'nin özellikleri hakkında söylediklerine ne derler.

Şâyet bâzı Mahir müslüman doktorlar sahih hadis kitaplarında mevcut olan tıp ile ilgili hadislere yönelir, sabır ve imanla araştırırsa öyle inanıyorum ki, insanlık için büyük hayırlara vesile olur ve bu hadislerden birçok tıbbî mucizeler ortaya çıkaracaklardır. Bu davete icabet edecek yok mu? Evet bâzı mümin tabibler bu sahaya yönelerek bâzı makaleler neşrettiler. Ancak ben bu konuda kaynak olabilecek büyük bir telifle yeterli bir araştırma yapılmasını kastediyorum.

5 — Şeytanın Ezanı İşitirken Kaçması Hadisi

Buharî ve Müslim Ebu Hureyre'den Hz. Peygamber'in şöyle dediğini naklederler: **«Namaz için ezan okunduğunda şeytan arkasını döner, ve ezanı duymamak için seslice yellenir, ezan bitince döner, Kâmet getirilince (aynı şekilde) tekrar arkasını döner bitince insanla nefsi arasına girmek için tekrar önünü döner.»**6 (Ebu Reyye bu hadisi naklettikten sonra) alay ederek şöyle der:

6 Müslim 1/291.

«araştırmacı âlimler bu hadisin şerhinde şeytanın bunu kıyamet günü ezanı işitmedim diyebilmek için yaptığını söylerler.»

Yazarın bu hadisi neden müşkil olarak kabul ettiğini bilmiyorum. Oysa Hz. Peygamber'den gelen ve gaybı ilgilendiren merfu bir haberdir. Bu tür hadisleri cin âlemine inanmayanlar inkâr ederler. Bu âlemi inkar edenlerin hükmünün de küfür olduğu malumdur. Çünkü o zaman Kur'an'la sâbit olan bir şeyi inkar etmiş olur. Hadis temsil ve mecaz makamında gelmiş ve şeytanın ezanı işittiğinde nefret ve tiksintisini tasvir etmiştir. Bu tür temsiller Arap dilinde yaygındır. Hadis hakiki manaya hamledilse yine de bu imkansızdır denilemez. Cinlerin tabiatı —ki onlar da yer içerler— buna zıt değildir. İblis ve avânesi bizi görüyorlar fakat biz onları görmüyoruz. Nitekim Alah Teâla'da da bir âyet-i kerimede : şöyle buyuruyor : «..... **o ve kabilesi sizin onları göremiyeceğiniz yerden sizi görürler**...»7 Allah teâla bâzı önemli hikmetlere binâen bâzı peygamberlerini onların hallerinden ve tasarruflarından haberdar etmiştir. Bu gaybi işlerdendir. Binaen aleyh masum bir peygamberden sabit olunca inanmak gerekir. Bilemiyorum, Ebu Reyye hadislerle alay hükmünü nasıl bilmez.

6 — Ebu Süfyan Hadisi

Müslim Ebu Süfyan'dan O'nun Hz. Peygamber'e şöyle dediğini rivâyet eder : «Ya Resulullah! Bana üç şey ver : kızım Ümmu Habibe ile evlen, oğlum Muâviye'yî (vahiy) katibi yap, müslümanlarla savaştığım gibi kâfirlerle de savaşmamı bana emret...»8 yazar hadisi naklederken ta-

7 Âraf, 27.
8 Müslim 4/1940.

sarrufatta bulunmuş ve Müslim'deki lafızları aynen almamıştır.

Bu hadisi ilk hadis imamları da müşkil olarak kabul etmiş ve İkrime b. Ammar'ın bir hatası (vehm) olarak nitelendirmişlerdir. O, hata eden ve karıştıran bir ravidir. Çünkü Hz. Peygamber'in Ümmu Habibe ile hicri altıncı veya yedinci yılda evlendiği kesin olarak tesbit edilmiştir ki, bu da kati suretle Ebu Süfyan'ın sekizinci yılında İslâm'a girmesinden önce idi. Âlimlerden zorlanarak bu hadise cevap verenler olmuştur. Bundan maksadın «kızım ile olan evliliğe devam edebilirsin ya da nikah akdini yenile» demek olduğunu söylemişlerdir. Bunun bir zorlanma olduğu gerçektir ancak hadis uydurma olmayıp içine hata karışmıştır. Binaen aleyh cerh ve tâdil âlimlerinden hiç kimse İkrime b. Ammar'ı hadis uydurmakla suçlamamıştır. Veki (ibnu'l Cerrah) ve Yahya ibn-i Main, O'nun sika olduğunu söylemişlerdir ki, bu iki imam(ın raporları) yeterlidir.9 Bu hadise vehm'in karıştığını söyleyen **«Minhacu's-Sünne»** adlı eserinde, ibn-i Teymiye olmuştur yoksa Ebu Reyye yeni bir şey söylememiştir. Bütün yaptığı şey, bu küçük yanlışlığı büyüterek İmam Müslim'in Sahih'inin değerini düşürmeye yönelmektir.

7 — Resulullah'ın Umeyye b. Ebi's-Salt'ın Bâzı Söylediklerini Doğrulaması

İmam Ahmed «Müsned»inde İkrime'den; O da ibn-i Abbas'tan Hz. Peygamber'in : «Şâir Umeyye b. Ebi's-Salt'-m şu sözlerini tasdik ettiğini rivayet eder :

---

9 Sahih-i Müslim (Nevevi şerhi ile), c. 16, s. 63.

Güneş her gece nin sonunda kızıl olarak doğar
Ve sabahleyin rengi gül rengi olur.
Fakat bize kolaylıkla doğmaz
Azap görmeden ve sopalanmadan

Allah Resûlu'nun hakikat olduğu müddetçe Umeyye ve benzerlerinin sözlerini tasdik etmesinde aklen ve şer'an bir mâni yoktur. Sahih bir hadise göre Hz. Peygamber «en doğru söz şairin : «Allahtan başka her şey bâtıldır» sözüdür» buyurmuştur. Şâyet söz yalan yanlış olsaydı. Hz. Peygamber uyarırdı. Bundan dolayı şair «Lebid»in «Her nimet zail olacaktır» sözünü duyunca «yalandır zira cennet nimetleri zail olmayacaktır» demiştir. Aynı şekilde bu mevzu bahsimiz olan Umeyye'nin şiirlerini duyunca «**lisanı iman etmiş ancak kalbi inkar etmiştir**» buyurmuştur.

8 — Kıyametin Vakti

Müslim, Enes b. Mâlik'ten şu rivayette bulunur : «Bir adam, Hz. Peygamber'e «Kıyamet (es-Sâet) ne zaman kopacak» diye sorar. Hz. Peygamber kısa bir müddet sükut ettikten sonra yanında Ezd kabilesinden bir çocuğa bakarak, «Bu çocuk yaşarsa iyice ihtiyarlamadan kıyamet kopar» cevabını verdi. Hz. Enes çocuk o gün benim yaşıtımdı der.10 Yazar bunu naklettikten sonra alay ederek böyle der. «isnad köleleri bu konuda ne der acaba muhtemelen bâzıları bu çocuk hala ihtiyarlığa ulaşmadı diyecektir.»

Bu hadisi ancak ne kastedildiğini anlamayacak kadar dar görüşlü ve kısır düşünceli kimseler müşkil olarak görebilirler. Bu ve benzeri hadislerde kastedilen kıyamet

10 Müslim, 4/2270.

günü değildir. Belli bir vakittir : Yâni birinci asırda yaşayan neslin sona ermesidir. «es-Saat» kelimesi bütün dünyanın sona ermesi demek olan kıyâmet mânasına geldiği gibi özel bir saat (vakit) manasına da gelir. İşte buradaki kastedilen de ikinci manasıdır. Sahih-i Müslim'deki bir hadis te bunu teyid eder. Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur : **«Bu geceyi biliyor musunuz? Bu geceden itibaren yüz sene sonra bugün yaşayan hiç kimse yer yüzünde kalmayacaktır.»** Bu hadisi rivayet eden ravi derki : «insanlar Resulullah'ın bu sözünü yanlış andılar. Halbuki : Resulullah burada o günkü neslin sona ereceğini kasdetmiştir.» Yine sahih bir hadise göre; **«Bir adam Hz. Peygamber'e, bir gün konuşurken, «kıyamet (es-sâet) ne zaman kopacak?» diye sorar, Resulullah sözlerini bitirince : «kıyamet (es'sâet)den soran kimdi?» der adam «bendim Ya Resulullah!» deyince şöyle buyurur : «Emanetler zâyi olunca kıyameti (es-saat) bekle «Adam» emanetler nasıl zâyi olur?» diye sorar Hz. Peygamber de : «işler ehline verilmediği zaman kıyameti bekle» diye karşılık verir.»**

Görüldüğü gibi burada kıyametten maksat ümmetlerin kıyametidir. O da kuvvet izzet ve ayakta kalmak için gerekli sebepleri terkettiklerinde helak olacakları saattır. Hadis en önemli sosyoloji nazariyelerinden birisini ortaya koymuştur.

Böylece Ebu Reyye'nin isnad kulları olarak itham ettikleri Hadis imamlarının kendisi ve benzeri gibi Allah ve Resulullah'ın düşmanlarına yardımcı olan, heva ve paranın esiri, şeytanın kölelerinden daha geniş ufuklu ve sağlam akıllı oldukları ortaya çıkmıştır.

Yazar bütün bu hadislerden sonra şöyle diyor : «Şen'î birçok hadis var ancak uzatmamak lçin bu kadarla ye-

tineceğiz. İmam et-Tehâvî'nin hadislerin müşkilleri'nden bahseden* dört ciltlik bir kitabı vardır. İsteyen ona müracaat edebilir.»

Ben de diyorum ki : «evet dileyen et-Tehavî'nin bu kitabına müracaat edebilir. O zaman zâhiren müşkil görünen hadisleri anlamada gerçek âlimlerin metodunu, onları nasıl anladıklarını, hadise ve hadis ehline nasıl saygılı davrandıklarını, selef-i sâlihe karşı nasıl bir edep takındıklarını görebilirler. Aynı şekilde âlimlerle âlimcikler, hakikat arayıcıları ile yalancı makam ve aldatıcı serap arayanlar arasındaki farkı da görebilirler.»

9 — Beklenen Mehdi ile İlgili Hadisler :

Yazar 209. sayfada şöyle diyor : «Mehdi hakkında vârid olan hadisler de müşkilattandır. Ehl-i sünnete göre onun adı Muhammed b. Abdullah başka bir rivayette de Ahmed b. Abdullah'tır. İmamiyye Şiası bunun masum imamlardan olan Muhammed b. Hasan el-Askerî olduğuna ittifak etmiş ve bunu «el-Hucce» ve «el-kaimu'l muntazar» diye isimlendirmişlerdir.»

Mehdi muntazar hakkında çok eskiden beri âlimler farklı görüşler serdetmişlerdir. Bâzıları zayıf bulmuş ve reddetmiştir İbn-i Haldun'un «**Mukaddime**»sinde yaptığı gibi Hâfız es-Suyutî ve ibn-i Hacer el-Heysemi gibi bâzı âlimler sahih olarak kabul etmişler. Hatta bazıları da mütevatir kabul etmişlerdir. Büyük müctehid, muhaddis el-Kâdi eş-Şevkânî bunlardandır, O'nun bu konuda bir

---

* Bu eserin adı «**Müşkilu'l-Âsâr**»dır. Bkz. Kadı Yusuf b. Musa, «**el-Mu'tasar mine'l-Muhtasar min Müşkili'l Âsâr**» c. 2, s. 263, Beyrut.

risâlesi vardır.* Oysa biz, eş-Şevkânî'yi birçok belaya maruz kalsa da delillere kanaat getirmeden konuşmayan, hür fikir ve düşünceli biri olarak biliyoruz. Medem mesele delilleri çatışan ihtilaflı bir meseledir. Öyleyse yazarın bunu abartarak, sünnete dil uzatmak için bir vesile ittihaz edinmesi ve hadis ehlini hakir görmesi gerekmez. (Buna rağmen) Hadis ricâli ve tenkidini bilen bir içtihad ehli olsaydı bu da O'nun bir görüşüdür derdik. Ancak kendisi başkasına tâbi oluyor ve bütün sözlerini taklid yolu ile oluyor. Öyleyse durum o kadar abartılacak ve tantanası çıkarılacak bir şey değildir.

Burada bilinmesi gereken husus mehdi hakkındaki hadislerin bir kısmı sahih bir kısmı da sahih değildir, bâzısı zayıf bâzısı mevzu'dur.

10 — Oniki Halife ile İlgili Hadisler

Yazar 210. sayfada oniki halife ile ilgili hadislere yer vererek Buharî, Müslim ve diğerlerinde bu meyanda geçen hadisleri zikreder. Bu hadislerin tamamını da Hâfız ibn-i Hacer'in **Fethu'l Bâri**'sinden nakleder. Zikrettiği hadisler arasında et-Taberânî'nin Abdullah b. Amr b. Âs'tan rivayet ettiği bir hadis ve Kâb'tan gelen iki mevkuf habere yer verir. Sonra şöyle der : «Bu hadisler oniki halifenin geleceğini haber verdiği halde bütün bu hadislerle çelişen bir hadis rivayet ettiler.

O da «sefine hadisi» (diye bilinen) Sünen sahiplerinin rivayet ettikleri ibn-i Hibban ve başkalarının sahih saydıkları şu hadistir : **«Benden sonra hilâfet otuz senedir.**

---

* et'Tevhid fi Tevaturi Macâe fi'l Mehdiyyi'l Muntazar ved'Deccâli ve'l Mesih (Mtrc.).

Sonra da krallık olacaktır.» Yazar daha sonra büyük âlim lere göre iki hadisin kendileri ve râvileri hakkında güveni giderecek tarzda çelişkili olduğunu okuyucuya ima etmek istiyor. Bunları muteakiben de Kâdi İyaz ile imam Ebu'l Ferec ibnu'l Cevzî'nin sözlerini naklediyor.

Cevap :

1 — Yazar, haberleri naklederken **Fethu'l Bâri**'yi esas almıştır. Şu kadar varki —özelliklerinden olduğu gibi— inceleme ve araştırma yapmadan nakletmiştir. Kâb'ın rivayetlerini naklediyor. Halbuki ibn-i Hacer, Kâb'ın rivâyetleri hakkında «son derece sakattır.» demiştir. Sakat hadisler ise hiç bir şekilde huccet olamazlar.

2 — Yazar, Kâdi İyaz'ın bu iki hadisi müşkil gördüğünü belirtirken soruya yer vermiş cevabı almamıştır. Bu, insanı müdellislerden sayan ilmi bir ihânettir, hiyânettir. Şimdi Kâdi İyaz'm sözlerinin tamamını alalım. Hafız ibn-i Hacer **Fethu'l Bâri**'de der ki :11 «Kadi İyaz bunu özetleyerek derki : hadiste geçen oniki rakamına karşı iki soru sorulabilir. Birisi bu hadis sefine hadisi diye bilinen, yani sünen sahiplerinin zikrettiği ibn-i Hibban ve başkalarının sahih gördükleri «Benden sonra hilâfet otuz sene sürecektir. Ondan sonra da krallık olacaktır» hadisi ile çelişiyor. Zira bu otuz sene zarfında sadece dört halife ile Hz Hasan'm günleri vardır. İkincisi hilâfeti yüklenenler bu sayıdan fazla olmuştur» yazar Kadi İyaz'ın sözlerini burada kesiyor. Şimdi bakalım devamında ne diyor Kadı İyaz : «Kadi İyaz dedi ki birinci soruya şöyle cevap verilebilir! Sefine hadisinde kastedilen Nübüvvet hilafetidir. Buhari ve Müslim'de, Câbir b.

11 c. 13, s. 180.

Semure'den gelen rivayette de kayıtlandırılmamıştır. İkinci soruya da şöyle cevap verilebilir; Hz. Peygamber sadece oniki halife gelecek demek istememiştir. Oniki halife gelecek demiştir. Bu oniki halife görevi yaptı ise fazlası gelmez demek değildir. Bunlardan dördü geçti öyleyse kıyametten önce bu sayı tamamlanacaktır.»

Ebu Reyye, Kâdı İyaz'a yaptığını ibnu'l Cevzîye de yapmıştır. Sözlerinin bir kısmını alırken büyük bir kısmını da terketmiştir. İbnu'l Cevzî'nin anlattıkları **Fethu'l Bâri**'de bir sayfa yer tutmuştur.12 İbn-i Hacer de bu konudaki rivayetleri tahkik etmiş ve kitabının birkaç sayfasını bunlarla doldurmuştur. Öyle ki hakikati arayan titiz bir okuyucu bu konuda Buharî ve Müslim'de yeralan hadislere yakinen inanır. Hâfız ibn-i Hacer hepimizin ittifakıyla bu ilmin büyük simalarındandır. Hatta yazarın belirttiği gibi hadis ilminde müminlerin emiridir. Öyleyse yazar neden hadisleri anlamada ve aralarını te'lif etmede O'nun metoduna baş vurmamıştır?

Yazar, **Fethu'l Bâri**'den bunları araştırma ve inceleme yapmadan acele olarak mı aldı? Yoksa içinde gizlediği şeyden dolayı kasıtlı mı yaptı? bilemiyorum. Bu zâlimane kitabım sahibine yazdığımız reddiyeye muttali olanlar onun içindekini anlamışlardır. Şayet birinci ihtimal doğruysa bu bir cehâlettir. İkinci doğruysa bu bir ihânet aldatma ve tedlistir.

10 — Deccal Hadisleri

Yazar 213. sayfada Deccal hadislerini sıraladıktan sonra onlara dil uzatarak ahir zamanda Deccal'in çıkacağının bir hurafe olduğunu belirtir.

---

12 c. 13, s. 181.

İşin ilginç tarafı yazar Buharî ve Müslim ile diğer hadis kitaplarında sahabeden farklı senedlerle gelen sahih hadisleri reddederken aynı sayfada Kâbu'l-Ahbar gibi kimselerden gelen uydurma haberlere de yermiştir.

Biz deccal ile ilgili, onun sıfatları, ne zaman çıkacağı, kim olduğu nereden çıkacağı hakkında hadislerin uydurulduğunu reddetmiyoruz. Lakin bununla birlikte Buharî ve Müslim ile diğer hadis kitaplarında sahih hadisler de mevcuttur.

Buhari ve Müslim'de, Deccal ile ilgili birçok hadis rivayet edildiği gibi13 diğer güvenilir hadis kitaplarında da nakledilmiştir. Hatta bâzı âlimler Deccal ve Hz. İsâ'nın nüzulü ile ilgili haberlerin tevatür derecesine ulaştığını bildirirler. Şâyet, Deccal'ın çıkışı ile ilgili hadisler mütevatir ise o zaman sâbit olduğu kesinlik kazanır ki; inkarına mecal olmaz. Eğer tevatür derecesine ulaşmayan sahih haberler ise, Buharî ve Müslim'de geçen hadisler gibi ümmetin kabul ettiği sahih hadislerle ibnu's Salah, ibn-i Hacer ve ibn-i Teymiye, selef ve halef ulemasının cumhuru tarafından katiyyet ifade ederler.14

Hatta bâzı âlimler sahih hadislerin (zann değil de) ilm-i yakin ifade ettiği görüşündedirler. Bu görüş Davud ez-Zâhirî, Hasan b. Ali el-Kerâbîsi, Haris b. Esed el-Muhasibi taarfından benimsenmiştir. İbn-i Huveyz Mindad, Malik'ten de bu görüşü nakletmiştir. Aynı görüşü savunan ibn-i Hazm bu konuda şöyle der: «Adil ve sika bir râvi'nin yine kendisi gibi bir râvi kanalıyla Hz. Peygamber'den rivayet ettiği sahih bir haber ilim ve ameli birden gerektirir, zorunlu kılar.» Bu görüşü destekleyen mu-

13 **Buhari**, Fiten 26; **Müslim**, Fiten 115.

14 ibn-i Kesir, **el-Baisu'l Hasis ila İlmi'l Hadis**, s. 23.

teahhir âlimlerden Merhum Şeyh Ahmed Muhammed Şâkir de bu konuda şöyle der : «Delillerin ağır bastığı gerçek. Bu, ibn-i Hazm ile ister Sahihayn'de olsun; ister başka hadis kitaplarında, sahih hadislerin kesin ilim ifade ettiğini söyleyenlerin görüşüdür. Bu yakini ilim delile dayanan nazari bir ilimdir. Bu da ancak râvilerin halleri ve illetlere vâkıf hadis ilminde mütebahhir olan kimseler için hâsıl olur. Nazari olan bu yakini ilim herhangi bir ilimde mütebahhir olduğuna nefsi ikna olup kalbi mutmain olan herkes için zâhir olur.15

Her ne olursa olsun bir müslümanın deccal hadislerini reddetmesi ve ondan şüphe duyması doğru değildir. Hz. Peygamber'in önce kendi asrında ortaya çıkmasının muhtemel olduğunu söylemesi; sonra da Ahir zamanda ortaya çıkacağını haber vermesi, onlara dil uzatmak ve yalanlamak için yeterli bir sebep olmasa gerek, çünkü vakti tayin edilmeden Hz. Peygamber'e vahy edilmiş olabilir. Bunun üzerine o kendi asrında çıkacağını anlamış olabilir. Daha sonra Allah Teâla bunun âhir zamanda kıyametten önce vuku bulacağını haber vermiş olabilir.

Rivayet yönünden Deccal hadislerinin bir kusuru yoksa, şüpheleri ber taraf edecek tarzda farklı varyantlarla rivayet edilmişse, mana ve dirayet yönünden de herhangi bir kusuru yoktur. Hz. Peygamber başka bir hadiste otuza yakın Deccal'in geleceğini sonuncusunun da büyük Deccal olacağını haber vermiştir. **Sahih-i Buharî**'de geçen bu hadis şöyledir : **«Dâvaları aynı olan iki büyük grup savaşmadıkça, herbiri peygamber olduğunu iddia eden otuza yakın deccal çıkmadıkça kıyamet**

15 el-Bâisu'l Hasis, s. 25.

kopmaz..» et-Taberâni ve İmam Ahmed'in rivayetinde ise : **«Otuz yalancı (peygamber) çıkmadıkça kıyamet kopmaz. Sonuncusu da şaşı Deccal olacaktır.»** deniliyor. Vâkıâlar tamamen bu hadisin doğruluğunu teyid etmiştir. Bu deccallardan, Museyleme (el-Kezzâb), el-Esved el-Ansî ilk zamanlarda çıktıkları gibi son zamanlarda da Hindistan'da Gulam Ahmed el-Kâdıyâni hortlamıştır. Bâzıları da istikbalde çıkacak ve sonuncusu Hz. İsa'nın tarafından öldürülecek olan büyük Deccal olacaktır.

Madem bu gaybi haberlerin olması mümkündür, ve doğruluğunda şüphe olmayan Hz. Peygamber bunları haber vermiştir. Öyleyse inanmak ve tasdik etmek vâciptir. Bu konuda aklın hakemliğine baş vurmak doğru değildir. Çünkü bu aklın idrak edemeyeceği gaybî haberlerdendir.

11 — Dünyanın Ömrünü Tahdid Eden Hadisler

Yazar 214. sayfada dünyanın ömrü (başlığı altında) şöyle der : «Âlusî'nin tefsirinde geçtiği üzere : Suyutî dünyanın ömrünün 700 sene olduğuna dair birçok hadis rivayet etmiştir. (Yine ona göre) bu ümmetin ömrü 1000 yılı aşacak ancak bu fazlalık beşyüz seneye ulaşamıyacaktır.»

Cevap :

Dünyanın ömrünü yediyüz yılla tahdit eden ve Hz. Peygamber'in altıncı yüzyılın sonunda geldiğini bildiren haberlerden sadece birisi merfu olarak rivayet edilmiş ancak ibnu'l Cevzî ve diğer hadis uzmanları ve sarrafları bunun da uydurma olduğuna hükmetmişlerdir. Madem bu haberlerin herhangi bir kıymeti yoktur. Öyleyse hadislere dil uzatmak için bize bir sebep teşkil edemez. Bunlardan bazıları mevkuf olarak sahabe ve tâbiûndan ri-

vayet edilmiştir. Sabit oldukları kabul edilse dahi hüsn-ü niyyetle müslüman olan ehl-i Kitaptan aldıkları bâtıl İsrailiyattan oldukları muhakkaktır. Maazallah merfu olmaları mümkün değildir. Dünyanın ömrünü 700 yılla tahdid etmek Allah'a, yaratıklara ve ilme iftira eden yahudilerin cehaletindendir.

Yazara şunu da belirtmekte yarar görüyorum. İmam Suyûtî'nin içtihadı O'nu bu İsrailî haberlerin bir kısmını kabul etmeye götürmüşse, bu şüphesiz bir hatadır. İsmet sıfatını haiz olmayan hangi insan hata etmez ki? İsmet sadece Allah ve Resulü'ne aittir. İmam Suyûtî bu haberlere güvenmişse, öte yandan O'nun dışında bir çok hadis imamı onları tenkid etmiş ve bâtıl olduklarını ortaya çıkarmıştır. Dünyanın ömrünün bu haberlerde belirtilenden kat kat fazla olduğu kati delillerle ortaya çıkmıştır ki, bu da rivayetlerin batıl olduğunu kesinleştirmiştir.

Yine 214. sayfada : «Müslim'de geçen bir hadise göre kıyamet hicri birinci asır sona ermeden kopacaktır.» diyor. Herhalde yazar bununla Hz. Peygamber'in vefat etmeden bir ay önce söylediği şu hadisi kastediyor : «Bu gece bana gösterildi ki, yüz sene sonra bu gün yaşayanlardan yeryüzünde kimse kalmayacaktır.» İnsanlar Hz. Peygamber'in bu sözünü aktaranlardan yanlışlıkla «yüz sene olarak anlamışlardır. Oysa Hz. Peygamber «Bugün yeryüzünde yaşayanlardan kimse kalmayacak» demiştir, yani asrın sona ereceğini belirtmiştir.

Hadis açıkça o asrın inkiraza ereceğini belirtmiştir. Yoksa büyük kıyametin kopacağını kastetmemiştir. Daha önce de bazıları bu hadisi yanlış anladıkları gibi, yazar da yanlış anlamıştır. Şâyet yazar, rivayet üzerinde biraz düşünseydi bu yalan iddiaya yeltenmeyecekti.

FİTEN HADİSLERİ VE KIYAMET ALÂMETLERİ

Yazar daha sonra şöyle der : «Biz burada müslümanlarm güvendiği, Haşevî şeyhleri tarafından mukaddes bilinen hadis kitaplarını dolduran Fiten, kıyamet âlametleri ve Hz. İsâ'nın nüzulü ile ilgili haberleri de zikretmeyi gerekli görmedik. Aynı şekilde Nil, Fırat, Seyhun ve Ceyhun nehirleri ile Buharî ve diğer kitaplarda geçen yedinci kat göğün üstündeki Sidretu'l Müntehâ'nın aslının ne olduğundan bahseden hadislere de yer vermedik.

Cevap :

Fiten, kıyamet âlametleri ve Hz. İsâ'nm nüzulü ile ilgili hadislerin bir kısmı sahih, bir kısmı hasen hatta İmam eş-Şevkânî'nin de belirttiği gibi ahir zamanda Hz. İsâ'nın nüzulü ile ilgili haberlerin bir kısmı tevatür derecesine ulaşmıştır. Bu konudaki bazı rivayetler de zayıf ve mevzudur. Hadisçiler bütün bunları tenkid ederek sahih ile illetli olanları, makbul ve merdud olanları birbirinden ayırmışlardır.

Nil ve Fırat hakkındaki hadislere gelince... daha önce de bunlardan ne kastedildiğini açıklamış, bunun doğru yorumunu yapmıştık. Bu hadislerde hakiki mana değil mecaz kastedilmiştir ki, bu da hem dil açısından hemde şeriat açısından geçerli bir mecazdır.

215. sayfada şöyle diyor : «Allame Reşit Rıza tefsirinde, kıyamet âlametleri ile onun emareleri olan fitneler, deccal, cessase ve mehdi ile ilgili hadislere dil uzattıktan sonra şu neticelere varmıştır :

1 — Hz. Peygamber gaybı bilemezdi. Sadece Allah bâzı gaybları kendisine indirdiği kitabında bildirmiştir ki

bunlar da iki kısımdır. Bir kısmı sarih olarak kendisine bildirilmiş bir kısmı ise istinbat ile elde edilmiştir.

2 — Hadislerin büyük bir çoğunluğunun ma'na ile rivayet edildiğinde şüphe yoktur. Binaen aleyh her râvi anladığını rivayet etmiştir. Bunlar büyük bir ihtimalle yanlış anlamış olabilirler. Zira bunlar gaybi haberlerdir. Muhtemelen anladıklarını fazla lafızlarla tefsir etmişerdir...

Bu neticelere şu şekilde cevap verilebilir :

1 — Hz. Peygamber'in gaybı bilemeyip ancak Allah'ın bâzı gaybleri kendisine bildirdiğine biz muhalefet edemeyiz, bunu reddetmiyoruz. Ancak biz diyoruz ki, Hz. Peygamber'in haber verdiği kıyamet âlametleri ve istikbalde zuhur edecek fitneler Allah'ın kendisine bildirdiği gaybi haberler cümlesindendir. Nitekim Allah Teâla : «... **O, kimseyi gaybına muttali kılmaz, ancak râzı olduğu elçiler müstesna...**»16 buyurmuştur.

2 — Mana ile rivayete gelince, bunun gerçek yönünü daha önce de ortaya koyduk. Orada hadislerin delalet ve ahkam yönünden değişikliğe uğramaları ile hataya maruz kalmalarının akli bir ihtimal olduğunu belirttim. Halbuki hadis imamlarının mana ile rivayetin caiz olması için ortaya koydukları şartlar, râvilerin hakkı ve doğruyu ararken gösterdikleri titizlik ve hatalardan nasıl kaçındıklarına muttali olanlar galat ve değişme ihtimalinin ne kadar uzak bir ihtimal olduğunu göreceklerdir.

3 — Mezhep ve siyaset mutaassıpları ile salih ve muttaki görünen insanların uydurdukları hadisleri, âlimler ilmî olarak tenkid etmiş ve yalan olduklarını açığa çıkarmışlardır. Bu konuda onlara gizli kalan bir şey kalmamıştır.

---

16 Cinn, 26-27.

4 — «Bazı mevzu hadisler sâdece uyduranların itiraf etmeleriyle ortaya çıkmıştır...» iddiası hiçbir şekilde doğru değildir. Zira itiraf sadece bir delil ve karinedir. İmamların dayandıkları esas, sened ve metin tenkididir. Bunlar itiraf etmeseydi yine de âlimler sahip oldukları tenkid melekesi, hakkı batıldan, doğruyu yanlıştan ayırdetmek için koydukları dakik kaideler sayesinde bunların mevzu oldukları neticesine varırlardı. Bunun en güzel delili bir hadisin mevzu olduğuna delalet hususunda ikrara kesin olarak itibar etmemeleridir. Zira bir ikrarda bulunan kimsenin de yalandan itiraf etmesi muhtemeldir, bunları kitaplarında serdetmişlerdir.

5 — İmam Muhammed Abduh'tan naklettiği, bâzı sahabi ve tâbilerin müslüman olan herkesten hadis rivayet ettikleri, oysa her müslümanın sadık mümin olmayıp Hz. Peygamber'den ve başkalarından işittiklerini birbirinden ayırmadıkları, gürüşüne gelince: Abduh'un bu sözleri söylediği tesbit edilse dahi kesinlikle doğru değildir. Yazar sözlere taşımadığı manaları yüklemek konusunda oldukça haris davranmıştır.

Bu münasebetle bir hakikatı tescil etmek isterim. İmam Muhammed Abduh hadis imamı sayılacak derecede sünnet ve ilimlerinden nasiptar olmamıştır. Bunun için bâzı hadisleri değerlendirirken, bâzı hatalara düşmüştür. Burada yazar ve benzerlerine bir hususu daha vurgulamak isterim. Hak, kişilerle tanınmaz bilakis kişiler hak ile tanınır. Hicret beldesi İmamı Malik b. Enes şöyle der: «her kesin sözü alınır ve reddedilir ancak —Hz. Peygamber'i kastederek— şu makamın sahibi müstesna»

Ben şahsen imam Abduh ve talebesi Reşit Rıza'ya saygı duymakla beraber —her insaflı araştırıcı gibi— her

söylediklerini doğru ve hüccet olarak kabul etmem. Zira ikisi de insandır. İnsan hataya düşebilir. Reşit Rıza, sünnet ve hadis âlimi olmakla birlikte bâzı noktalarda ayağı kaymıştır. İsmet, Allah'a ve Resulü'ne hastır.

6 — Sahabenin tümü âdildir, eğlabiyyet kaidesi hakkında daha öncede kafi derecede izahlar yapılmıştı. **«Çevrenizdeki bedevi Araplardan ve Medine halkından iki yüzlülüğe iyice alışmış kimseler vardır. Sen onları bilmezsin, onları biz biliriz, onlara iki kere azab edeceğiz sonra da onlar büyük azaba iletileceklerdir.»**17 âyetinden delil getirerek bazı münâfıkların müslüman görünüp nifak ile hükmettikleri ve bu durumun Resulullah ve ashabına gizli kaldığı (iddiasına gelince). Herşeyden önce âyette bunların hallerinin sürekli gizli kalacağı ile ilgili bir şey yoktur. Bilakis âyet Allah'ın bunların durumlarını Peygamber ve ashabına haber vererek açığa çıkaracağım belirtmiştir. «İki kere (kerreteyn) azab edeceğiz» der. Maksat çokluk ifade etmektir. Tıpkı «sonra iki kere (kerreteyn) gözlerini çevirir..» âyetinde olduğu gibi. Âyet, Allah'ın Peygamber'ini bunların durumlarından haberdar edeceğini bildiriyor. Bu hususu doğrulayan rivayetler de gelmiştir. ibn-i Ebi Hâtim, Taberâni **el-Evsat**'da, ve başkaları ibn-i Abbas'tan şunu rivayet etmişlerdir. : **«Hz. Peygamber, bir cuma günü hutbeye çıktı ve «kalk ey falan çık çünkü sen münafıksın, çık ey falan çünkü sen münafıksın» diyerek isimlerini açıklayıp (bazılarını) dışarıya kovdu. Ömer b. Hattab bir mazeretinden dolayı cumada bulunmamıştı. Onlar camiden çıkarlarken onlarla karşılaştı. Cumada bulunamadığı için utanarak gizlendi İnsanların cumadan dağıldıklarını zannetti, onlar da hal-**

17 Tevbe. 101.

lerinden haberdar oldu diye Ömer'den gizlendiler. Hz. Ömer, Mescide girdi ve kimsenin dağılmasını gördü. Bir adam Ömer,e : Müjde ey Ömer Allah bugün münafıkları ortaya çıkardı» dedi. İşte bu onların birinci azabıdır. İkinci azab ise kabirdedir.» ibn-i Merdüye'nin Ebu Mes'ud el-Ensârî'den rivayetine göre Hz. Peygamber o gün minberden 36 kişiyi bu şekilde ayağa kaldırmıştır.

7 — Ebu Reyye'nin naklettiği : «Metni müşkil ve rivayeti muztarip olan, Allah'ın koyduğu kanunlara, dinin asıllarma veya kat'i naslara, yahut gözle görülen yakini olaylara muhalif olan her hadis zikrettiğimiz hususlardan dolayı zannidir. Binaen aleyh kim zikredilen bu rivayetlerden birinde müşkil görmeyip inanırsa (mesele yok) zira doğruluğu (nu kabul etmek) asıldır. Her kim de her hangi bir yönünden şüphe duyarsa yahut bâzı şüphe edenler metinde bir takım şüpheleri ortaya çıkarırlarsa o zaman zikrettiğimiz hususlardan rivayete (senede) güvenmediğine hamletsin. Çünkü rivayetin İsrailî desiselerden veya mâna ile rivayet edilmesi hatasından yahut işaret ettiğimiz diğer şeylerden kaynaklanması mümkündür...» sözlerine gelince :

Bu sözler haddi zâtında doğrudur. Nitekim muhakkik âlimler de bunları mevzu hadislerin alâmetleri olarak tanımışlardır. Ancak hata bu kaideleri tatbik etmek ile ilgilidir. Çünkü O'na göre müşkil olmayan bir hadis, başkasına göre müşkil olabilir. Bâzılarının kevni sünnetlere muhalif gördükleri, tahkik ve tetkik sonucunda muhalif olmadığı ortaya çıkabilir. Bâzılarının kat'i naslara ya da hisse muhalif gördüğünü bir başkası öyle görmeyebilir. Nitekim yazar ve bâzı hadis tenkitcileri bu yüzden birçok hataya düşmüşlerdir. Çünkü bunların en büyük gayeleri yalanlamak ve yıkmak olmuştur. Bunu gerçekleştirmek

için en basit sebeplere bile başvurdular. Bazı hadisleri yukarıda zikredilenlere muhalif olduğunu göstermek için her türlü yola başvurdular. Ancak titiz muhakkik âlimler bu kaideleri uygularken son derece ihtiyatlı davrandılar ,özellikle muhalif olduğuna dair bir hüküm verirken teenni ile hükmettiler. Onun için Hadisler için vardıkları hükümlerde isabet ettiler.

Daha önce de hadis imamlarının sened ve metin tenkidine verdikleri önemi belirtirken koydukları sahih kaidelerle ,zahiren akla, hisse, kevni sünnetlere ve diğer hususlara ters görünen hadisleri reddederken acele davranmadıklarını belirtmiştim. O bölümün hatırlanması yeterlidir.

SAHABE VE HADİSLERİN TOPLANMASI

Yazar 219. Sayfanın dipnotunda «Kur'anın tedvini» başlığı altında şunları yazıyor : «Göze çarpan ve akla takılan hususlardan bir tanesi de şudur : Sahabenin Yemame'de kırılmasından endişe eden Hz. Ömer, korku içinde Hz. Ebu Bekir'e gelmiş ve biran önce Kur'an'ın yazılarak, bir araya toplanmasını isterken «onlar hadis hâfızıdır» demeyip «onlar Kur'an hâfızlarıdır.» demiştir. Ayrıca Hz. Ömer hadislerin yazılarak bir araya toplanmasını değil sadece Kur'an'ın yazılıp bir araya toplanması için çaba sarfetmiştir. Hatta biz onların Kur'an'ı cem ve tedvin ettiklerini görürken —ki bu da büyük sahabe topluluğunun önünde yapılmıştır— onlardan bir kişinin dahi hadislerin de yazılarak bir araya toplanmasını teklif ettiğini göremiyoruz. Onlar sadece Kur'an'ın toplanması ile ilgilenmişlerdir. Bu da onların hadis toplamaya önem vermediklerinin en büyük delilidir. Onların Kur'andan başka asırlar boyu baki kalacak başka bir kitapları olamazdı.»

Cevap :

Yazarın kötü niyetli olup, maksadının ilk İslâm neslinde dahi, sünnetin değerini düşürmek olduğuna bu ifadeler en büyük delildir. Ayrıca bu uğurda söz ve hadiselere yüklenmedikleri manalar yüklediğini de açıkça göstermektedir.

Hikmet, o zaman, kurrânm çoğu vefat edince, yazılı aslından bir şey kaybolur korkusuyla süratli bir şekilde Kur'an'ın bir mushafta toplanmasını gerektirmiştir. Fakat hadisler için böyle bir ihtiyaç henüz baş göstermemişti. Çünki ümmet Kur'an'la mükellef olduğu gibi hadislerin lafızlarını ezberlemek ve onunla ibadet etmekle mükellef değildi. Aslolan manasıydı lafızları değil, Kur'an'la karışmaması için yazılması da yasaklanmıştı. Sahabe, ehemmi mühimme, aslı fer'e tercih ettikleri için böyle bir şey yapmadı. Ne zamanki hadisleri toplamak, yok olmaktan kurtarmak gerekti, Râşid Halife Ömer b. Abdu'l Aziz resmi bir şekilde toplanmasını emretti. Genel olarak hadis tedvini de bu şekilde başladı. Özel anlamda tedvin aslında daha önce başlamıştı. Zira sahabe ve tâbiun'dan bâzıları hadisleri yazıyorlardı. O'na atmak istediği taşı yutturacak ve sahabeye yaptığı bu iftirayı reddedecek (en güzel delil) Beyhakî'nin **el-Medhal**'inde Urve b. Zübeyr'den naklettiği şu haberdir : «Hz. Ömer sünnetleri yazmak istedi. Bunun için Hz. Peygamber'in ashabı ile istişâre etti onlar da olumlu buldular. Bunun üzerine Hz. Ömer bir ay boyunca istihâreye yatmaya başladı. Sonra bir gün sabah kalktı, Allah istihâresine karşılık vermişti, şöyle dedi : «Ben, sünnetleri yazmayı istemiştim fakat sizden önce, kitaplar yazıp onlara üşüşen ve Allah'ın kitabını terkeden kavimleri hatırladım. Allah'a andolsunki Allah'ın kitabı ile hiçbir şeyi karıştırmayacağım.»18

18 Muhammed Ebu Şehbe, **A'lamu'l Muhaddisin**, Tedvin bahsi.

Bu açık delilden sonra hala birisi sahabenin hadisleri toplamakla ilgilenmediklerini, onların koruyacakları başka bir kitapları olamazdı diye iddia edebilir mi?

TEDVİN VE TEVÂTÜR İLİŞKİSİ

Ebu Reyye'nin insanı hayrete düşüren sözlerinden birisi de 217. sayfada yazdığı şu ifadelerdir : «Şayet Hz. Peygamber ve ashabı, Kur'an'm tedvinine önem verdikleri gibi hadislerin tedvinine de ehemmiyet verselerdi o zaman bütün hadisler lafzı ve manasıyla mütevâtir olarak bize gelecekti. O zaman Hz. Peygamber döneminde bilinmeyen ne sahih, ne hasen, ne de zayıf hadisler olacaktı. Böylece bütün ihtilaflar kökünden hallolacaktı. Âlimler hadislerin sıhhatini araştırma külfetine katlanmayacaktı. Hadis ilimleri, adalet, zapt, cerh ve tâdil yönünden râvilerin halleri ile ilgili bu kadar eser yazılmaya gerek kalmayacaktı. Fakihler ihtilafa düşmeden tek mezhep üzere olacaklardı. Çünkü o zaman hepsi mütevatir olduğu için ihtilaf kapılarını açan, safları parçalayarak mezhep ve fırkalara bölen zannı gâlip olarak isimlendirdikleri şeylere baş vurmazlardı. O zaman bugün hâla devam eden ehl-i hadis ve ehl-i rey tartışması olmazdı. Böylece hadisler de nahiv, dil ve belagat âlimleri için önemli bir kaynak olurdu.»

Cevap :

Bunlar irticâli söylenen sözlerdir. Sağlam ilmi araştırmanın karşısında çok geçmeden yok olacaktır. Zira hiç bir bilgiye dayanmıyor. Şimdi işin gerçek yönlerini ele alalım :

1 — Bu sözler Kur'an'ın ve tevatürün ne olduğunu bilmemekten kaynaklanıyor. Çünkü yazar, Kur'an'ın mütevâtir oluşunu yazımına bağlamaktadır. Ne kadar ilginç bir anlayış!. Oysa Kur'an'm mütevatir oluşu her asırda binlerce müslümanın ezberlemelerindendir. Bu binlerce kişi sürekli yine kendileri gibi kalabalık bir gruba naklederek zamanıza kadar gelmiştir. Bu sırada ne bir harf artmış, ne de eksilmiştir. Tebdil ve tağyire asla uğramamıştır. Şâyet tevâtür yazım ve tedvine bağlı olsaydı çeşitli ilim ve dallarda yazılan binlerce eski ve yeni kitap mütevâtir olurdu. Oysa gerçek anlamda bu kitapların tevatür ile uzaktan yakından ilgisi yoktur. Tevatürde aslolan; yalan üzerine ittifak etmeleri imkansız olan bir topluluktan şifahi olarak almaktır. Bu topluluğun da yine kendileri gibi büyük bir topluluktan aynı şekilde almaları gerekir. Kitabın nakledildiği ilk aslâ varıncaya kadar bu böyledir. Şâyet sünnet, Hz. Peygamber döneminde ya da sahabi asrında tedvin edilip böyle büyük bir topluluk tarafından ezberlenmemiş olsaydı mütevatir sünnet olmazdı. Böyle bir şeyi hadis ilmine ilk başlayan bir talebenin bile bilmemesi düşünülemez. Genel olarak sünnetin tedvini Kur'an'ın toplanmasından sonradır. Ancak az da olsa mütevâtir hadisler gelmiştir.

Hulâsa tevâtür ve tedvin ayrı ayrı şeylerdir.

2 — Fakihler ile ilgili söyledikleri, imamlar arasındaki ihtilaf sebeplerini bilmemekten kaynaklanıyor. Bunu çürüten en büyük delil şudur; Kur'an kesin olarak mütevâtir olduğu halde fakihler ve âlimler onu anlamada ve ondan hüküm istinbat etmede ihtilaf etmişlerdir. Mütevatirlik delalet ettiği manalar üzerinde ihtilafı gidermemiştir. Zira Kur'an'm subutu kati olduğu halde birçok lafızların delalet ettikleri manalar zannîdir.

«İhtilaf kapılarını açan, ümmetin saflarını bölerek fırkalar haline getiren zannı gâlibe tabi olmaktır.» sözü düşünülmeden sarfedilen bir sözdür. İddia ettiği gibi feri hükümlerde zanna tabi olmak ümmeti bölmemiştir. Bu ümmeti esas bölenler, heva ve heveslerine uyarak, din ve dünyalarını satan, yazar ve benzerleridir. İslâm düşmanları da, İslâm'ın temellerini yıkmak ve İslâm ümmetinin gücünü yok etmek için bu kişileri vesile edinmiştir. Bütün çabaları boştur. Hak mutlaka ortaya çıkacaktır. Allah bütün işlerinde gâliptir. Ancak insanların çoğu bunu bilmezler. Hz. Peygamber'in hadisleri teşri ve hidayetin kaynağı olmaya devam edecektir. Işık ve nur saçmaya devam edecektir. Fıkıh, kânun, edep, ahlak ile nahiv, dil ve belagat âlimlerine merci olmaya devam edecektir.

İBN-İ EBİ'S-SERH İLK VAHY KÂTİBİDİR İDDİASI

218. sayfada şöyle diyor: «Mekke'de Hz. Peygamberin ilk vahy katibi, irtidad edip Mekke'nin fethinde tekrar İslâm'a giren Abdullah b. Ebi's-Serhtir.»

Bilemiyorum yazar bu konuda hangi kaynağı esas almıştır. Müsteşrik efendilerinin kitaplarından başkası değildir. «el-İstiâb» ve «el-İsabe» adlı eserlere müracaat ettim. «O, Hz. Peygamber'in vahy katiplerindendir, sonra irtidad etmiş nihayet Mekke'nin fethinde İslâm'a girmiş ve iyi bir müslüman olmuştur.» ifadelerinden başka bir şey bulamadım. Hz. Peygamber'in yanında değerleri bilinen çocuk ve erkeklerden ilk İslâm'a giren Hz. Ebu Bekir ve Ali ile yine ilklerden olan Hz. Osman Zi'n-Nüreyn gibi zatlar dururken yazarın bu zâtı ilk vahy kâtibi kılmasının sırrı nedir? bilemiyorum. Her halde alıştırma yapa yapa adet edindiği karıştırmadan kaynaklanmıştır.

HADİS TEDVİNİ MESELESİNDE EBU REYYE'NİN YANLIŞLIKLARI

223. sayfada «Hadis Tedvini» başlığı altında önce, hadis tedvininin Tâbiun asrının sonunda başladığını belirtir. Dipnotta ise Tâbiun asrının sonunun, hicri yüz ellinci yılın sınırları olduğunu vurgular. Daha sonra kitabın ileri sayfalarında el-Herevî'nin el-Kastalanî'den naklen söylediği, Ömer b. Abdülaziz'in birinci asrın başında Ebu Bekr b. Muhammed b. Hazm'a hadisleri tedvin etmesini emrettiği ile ilgili sözlerine yer vererek şöyle der: «Öyle görünüyor ki Ömer b. Abdulaziz öldüğü zaman Muhammed b. Hazm özellikle O'nun yerine halife olan Yezit b. Abdulmelik O'nu görevinden azledince hadisleri yazmaktan vazgeçti. O'nunla beraber hadis yazan herkes bunu terketti böylece 105 yılında Hişam b. Abdulmelik başa geçinceye kadar hadis yazımına ara verildi. Hişam b. Abdulmelik bu işle ilgilenerek ibn-i Şihab ez-Zührî'yi bu işe teşvik etti hatta O'nun ibn-i Şihab'ı, hadis yazmayı hoşkarşılamadığı için buna zorladığını söylerler.»

Her insaflı kişinin de gördüğü gibi bana öyle geliyorki yazar, «tedvin çok sonraları yapılmıştır» diyerek hadislere dil uzatmak gayesini güttüğü için, genel olarak tedvin hareketinin birinci yüzyıldan sonra başladığını isbat etmeye çalışıyor. Dipnotta yazdıkları ile, âlimlerden naklettiği tedvin hareketinin birinci yüz yılın başında Ömer b. Abdulaziz ile başladığı fikri nasıl bağdaşabilir? Oysa Ömer b. Abdülaziz H 99. yılda Hilâfete geçmiş ve 101 yılında da vefat etmiştir.

Sonra Ebu Reyye, Ömer b. Abdülaziz öldüğü zaman Muhammed b. Hazm ve O'nunla beraber hadis yazan

herkesin bu işten vaz geçtiğini nereden çıkarıyor.19 Neden durum tam bunun tersi olmasın? Bilakis hadis cemi ve tedvin işini daha fazla hızlandırmasınlar —ki vâki olan da budur— özellikle bu işi üstlenenler sünnetin İslâm teşriatının ikinci kaynağı olduğunu bilen insanlardır. Onlar bu işi üstlenirken şerefli, dini bir vazife ifa ettiklerinin farkındaydılar. Hz. Peygamber'in şahadetiyle çağların en hayırlısında yaşayan bu saygı değer insanlar hakkında en uygun zan bu olsa gerektir.

---

19 Yazarın bu görüşü Ahmet Emin'den aldığını tesbit etmiş bulunuyoruz. Ahmed Emin'i böyle bir düşünceye sevkeden de, bazı müsteşriklerin Ömer b. Abdulaziz'in hadisleri cemetmeyi emretmesi rivayetine şüpheler sokmalarıdır. Ahmed Emin, **Duha'l İslâm** adlı kitabının c. 2, s. 106'da Ömer b. Abdulaziz'in, Ebu Bekir Muhammed b. Hazm'a hadisleri toplamasını emrettiğini belirttikten sonra şöyle der: «peki bu emir infaz edildi mi? Bütün bildiğimiz o gün derlenen sayfaların bize gelmediğidir. Daha sonra hadis toplayanlar da buna işaret etmemişlerdir. Bunun için bâzı müsteşrikler bu haberden şüphe etmişlerdir. Zira bu kabilden bir derleme olsaydı hadis toplayan kimselerin en önemli kaynağı olurdu. Fakat şüphe edilecek bir durum yok, çünkü haber Ömer b. Abdülaziz'in bunu emrettiğini bildiriyor yoksa hadis cem'inin tamamlandığını söylemiyor. Muhtemelen Ömer b. Abdülaziz erken vefat ettiği için Ebu Bekr İbn-i Hazm, bunu yerine getirmekten vazgeçti.» Ben de diyorum ki muhtemelen bu görevi infaz etti —ki bu daha yakındır— ancak selef-in eserlerinden saçılan saçıldı ve her te'lif ettikleri eser bize gelmedi. Zira onları takib eden tabakadan bile büyük İmam Mâlik b. Enes'in el-Muvatta'ından başka bir şey bize ulaşmamıştır.

Görüldüğü gibi yazar mustakil bir araştırıcı olarak kendisini göstermek istiyor fakat mukallidin mukallidi olduğu açığa çıkmıştır.

Burada bilinmesi gereken bir hususu (tekrarlamak istiyorum) : Tedvin hareketi, her ne kadar genel olarak birinci yüz yılın sonunda başlamışsa da özel şekilde Hz. Peygamber'in zamanında başlamıştır. Henüz o hayatta iken bâzı sahabi ve tâbiiler hadis ve sünnetleri yazıyorlardı. Sahih güvenilir rivâyetler bunu doğrulamaktadır.

SAHABE VE TÂBİÛN'DAN HADİS KÂTİPLERİ

Buhari, Sahih'inde Ebu Hureyre (r.a)'nin şöyle dediğini rivayet etmiştir. : «Resulullah'ın ashabından Abdullah b. Amr b. As'tan başka benim kadar hadis bilen yoktu. Zira Abdullah (duyduklarını) yazıyordu, fakat ben yazmıyordum.»

Buharî ve Müslim'in naklettiklerine göre Yemenli Ebu Şâh Hz. Peygamber'den Mekke fethi esnasında irad ettiği hutbeden duyduklarını yazmasını istemiştir. Bunun üzerine Hz. Peygamber : **«Ebu Şah için yazın»** buyurmuştur Ebu Davûd, Hâkim ve diğerleri Abdullah b Amr b. Âs'ın şöyle söylediğini naklederler : **«Dedim ki ya Resulullah senden işittiğim şeyleri yazabilir miyim? O «Evet» dedi Ben «hem gazap halinizde hem de hoşnut olduğunuz vakitlerde de mi?» dedim. Bunun üzerine O, şöyle buyurdu «Evet çünkü ben hem gazab hâlimde hem de diğer hallerimde sâdece hakkı konuşurum.»** Tirmizi, Ebu Hureyre'den şunu nakleder : «Ensardan bir adam Resulullah'm meclisinde bulunur O'nun hadislerini dinler ve bundan hoşlanırdı fakat ezberleyemezdi. Hafızasını Hz. Peygamber.e şikayet edince Resulullah ona «eliyle yazıya işaret ederek öyleyse sağ elinden yardım iste buyurdu.» **Sahih-i Buharî**'de geçtiğine göre Hz. Ali'nin yanında bâzı sünnetleri (diyet, esirleri serbest bırakma, ve

bir kâfire bedel bir müslüman öldürülmemesi ile ilgili) ihtiva eden yazılı bir sayfa vardı. Yine sahih bir habere göre Hz. Peygamber zekat, diyet ile ilgili hükümlerle bazı farz ve sünnetleri Amr b. Hazm ve diğer vâlilere yazılı olarak göndermiştir. Hz. Peygamber döneminde hadislerin tedvin edildiğini bildiren başka haberler de mevcuttur.20

Hadis yazımını yasaklayan hadis, işin başında söylenmiştir. Kur'an'dan başka şeylerle meşgul olurlar veya Kur'an başka şeylerle karışır endişesiyle söylenmiştir. Ne zaman ki bunlardan emin olundu, o zaman hadisleri yazma yasağı neshedildi.

Hz. Peygamber vefat edince sahabe ve tâbiûndan birçoğu hadis yazmaya başlamıştır. Said b. Cübeyr : «ibn-i Abbas ile beraber bulunup ondan hadis dinlediğini ve binek üstünde iken yazdığını konakladıkların da da sildiğini» söyler. Abdurrahman b. Ebi'z -Zenad babasından şunu nakleder : «Biz Helal ve haram bildiren hadisleri yazardık. İbn-i Şihab ise her işittiğini yazardı. O'na ihtiyaç duyulduğunda O'nun en âlim kişi olduğunu anladım.» Hişam b. Urve, Yezid b. Muaviye'nin hilâfeti döneminde Harre günü bütün kitaplarının yandığını haber vermiş ve zaman zaman «keşke ehlim ve malım gitseydi de kitaplarım yanmasaydı» demiştir.

Bilinmesi gereken diğer bir husus Ömer b. Abdülaziz'in hadislerin toplanıp yazılması için hertarafa mektup göndermiş olmasıdır. Ebu Nuaym **«Tarih-i Isbahan»** da Ömer b. Abdülaziz'in her tarafa şöyle yazdığını nak-

20 Bu konuda bkz. Hamidullah, **el-Vesaikus-Siyasiyye** (Daru'n-Nefais Beyrut 1987).

letmiştir : «Resulullah'ın hadislerini araştırıp yazınız.» Kendine mektup yazdıklarından birisi de h 124. de vefat eden ibn-i Şihab ez-Zührî'dir. Hatta Suyûtî, O'nun Ömer b. Abdülaziz'in emriyle ilk hadis tedvin eden kişi olduğunu bildirir. Âdil hâlifenin bu emrini yerine getirmek için bütün bu âlimler en güzel şekilde icabet etmişlerdir.

EBU REYYE'NİN BÂZI ÖNCÜLSÜZ ÇIKARIMLARI

227. sayfada yazdıklarını şöyle özetleyebiliriz : «İlk tedvin hareketi Emevilerin son döneminde neş'et etmiştir. Bu da bölümlere ayırmadan, ayırt edilmeden gelişi güzel yazılıyordu. Muhtemelen bu tedvin, o gün yaygın olan ilim meclisleri tarzında yapılmıştır. Zira bu asırdaki ilim meclisleri belli bir ilme tahsis edilmezdi. Bir mecliste farklı ilimler işlenirdi. Atâ şöyle demiştir. : «Ben, ibn-i Abbâs'ın meclisinden; fıkıh yönünden daha zengin, heybet yönünden daha büyük, daha güzel bir meclis görmedim. Kur'an ehli, dil bilginleri ve şairler (yani herkes) soru sorardı o da e ngüzel şekilde cevap verirdi...»

Cevap :

Ata'nın bahsettiği ibn-i Abbas'ın meclisi ilim meclisi olup hadis meclisi değildir. Çünkü hadis meclislerinin özel bir statüsü vardır. Bu meclislerde hadisler isnasıyla zikredilir ve açıklanması gereken yerler açıklanırdı. Yazarın vermek istediği görüntü yersizdir. Bakın Hafız ibn-i Hacer «**Fethu'l Bâri**»nin mukaddimesinde neler diyor21 «Şunu bil ki : —Allah bana da sana da ilim ihsan etsin— Hz. Peygamber'in hadisleri sahabe, tâbiunun ilk devirlerinde ne Câmi'lerde tedvin edilmişti ne de tertibe tabi tutulmuştu.

21 Fethu'l Bâri, c. 1, s. 4.

Bunun başlıca iki sebebi vardır :

Birincisi : Onlar, **Sahih-i Müslim**'de geçtiği üzere Kur'an'la karışır endişesiyle ilk bakışta bundan menedilmişlerdi.

İkincisi : Geniş hâfızalı ve kıvrak zekalı olmaları. Çoğu yazı yazmayı bilmiyordu. Daha sonra tâbiun asrının sonlarına doğru Haricî, Rafızî ve kaderi inkar edenler ortaya çıkınca muhtelif şehirlerde âlimler çoğaldı ve hadislerin tedvini ve tasnifi de yayılmaya başladı. İlk hadis derleyenler Rebi b. Subeyh ve Said b. Ebu Arûbe ve benzerleridir. Bunlar her bölümü belli bir dereceye kadar tasnif ettiler, sonra üçüncü tabakanın büyük âlimleri geldi ve hükümleri tedvin ettiler.»

DELİLE DAYANMAYAN BİR FARAZİYE

231. sayfada «Tedvinin geçirdiği aşamalar» başlığı altında şöyle diyor : «ilk önce hâfızada yer alan hadisler âlimlerin rivâyetleriyle derlendi. Bunlar her hangi bir tasnife tabi tutulmadan, bablara ayrılmadan bir sayfada derlendi. Bu safha hadisle beraber fıkıh, nahiv, edebiyat ve şiiri de ihtiva ediyordu. Bu döneme tedvinin ilk (çocukluk) devri denilir.»

Cevap :

Yazarın bu söylediklerini nereye dayandırdığını bilemiyorum. Bu dönem fıkıh, edebiyat ve nahivi de içine alıyorsa, şiiri ihtiva etmesi nasıl mümkün olur? Ustaz Ahmed Emin'den yaptığı nakil bunu ifade etmez. Şimdi ondan naklettiğini aynen verelim : «Emevilerin döneminde ilim, âlimlerin hâfızadan rivâyetlerine dayanıyordu. Yahut uygun bir şekilde bir araya getirilen sayfalardan

ibaretti. Bu sayfalarda bâzen bir hadis; fıkhî bir mesele, dil ve gramer ile ilgili bir mesele birden bulunabiliyordu. Âlimlerin meclisleri de öyle idi» Ustaz Ahmed Emin'in genel olarak ilim tedvininden söz ettiği açıktır. Özel olarak hadis tedvininden bahsetmiyor. Bunları Abbasiler ile Emeviler döneminde ilmi mukayese ederken söylemiştir. Bunun için «**Fecru'l İslâm**»22 ve «**Duha'l İslâm**» adlı kitaplarında hadis tedvininden sözederken buna benzer bir şey söylememiştir. Buralarda titiz âlimlerin söylediklerini yazmıştır. Biz daha önce ilk tedvin hareketinin nasıl başladığını Hâfız ibn-i Hacer'den naklettik orada yazarın söylediklerine benzer bir şey mevcut değildir.

BAŞKA HATALI BİR ÇIKARIM

233. sayfada hadis tedvininin geçirdiği aşamaları sıraladıktan sonra şöyle diyor: «İşte bu şekilde gerçek tedvinin üçüncü asırın ortalarından sonra başlayıp dördüncü asra kadar devam ettiğini özetlemiş olduk.»

Cevap:

Gerçek şu ki: Bu ibâreyi okuduğumda, ne demek istediğini anlamak için uzun uzun düşündüm. Eğer sahih hadislerin bir kitapta tedvinini kastediyorsa bu yanlıştır. Çünkü bunun bayraktarlığını yapan iki büyük imam, Buharî ve Müslim üçüncü asrın başlarında yaşadılar. Eğer genel olarak tedvini kastediyorsa bu daha acayip bir hatadır. Çünkü telif eserler ikinci asrın başında başlamış, bu asır boyu gelişerek çoğalmış ve üçüncü asrın —ortalarında değil— başlarında zirveye ulaşmıştır. Ebu Reyye,

22 Fecru'l İslâm, s. 272.

İmam Mâlik'in **el-Muvatta**'ına ne der acaba? Ki, kesinlikle ikinci asırda te'lif edilmiştir. Çünkü imam Mâlik'in vefat tarihi 179'dur. Büyük İmam Ahmed b. Hanbelin **el-Müsned**'ine ne der? O da kati olarak üçüncü asrın ortalarından önce te'lif edilmiştir. O'nun da vefat tarihi 241'dir.

SAHABE İNSANDIR ANCAK DİN VE AHLÂK YÖNÜNDEN ZİRVEDE BİR İNSAN

233. sayfada «Tedvin hareketinin gecikmesinin etkileri» başlığı altında şöyle diyor: «sahabe ne ilk insanlardı ne de masum kişilerdir.»

Cevap:

Biz de sahabeyi normal bir insan olarak görüyoruz ancak Resul'un terbiyesi onların din ve ahlak yönünden mükemmel, şahsiyetleri bakımından insanın yüce bir tarzı olduklarını kabul ediyoruz. Hz. Peygamber'in terbiyesi sayesinde onlar bu risaleti bütün insanlığa taşımaya ehil olmuşlardır.

Tabi ki biz, Hz. Peygamber'in ashabını gerektiği şekilde tavsif ederken, ihlas sahibi olan imamlarına bağlı, din ve ahlakı çiğnemeyenleri kastediyoruz. Yoksa münafık ve mürtedleri biz zâten hesaba almayız. Onları bu sıfatlarla tavsif edemeyiz. Aynı şekilde biz, Hz. Peygamber'in ashabının yalandan ve hadis uydurmaktan beri olduklarını söylerken, masum olduklarını kastetmiyoruz. Daha önce sahabenin adaletine değinirken de bunları belirttiğimiz için tekrarlamak istemiyorum. Oraya tekrar bakılabilir.

HALİFELERİN RİVAYETLERİ KABUL EDERKEN YAPTIKLARI İHTİYAT VE TİTİZLİKTİR YOKSA TEKZİB DEĞİLDİR

234. sayfada yazdıkları «Ebu Bekir, Ömer ve Ali gibi büyük sahabilerin, sahabeden biri —büyüklerinden de olsa— bir hadis rivayet ettiği zaman, bunu Hz. Peygamber'den beraber işittiği bir şahid getirmedikçe veya yemin içmedikçe kabul etmezlerdi.» sözlerine gelince; daha önce bu konudaki gerçeği ifade etmiştim.

Hulafâ-i Râşidin'in bu hareketi sadece takva, titizlik ve araştırma gereğidir. Onlar bununla kendilerinden sonra gelenlere biraz önce de belirttiğimiz gibi tesbit ve araştırma kaidelerinin temellerini atmışlardır.

TEDVİNİN GECİKMESİNİN DİNE BÜYÜK ZARARI OLMUŞTUR İDDİASI

236. sayfada siyasî ve mezhebî ihtilaflara değindikten sonra şöyle der: «İşte bunun için sahih hadislere ulaşmak oldukça zorlaştı. Ravilerin durumlarını araştırmak ise daha da zorlaştı. Bunlar kesin olarak bilinince (diyoruzki): Tedvin hareketinin gecikmesinin büyük zararları olmuştur. Çünkü bu sebeple rivayetler çoğalmış, sahihler ve mevzular karışmış ve asırlar boyu birbirinden ayırdetmek güçleşmiştir.»

Cevap:

Bu açıkça bir saptırmadır. Biz bu sesi tanıyoruz. Biz biliyoruz ki âlimlerimiz sürâtle bütün gayretlerini teksif ederek, ravilerin halleri ve rivayetlerin tenkidi ile ilgili son derece önemli araştırmalar yaptılar. Bu uğurda seferlere katlanarak nice çöl ve vâdileri aştılar. Neticede

arzu ettikleri sahih hadislerle illetli olanları ayırma işlemini tamamladılar. Aynı şekilde tedvinin gecikmesinin son derece zararları olmuştur. İddiası da kesinlikle bir saptırmadır.

ADALET VE ZAPT KONUSUNDA EKSİK BİR ÖZET

Yazar 239. sayfada Adalet ve zapt konularına değinmiş ve eksik olarak bir özet vermiştir. Burada, adaletin bırakın tarifi, şekline bile vâkıf olmanın güç olduğunu açıklamaya çalışmıştır. Açıkça görüldüğü gibi bunu kasıtlı yapmıştır, şâyet âlimlerin adalet ve zapt ile şartları konusunda söylediklerini nakletse eksikliği ortaya çıka cak ve söylediklerinin büyük bir kısmını iptal edecektir.

Öyleyse âlimlerin bu konuda söylediklerini biz aktaralım ta ki; muhaddislerin tenkid metodlarının ne kadar köklü olduğu, koydukları kaidelerin ne derece ince kaideler olduğu iyice anlaşılsın.

Adaleti «Sahibini takva ve muruet (şahsiyetli)'den ayırmayan bir —nefse yerleşen bir haldir— melekedir» diye târif etmişlerdir.

Takva, Allahın emirlerini yerine getirmek, küfür, fısk ve bidât gibi yasaklardan kaçınmaktır.

Müruet ise; insanı güzel ahlak ve âdet sahibi kılan nefsâni terbiyedir.

Âlimlere göre murueti iki şey ihlal eder :

1 — İnsanı küçük düşüren küçük günahlar; bir ekmek ya da çok önemsiz bir şey çalmak gibi

2 — Yine insanı küçük düşüren ve o vakarını gideren mübah şeyler; yollarda bevletmek, itidalî aşacak mizah yapmak gibi. Adaletten maksad tam adalettir. Eksik değil, eksik adaleti muhaddisler adalet saymamışlardır.

Zikrettiğim manada adalet ancak müslüman olmak, akıl bâliğ olmak, fıska götüren şeylerle, murueti ihlal eden şeylerden uzaklaşmakla tahakkuk eder. Bunun için hadis âlimleri, râvinin âdil olabilmesi için : «Müslüman, akıllı, bâliğ, fıska götüren sebepler ve murueti ihlal eden hususlardan uzak olması gerektiğini söylemişlerdir. (Bu vasıfları haiz kimse) ister köle olsun, ister kadın olsun, ister kör olsun, isterse iftira suçundan dolayı kendisine had uygulanmış sonra tevbe etmiş olsun veya hadisi tek başına rivayet etmiş olsun farketmez. Fakat şahidin âdil olması şartı bundan farklıdır. Çünkü iftira suçundan ceza almış kimsenin şehâdeti kabul olmaz. Aynı şekilde kör, kadın (tek başına ise) ve kölelerin şehadeti de makbul değildir. Çünkü şehadet velayet kabilindendir. Fakat rivayet öyle değildir. Böylece kâfir, çocuk, deli fâsık (büyük günah işleyen ve küçük günahlarda ısrar eden) ve muruetini kaybeden kimselerin âdil olmadıklarını açıkça anlıyoruz. Bu, âlimlerimizin —Allah onları hayırla mukafatlandırsın— son derece dikkatlerini göstermektedir. Onlar sadece müslüman ve akıllı olmak gibi şartlarla yetinmemiş, buluğ çağına ermeyi, fısktan uzak olmayı ve müruet sahibi olmayı da şart koşmuşlardır. Bunun sebebi, müslüman ve akıllı olmak zâhiren yalan söylememeyi gerektirir, oysa bunların yanında insan heva ve şehvet sahibidir. Öyleyse İslâm ve akıl sıfatlarının heva ve şehvete ağır gelmesi ve onları bastırması gerekir ki,

bu da ancak fısktan ve murueti ihlal eden şeylerden uzak olmakla meydana gelir.23

Zapt'a gelince, âlimler onu da «uyanık olmak ve gafil olmamak» olarak târif etmişlerdir. Bu da ravinin doğrularının hatalarından çok olması ve hatanın kendi nefsinde de az olması ile olur. Zapt da iki kısma ayrılmıştır.

1 — Göğüs zaptı (Zaptu's-sadr) : Bir hadisi işittiği andan nakledeceği ana kadar ezberinde tutmaktır. Eğer hâfız ise lafızları aynen muhafaza ederek aktarması gerekir. Şayet mâna ile rivayet edecekse manayı değiştiren veya ihlal eden durumları bilmesi gerekir.

2 — Kitap zaptı (Zaptu Kitabın) : Hadisleri (yazılı olarak) aldığı andan vereceği ana kadar eksik ve ziyade, tağyir ve tebdile uğramadığından emin olarak (bir kitapta) muhafaza etmesidir.

Böylece hadisçilerin hata ve sevapları eşit olan raviye veya hatası sevabından çok olan raviye zapt yönünden itibar etmediklerini görüyoruz. Bu tür ravileri el-muğaffel (gaflet sahibi) veya fahiş galat işleyen ya da çok hata işleyen olarak isimlendirmişlerdir. Aynı şekilde doğrusu hatasından çok olup kendi nefsinde çok hata işleyen ravilere de itibar etmemişlerdir. Bunlar da seyyiu'l hıfz (kötü hâfızalı) diye isimlendirilmişlerdir.24

İşte bu şekilde râvi'nin âdil ve zâbit olduğu tesbit edilirse kalbin mutmain olmasını gerektirecek tarzda sika olduğu tesbit edilmiş olur. Çünkü (önce) isnadına bakılır. Eğer isnadı muttasıl olur da munkatı, muallek, mür-

23 el-Uslubu'l Hadis fi Ulumi'l Hadis, c. 2, s. 7.

24 İbn-i Hacer, Nuhbetu'l Fiker ve Şerhi, zabt bahsi.

sel, mu'dal, mudelles, muzdarıb değilse; sayıca ve özellik yönünden kendisine tercih edilen râvilerin rivayetine de ters değilse işte bu metin kabul edilir ve kime isnad edilmişse O'na nisbet edilir.

Gün gibi ortaya çıkmıştır ki hadisçilerin râvi ve rivayet ve isnad için koydukları şartlar kesin olarak güvenmeyi sağlıyor yalan olmayıp doğru olduğu hata olmayıp sevab olduğu ağır basıyor ve rivayetin raviden geldiği sağlam olarak tesbit edilmiş oluyor. Bunu ne başka bir ümmette ne de başka bir ilimde hemen hemen bulmak mümkün değildir.25

EBU REYYE'NİN AHAD HATTA MÜTEVATİR HABERLERE ŞÜPHE SOKMAYA ÇALIŞMASI

240-243. sayfalarında haberleri mütevatir ve âhad olarak iki kısma ayırdıktan sonra bu konuda birçok nakillerde bulunur. Tarifi üzerinde dönüp dolaşarak ne ifade ettikleri ve kendileri ile amelin vâcip olup olmadığı hususunda çok durur. Zan ifade ettikleri için âhâd haberlere şüphe sokmaya çalışır. «Çünkü zan, haktan bir şey ifade etmez» der, Hatta mütevatir haberlere ve onların ilim ve yakin ifade etmelerine de şüphe sokmaya çalışır. 240. sayfada aynen şöyle der : «Mütevâtir haberler de ilm-i yakin ifade etmesi bakımından şüpheden uzak değildir. Bu şüphelerden bir tanesi şudur : «Yalan üzerinde birleşmeleri mümkün olmayan bir cemaat bir adamın hayatta olduğunu haber verirken başka bir topluluk bunun tersini söyleyebilir.» Buraya kadar söyledikleri söz götürür fakat bundan sonra bakın nasıl küfre

25 el-Mu'cez fi Ulûmi'l Hadis, s. 42-55.

varan sözler sarfediyor : «Müslümanlar en büyük mütevatir durumları inkar etmişlerdir. Çünkü Yahudi ve Hristiyanlar iki büyük ümmet olarak Hz. İsa'nın asıldığını haber vermişler. İncil de bunu sarahaten belirtmiştir. Müslümanlar tevatür'ün en yüksek derecesine ulaşan böylesi bir haberi reddediyorlarsa bundan başka hangi habere itimad edilebilir?»

HZ. İSA'NIN İDAM EDİLDİĞİ HABERİNİN MÜTEVÂTİR OLDUĞU İDDİASI

Ebu Reyye burda içinden çıkamayacağı büyük hatalar işlemiştir. Ahir zaman allamesine! Soruyorum : Hz. İsa'nın idam edilmesinin mütevâtir olduğunu kim söyledi sana? Gerçek şu ki bunu haber verenlerin isnadları muttasıl değil munkatı'dır. Aynı şekilde tevatürün şartı olan bütün tabakalarda büyük bir topluluğun haber vermesi şartı mevcut değildir. Onun için tevatür asılsızdır.

Sonra yazar, yahudilerin kitaplarına ne diyecek, muhakkik tarihçilerin belirttiğine göre yahudilerin kitapları bir kelime ile de olsa Hz. İsâ'nın idamına işaret etmemiştir. Onların dini tarihlerinde de böyle bir şey yoktur. Yahudilerden sadece bâzıları hristiyanlara uyarak bundan söz etmiştir.

Merhum Şeyh Abdu'l Vahhab en-Neccar, «**Kısasu'l Enbiya**» adlı eserinde şöyle der : Yahudilerin yanında falan zamanda mesih adında birisi geldi öldürüldü ve idam edildi diye bir bilgiye işaret eden hiçbir şey mevcut değildir. Dini tarihlerinde de kesinlikle bununla ilgili bir şey yoktur.» en-Neccar sözlerini şöyle bağlar : «Bir yahudi Hz. İsa'dan ve öldürülmesinden söz ederse bu ataların-

dan, babalarından kalan tarihlerinde yazılı olduğu için değil sık sık hristiyanların «Hz. Mesih geldi fakat yahudiler onu öldürdüler» dediklerini işittikleri için söylüyorlardır. Çünkü kitaplarında böyle bir şey yoktur.» Böyle haberlerle mütevâtirlik isbat edilebilir mi ki sen yahudilerin —sana göre büyük ümmet— böyle söylediklerini iddia ediyorsun?!!!

İncillere gelince Hz. İsa'nın öldürülmesi ve asılması kadar hiç bir meselede ihtilaf edilmemiştir. Bunlar da uydurma olduğuna ve sâbit olmadığına delildir. Sonra Hz. İsa'nın asılması meselesinde hristiyanlar arasında bir icma ya da ittifak oluşmamıştır. Satrinasyon. Barskalyonyon ve Bolsyon gibi tâifeler Hz. İsa'nın öldürülmesi ve asılmış olmasını reddederler.

Bâzı hristiyan âlimlerin bu konuda açık bir kanaat veren şehadetleri de söz konusudur. Alman Her Arnest de Yunus «**İslâm Gerçek Hristiyanlıktır**» adlı kitabında, 142. sayfada şöyle der : «Hz. İsa'nın asılması ve kendisini insanlığa feda ettiği ile ilgili bütün haberler, mesihi, hristiyanlığın asıllarından telakki etmeyen : Pavlos ve benzerlerinin uydurmalarıdır.» Mulmuhr de «**Hristiyanlık Tarihi**» adlı kitabının birinci cildinde şunları yazar : «Hz. İsa'ya verilen cezanın infazı alacakaranlık bir vakitte olmuştu. Bundan Kudüs hapishanelerinde cezâlarının infazını bekleyen bir suçlunun Hz. İsa ile yer değiştirmesinin mümkün olduğu çıkartılabilir. Nitekim bâzı taifeler böyle inanmış ve Kur'an da bunu tasdik etmiştir.»26

Bu sarih küfür konusunda hristiyanlara yanaşan yazar bunlara ne der acaba!?

---

26 Kısas-ı Enbiya, s. 516-534.

Sonra yazar, mütevâtir haberlerin ilim ifade etmesi gibi bazı ilmi meselelere şüphe sokmak, ortaya şüpheleri atıp cevaz vermemekle veya sadece bunlara işaret etmekle ne kastediyor?

Yazar, misyoner ve papazların söylediklerini tekrarlamaktan başka bir şey yapmamıştır. Yalan iddiaya göre - en büyük mütevâtir haber olan Hz. İsa'nın idamını inkar edenler müslümanlar değildir. Şüpheye mahal bırakmayacak tarzda kesin olarak rededen Allah Teâla'dır. : Bakın ne buyuruyor : **«Sözlerini bozmalarından Allah'ın âyetlerini inkar etmelerinden, haksız yere peygamberleri öldürmelerinden ve «kalplerimiz kılıflı» demelerinden ötürü (yahudilerin başlarına belalar getirdik). Hayır (Kalpleri kılıflı değil) fakat inkarlarından dolayı Allah, o kalplerin üzerini mühürlemişir. Artık pek azı hariç onlar inanmazlar. Küfürlerinden ve Meryem'e büyük iftira atmalarından, «Biz Allah'ın elçisi Meryem oğlu İsa Mesihi öldürdük demelerinden ötürü... Oysa O'nu öldürmediler ve asmadılar fakat (İsa) onlara benzer gösterildi. O'nun hakkında anlaşmazlığa düşenler, O'ndan yana tam bir kuşku içindedirler. O hususta bir bilgileri yoktur. Sadece zanna uyuyorlar O'nu yakinen öldürmediler. Hayır Allah O'nu kendisine yükseltti Allah daima üstündür, hikmet sahibidir.»**27

Allah'tan gelen yüce kitabın tesbitinden sonra, hiç bir inkarcının reddetmesi veya şüphecinin, te'vil ihtimali olmayan muhkem nassa, şüphe düşürmesi mümkün değildir.

Kur'an'a inanmayanlara da deriz ki : Hz. Peygamber'in, Hz. İsâ'nın idam edildiğini ilk defa kendi nefsin-

27 Nisa, 154-158.

den söylemiş olması mâkul değildir. Zira Hz. Peygamber'in bunu reddetmesi için her hangi bir gâyesi ya da gözettiği bir maslahat yoktu. Bilakis idamının isbatı Kur'an'da sıksık zikredilen yahudilerin haksız yere Peygamberleri öldürdükleri meselesine girer. Hz. İsa'nın idam edilmesi Hz. Peygamber'in bir çok âyette belirtmek istenen yahudilerin isyanları, muhalefetleri, yer yüzünü bozmaları ve peygamberleri öldürdüklerine en güzel delili olabilirdi. Eğer Hz. İsâ'nın asılması bir hakikat olsaydı Hz. Peygamber'in, yahudilerin bozuk ahlaklı ve kötü tabiatlı olduklarını yaymak için kullanması son derece önem arzederdi. Lâkin peygamber efendimiz bir şeyi kendi nefsinden arzu ettiği şekilde kabul ya da reddetmezdi. ancak o bir vahy'dir. : **«O hevasından konuşmaz, O'nun söyledikleri ancak vahydir.»**

MUKARRER KAİDELERE ŞÜPHE SOKMASI VE ÂYETLERİ TAHRİF ETMESİ

243. sayfada cumhurun «ümmet; zannı galibe göre doğru olduğu bilinen her haberi kabul etmeye memurdur.» sözünü naklettikten sonra dipnotta şöyle bir yorum getirir : «Sence kabul ettikleri bu kaideyi Allah ve Resulü mü emretti?! Sence bu kaide bizi Kur'ân'ın birçok âyetlerinde belirtilen zanna tabi olmak hükmünden çıkarabilir mi?» mesela bir âyette : **«onların çoğu zandan başka bir şeye uymuyorlar. Zan ise gerçekten hiçbir şekilde Hakkı ifade etmez...»**28 diğer bir ayette **«onların bu hususta bir bilgileri yoktur Sadece zanna uyuyorlar. Zan ise haktan hiçbir şey kazandırmaz.»**29 Hristiyanların Hz.

28 Yunus 36.
29 Necm, 28.

İsa'yı Çarmıha gerdikleri ile ilgili olarak başka bir âyette de: «...**zanna uymaktan başka bir bilgileri yoktur**...» buyurmuştur.

Bu yorumdan anlaşılıyorki yazar âlimlerin sözlerini ve âyetlerin maksadını anlamamıştır. «Ümmet; doğru olduğu zann-ı galibe göre bilinen bir haberi almaya memurdur.» kaidesi Kur'an'dan ve mütevâtir sünnetten alınmıştır. Aklın ve naklin delalet ettiği bu konuda, âlimler icma etmişlerdir. Şu kadar var ki, zann-ı gâlibe göre kabul, sâdece fer'î hükümlerle ilgilidir. Akideyi ilgilendiren meseleler ancak ilm-i yakin ile bilinen bilgilere dayanır. Bu konularda zann kâfi değildir. İşte yazarın zikrettiği âyetler de bu konu ile ilgilidir. Binaenaleyh akide, tevhid ve dinin asılları ie ilgili meselelerde zan haktan bir şey ifade etmez. Sonra yazar nasıl oluyor da Hz. İsa'nın idamını reddeden ve bunun zanni olduğunu söyleyen âyeti delil getiriyor, oysa biraz önce bunun mütevâtir olduğunu söylemişti.

Gerçekten ben kendi kendisi ile çelişen bu şüpheci yazarın hâline şaşıyorum.

246. sayfada da şunları yazıyor: «Kelamcılar, hallerinden anlaşıldığına göre zanni durumlarla ilgili kendi mezheplerine muhalif her hadisi reddediyorlardı. Hadisçiler nezdinde sahih olan bir hadisle karşılaştıkları zaman tevi'lini mümkün görürlerse tevi'l ediyorlardı yahut «bu ahad haberlerdendir, ahâd haberler ise zan ifade ederler» diyerek reddediyorlardı.» Bu arkası evvelini yalanlayan boş bir sözdür Bilemiyorum «onlar bütün hadisleri reddediyorlardı» ifadesi ile «onlar sahih bir hadisle karşılaştıkları zaman» ifadeleri nasıl birleşebilir? Kelamcıların çoğu âhad olan sahih hadislerle amel etmiş-

lerdir. Emin olmak isteyen akaid kitaplarında ahiret halleri ve semiyyat bahislerine müracaat edebilir. O zaman bu konuda birçok hadisle amel ettiklerini görecektir. Sonra bütün kelamcılar aynı değildir. Kimisi araştırmalarında titiz ve teenni ile hareket etmiş kimisi de hadisleri reddetmekde ve onlara saldırmada acele davranmıştır.

Burada tekrarladığı cennet ile cehennemin tartışması ile ilgili hadisi daha önce izah etmiştik. Dipnotta yer verdiği «Kelamcıların, hadiscileri Haşevî diye isimlendirdikleri ve onları insanların en cahilleri olarak tavsif ettikleri» sözlerine gelince saçmadır, cevap vermeye deymez. Muhtemelen şahsındaki hastalığı onunla tedavi etmeye kalkışıyor. Hiçbir araştırıcı Kelamcılar arasından hadiscilere böyle yüklenen bir sefih bulamayacağı gibi ilim ehli olarak bilinen hiçbir grup arasında âlimler hakkında hiçbir sınır tanımayan, cehalette direten, keskin dilli bir sefih bulamaz.

FAKİHLERİ MEZHEP TAASSUBU İLE SUÇLAMASI

247. ve onu takib eden sayfalarda fakihlere deyinerek onların kendi mezhep imamlarının —muteahhirinden de olsa— görüşlerine muhâlif olan tüm hadisleri te'vil ettiklerini, veya o hadise, hadis imamları tarafından bilinmese de, başka bir hadisle karşı çıktıklarını belirtir... Bunun gibi başka şeyleri de **«Tevcihun Nazar»** adlı kitaba dayanarak nakletmiştir.

Cevap :

Bu sözün bir hak tarafı bir de bâtıl tarafı vardır. Sonradan gelen bâzı fakihlerin kendi mezhepleri için ha-

disleri te'vil ettikleri doğrudur. Biz, her ne zaman olursa olsun bir grup içinde iyi ve ılımlı insanlar olduğu gibi kötü ve tutucu insanların da çıkacağını inkar etmiyoruz.

Sözlerinin batıl tarafına gelince okuyucuya sanki bütün fakihlerin böyle olduğunu ima ederek genelleştirmesidir. Gerçek şu ki birçok fakihler sadece delile boyun eğmişlerdir. Bâzı mezheplere ait kitaplarda, o mezheplerin hilafına delilleri kuvvetli olan görüşlerin tasvip edildiğini görüyoruz. İlk mezhep imamları ve talebelerinin mutaassıb ve inatçı omayıp delillere tâbi oldukları bilinmesi gereken bir gerçektir. Bunun en güzel delili bir kısmının diğer kısmından ilim almasıdır. Şâtıbî'nin el «**Muvafakat**»ında belirttiği gibi her bir imamın : «ne zaman sahih bir hadis görürseniz o benim mezhebimdir. O zaman benim görüşlerimi duvara çalınız.» dedikleri sahih isnadlarla rivayet edilmiştir. İmam Ebu Yusuf ile İmam Muhammed'in birçok meselede imamları ve ustazları İmam Ebu Hanife'ye muhalefet ettiklerini görüyoruz. İmam Ebu Yusuf, bâzı meselelerde İmam Ebu Hanife ile tartışmış haklı olmadığına kanaat getirince o görüşlerden vazgeçmiştir. İmam Muhammed de Hicaz'a gelip İmam Mâlik'e talebe olup Irak'ta muttali olamadığı bâzı hadislerle karşılaşınca aynı şeyi yapmıştır. İşte bu ictihad ve araştırmada son derece müsamaha ve genişliğe en güzel örnektir.

Hakkı araştıran bir yazara düşen, insafı elden bırakmamaktır. Kendisine taraftar olan bir taifeyi tutup öbürüne saldırmadan mücâzefet ve aşırılığa başvurmadan hükümlere varmadır. Aksi takdirde eser yazmayı ehline bıraksın.

«DİKKAT EDİN BEN, KİTAP VE BERABERİNDE BİR MİSLİ İLE GÖNDERİLDİM» HADİSİNE DİL UZATMASI

215. sayfada hadis âlimlerinin, sünneti Kur'an'a arzetmeyi öneren hadisini —daha önce işaret ettiğimiz gibi uydurmadır.— tenkidlerine yer verdikten sonra şöyle der : «Bir hadis rivâyet ettiler ki metni aynen şöyledir :» «Dikkat edin bana Kitap ve bir misli verildi.» bu son derece acayip bir hadistir. Çünkü Hz. Peygamber'e dini ve şeriatı açıklamak için Kur'an'ın mütemmimi olarak Kitab'ın bir misli verilmişse neden vefat etmeden önce Kur'an'ı tedvin ettiği gibi bunları da tedvin etmemiştir? Kaldı ki, «benden Kur'an'dan başka birşey yazmayın» diyerek yazımını yasaklamıştır. Hz. Peygamber'in kendisine vahyolunan bu vahiylerin yarısını, kimisi ezberleyip kimisi de unutacağı şekilde zihinlere bırakıp kaydetmemesi doğru olur mu? Bu hareketiyle Hz. Peygamber emaneti ehline teslim etmiş ve risâleti gerektiği şekilde tebliğ etmiş sayılır mı?»

Cevap :

Ben de derim ki, son derece acayip olan, yazarın bu hadisin uydurma olduğunu isbatlamaya çalışmasıdır. Sahih olan bu hadisi Ebu Davud Sünen'inde Mikdam b. Mâdikebrib'ten rivayet etmiştir. Hadisin tamamı şöyledir : **«Dikkat edin bana kitap ve beraberinde bir misli verildi. Dikkat edin yakında karnı tok bir adam koltuğuna yaslanarak şöyle diyecektir. «size Kur'an yeter, oradaki helalleri helal, haramları da haram olarak kabul edin» dikkat edin size ehl-i merkebin eti de haramdır. Azı dişli her yırtıcı hayvan ve sahibinin rızası olmadan zım»**

mi'nin yitiği de haramdır.»30 Hadis nakil ve rivayet yönünden sahih olduğu gibi akıl ve dirayet yönünden de sahihtir. Kur'an da bunu te'yid etmiştir. Allah Teâla bir âyette : «...**insanlara ne indirildiğini açıklayasın diye sana zikri indirdik**...» buyuruyor. Başka bir âyette : «**Resul size ne verirse alınız, neyi yasaklarsa ondan kaçınınız**...» buyurmuştur.» Hadislere önem vermemiştir sözü - gerçekten ilginç bir mantıktır. Biz Hz. Peygamberin kendi hayatında hadis yazımını yasaklamasının sırrını izah ettik, ki o da Kur'an'la karışma tehlikesidir. Kur'an'm muciz oluşu, yazının ilerlememiş olması, ilk neslin ümmi olması da bu sebeplerdendir. Kur'an'ın lafızlarını muhafaza etmek vaciptir. Sünnet için böyle denilemez çünkü onda aslolan manasıdır, lafzı değil; sonra hadislerin tedvininin emredilmemesi önem vermediğini ve onun teşriin ikinci kaynağı olmadığını ifade etmez.

Hz. Peygamber, onları sünneti yazmaktan alıkoyunca - yazarın iddia ettiği gibi Allah'ın kendisine vahyettiğinin yarısını terketmiş olmaz. Çünkü O, sünnetini taşıyacak ashabının güçlü hâfıza, kıvrak zeka ve idrak eden kalplere sahip olduklarını biliyordu. Bunun (o günkü) arapların bir özelliği olduğu muhakkaktır. Bundan ancak câhil olanlar şüphe duyarlar. Hz. Peygamber'in bu hareketiyle emaneti ehline verdiği ve risâleti gerektiği şekilde tebliğ ettiğinde hiçbir şüphe yoktur. Nasıl şüphe edilir ki? Sünnetin büyük bir kısmı ya Kur'an'm âyetlerini, ya müşkillerini açıklamak, mutlak ifadeleri takyid etmek ya da genel ifadeleri tahsis etmek için vardır. Kur'an, zihinlerde ve kitaplarda baki kaldıkça sünnetin

30 Kurtubi Tefsiri, c. 1, s. 37-38, (Ebu Davud 4580, bkz. Avnu'l Mâbud 12/355).

de varlığından hiçbir şüphe duyulmasın çünkü onu da güçlü hâfızalar ve zihinler muhafaza etmiştir. Hz. Peygamber'in de kendisi sünneti duyduktan başka nesillere nakledinceye kadar ezberlemeye ve muhafaza etmeye çoğu kere teşvik etmiştir. Bir hadisinde şöyle buyurur.: **«Benden bir söz işitip ezberleyip işittiği gibi başkalarına nakledenlerin Allah yüzerini ağartsın. Kendisine tebliğ edilen çok kişi ilk duyandan daha iyi belleyebilir.»** başka bir rivayette **«nice fıkıh taşıyanlar vardır ki, kendilerinden daha fakih olanlara onu iletirler.»**

Allah, kullarına rahmet ve kolaylık dilediği için vahyin bir kısmının «metluv» ve korunmuş olmasını; tilavetiyle ibâdet edilmesini istemiştir ki O Kur'an'dır. Bir kısmının da «gayri metluv» olmasını, lafzı ile ibadet edilmemesini istemiştir ki o da sünnettir. Hz. Peygamber her ikisini de tebliğ etmiştir. Ve müslümanlara birincisini aynen korumalarını, ikincisini de lafızları değişse de mânalarını muhafaza etmeyi emretmiştir. Ümmet de ona verdiği bu sözü yerine getirmiş onu korumuş ve en güzel bir şekilde tebliğ etmiştir.

HADİSLERİN DEĞERİNİ DÜŞÜRMEK İÇİN İMAMLARIN SÖZLERİNİ SAPTIRMASI

Hevasına uygun bir neticeye ulaşmak için lafızların manasını tahrif etmek ve ifade etmedikleri mânaları yüklemek Ebu Reyye'nin âdetlerindendir. Bunlardan bir tânesi de 252. sayfada İmam Mâlik'in şeriat kaidelerine ve Kur'an'a ters düştüğü için bâzı hadisleri müşkil görerek kabul etmediğine dair naklettiği sözlerdir. Oysa onu böyle bir mâna çıkarmaya sevkeden sebep, hadislere şüphe düşürmek ve bilmeyenlere büyük imamların da hadisle-

ri kabul etmeyip, reddettikleri intibaını uyarmaktır. Haşa ki İmam Mâlik, yazarın kastettiği sağlam bir delili olmadan sahih bir hadisi reddetmiş veya küçümsemiş olsun. Bâzı imamlar bir kısım hadisleri duymadıkları için amel etmemişlerdir. Bazıları işitir ancak O'na göre sahih olmadığı için terketmiştir, veya sahih olur fakat başka bir delille mensuh olarak kabul ettiği veya mukayyed ya da özel bir duruma has olduğu için kabul etmez. Yahut da hadis başka delillerle çatışır ve imam, o delili tercih ettiği için hadisi terkeder. Bâzen de tercih yapamaz ve tavakkut eder (yani olduğu gibi bırakır). Her nasıl olursa olsun yazarın söyledikleri ne hadislere şüphe düşürür ne de onların kıymetini azaltır.

253. sayfada Evzâî ile Ebu Hanife arasında namazda rüku'dan önce ve sonra elleri kaldırmak ile ilgili bir tartışmaya yer verir. Şöyleki : El-Evzâî elleri kaldırmakla ilgili hadisten delil getirirken, Ebu Hanife de böyle bir şey olmadığına dair hadisten delil getirir.

Bu kıssa ile yazarın üzerinde konuştuğu konu arasında ilgi aradım, herhangi bir münasebet yakalayamadım. Eğer Ebu Hanife, el-Evzâî'nin ileri sürdüğü merfu hadisi, sahabi veya tabiînin sözleri ya da kendi görüşüyle reddetseydi, o zaman yazar akıl ve Peygamber'den başkasının sözleriyle merfu hadislerin reddedildiği iddiasını isbatlamış olurdu. Ne varki : Ebu Hanife, el-Evzâî'nin hadisine, merfu olan başka bir hadisle karşı koymuştur. Öyleyse bu hadisede Ebu Reyye'ye delil olacak bir durum söz konusu değildir. Bu tartışmanın ifade ettiği bir şey varsa o da iki taraftan her birinin sened metin veya başka yönlerden tercih ettiği hadisi delil olmaya uygun bulduğu için kabul ettiğini ifade eder. İçtihada dayalı

görüş ayrılıkları temiz düşünce hürriyetinin tabiatıdır. İslâm düşünce tarihi bu tür tartışmalarla doludur ki, bu da İslâm'ın fikir hürriyetine verdiği önemin güzel bir örneğidir.

254. sayfada okuyucuya imam Ebu Hanife'nin bâzı hadisleri reddettiğini ve bunun için de çok kınandığı intibaını vermek için çeşitli nakillerde bulunur. (Olsun) Bu kınama Ebu Hanife'ye bir zarar vermez O, hâlâ müslümanların nezdinde en büyük imamdır.

1 — Herşeyden önce rastgele eline geçen bir şeyi nakletmek bir araştırmacıya yakışmaz. Ölümü pahasına da olsa, bir sarraf gibi tenkid gözü ile bakması icab eder. İmam Ebu Hanife'nin, tarih boyunca faziletini, fıkhını ve konumunu kıskanan ve O'na kötü sözler söyleyenler olmuştur. Bunlar keyiflerinin dilediği gibi iftiralar atmışlardır. Hatta bu iftiraları büyük imamlara nisbet etmişlerdir. Oysa bu imamlar da, İmam Ebu Hanife de bu iftiralardan beridir. İmam İbn-i Abdi'l Berr : **«el-İntika»** adlı eserinde, 149. sayfada kısmen de olsa buna değinerek şöyle der : «Biz bu kitabımızda O'na yapılan övgü ve karalamalardan, O'nun hâli ile bağdaşanları zikredeceğiz. Allah bizi hased ehlinden muhafaza buyursun. (âmin)» ibn-i Abdi'l Berr'in bu ifadeleri O'nu karalayanların sözlerini naklettiği için bir özür mahiyetinde olduğu gibi okuyucuya da açıkça uydurulan bu sözlere aldanmamaları gerektiğine dair bir ikazdır.

2 — İmam Ebu Hanife'nin bâzı âhad haberleri reddettiği ve onlara önem vermediği ile ilgili söyledikleri üzerinde daha önce de durmuştuk. İmam Ebu Hanife de, diğer imamlar gibi yanında sahih olan hadislerle amel etmiştir. İmamların bu konuda farklı mi'yar ve dakik öl-

çüleri vardır; ki bâzı dar görüşlüler bunları kavrayamayabilirler.

Sonra yazarm bu anlattıkları İmam Ebu Hanife'nin sahih bir hadisle karşılaştığı zaman herşeyden vazgeçip onunla amel ettiğine dair gelen rivayetlere ters düşmektedir. İbn-i Abdi'l Berr, **«el-İntika»** adlı eserinde şöyle bir rivayette bulunur : «İmam Ebu Hanife'ye birisi : «ihramlı kişi izar bulamazsa şalvar giyebilir mi?» diye sorar. O da «hayır izar giymesi lâzımdır» diye cevap verir. Adam «izarı yok ki giysin» deyince imam : «Şalvarını satsın onunla izar alsın» der. Bunun üzerine «Hz. Peygamber'in bir gün hutbede **«ihramlı izar bulamazsa şalvar giysin»** dediği kendisine nakledilir, İmam : «Benim yanımda bu konuda Resulullah'tan gelen sahih bir hadis yoktur ki, onunla fetva vereyim. Herkes işittiklerine göre bir sonuca varır. Bizim yanımızda da sahih olarak gelen **«ihramlı şalvar giymesin»** hadisi olduğu için işittiğimiz bu hadise göre bir neticeye varmış bulunuyoruz» deyince kendisine : «Sen, Resulullah'a muhalefet mi ediyorsun?» denir. Bunun üzerine İmam Ebu Hanife şöyle der : «Allah'ın bizi kendisiyle şereflendirip kurtardığı Resulullah'a muhalefet edene Allah lânet etsin»31 İşte bu büyük İmama da yaraşan budur hakkında söylenen saçma ve bâtıl sözler değil.

İmam Ebu Hanife çoğu zaman bir görüş ortaya atmış, sonra sahih bir hadis görünce bu görüşünden vazgeçmiştir. Yine ibn-i Abdi'l Berr **«el İntika»** da senedi ile Zuheyr b. Muaviye'den şunu nakleder : «Ebu Hanife'ye, Köle'nin eman vermesi hususunda soru sordum. Şöyle dedi : Eğer müslümanlarla beraber savaşmıyorsa emâ-

31 s. 140.

nı bâtıldır.» Bunun üzerine ben : «Âsım el-Ahvel, Fudayl b. Yezid er-Rakkâşî'den bana şöyle nakletti : «Biz düşmanı muhasara altına almıştık içlerinde eman almış birisi vardı kendilerine bir ok atıldığı zaman «hani bize eman vermiştiniz» dediler. Biz de «size eman veren bir köledir» dedik onlar da «biz sizden kimin hür kimin köle olduğunu bilmiyoruz.» dediler. Biz bunun üzerine meseleyi Hz. Ömer'e yazdık. Hz. Ömer de «Köle'nin emanına cevaz veriniz» diye bize yazılı olarak cevap verdi.» Bunu duyan Ebu Hanife sükut etti. Sonra on yıl Kûfe'den uzak kaldım. Tekrar döndüğümde Ebu Hanife'ye giderek köle'nin eman verip veremeyeceğini sorduğumda bana Asım'ın hadisi ile cevap verdi. Binaenaleyh imamın sözünden dönerek işittiği nakli delillere tabi olduğunu anladım. O'na uzanan bütün tenkidler sahih rivayetlerle reddedilmiştir.»

Şimdi de yazarın naklettiği şeyleri tartışmaya açalım. Bir yerde şöyle diyor : «ibn-i Abdi'l Berr **«el-İntika»** da der ki : hadisçilerin büyük bir kısmı ahâd haberlerin çoğunu reddettiği için Ebu Hanife'yi ayıplamıştır. Çünkü O, âhad haberleri Kur'an ve diğer hadislere arzediyordu; bunlara ters düşenleri şazz diye isimlendirerek reddediyordu.»

Yazar bunun neresinden kendisine pay çıkarıyor bilemiyorum. Usül âlimlerine göre, hadisin senedi bâzen sahih olur, ancak râvileri kendisinden daha sahih râvilere muhalefet ettikleri için sahih olmaz ve şazz olarak bilinir. Şâyet bu sözler doğru ise geniş düşünmeyen, mutaassıb bâzı hadisçiler tarafından söylenmiştir.

Başka bir nakil şöyle «es-Sevrî dedi ki :» Ebu Hanife bilgi alırken son derece titiz davranırdı, Haramları he-

lal kılmaktan son derece kaçınırdı, sika râvilerden gelen sahih hadisleri alır sonra da Hz. Peygamber'in fiilleri ve Kûfe âlimlerine ulaşan şeylerle amel ederdi.» yazar buraya kadar alıntı yapmış ve es-Sevrî'nin sözünün son kısmını almamıştır. es-Sevrî sözlerini şöyle bitirir : «Bazıları Ebu Hanife'ye dil uzatmıştır. Allah, bizi de onları da affetsin»

Burada ne imamda bir eksikliğe ne de hadislerde bir çelişkiye işaret eden hiçbir şey yoktur. Nitekim es-Sevrî de O'nu karalayan rivayetlerin iftiradan başka bir şey olmadığını açıklamıştır.

Bir başka yerde der ki : «Veki İbnu'l Cerrâh, Ebu Hanife'nin Resulullah'tan gelen 200 hadise muhalefet ettiğini gördüm» demiştir. el-Evzâî ise şöyle der : «Biz Ebu Hanife re'y ile amel ettiği için O'nu suçlamıyoruz hepimiz re'y ile amel ederiz ancak biz, O'nu Hz. Peygamber'den kendisine hadis geldiği halde muhalefet ettiği için kınıyoruz.»

Ben derimki İmam Evzâî'ye en güzel cevap biraz önce belirttiğim, Ebu Hanife'nin «Resulullah'ın hadislerine muhalefet edene Allah lanet etsin» sözü ile, sahih bir hadis gördüğü zaman görüşlerinden vazgeçtiğine dair gelen rivayettir. Muhalefet etmiş olması hadisin delil olmaya uygun olup olmadığı veya başka sebeplerle görüş ayrılığmdandır. Her ne olursa olsun yazarın tahrif ederek yaptığı bu nakiller, O'nun maksadı olan âhad haberlerin kusurlu ve sadece zann ifade ettiklerine delil olmazlar. Tabi ki heva ve heveslerine göre birisinden dilediğini alıp, dilediğini terketmekle hiçbir yere varamaz.

DİL VE GRAMER BİLGİNLERİNE GÖRE HADİSLER

Yazar 254. sayfada şöyle diyor : «Görüldüğü gibi hadisleri kabul yönünden İslâm âlimleri üç gruba ayrılmışlar : Kelamcılar ve usulcüler, fakihler ve hadisçiler. Şimdi de araştırmamızı tamamlamak için dil ve gramer bilginlerinin hadislere bakış açıları üzerinde durmak istiyorum. Zira bunlar da dil ve gramer kaidelerini isbat sadedinde hadislere itibar etmemişlerdir.»

Cevap :

1 — Ebu Reyye, kelamcılar ve fakihlere göre hadisi anlatırken, hadisçilere göre hadisleri anlatmaya yanaşmamıştır. Unuttu mu, yoksa kötü niyetinden dolayı kasıtlı mı unuttu bilemiyorum. İnsaf ve emanet kurallarına riayet ederek hadisçilere göre de hadisleri ele alsaydı söylediklerinin büyük bir kısmı çelişki arzederdi, umarım cevaplarım esnasında hadisçilere göre hadis ile, hadisleri toplayan, sahih ve zayıfları ayıran, hadis, hadis usulü, hadis ricâlinin tenkidi ve açıklamadık hiçbir hadis bırakmayan şerhleri ihtiva eden zengin bir servet bırakan hadisçilerin övgüye değer çalışmaları (biraz da olsa) vuzuha kavuşmuştur.

2 — Yazar, dil ve gramer kâidelerinde hadislere itibar etmeyenlerin bakış açılarını anlatırken abartmalar yapmıştır. Bundan maksadı mana ile rivayetin dil ve gramer bilginlerinin itibarına şâyan olmayacak derecede zararlı olduğunu vurgulamaktır...

İlmi güvenilirliği (!) onu sarf ve nahiv kurallarını isbat ederken hadisleri delil olarak getirenlerin bakış açılarını da anlatmaktan alıkoymuştur. Halbu ki, bunların

başında meşhur «**elfiyye**» sahibi büyük İmam ibn-i Mâlik de vardır. Benimsediği görüşe yapışıp kalmış ve bütün nakilleri o yönde yapmıştır. Bu insaflı, temiz karakterli bir araştırıcının **kârı değildir.**

DİL VE GRAMER KAİDELERİNE HADİSLERİ DELİL GETİRENLERİN GÖRÜŞLERİ

Herşeyden önce okuyucularıma meselenin bir tek görüşle kesinlik kazanmadığını bilmelerini isterim. Kaideleri belirtmede, lafızları ortaya koymada hadislere itibar etmeyenlerin karşısında hadisleri bu gibi konularda hüccet olarak kabul eden büyük imamlar da mevcuttur. Bu ikinci görüşü benimseyen bilginleri şöylece sıralamak mümkündür: Allame ibn-i Mâlik (Ö. 672) Allame ibn-i Hişam (761) (ki ibn-i Haldun bu zat hakkında şöyle demiştir: «Biz hâlâ mağribte, Mısır'da ibn-i Hişam adında Sibeveyh'ten daha iyi nahiv bilen bir dil bilgininin çıktığını duyuyoruz.»), **et-Teshil**'e serh yazan el-Bedru'd-Demami'ni, **el-İktirah** ve bunun şerhi olan «**el-Kifayetu'l Mutahaffiz**»e şerh yazan Allâme ibnu't-Tayyib. Ayrıca el-Cevheri ibn-i Seyyid ibn-i Fâris, ibn-i Harûf, ibn-i Cinni ve es-Süheyli de bu görüşü desteklemişlerdir. Hatta es-Süheyli: et-Teshil'in şerhinde Ebu Hayyan, el-Cemel'in şerhinde «Ebu'l Hasan es-Sâni'den başka bu meseleye muhalefet eden dil bilgini olmamıştır.» der.

Şimdi de el-Bedru'd-Demâminî'nin, şeyhi İbn-i Haldun'un hadisleri dil konusunda delil olarak kabul etmeyenlerin görüşlerini reddi konusunda naklettiklerini ve söylediklerini aktaralım. ed-Demâmini, **el-Muğnî**'ye yazdığı haşiyede şöyle der: «Ebu Hayyan, dil konusunda güvenilmeyen râvilerin, manalarını değiştirerek rivayet et-

miş olmaları ihtimalinden hareketle gramer kaidelerinde delil olarak hadislere itibar etmemiştir. Çoğu kez hadislerden delil getirdiği için ibn-i Mâlik'e de itiraz etmiştir. Ustadımız ibn-i Haldun bu görüşü reddederek şöyle der: «Hadisler gramer kaidelerinde katiyyet ifade etmeseler de zann-ı gâlip ifade ederler. Çünkü rivayette aslolan lafızları değiştirmemektir. Özellikle râviler arasında yaygın olan lafızları aynen tesbit edip almaktır. Mâna ile rivayeti caiz görenler bunun evlâ olana muhalif olduğunu itiraf etmişlerdir. Zann-ı gâlip bu gibi hükümlerde yeterlidir. Hatta şeri hükümlerde bile geçerlidir. Zâhire muhalif görünen ihtimal pek tesirli değildir. Ayrıca mâna ile rivayetin cevazı ile ilgili tartışma sadece kitaplarda tedvin edilmeyen hadislerle ilgilidir. İbnu's-Salah'ın dediği gibi tedvin edilen hadisler için geçerli değildir. Hadis tedvini ise Arap dili bozulmadan önce birinci asırda olmuştur. Onların söyledikleri gibi lafızların değiştiğini farzetsek yine de delil olarak alınabilir. Çünkü onlar değiştirirken delil olabilecek başka bir lafzı yerine koymuşlardır ve daha sonra da tebdil edilen bu lafızlarla tedvin edilmiş ve mana ile rivayet yasaklanmıştır. Böylece o konuda sağlam hüccet olarak kalmıştır.» ed-Demaminî «et-Teshil»in şerhinde de buna benzer şeyler yazmıştır.

Böylece gramer kaidelerine delil olarak hadislere itibar edenlerin ince anlayışları açıklanmış oldu. Ayrıca böyle düşünenlerin azınlık değil çoğunluk olduğu da anlaşıldı. el-Bedrud-Demamini ve Ustazı ibn-i Haldun'un bu açıklamalarından sonra söylenecek bir söz ya da ileri sürülecek bir delil kalmamıştır.

Umarım okuyucular da bizimle beraber Ebu Reyye'nin güvenilir bir araştırıcı olmadığını anlamışlardır. Çün-

kü O, okuyucusuna ibn-i Mâlik ve İbn-i Haruf'tan başka hiç kimsenin hadisleri dil kurallarına delil olarak kabul etmedikleri intibaını vermek istemiş ve öbür tarafı kapalı bırakmıştır. Oysa hakikatin böyle olmadığı açıkça ortaya çıkmış şüphe ve kapalılık giderilmiştir. Daha önce geçen mana ile rivayet bahsinde yazdıklarımız tekrar hatırlanırsa, mana ile rivayetin zaruret anında bir ruhsat olup aslolanın lafzen rivayet olduğuna ve yazarın iddia ettiği gibi, gerek dinî açıdan, gerekse de dil açısından hiçbir zarara yol açmadığına kanaatleri artacaktır.

SİHİR HADİSİ VE MUHAMMED ABDUH

Yazar 259. sayfada imam Muhammed Abduh'un hadisçiler nezdinde derecesi ne olursa olsun, Kur'an, akıl ve müsbet ilimle çelişen âhad haberleri kabul etmediği görüşüne yer vererek O'nun bu meyanda Lebid bin el-A'sem'in Hz. Peygamber'e sihir yaptığını bildiren hadisi reddettiğini belirtmiştir. Bunu yaparken de iki hususa dayandığını söylemiştir.

1 — Hadis, âhad haberlerdendir Binaenaleyh akaid meselelerinde âhad haberler kabul edilmez. Hz. Peygamber'in aklının sihirden etkilenmekten masum oluşu itikâdi bir meseledir. Böyle bir durumun nefyedilmesi zannî bilgilerle olmaz, ancak yakinî bilgi ile olabilir.

2 — Hadis, Kur'an âyetlerine terstir. Çünkü Kur'an O'nun sihirden etkilendiğini söyleyen müşriklerin sözlerini reddederek bu iddialarını şu şekilde çürütmüştür.: **«Zâlimler dediler ki: Siz sadece büyülenmiş bir adama tabi oluyorsunuz. Sana nasıl misaller getiriyorlar bir bak onlar sapıtmışlardır. Yol bulamazlar.32» Seni dinledik-**

32 Furkan 8-9.

leri zaman neye kulak verdiklerini ve gizli toplantılarında zâlimlerin, siz sadece büyülenmiş bir adama uyuyorsunuz, dediklerini biz çok iyi biliriz. Sana nasıl misaller verdiklerine bir bak. Bu yüzden sapmışlardır.33

3 — Hz. Peygamber'in yapmadığı bir şeyi yapıyor olarak hayallemesi caiz olsaydı; kendisine gelmeyen bir şeyi de geldi olarak hayallemesi veya kendisine nâzil olmayan bir şeyi nâzil oldu olarak hayallemesi de caiz olurdu ki, bunun mümkün olmadığı, açıklamaya gerek olmayacak kadar açıktır.

Sihir hadisi ile ilgili olarak önce şu hususları belirtmek istiyorum :

1 — Herşeyden önce hakikat şahıslarla bilinmez. Bilakis şahıslar hakka göre, hakikat ile tanınır. İmam Muhammed Abduh, bu konuda yeni değildir. Kendisinden önceki mutezili âlimlere tâbi olmuştur. Eğer yazar hakkı sadece şahsiyetlerle tanıyorsa karşısında olduğumuzu bildirir ve O'na şöyle deriz : Sahih hadisle amel ederek onu reddetmemek akıl ve mütevâtir nakle göre te'vil etmek, selef ve halef ulemasının ekseriyeti tarafından kabul edilmiştir. Akıl, Kur'an ve müsbet ilimle çeliştiğine dair basit bir şüpheden dolayı, hadisleri reddetmek, hiçbir şekilde ilmi araştırma kaidelerine uymaz. Güvenilir sahih hadisler ikinci derecede akideyi ilgilendiren meselelerde kesinlik arzetmese de zann-ı galib ifade eder. Biz, Allah'ın varlığı ve tevhid gibi birinci derecede akidenin temeli olan meselelerde sadece kat'i ve yakin bildiren naslara itibar edildiğini inkar etmiyoruz.

---

33 İsra 47-48.

İmam Muhammed Abduh, Sihir hadisini reddetmişse O'ndan daha âlim, naklî ve aklî delilleri daha iyi birleştiren el-Mâzeri Kâdi İyâz, ibn-i Teymiye, İbnu'l Kayyım, ibn-i Kesir, Hafız ibn-i Haber ve Müfessir Âlusi gibi bir çok âlim de rivayet ve dirayet yönünden sahih olarak kabul etmişlerdir. Binaen aleyh sihir hadisini sahih görenler: «Hz. Peygamber'in başına gelen şeyin peygamberler için caiz olan ve her insanın ârız kaldığı bir çeşit hastalık olduğunu, cismâni bir rahatsızlıktan başka bir şey olmadığını söylemişlerdir.» Hadisin bâzı varyantlarında «yapmadığı bâzı şeyleri yaptığını hayal ediyordu,» ifadelerine yer verilmiş ancak Sufyan b. Uyeyne'den gelen sahih rivayette bu hayalin akli bir durum ile ilgili olmayıp bundan ne kastedildiği açıklanmıştır: «Hz. Aişe'den gelen sözkonusu rivayette; «Resulullah'a sihir yapıldı, hatta kadınlara yaklaşmadığı halde yaklaştığını zannediyordu.» denilmiştir. Süfyan, bunun sihrin en şiddetli çeşidi olduğunu belirtmiştir. Kâdi İyâz da bu konuda şöyle der: «Muhtemelen hadiste zikredilen hayalden kasıt şudur; yâni dinç hâlinden cimaa muktedir olduğu hâlini anlıyor; ancak kadına yaklaştığı zaman sihirle bağlananların durumunda olduğu gibi böyle olmadığını farkediyordu.»34

İşte Süfyan b. Uyeyne'nin rivayeti ile Kâdı İyaz'ın şerhi bu hadis hakkında varılması gereken anlayıştır. Binaenaleyh bu takdirde hadisi reddedenlerin şüphesine sebep olan, Hz. Peygamber'in ismeti ihlal edilmiş olmaz.

2 — Hadisin Kur'an'a muhalif olduğu doğru değildir. Müşrikler «siz sadece sihirlenmiş bir adama tabi oluyorsunuz.» sözleriyle Hz. Peygamber'e sihir yapıldı-

34 Fethu'l Bâri, c. 10, s. 186.

ğını bir müddet değiştiğini sonra da şifa bulduğunu kastetmiyorlardı. Onlar, bununla yaptığı ve söylediği herşeyin hayal ve delilikten kaynaklandığını, O'na gelenin vahy olmadığını kastediyorlardı, gayeleri risaletini inkar etmek ve O'nun delirmiş olduğunu yaymaktı. Bu konudaki âyetlere bakan herkes bunu açıkça anlayacaktır. Öyleyse gayeler ve mevzular farklı farklıdır.

3 — «Din dışı şeylerde, olmayan hadiseleri oldu gibi hayallemesi caiz olsaydı; dini işlerde de bu caiz olurdu» sözleri de doğru değildir. Daha önce de açıkladığımız gibi hadisten anlaşıldığına göre sihrin etkisi, aklında değil, cisminde baş göstermiştir. Rivayetin söylediklerine delalet ettiğini kabul etsek yine sözleri yanlıştır. Zira vahy ve peygamberlik işlerini dünya işlerine kıyaslamak yanlış bir mukayesedir (kıyas ma'al farık). Çünkü Hz. Peygamber dini işler açısından, hata, tağyir ve tedbilden mâsumdur. Dünya işlerinde ise mâsum değildir. Peygamber'in iki vechesi vardır Birisi insan oluşu diğeri resül oluşu. Birinci veçhesine göre yani insan olması hasebiyle, sair insanlar için caiz olan O'nun için de caizdir, sihir de buna dahildir. İkinci vechesi yani peygamber olması itibarıyla masum olduğu için, risaleti ihlal edecek durumlar mümkün değildir. Sonra bu hadisi reddedenler Kur'an'da Hz. Musa'ya nisbet edilen sihirbazların ip ve âsâlarını, koşan yılanlar olarak hayallemesine ne diyecekler? Mütevâtir Kur'an'ı da mı reddedecekler? Kur'an'da sabit olan şeyleri kabul ettiklerine göre Musa (a.s.) kıssasındaki tahayyulu ismete munafi addetmezlerken, ne oluyor da sihir hadisindeki tahayyulu ismete munafi sayıyorlar?

Allah Teâla, insanlar peygamberleri uluhiyet makamına çıkarmasınlar ve onların da kendileri gibi bir insan

olduğunu bilsinler diye, onları muhtelif musibetlerle imtihan etmeyi dilemiştir; böylece onların din ve risâleti tebliğ etmek uğruna katlandıkları musibetlerle Allah'ın indindeki makamları yücelir ve sevapları artar.

Ben, aklî ve nakli delilleri te'if eden âlimlerin görüşlerini serdederek sözü uzatmak istemiyorum sadece iki nakille yetinmek istiyorum :

1 — İmam el-Mâzerî der ki : «Bâzı bidât ehli, nübüvvet makamını çiğniyor gerekçesiyle bu hadisi reddetmişlerdir. Hadisten şüphe duyarak; onun ifade ettiği manaya götüren her şeyin bâtıl olduğunu söylemişlerdir. İddialarına göre, «bunu caiz görmek peygamberlerin getirdikleri şeriatlere güvensizlik meydana getirir. Çünkü Cebrail'i görmediği halde gördüğünü, kendisine vahyedilmediği halde vahyedildiğini hayalledi ihtimalini de beraber getirir.» Bütün bunlar doğru değildir. Çünkü Hz. Peygamber'in Allah'tan yaptığı tebligat konusunda sıdk üzere olduğu ve bu hususta mâsum olduğu delillerle sâbittir. Mucizeler O'nun sıdk üzere olduğunu doğrulamıştır. Bunun hilâfına bir delili mümkün saymak bâtıldır. Peygamber'in kendisi için gönderilmediği, risâlet ile alakası olmayan dünyevi meselelere gelince, insanın arız olduğu şeyler O'nun için de caizdir. Mesela hastalık gibi, öyleyse dini işlerde mâsum olduğu halde, dünyevi bir işi hakikatte olmayan şekliyle hayal etmesi uzak değildir. Bâzıları hadisten maksadın hanımlarıyla birleşmediği halde birleştiğini hayalledi olduğunu söylemişlerdir. Çoğu kere uykuda bile insan öyle görebiliyor öyleyse uyanıkken de böyle hayallemiş olması uzak bir ihtimal değildir.35

35 Fethu'l Bâri, c. 1, s. 185.

2 — İmam ibnu'l Kayyım, Hz. Peygamber'e sihir yapıldığını ifade eden hadisleri zikrettikten sonra şöyle der : «Bu hadis hadisçiler nezdinde kabul görmüş ve sıhhatinde ihtilaf edilmeyen sabit bir hadistir. Ancak bir çok kelamcı garip görmüş ve şiddetle redderek yalanlamışlardır, hatta bâzıları bu konuda müstakil eserler te'lif ederek —«râvi— Hişam b. Urve'ye yüklenmiş ve O'nun hakkında söyledikleri en güzel söz O hata etmiş, durumu karıştırmıştır, yoksa böyle bir şey filvakıa olmamıştır.» ifadesidir. Bunlara göre : Hz. Peygamber'in büyülenmesi doğru değildir. Zira o zaman kâfirlerin «... siz ancak büyülenmiş bir insana uyuyorsunuz.» sözleri doğrulanmış olur... Yine bunlar derler ki, peygamberlerin büyülenmeleri caiz değildir. Çünkü bu, Allah'ın onları himaye edip koruduğuna munafidir.

Ehl-i ilmin yanında yanında bunların da söyledikleri bu ifadelerdir. Çünkü Hişam, insanların en âlimi ve güveniliridir. İmamlardan hiçbirisi hadislerini reddetmeyi gerektirecek bir kusur bulmamıştır, bu kelamcıların işi değildir.

Hişam'dan başkası da bu hadisi Hz. Aişe'den rivâyet etmiştir. Buhari ve Müslim sahih olduğunda ittifak etmiş ve hiç kimse bu hadisin aleyhine bir kelime söylememiştir. Kıssa, tefsir, hadis tarih ve fıkıh ehlince meşhurdur. Bunlar, Resulullah'ın hallerini ve başına gelenleri kelamcılardan daha iyi bilirler. İbnu'l Kayyım sözlerine devamla : «Hz. Peygamber'e isabet eden sihir arızi olan bir hastalıktı. Allah ona şifa verdi. Bu da hiçbir yönden ayıp veya bir eksiklik değildir. Peygamberler hastalanırlar ve bayılırlar da; nitekim Hz. Peygamber hastalığında bayılmış, ayakları sürçerek düşmüş ve şakakları

yarılmıştır. Bu, O'nun Allah indindeki şeref ve derecesini yücelten musibetlerdendir. Peygamberler en çok belaya maruz kalan kimselerdir. Annesiyle imtihandan tutun da ölüm, dövülmek, sövülmek ve hapsedilmek şekillerine kadar imtihan edilmişlerdir. Öyleyse Hz. Peygamber'in bâzı düşmanları tarafından büyülenerek imtihan edilmesi yeni bir şey değildir. Nitekim kendisine taş atılmış ve yaralanmış, secdede iken üzerine deve işkembesi atılmış ve bu şekillerde de imtihan edilmiştir. Bunlar, O'nun için bir ayıp veya eksiklik değildir. Bilakis Allah indindeki derecelerinin yüksekliğine ve kemâline delalet eder.»

İbnu'l Kayyım daha sonra bu hadisi reddedenlerin bizim de belirttiğimiz şüphelerine cevaplar verir.36

Burada Ebu Reyye'nin yüzeysel araştırmasına bir örnek daha vermek istiyorum :

261. sayfada şöyle der : «İmam Muhammed Abduh, bu şekilde Garanik kıssası, Zeyneb binti Cahş hadisi ve burada belirtmediğimiz birçok itikadi ve itikâdi olmayan hadisleri reddetmiştir.»

İşte bu söz, yazarın ne kadar yüzeysel bir araştırıcı ve yetersiz bilgi sahibi olduğunu gösterir. (Bir defa) Garanik hadisesi güvenilir ehl-i hadisin de işaret ettiği gibi bâtıl ve uydurma bir haberdir. İmam Abduh, doğmadan asırlar önce reddedilmiştir. Muhammed Abduh'un yaptığı tek şey bunu bâtıl gören Kâdı İyaz ve benzerleri gibi ilim ehlinden nakiller yaparak gene kendi güzel uslubuyla açıklamasıdır. Sadece bâzı izafelerde bulunmuştur. Aynı şekilde Zeyneb bint-i Cahş hadisi de hadis ehl-i nezdinde mevzudur. Hâfız ibn-i Hacer, **Fethu'l Bâri**'de, uzun

---

36 **et-Tefsiru'l Kayyım**, s. 564-572.

uzun üzerinde durmuş ve aslının olmadığını izah etmiştir. İmam Abduh, eskilerin sözlerini güzel bir şekilde aktarmadan öteye geçmemiştir. Yazarın haksız yere, dil, uzattığı ve doğrudan uzaklaştığı açığa çıkmıştır.

261 ve 262. sayfalarda, Muhammed Reşit Rıza'dan bâzı nakillerde bulunur. Bu nakillerde bâzı serzeniş ve muâhazalar vardır. Dikkatli bir okuyucu önceki bölümlerde yazdıklarımız içersinde bu serzenişlere cevabı bulacaktır. Biz, hakkı kişilerle tanıyanlardan değiliz. Kişiler ancak hakk'(m ölçüleriyle) tanınırlar. Bilhassa (asrımızda) onların gördükleri hadis ilmini biz de tahsil ettik, onların aklı varsa bizim de aklımız var araştırmada edindiğimiz metod, delilsiz hiçkimsenin sözlerini kabul etmemek ve reddetmemektedir.

MÜTEVÂTİR HADİSLERİ REDDETMESİ VE HÂFIZ İBN-İ HACER'E İFTİRASI

Yazar 262. sayfada «Mütevatir hadis yoktur» başlığı altında şunları yazıyor: «Mütevatir hadis oldukça azdır... Bâzıları **«Her kim bana bir yalan isnad ederse cehennemdeki yerini hazırlasın»** hadisi ile havz-i Kevser ve birkaç hadisten başka lafzen mütevatir hiçbir hadisin olmadığı kanaatindedir...» Biraz sonra dipnotta; «Biz 41. sayfada İbn-i Hacer'in yukarıda (manasını verdiğimiz) hadisin mütevatir olduğu görüşünü reddettiğini naklettik.» der. Havz-ı Kevser ile ilgili hadisin metni üzerinde yorum yapmış ve alay ederek: «İşte hadisçilerin mütevâtir dediğine bir örnekdir» (ifadesiyle sözlerini bitirir.)

Cevap:

1 — Mütevatir lafzı ve mânevi olmak üzere iki kısma ayrılır. Birinci kısmı az ikinci kısmı çoktur.

2 — Sözkonusu hadisin mütevatir olmadığı görüşünü Hafız ibn-i Hacer'e nisbet etmesi O'na bir iftiradır. Daha önce de belirttiğimiz gibi Hâfız İbn-i Hacer, başkalarına ait bu görüşü almış ve reddetmiştir. Aynı şey başka hadisler için de sözkonusudur. Fakat yazar Hâfız ibn-i Hacer'e mal ederek, emanete ihanet etmiştir, kitabı bu tür hıyânetlerle doludur.

3 — Havz(-ı Kevser) ile ilgili naklettiği rivayetin lafızları üzerinde durmak istemiyorum. Buharî, Sahih'inde Abdullah b. Amr b. Âs tarikiyle Hz. Peygamber'in şöyle dediğini nakletmiştir.: **«Benim havzım bir aylık yol genişliğindedir. Suyu sütten beyazdır. Kokusu miskten daha güzeldir. Tasları gökteki yıldızlar gibi, O'nun suyunu içen ebediyyen kanmaz.»**37 Müslim de aynı lafızlarla rivâyet etmiştir.38 Hadis farklı varyantlarla birçok sahabi tarafından rivayet edilmiştir. el-Kâdi (İyaz) el-Kurtubi, Hâfız ibn-i Hacer ve başkalarının belirttiği gibi hadis, mütevatirdir. Hâfız ibn-i Hacer **Fethu'l Bâri**'de bu hususda şöyle der: «el-Kurtubi **«el-Mufhim»** adlı eserinde Kâdı İyaz'a uyarak şöyle der: Her mükellefin, Allah tarafından Hz. Peygamber'e tamamı gözönünde bulundurulduğu zaman, kati bilgi ifade eden meşhur hadislerde ismi, sıfatları ve şarabı (içecek) sarahaten belirtilen bir havuz'un tahsis edildiğini bilmesi ve inanması vaciptir. Çünkü 20 küsuru Buharî ve Müslim'de olmak üzere otuz küsur sahabi tarafından rivayet edilmiştir. Gerisi, Buharî ve Müslim'in dışında rivayet yönünden meşhur ve sahih olarak rivâyet edilmiştir. Sahabeden de onlar kadar tâbiî rivayet etmiştir. Onlardan sonra da iki

---

37 Buhari K. Rikak 53.

38 Müslim (Nevevi Şerhi ile), s. 15 ,s. 53-56.

katı naklederek devam etmiş ve günümüze kadar gelmiştir. Ehl-i sünnetin selef ve halef uleması hadis üzerinde icma etmiştir. Sâdece ehl-i bidâtten bir taife, zahiri manasını çevirerek reddetmişlerdir. Bunlar aklen zahiri manasını çevirmeye ve te'vil etmeye gerek olmadığı halde, tev'ilinde ileri gitmişlerdir. Binaenaleyh mânasını tahrif eden selefin icmâma karşı çıkmış ve Halef imamlarının görüşlerinden ayrılmıştır.»39 İbn-i Hacer daha sonra bu hadisi Haricilerin ve bâzı mutezililerin reddettiğine yer verir.

Hâfız ibn-i Hacer daha sonra bu hadisi Haricilerin ve bâzı mutezililerin reddettiğine yer verir.

Hâfız ibn-i Hacer, bu hadisin bütün varyantlarını ve sahabeden rivayet edenleri tetkik etmiş ve elliden fazla sahabiden geldiğini ortaya koymuştur. Bu meyanda o şöyle der: «Ebu Hureyre, Enes b. Mâlik, ibn-i Abbas, Ebu Said ve Abdullah b. Amr gibi bir çok sahabi hadisi bâzı fazlalıklarla rivayet etmişlerdir. Bunların rivâyet ettikleri hadislerin bir kısmı, sâdece havz'ın varlığını ifade eder, bir kısmı havzın sıfatlarını ve kimlere nasib olacağını belirtirken bir kısmı da kimlerin oradan kovulacağına yer verir. Buharî'nin bu babta yer verdiği hadisler de böyledir. 19 farklı varyantı mevcuttur. Muteahhirinden bâzı âlimlerin seksen sahabiden geldiğini tesbit ettiklerini öğrenmiş bulunuyoruz.»

Mütevatir, ehl-i ilmin icmaıyla sölyeyene nisbetle yakin ve katiyyet ifade eder. Ebu Reyye ve O'nun gibi bu hadisleri inkar edenlerin, Hz. Peygamber'den mütevâtir olarak gelen haberleri reddetmenin ve onunla alay et-

---

39 Fethu'l Bâri, c. 1, s. 393.

menin hükmü konusunda görüşleri nedir acaba, O'na göre iman ve küfür yönünden durumlarının ne olduğu görülebilir?

EBU REYYE'NİN KÖTÜLÜKLERE YER VERİP İYİLİKLERİ GİZLEMESİ

Ebu Reyye, kitabının 269. sayfasından itibaren meşhur hadis kitaplarından bahseder. Her kitabın yazarının kısa bir hal tercemesine, her kitabın hadis kitapları arasındaki konumuna değinir. Anladığım kadarıyla yazar bu konuları işlerken güzel yönlerinden çok kusurlu yönlerini vermeye itina göstermiştir. Bunu da gerçekleştirmek için inceleme ve araştırmaya tâbi tutmadan şundan bundan rivâyet avına çıkar. Kitabını, telif gayesi olan, hadis ve muhaddislerin değerini düşüren, onları rivayet ettiklerini düşünmeyen, sâdece birer bilgi hammalı olduklarını gösteren her rivayete yer verir. Oysa hakkı arayan ve gayesi hak olan bir araştırıcıya yaraşan, rivayetleri ölçüp biçmek ve aralarını mukayese ederek sened ve metin yönünden ya da akıl ve nakil bakımından tercihe şayan olanları seçmektir. Yoksa gözleri sadece kusurlara açmak ve iyilikleri, güzellikleri görmemezlikten gelmek değildir. Çünkü böyle yapmak adalet sahibi olmayan araştırıcıların karıdır. Böylelerinin hakka ve doğruya ulaşmaları oldukça zordur.

Şimdi yapacağım nakiller bu sözlerimizi doğrulayacaktır, bizzat görmek, işitmek gibi değildir.

273. sayfada «ibn-i Main'in imam Mâlik'i Tenkidi» başlığı altında Yahya ibn-i Main, «İmam Mâlik hadis ehli değildir rey ehlindendir» sözünü, ayrıca el-Leys b. Sâd'ın «imam Mâlik'e yetmiş mes'ele saydım hepsi sünnete muhâlifti, O da bunu kabul etti» sözünü nakleder.

Biraz önce söylediklerimize en güzel delil budur:

İmam Mâlik kadar, ulemanın büyüklüğünde ittifak ettiği başka bir imam hemen hemen mevcut değildir. Ancak yazar, İmam Mâlik hakkında bütün âlimlerin övgülerini bırakarak heybesinden sâdece bu iki nakli veriyor. Mağribli Hâfız İmam ibn-i Abdi'l Berr'in **«el-intika fi fedailis-Selaseti'l Eimmeti'l Fukaha»** adlı eserine müracaat ettim. Gördüm ki on küsur sayfayı Süfyan b. Uyeyne, Şu'be, ibnu'l Haccac, eş-Şâfiî, Ahmed b. Hanbel, Abdurrahman b. Mehdi ve Muhammed b. Hasen gibi imamların, imam Malik'e yaptıkları övgülere ayırmıştır.40

İbn-i Main'den yaptığı rivâyet, ibn-i Abd'l Berr gibi güvenilir âlimlerin naklettikleri Yahya b. Main'in İmam Mâlik'e övgülerini ihtiva eden haberlere terstir. İbn-i Abdi'l Berr kendi isnadıyla ibn-i Main'in şöyle dediğini nakleder: «Nafi'in Eyyub ve Abdullah b. Ömer'den naklettiği rivayetleri alanların en güveniliri İmam Malik'tir. İbn-i Ebi Meryem Yahya b. Main'e «senin katında el-Leys mi yüksek yoksa Malik mi?» diye sorar. İbn-i Main «Malik» diye cevap verir. Yine ibn-i Main, Mâlik hakkında şöyle der: «Mâlik, Allah'ın mahlukatına olan hüccetlerindendir.» ibn-i Main'e uygun düşen de bunlardır. Farzedelim ki yazarın ibn-i Main'den naklettiği rivayet doğru olmuş olsun; bir araştırıcı olarak yazara düşen her ikisini de naklederek mukayese etmektir. En azından ikisini belirtip bir tarafı tutmaktır. Ta ki okuyucular durumu iyice anlasınlar. Sonra ibn-i Mâin'in, İmam Mâlik hakkında «O, hadis ehli değildir» sözü nasıl doğru olabilir. O'nun kitabı **el-Muvatta** bugün elimizdedir. Birçok

---

40 el-İntika, s. 18-32.

hadisci katında rivayet ettiği merfu hadisler Buharî ve Müslim mesabesindedir. Bakm İmam Şâfii, O'nun hakkında ne diyor : Mâlik'ten sana bir hadis gelirse iki elinle sarıl» Başka bir rivayette «sana bir haber gelirse, Mâlik'ten ise yıldız gibidir.»41

el-Leys b. Sâd'ın sözüne gelince, burada Mâlik'e yönelik herhangi bir kusur yoktur. Zira hadislere muhâlefet inat ve kibirden dolayı olursa o zaman bir kusur teşkil eder. Fakat içtihad ve delil yönünden muhalefet edilirse değil. Her imama bütün hadislerin ulaşmış olması şart olmadığı gibi, imamların her hadisle amel etmesi de şart değildir. Çünkü gördükleri hadis mensuh olabilir, ya da bir konuya has veya mukayyed olabilir. Bunun gibi birçok sebeplerle tercih edilmemiş olabilir.

BUHARİ VE İBN-İ HACER'E İFTİRASI

274. sayfada «Buhari, mâna ile rivayet ederdi» başlığı altında Hatib Bağdadi'nin **«Tarih-i Bağdad»** adlı eserinde, Buharî'den naklettiği şu söze yer verir : «Nice hadisleri, Basra'da işttim Şam'da yazdım, nicelerini de Şam'da duydum Mısır'da yazdım» Kendisine «hadisleri aynen tamamını mı» diye sorulduğunda sükut etmiştir.

İbn-i Hacer : «Buharî'deki nadirattan birisi de Hz. Peygamber'e sihir yapıldığını bildiren hadiste olduğu gibi bir tek isnadla tam olarak iki farklı lafızla rivayet etmesidir.»

Buhari mâna ile rivâyeti caiz görenlerdendir. Ancak Buharî'nin bu sözünde mâna ile rivâyete delalet edecek hiçbir şey yoktur. Bu sözden anlaşılan tek şey bir şeyi

41 el-İntika, s. 23.

işittiği zaman ona uygun bir yer, bölüm bulmadan yazmıyor oluşudur. Kendisine sorulan soruyu sükutla karşılaması, O'nun mâna ile rivayet ettiğine delil olmaz. Olsa olsa hadisin sadece bir kısmına yer vererek ihtisar etmiş olmasına delalet eder. Nitekim, kitabındaki metodu da böyledir. Bir tek hadisi bölerek (Takt'i) her babta uygun olan bölümüne yer vermiştir. Hâfız ibn-i Hacer'den yaptığı nakilin ise uzaktan yakından mâna ile rivayete dair hiçbir alakası yoktur. İbn-i Hacer'in böyle bir maksadı yoktur. Bunu sihir hadisi münasebetiyle söylemiştir. Çünkü Buhari, bir defa O'nu İbrahim b. Musa'dan «bir gece ya da bir gündüz» diyerek tereddütlü olarak rivayet etmiş; diğerinde ise aynı şahıstan «birgün» diye tereddütsüz olarak rivayet etmiştir. İbn-i Hacer, önce şüphenin Buharî'den kaynaklandığını zannetmiş daha sonra bunun Buharî'nin şeyhinin şeyhi İsa b. Yunus'tan ne'şet ettiğini anlamıştır. İki rivayete yer verip şüphenin Buharî'den kaynaklanmadığını belirttikten sonra aynen şöyle der : «Kesinlik ifade eden ikinci rivayetten anlaşılıyor ki, Buharî'nin şeyhi İbrahim b. Musa bir defa cezm sigasıyla bir defa da tereddütlü olarak rivayet etmiştir. Bu konuda zikredeceğim ihtilaf da bunu teyid eder. Buharî'nin bir hadisi tam olarak bir isnad ve iki lafızla rivayet etmesi nadirattandır.»42

Görüldüğü gibi yazar sözü rastgele araştırmadan almış ve hem Buharî'ye hem de ibn-i Hacer'e iftira etmiştir.

Yazar 274. sayfada «Buharî'nin, kitabı henüz müsvedde iken ölmesi» başlığına yer verir. Daha sonra yine İbn-i Hacer'in **Fethu'l Bâri**'sinden konu ile ilgili nakiller

42 **Fethu'l Bâri**, c. 1, s. 188.

yapar ki, hiçbirisi bu başlığa ve arkasındaki maksada şehadet etmez. Yazarın, böyle bir başlık atmaktan maksadı, bilmeyenlere Buharî'nin, kitabı müsvedde hâlinde iken öldüğünü daha sonra başkalarının temize çektiğini, bunların da gereken itinayı göstermedikleri intibaını vermektir. Bütün bunları güvenilir hadis kitaplarına şüphe düşürmek için yapmıştır.

Oysa gerçek şu ki, Buharî, kitabını temize çekip son derece güzel şeklini verdikten sonra vefat etmiştir. Hâfız ibn-i Hacer'den yaptığı nakil, Buharî'nin temize çektiği bab başlıkları ile ilgilidir. Yani o bazı bablar altında hiçbir hadise yer vermezken, bazı hadisleri de zikretmiş ancak başlık koymamıştır. Yazarın yer verdiği bu nakil, **Sahih-i Buharî**'nin, bir asılda yazılı olduğuna delilidir. Ebu İshak el-Müstemli şöyle der : «Ben Sahih-i Buharî'yi, Buharî'nin arkadaşı Muhammed b. Yusuf el-Ferbevî'nin yanındaki asla göre istinsah ettim, bazı şeylerin tamamlanmadığını gördüm (bu eksiklerden birisi) bazı başlıklar altında hadis yokken bazı hadislerin de başlığının olmaması idi. Bunun üzerine bir kısmını diğer kısmına iliştirdik.»

Ebu Cafer Mahmud b. Ömer el-Ukeylî'nin şu sözü Buharî'nin, kitabını yazıp hadis imamlarına arz etmeden, ölmediğine en büyük delildir. : «Buhari kitabını te'lif ettikten sonra Ahmed b. Hanbel, Yahya b. Main ve Ali b. el-Medini gibi imamlara arzetti. Onlar da dört hadis hariç hepsinin sahih olduğuna şehadet ettiler.» Ukaylî bu sözün bizzat Buharî'ye ait olduğunu nakleder. el-Ferbevî'nin şöyle dediği nakledilmiştir. «Buharî; gusledip iki rekat namaz kılmadan kitabıma hiçbir hadisi yazmadım dedi.» Bunun başlıca sebebi ilmi bir içtihada varmak ve akli bir araştırma yapmak için kalbi güvenle birlikte

rûhî ilhamı da hasıl kılmaktır. Buharî'nin son derece sahih bir hadis kitabı, meydana getirmek amacıyle hadisleri elemek ve seçmek için gösterdiği gayretin en güzel delili şu ifadelerinde yer bulmuştur : «Ben, bu kitabımdaki hadisleri altıyüzbin hadis arasından seçtim.» Ayrıca Buharî'nin kendi kitabını bir çok talebesine rivayet ettikten sonra vefat ettiği meşhurdur. Nitekim bugün elimizde olan şekliyle bütün hadislerini ihtiva ederek asıl nüshasından istinsah etmek için, bu talebeleri yarışmıştır.

CERH VE TÂDİL İMAMLARININ İHTİLAFLARI

286. sayfada Ahmed Emin'den alıntılar yapmıştır. Özet olarak: cerh ve tâdil imamlarının. cerh ve tâdil kaidelerinde açıkça ihtilaf etmeleri, bunların sebepleri, bâzılarının çok sıkı davranarak devlet ricâli ile ilişkisi olanlarm hadislerini kabul etmedikleri, bazılarının çok vakur bir tavır takınarak bir mizahta bulunan kimsenin hadislerini reddettikleri, bunlara binaen şahıslar hakkında çok ihtilaf ettiklerine dairdir. Buna örnek olarak da ibn-i Abbas'ın azadlı kölesi İkrime verilir. Çünkü dünyayı hadis ve tefsirle doldurduğu halde, «bazıları yalancılık ve harici görüşler taşımak, kralların hediyelerini kabul etmekle suçladıkları halde, yalanlarından birçok şey rivâyet ettiler.» Sözlerini şöyle bitirir : «Nitekim Buharî, İkrime'nin sıdkına kail olmuş ve Sahih'inde ondan birçok hadis rivayet ederken Müslim, kizbine kanaat getirmiş ve Hac bahsinde Said b. Cubeyr'in bir hadisine takviye babında getirdiği bir hadis hariç, hiçbir rivayetine yer vermemiştir.»

Bu sözlerin bir kısmı doğru, bir kısmı yanlıştır. Hadisçilerin cerh ve tadil sebeplerinde ihtilaf ettikleri doğ-

rudur. Ancak bu ihtilafı rical hakkında hüküm vermeye vesile edinmek yanlıştır. Onlar bazı sebeplerde ihtilaf etmişlerse de, ekseriyetinde ittifak halindedirler. Sonra neden cerh konusunda katı davrananlar kınanıyor ki? Bu, rivayette son derece ihtiyatlı davranmaya götürür, zararlı bir şey değildir. Eğer muhaddisler bu konuda gevşek davransalardı, onların başına ilk kalkan, bundan dolayı kalkardı. Bu konuda hakikatı öğrenmek isteyenler ibn-i Hacer'in **Fethu'l Bâri** mukaddimesine bakabilirler.43 İbn-i Hacer, bu mukaddimesinde, İkrime'nin lehinde ve aleyhinde söylenenlere yer verdikten sonra buradaki yalandan maksadın hata olduğunu açıklar. «Çünkü hicaz ehlinin dilinde yalan, her türlü hata anlamında kullanılırdı.» der. Bunun en güzel delili : «Şayet Kizbden maksat yalan olsaydı Müslim o bir hadisine de yer vermezdi. Yalan, sahibinden rivayeti haram kılar ki, muhaddisler bu hususta ittifak etmişlerdir. Hâfız ibn-i Hacer, İkrime'ye dil uzatanlara, birbir cevap verdikten sonra, özet olarak onun sika olduğunu, Buharî'nin sika saymasının bunun için yeterli olduğunu bildirir. Fazla mâlumat edinmek isteyenler, rical tenkidi konusunda hatalı bir araştırmanın nasıl yapıldığını görmek için **Fethu'l Bâri**'nin mukaddimesine müracaat edebilirler.44

REŞİT RIZA'NIN SÖZLERİNİ YANLIŞ YORUMLAMASI

Yazar 277-279. sayfalarında Reşit Rıza'nın sözlerini nakletmiştir. Bu sözlerin de bir kısmı yanlıştır. Herşeyden önce biz şahıslara kul olmayız. Nerede olursa olsun

---

43 bkz. c. 2, s. 111.
44 c. 2, s. 148-152.

ancak Hakk'a boyun eğeriz. Bu noktada yazara İmam Mâlik'in şu sözünü hatırlatmakta yarar görüyorum. : «Şu kabrin —Hz. Peygamber'in türbesini göstererek— sahibi hariç herkesin görüşleri hem alınır hem de reddedilir.»

Ayrıca Reşit Rıza'nın sözleri, yazarın maksadı olan hadislere ve **Sahîh-i Buharî**'deki hadislere dil uzatmaya yönelik değildir. Binaenaleyh O, Buharî'de âlimlerin târif ettikleri tarzda uydurma hadislerin mevcudiyyetini kabul etmemiştir. İbaresi aynen şöyledir : «Hadis ilminde mevzu hadise getirilen tarif doğrultusunda Buharî'de mevzu hadislerin varlığını savunan görüş yanlıştır. Hiç kimse de bunu isbatlayamaz; ancak çok az hadisler var ki metni vaz âlameti olarak sayılan şeylerden hâli değildir.»

Az olduğu söylenen bu hadisler üzerinde derin bir inceleme ve araştırma yapıldığı zaman bunun da yanlış olduğunun ortaya çıkacağını belirtmek isterim. Reşit Rıza'nın sözleri arasında örnek olarak yer verdiği, sihir ve sinek hadisleri hakkındaki hakikati daha önce belirtmiştik.

BENİ KURAYZA'DA NAMAZ HADİSİ

284. sayfada Buharî ve Müslim'in ittifak ettiği hadislere örnek olarak Hz. Peygamber'in, Hendek savaşı günü «hiç kimse Ben-i Kurayza'ya varmadan ikindi namazını kılmasın» hadisine yer verir, bir başka varyantında ise öğle namazı olarak geçer.

Daha önce bu konunun gerçek yönünü izah ettik, yazar burada Hâfız ibn-i Hacer'in sözlerini tahrif ederek gereği gibi anlamamıştır.

EBU REYYE'YE GÖRE BUHARÎ VE MÜSLİM

290-291. sayfalarında Ebu Reyye, şunları yazıyor: «Görüldüğü gibi hadisçiler Buharî ve Müslim'in birçok rivayetini illetli bulmuşlardır. İbn-i Hacer'in Buharî Şerhi ile Müslim'in Nevevi şerhine baktığımızda bir çok müşkil ile karşılaşıyoruz. Bu müşkilleri içeren müteaddid eserler yazılmıştır. Sahih diye isimlendirdikleri Buharî ve Müslim bütün bu illet ve tenkidlere maruz kalmış ve bütün bunlar söylenmişse —bunlardan başka bazı israili ve manayı hatalı naklettikleri rivayetlerle dolu olduğunu bir tarafa bırak— o zaman Buharî ve Müslim'in dışındaki hadis kitaplarının nasıl olduğunu tahmin et. Müsnedleri söylemiyorum Zira bunlardaki hadislerin güvenilir tarafı yoktur. Selin önündeki çer çöp gibi hiçbir konuda itimad edilmez.»

Cevap :

Görüldüğü gibi yazar okuyucuya bırakın sair hadis kitaplarını ve Müsned'leri, Buharî ve Müslim'in dahi zayıf ve mevzu hadislerle dolu olduğu intibaını vermek için demegoji ve saptırmalara başvurmuştur. Bunlar yeni şeyler değildir. Biz, Darekutnî ve başkalarının bazı hadislerini tenkid ettiklerini biliyoruz. Ancak bu, o hadislerin zayıf veya uydurma olduğu manasına gelmez. Binaenaleyh (ed-Dârekutni) Buharî ve Müslim'in kitaplarında gerekli gördükleri yüksek sıhhat derecelerini düşürdükleri hadisleri tenkid etmiştir. ibn-i Hacer **Fethu'l Bâri** mukaddimesinde, İmam Nevevi de Müslim şerhinde tenkid eden bu hadisler konusunda bir bir cevap vermişlerdir. Tenkid edilen bu hadislerin büyük bir kısmının cevabı son derece basittir. Bazılarında zorlanmışlardır ki bu da Sahihayn'de oldukça azdır. Cevaplarında ulemanın zor-

landığı bu kadar az hadis dolayısıyle yazarın bu derecede serzenişte bulunması adalet ve insaf ölçüleriyle bağdaşır mı?!!

Burada ibn-i Hacer'in Fethu'l Bâri mukaddimesinde tenkid edilen hadislere bir bir cevap verdikten sonra söylediklerini aktarmak istiyorum. Şöyle diyor İbn-i Hacer: «İsnadların illetlerini bilen, gizli tariklere muttali olan, hadis hâfız ve tenkidçilerinin bütün tenkidleri bunlardan ibarettir. Kaldı ki hepsi Buharî'nın münferid kaldığı hadisler değildir. Bilakis çoğunda Müslim de iştirak etmiştir. Hem Buharî hem de Müslim'de tenkide uğrayan hadisler 32 hadistir. Buharî'nm münferid kaldığı sadece 78 hadisdir. Hepsi de kusurlu değildir. Bütün bir kısmının cevabı açıktır kusur defedilmiştir. Bazılarının cevabı muhtemeldir. Bölümün başında da özet olarak belirttiğim gibi net olarak cevabı mümkün değildir. Bunlardan her hadisin olumlu yönlerini izah ettim.» Yazar, bu konuda yazdıklarımız üzerinde düşünecek olursa Buharî'nin ne kadar yüce bir şahsiyet olduğunu, eserinin ne kadar büyük bir eser olduğunu anlar. Ehl-i ilmin öncüleri eski ve yeni musanneflere bu kitaptaki hadisleri kabulde buna öncelik tanımışlardır. Elbette asabiyet sahibi olup kafadan reddedenle, meri kâidelere bağlı olarak insafla karşı çıkan bir olmaz.»45

İmam Nevevi de Müslim Şerhi'nin Mukaddimesinde şöyle der: «Bir grup âlim, Buharî ve Müslim'in gerekli gördükleri şartları uygulamadıkları hadisleri çıkarmıştır. Bunların hepsine veya bir kısmına cevap verilmiştir. Allah izin verirse yerinde görülecektir.»

Bu iki büyük imamın görüşlerini atıp Ebu Reyye'nin tahrifatlarını mı alalım?

---

45 c. 1, s. 27.

İMAM AHMED'İN MÜSNEDİ İLE DİĞER MÜSNEDLERE DİL UZATMASI

291. sayfada hadis kitapları arasında İmam Ahmed'in Müsned'ine yer vermeyişinin sebebini şöyle açıklıyor: Bu kitaba ve sayısı kabarık olan «Müsned»lere yer vermeyişimizin sebebi şudur: Âlimler bu kitapları tartışmışlar ve bunlara güvenilemeyeceği, bunlardan delil getirilemiyeceği hükmüne varmışlardır. Şu kadar var ki: Müslümanlara hakiki vechesini ortaya çıkarmak için bunların en meşhuru olan Ahmed b. Hanbel'in **«el-Müsned»**ine değinmek istiyorum.» daha sonra sözlerini delillendirmek için Şeyh Tâhir el-Cezâirî'nin **«Tevcühu'n Nazar»** adlı kitabından şu nakillerde bulunuyor: «Müsnedlere gelince bu kitaplar derece itibarıyle Sünen'lerden aşağıdır. Bu eserler bablara ayrılmadan, her sahabinin rivayet ettiği hadisleri, ayrı ayrı alan kitaplardır. Bunların musannıflarının âdetleri sahih olsun olmasın bir sahabiden gelen rivayetleri toplamaktır. Dolayısıyle buradaki hadisleri mutlak olarak (araştırmadan) huccet olarak almak doğru değildir.» Tâhir el-Cezâiri'nin sözleri bunlardan ibarettir. İbnu's-Salah ve başkaları da daha önce aynı şeyleri belirtmişlerdir. Yazar, ibnu's-Salah'ın sözlerini de naklet-miştir.

Biz Müsned'lerin Sahih ve Sünen kitaplarının altında olduğunu kabul ediyoruz. Ancak bizim şiddetle reddettiğimiz husus; imamların buradaki hadislere hiç itibar etmedikleri iddiasıdır. Yazarın sözü ile âlimlerin «Mutlak olarak oradaki hadisler huccet kabul edilmez» sözü arasında büyük fark vardır. Bu farkı küçük bir talebe dahi farkeder. Ne varki yazar, kin dolu kalbi ve tersyüz olmuş aklı ile öyle anlamıştır. İmamların demek istedikleri kayıtsız olarak bunlardaki hadislere teslim ol-

mamaktadır. Çünkü sahih, hasen ve zayıf hadisler beraber bulunmaktadır. Sahih ve Hasen hadis delil olur, ama zayıf hadis bütün çeşitleriyle delil olmaz. İşte bunun için âlimler, müsnedlerdeki hadislerin derecelerini ve delil olmaya uygun olup olmadığını araştırmayı gerekli görmüşlerdir. Şu bir gerçektir ki : İmam Ahmed'in **Müsned**'indeki hadislerin büyük bir çoğunluğu sahih ve hasen olup delil olmaya elverişlidir. Oradaki birçok hadis, Buharî, Müslim ve diğer güvenilir hadis kitaplarında da vardır. Biz, Müsned'de zayıf hadislerin hatta az da olsa uydurma hadislerin varlığını reddetmiyoruz. Ancak bunların da çoğunluğu oğlu Abdullah'ın ve Ebu Bekr el-Kâti'nin ekledikleri ziyâdelerindendir. Bunun da bir tehlikesi yoktur; çünkü ahkam konusunda olmayıp hep fedail (faziletler) hakkındadır. Daha sağlam bilgi isteyenler Merhum Şeyh Ahmed Şâkir'in tahkiki ile yazılan «**Talafu'l Müsned**» adlı kitaba müracaat edebilir.

İşin ilginç tarafı yazar bundan sonra âlimlerin, İmam Ahmed'in Müsned'i hakkındaki görüşlerini nakleder ve ilk önce de İmam ibn-i Teymiye'nin sözleri ile başlar. Ne var ki, yazarın bu imamdan yaptığı tüm nakiller yazarın iddiasını reddetmektedir. İbn-i Teymiye'nin söylediği tek şey, Müsned'lerde yer alan her hadisin delil olmayacağıdır. Bunlarda sahih hadisler olduğu gibi, sahih olmayanlar da mevcuttur. Gerek ibn-i Teymiyye gerekse başka âlimler, zayıf bilinen bâzı râvilerden almalarına rağmen yalanı ile bilinen kimselerden asla rivayet almazlar...» İbn-i Teymiye'nin yazarın anladığı gibi Müsned'de mevcut olan hadislerin zayıf olup delil olmaya elverişli olmadığını söylemiş olması mümkün değildir. Binaenaleyh kitaplarında İmam Ahmed'in Müsned'inde rivayet ettiği birçok hadislerden delil getirmiştir. İbn-i Teymiye gibi

birisinin sahih ya da hasen görmediği hadisleri hüccet olarak alması makul değildir.

Câlib-i dikkat bir husus ta yazarın âlimlerin el-Müsned'deki zayıf hadislere olan tenkidlerine fazlaca yer verirken bir kelime de olsa güvenilir imamların el-Müsned'in güvenilir hadis kitapları arasındaki yeri ile ilgili söylediklerine yer vermemiştir. Bu da kötü niyet ve maksadının bir belirtisidir.

Şimdi Müsned hakkında herşeyi ortaya koyabilecek değilim; ancak bâzı âlimlerin onun hakkındaki sözlerini nakletmekle yetineceğim. Rivayete göre İmam Ahmed'in oğlu Abdullah şöyle der: «Babama kitap yazmayı hoş görmediğin halde neden el-Müsnedi yazdın?» diye sordum. Bunun üzerine şöyle cevap verdi: «Bu kitabı öncü olsun diye, yâni insanlar Resulullah'ın sünnetinde ihtilafa düştükleri zaman O'na müracaat etsinler diye yazdım.» Yine rivayete göre bu kitabı te'lif ettiği zaman oğlu Abdullah'a: «bu Müsned'i koru, çünkü o insanların müracaat edecekleri bir kitab olur.» Şurası tartışma götürmeyen bir gerçektir ki: İmam Ahmed, sözü evirip çevirmekten, kitabını boş yere övmekten uzak bir insandır. Eğer dünya malında ve makamında gözü olsaydı halku'l Kur'an (Kur'an'ın yaratılmış olması) fitnesinde ağzından çıkacak bir tek kelime yeterdi. Ancak o insanlık tarihi boyunca şerefli ve baki kalacak bir makamı seçmiştir.

Büyük imam Ebu Musa el-Medini şöyle der: «Bu kitap —yani Müsned— hadis ehli için güvenilir bir kaynak ve büyük bir asıldır. Ondaki hadisler birçok hadis ve rivayetler arasında seçilmiştir. Sahibi onu, münakaşa konularında baş vurulacak bir sığınak ve güvenilir bir kaynak olarak bırakmıştır.» Rivayet edilir ki: Ebu'l Hü-

seyn Ali b. Muhammed el-Yuninî'ye, «Kutub-u Sitte'yi ezberlediğini duyduk, nasıl ezberledin?» diye soruldu. O da «imam Ahmed'in Müsnedini ezberledim çünkü diğer kitaplarda olup ta O'nda olmayan çok azdır.» diye karşılık verir. Hâfız ibn-i Hacer de **«Ta'cilu'l Menfaa Bir Ricâli'l Erbaa»** adlı eserinde öyle der: «el-Müsned de aslı olmayan üç dört hadisten başka hadis yoktur. Bunlardan bir tanesi Abdurrahman b. Avf'ın sürünerek cennete gideceğini bildiren hadistir. Bu konuda da o mazurdur. Çünkü bu, İmam Ahmed'in üzerinin çizilmesini emrettiği hadislerden olup unutularak terkedilen ya da çizdiği halde yazılanlardır.»

Bütün bunlar, yazarın 298. sayfada Müsned hakkında sonuç olarak yazdıkları ile bağdaşıyor mu? bakın ne yazıyor: «Bunlar büyük imamların Müsned hakkında söylediklerinden gördüklerimizdir. Bu nakiller onun tanımı ve kıymeti hakkında fikir vermeye kâfidir. Hiç de meşhur olduğu gibi değildir. İtimad edilmeyen, içindeki hadisler huccet olarak kabul edilmeyen diğer müsnedler gibi bir Müsned'dir.

HADİSÇİLERİN METİNDEKİ HATALARLA İLGİLENMEDİKLERİ İDDİASI

Ebu Reyye, kitabının 300. sayfasında Hadisçilerin metindeki hatalarla ilgilenmediklerini belirterek bu konuda Şeyh Tahir el-Cezâiri ile Reşit Rıza'dan nakillerde bulunmuştur. Şahıslara köle olmadığımızı sadece Hakka boyun eğdiğimizi burada tekrarlamak istiyorum.

Cevap:

Bu iddiayı daha önce müsteşrikler de ortaya atmış ve onların eteklerine yapışan çağdaş yazarlar tarafından

sakız gibi tekrarlanmıştır. Bu iddia tamamen yanlış bir iddiadır. Çünkü hadisçiler isnad tenkidi ile ilgilendikleri gibi, metin tenkidi ile de ilgilenmişlerdir. Onlara göre hadisler, mevzu, metruk, münker, şaz, maklub, muztarıb ve muallel gibi kısımlara ayrılırlar. Bunların büyük bir kısmı isnada yönelik olduğu gibi metne de yöneliktir. Yazarın kendisi hadiscilerin Muztarıb hadisleri, isnadı muztarıb ve metni muztarıb diye ikiye ayırdıklarını belirtiyor. Aynı şekilde mevzu, muallel ve diğer çeşitlerde de bu ayırımı yapmışlardır.

Evet hadisçiler isnad tenkidine verdikleri aynı önemi metin tenkidine vermemişlerdir. Ancak bunun sebebi bâzı araştırıcıların kavrayamadığı gizli bir sır ve ince bir anlayıştır. Daha önce detaylarıyla bu konu üzerinde durdum. Metin tenkidine verdikleri öneme misaller getirdim, isnad tenkidine verdikleri önemin aynısını neden metin tenkidine vermedikleri ile ilgili bakış açılarını izah ettim. Yine daha önce Reşit Rıza'nın müşkil hadislere örnek olarak takdim ettiği güneşin secdesi ile ilgili hadisin gerek rivayet, gerekse mâna yönünden sahih olup son derece şahane bir uslubla söylendiğini açıkladım bunları tekrarlamaya gerek yoktur.

Hadisçilerin isnad tenkidine verdikleri önemi metin tenkidine vermediklerine gerekçe olarak belirtilen onların bu konuda eksik olduğu, bu işin onların işi olmayıp fıkıh ve usül âlimlerinin işi olduğu —yazarın Reşit Rıza'dan naklettiği gibi— görüşü tamamen yanlıştır. Binaenaleyh eski ve yeni birçok hadis âlimi rivayet ve direyeti birleştirmiştir. Bir çoğu her iki usül ilminde —usulu'l fıkıh ve usulud-Din— de derinleşmiş âlimlerdir. Eğer bâzı fıkıh ve usül âlimleri bir takım hadislere hücum edi-

yor ve reddediyorlarsa; bu, onların metinleri daha iyi bildikleri anlamına gelmez. Bilakis bu, onların rivayet ilmini ve şartlarını iyi bilmediklrei, hadisçilerin mahirleştikleri gibi bu konuda uzmanlaşmadıkları manasına gelebilir. Bâzı râvilerin manasına ve anlamına bakmadan hadisleri toplamayı ve ezberlemeyi görev edindikleri vaki ise de bu oldukca nadirdir. Hiçbir kıymeti haiz değildir. Muhakkik hadisçilerin kendileri bunları kötüleyerek hadisin fıkhını ve anlamını öğrenmeyi hadis talebesinin adâbından saymışlardır. İbnu's-Salah «**Mukaddime**»sinin 212. sayfasında şöyle der : «Bir hadis talebesine anlamadan hadis işitmek ve yazmakla yetinmek yaraşmaz, o takdirde faydasız bir şey için kendisini yormuş olur ve ehl-i hadisten de sayılmaz, terkettikleri bu hususdan dolayı onlar...»

Hadis ehlinin hadislerin mana ve fıkhına önem verdikleri bundan daha sarih olarak anlatılabilir mi? Yine bunu en güzel şu beyitler (manalarında) de görüyoruz. : **«Ey rivayet ilminin tâlibi, rivayet ederken rivayete önem verdiğin gibi, dirayete (mâna) de önem ver az rivayet et, fakat riayet et, zira ilmin nihayeti yoktur.»**

Hatta hadis âlimleri Arap edebiyatı ilimlerini de bilmeyi gerekli görmüşlerdir. İbnu's-Salah bu konuda da şöyle der : «Bir hadis talebesinin lafızlardaki hatayı, tahrifi ve nahoş ifadeleri anlamak için nahiv ve luğat ilmini (filoloji) bilmesi gerekir. Şu'be'nin şöyle dediğini rivayet ettik : «Hadis tahsili görüp Arapça'yı iyi bilmeyen kişi kafası olmayıp ta üzerinde takkesi olan adam gibidir. Hammad b. Seleme şöyle der : «Hadis ilmi talep edip nahiv bilmeyen kişi, içinde arpa olmayan torbayı boynunda taşıyan merkeb gibidir.»46

46 el-Mukaddime, s. 161.

SAHİH-İ BUHÂRİ'NİN DEĞERİNİ DÜŞÜRMEYE ÇALIŞMASI

Yazar 308. sayfada Buhâri'nin kendi şeyhi olan Hâlid b. Mahled el-Katvanî el-Küfî'den rivayet ettiği «Her kim benim veli bir kuluma düşmanlık ederse...» diye başlayan hadise yer verdikten sonra, dipnotunda şöyle der: «ez-Zehebî, **Mizanu'l-İtidal** adlı eserinde Hâlid b. Mahled el. Katvânî'nin hal tercemesini anlatırken bu hadise de değinerek şöyle demiştir: «Bu hadis oldukça garip bir hadistir, eğer **Sahih-i Buharî**'nin heybeti olmasaydı bunu İbn-i Mahled'in münker hadislerinden sayardım.»

Cevap:

Yazara sadece şunu söylemek istiyorum: Herşeyden önce sana düşen hadis imamlarının büyüklerinden sayılan ve rical tenkidi konusunda tam bir uzman olan ez-Zehebî'nin sözlerini iyi anlamak ve eserinde Buhari ve diğer sahih kitaplarla, sünen ve müsnedlere böyle kötü hücumlarda bulunmamaktır.

BÜTÜN SAHABE UDÜLDUR DİYEN ÂLİMLERLE ALAY EDEREK ONLARA DİL UZATMASI

310. sayfada âlimlerin sahabenin adaleti hakkında sözlerini naklederek ez-Zehebî ve başkalarının da söylediği gibi cumhura göre hepsinin âdil olup şimdiden sonra tenkid edilmiyeceklerini nakleder. Daha sonra da cumhurun bu anlayışını kınayarak bu konuda haksız olduklarını savunur.

Daha önce sahabe'nin adâleti konusunda yazdıklarım yeterli olduğu için cevabı tekrarlamak istemiyorum.

İLMİ EMANETE İHÂNETİ VE İBN-İ KUTEYBE'YE İFTİRASI

312. sayfanın dipnotunda şöyle der: «İbn-i Kuteybe, **Te'vilu Muhtelefi'l Hadis** adlı eserinde şöyle der: «dediler ki hadisçilerin ilginç bir yönü bir şeyhe yalan isnad edip O'nun hadislerini Yahya b. Main, Ali b. el-Medini gibilerin tenkidlerine uyarak kesinlikle yazmamalarıdır. Öbür taraftan sahabeden hiç kimse muvafakat etmediği halde Ebu Hureyre'nin rivayetlerini delil kabul etmeleridir. Halbu ki: Hz. Ömer, Osman ve Aişe (r.a.) onu yalanlamışlardır.

Cevap:

Bu bir tedlis ve ilmi emanete hıyanettir. Çünkü yazar, okuyucuya sanki ibn-i Kuteybe'nin bu görüşte olduğu intibaını veriyor. Oysa durum hiç te öyle değildir. İbn-i Kuteybe, sadece en-Nazzam ve benzerleri gibi hadislere ve râvilere dil uzatanlardan hikaye etmiştir. İbn-i Kuteybe —Allah onu hayırla mükafatlandırsın— bunlara gereken cevabı vermiş hadis ve ehline taraftar olarak, son derece derin ve titiz bir âlim olarak onları müdadafaa etmiştir. Yazar bu karıştırmayı kitabının birçok yerinde yapmıştır; biz çeşitli yerlerde buna işaret ettik.

SAHABE'NİN ADALETİNE ŞÜPHE SOKMASI

Ebu Reyye 312-328. sayfalarında dönüp dolaşıp sahabelik nedir ve sahabenin adaleti ne demektir? Konusu üzerinde durarak cumhurun görüşünü reddetmeye başlar. Bunu isbatlamak için şurdan burdan delil! avlayarak sözlere ifade etmedikleri mânalar yükler. Son olarak da şeyh el-Mukbilî ve diğerlerinden nakillerde bulunur.

Aslında daha önce yazdıklarımız bu konuda hak ile bâtılı birbirinden ayırmıştır, birkaç defa sahabe içerisindeki münafıkların Allah ve Resülu tarafından açığa çıkarıldıklarını, Müslümanların gerçek durumlarına vâkıf olduklarını belirttim. Hz. Peygamber'in hayatında ve ölümünden sonra irtidad ederek tevbe edip İslâm'a dönmeyenlerin ve bu hal üzere ölen mürtedlerin sahabi olma şerefinden uzak olduklarını yazdım. Ayrıca bunlar âlimlerin cumhuru'nun âdildir, dediklerinden de uzaktır. Âlimlerin sahabi tarifinde ne münafıklar ne de mürtetler mevcut değildir. Yine daha önce adalet ve İsmetin ayrı ayrı şeyler olduğunu defalarca yazdım. Sahabe udüldur, diyenler asla onların ma'siyet hata ve nisyandan ma'sum olduklarını söylememişlerdir. Sadece onların kasden Hz. Peygamber'e yalan isnad etmediklerini söylemişlerdir. Hatta bir suçtan dolayı had uygulananlar, bir günah işleyip tevbe edenler, fitnelere ve savaşlara katılanlar dahi Hz. Peygamber'e kasden yalan isnad etmemişlerdir. Yalnız burada bilinmesi gereken bir husus bir suç işleyip cezaya çarptırılanların oldukça az olduklarıdır. Binaenaleyh bunların durumlarını sıratı mustakimden asla ayrılmayan, küçük büyük, gizli açık her türlü günah ve mâsiyetten uzak kalan binlerce sahabeye kıyas etmek son derece yanlıştır. Gerçek tarih bunun en büyük şâhididir.

Sahabe'nin adaletine dil uzatanların bu iddialarını ispatlamak için dillerine doladıkları sahabilerin bir kısmından hiç rivayet gelmemiştir. Bâzılarının da ya bir iki ya da üç hadisleri vardır. Bunların rivayetleri diğerlerinden ayrı olarak bilinmiştir. Kaldı ki dinin usulu ve furuunu ilgilendiren hiç bir mesele bu hadislerden birisi üzerine bina edilmemiştir. Buna en büyük delil Reşit Rıza ve Şeyh el-Mukbilî'nin üzerinde durdukları —sahabi olduğu ih-

tilaflı olan— Bişr b. Ertat'tır. Bu zâtın bir hadisi Ebu Davud'un Sünen'inde olup savaş halinde iken hırsızın kolunun kesilmemesi ile ilgilidir. Bir başka hadisi de bir duâdır. İbn-i Hıbbân Sahih'inde Hz. Peygamber'in şöyle dediğini bu zattan rivayet eder: **«Allah'ım bütün işlerimizin sonunu hayırlı kıl, dünyanın rezâletinden ahiretin azabından bizi koru.»**47

Biz adalet sahibidir derken rivayeti yönünden adil olduğunu kastediyoruz. Harplere ve fitnelere karışması. Muaviye'nin tarafını tutmuş olması içtihadı bir meseledir. Bu, O'nun adaletini ihlal etmez. Allah bize de onlara da mağfiret etsin. «Dökülen bu kanlara kılıçlarımızı bulaştırmadığı gibi, Allah dillerimizi de bulaştırmasın» sözünün sahibine Allah rahmet etsin.

Okuyucu kardeşlerim demogoji yaparak kafa karıştıran yazarların söylediklerine aldırmasınlar —Allah biliyor ya— bunların maksadı, sünnet binasını yıkmak ve ona şüphe sokmaktır. Bunun da tek yolu Hz. Peygamber'den ilk tebliğ eden onu bizlere taşıyan sahabenin güvenilirliğine şüphe sokmaktır.

BÂZI RİVAYETLERİN TENKİDİNİ İBN-İ HALDUN'DAN ÖNCE MÜNEKKİD MUHADDİSLER YAPMIŞTIR

Yazar 331. sayfada sonuç kısmında ibn-i Haldun'un hadis tenkidi ve sahihlerle zayıfları ayırmak konusunda bâzı sözlerini nakletmiştir ki, tartışmasız kabul edilen son derece güzel ve sağlam sözlerdir.

Ancak yazara şunları söylemek istiyorum: Bâzı Muhaddisler bu tenkidleri ibn-i Haldun'dan çok önce yap-

47 el-İstiâb, c. 1, s. 55, el-İsâbe, c. 1, s. 147.

mış ve bunları bilfiil tatbik etmişlerdir.48 Şunu da belirtmek isterim ki, söylediği bu kaidelere en çok muhalefet eden yazarın kendisidir. Takib ettiği yol; aklın ilk verilerine göre, yanlış olduğu açık olan görüşlerin doğruluğuna kendi hevasıyla ulaşmaktır. Bunun en büyük delili «Ebu Hureyre'nin Muaviye'nin sofrasında yemek yiyip Hz. Ali'nin arkasında namaz kıldığım ifade eden rivayete inanmasıdır. Hangi akıl buna inanır. Muaviye Şam'da Hz. Ali Kûfe'de idi. Yazarın kitabı bunlarla doludur.

EBU HANİFE «AZ HADİS RİVAYET ETMİŞTİR» İDDİASI

234. sayfada ibn-i Haldun'dan naklen şöyle diyor: «Müctehid imamlar hadis rivayeti sanâtında yarıştılar. Ancak Ebu Hanife'nin rivayet ettiği hadisler on yedi civarında olmuştur.»

Bu sözü ibn-i Haldun başkalarından nakletmişse de doğru değildir. Aslında ibn-i Haldun'un bu rivayet karşısında sükut etmemesi gerekirdi. Çünkü sukut tasdik ve itiraf manasına gelir. Oysa **Mukaddime**'sinin birçok yerinde rivayetleri seçerken ve tenkid ederken tâbi olunması gereken kaideler üzerinde duran kendisidir. İmam Şâfii'nin «insanlar fıkıhta Ebu Hanife'ye muhtaçtır.» dediği büyük imamın sadece 17 hadis rivayet etmiş olmasını akıl alır mı? İbn-i Haldun, bu rivayete yer verip sukut etmekle koyduğu kaidelerden hareketle yanlış rivayetleri kabul edip kendisi tatbik etmeyenin durumuna düşmüştür. Oysa Gerçek şu ki İmam Ebu Hanife'nin on yedi müsnedi vardır. Hepsi de Hindistan'da basılmıştır. Şu

48 ibn-i Teymiye, **Usulut-Tefsir**, ibn-i Kesir de tefsirinde bu rivayetleri gereği gibi tenkid etmişlerdir.

anda elimizin altındadır. Bunlar bu sözün yalan olduğuna en büyük delildir. Herhalde bu sözü işiten, 17 müsnedi onyedi hadis anlamıştır.49

Söyleniş sebebi ne olursa olsun İmam Ebu Hanife'ye atfedilen bu söze inanmayız, hiçbir akıllı da kabul etmez.

GENEL BİR MUHTEVA TENKİDİ

347. sayfada şöyle diyor : «Bu kitabın ilk şeklini tesbit ettiğim zaman bu derece uzayacağını snamamıştım. Bu nedenle araştırma esnasında ortaya çıkan bazı şeyleri terketmek ve sözü daha fazla uzatmamak için bu kadarla yetinmek zorunda kaldım.»

Derim ki : Nasıl bu kadar uzamaz ki : Çoğu nakillerden ibârettir bazen bir tek nakil bir kaç sayfa tutuyor. Bunun en güzel delili sonuç kısmında kabul edilecek hiçbir tarafı olmayan nakildir. Yine kitabın büyük bir kısmı tekrardan ibarettir. Heryerde dönüp dolaşıp aynı şeyleri söylüyor, Muhammed Abduh ile Reşit Rıza'dan yaptığı nakilleri toplasak kitabın üçte ikisinden fazla yapacak, doğru davransaydı kitabın adını «nakiller ve nakiller» yapardı.

Biz, nakillerde bulunmasını ayıplamıyoruz. Ancak ihtiyaç olmadan nakiller yapmasını ayıplıyoruz. Bu nakilleri yerli yerince kullanmıyor, kelimelerin yerlerini tahrif ediyor; sonra da kalkıp bunların kendi görüşleri ve araştırmasının sonucu olduğunu iddia ediyor, böylece yalan üstüne yalanı da hoş görüyor. (işte biz bunu ayıplıyoruz.) Eğer böyle bir tavır takınmasaydı şüphesiz daha hayırlı olurdu.

---

49 Istılahta sahabi ismine göre tasnif edilen kitapların ismi olan «Müsned», isnadı zikredilen hadisler için de ıtlak olunmuştur.

SONUÇ

Yazar, bu kadar dolaştıktan sonra kitabını Bâzı Kur'an âyetleriyle bitiriyor. Bundan maksadı Allah'ın Kitabından başka bir şeye ihtiyacının olmadığıdır. Sünnetin Ku'an'a göre konumunu ifade eden, sünnete tabi olmayı teşvik eden, âlimlerin dinin aslı olan Kur'an'a ihtiyaçları kadar ona da muhtaç olduğunu bildiren âyetleri kasıtlı olarak terketmiştir. **«Biz sana insanlara ne indirildiğini açıklayasın diye Kur'an'ı indirdik» «Resule itaat eden Allah'a itaat etmiş olur,» «Resul size ne verdiyse alın neden yasakladıysa kaçının»** âyetleri gibi.

Daha sonra yazar zâhiren Allah'ın Kitabından başka sünnet ve hadislere ihtiyacımızın olmadığını ima eden bâzı hadis ve sözleri naklediyor. Nihayet «Resulün sünneti mütevâtir olan ameli sünnettir. Sünnetin hadislere de ıtlak olunması sonradan çıkmıştır.» diyecek kadar ileri gitmiştir.

Bu, küçük bir talebenin bile bildiği fahiş bir cehalettir. Şâyet sünneti sâdece ameli olan mütevâtir sünnete hasredecek olursak, ahkam, ahlak, ve mevize ile ilgili Hz. Peygamber'den gelen binlerce hadisi terketmiş oluruz. Sünnete hadis, hadise de sünnet denmesi iddia ettiği gibi sonradan çıkmış değildir. Bu ilk asırda bilinen bir gerçektir. Ömer b. Abdulaziz Medine'deki Vâlisi Ebu Bekr Muhammed b. Hazm'a yazdığı mektupta «Hz. Peygamber'in hadislerini topla...» demiştir. Beşinci Râşid Halife bu sözüyle ameli sünnetlerin dışında kalan hadisleri mi kastetmişti? Beyhaki **el-Medhal**'inde, Urve'den Hz. Ömer'in sünnetleri yazmak istediğini, bu konuyu ashab ile istişare ettiğini onların da yazmasını salık verdiklerini nakletmiştir. Yazar buna ne diyecek? Hz. Ömer

sünnetlerden sadece ameli sünnetleri mi kastediyordu? Hayır asla! Çünkü ameli sünnetler —söylediğim gibi— fiilî tevatürle sabittir. Yazılmasına ve kaydedilmesine gerek yoktur.

Hz. Ömer, sünnet derken hem fiilî, hem de kavlî olanları kastediyordu. Yazar kitabının sonuç kısmında âdeta ittifak edilen küllî kaideler olarak nitelendirdiği bazı neticelere varmıştır ki, hepsi de öncülleri fasid olan yanlış neticelerdir. Yanlış öncüllerden sadece yanlış neticeler çıkar. Zikrettiği kaidelerden doğru olan ve üzerinde ittifak edilen hiçbir kaide yoktur. Sadece muhalefet ettiği bâzı şeylerin kaide ve usul olduğunu iddia etmiştir.

Oysa yazarın sonuç kısmında kendine gelerek doğruyu bulmasını arzu ederdik. Lakin bunu da yapmayarak kötü niyetini ve batıl üzere ısrarını açığa çıkaran kötü bir sonuçla bitirmiştir. O ve O'nun gibileri için ne yapabiliriz? Hayatın süsü ve fitnesi heva ve heveslerin galebe çalması, para sevgisi, kötü sözleri tekrarlayan bâzı insanların çömezi, müsteşrik ve misyonerlerden İslâm düşmanları ve sömürgecilerin oyuncağı haline getirmiştir. Bakın Allah ne güzel buyuruyor : **«Heva ve hevesini tanrı edinen ve Allah'ın (yanındaki) bir bilgiye göre saptırdığı, kulağını ve kalbini mühürlediği gözünün üstüne de perde çektiği kimseyi gördün mü? Şimdi O'na Allah'tan sonra kim doğru yolu gösterecek?...»** (Câsiye 45/23) **«Allah'ın saptırdığı kimseyi doğru yola götürecek yoktur.»**

Reddiyemi burada noktalamak istiyorum. Çünkü bu kitapta hakikati açıklamak için vermiş olduğum sözü yerine getirmiş bulunuyorum. Zira Ebu Reyye'nin kitabının gerçek yüzünü ortaya çıkarmak için verdiğim sözü yerine getirmiş bulunuyorum. Umarım Kitabın gerçek

yüzünü gördüğüm gibi, okuyucularım da açıkca görmüşlerdir. Yazarının tek maksadının sünnet ve hadislere dil uzatarak, meşhur hadis kitaplarının değerini düşürmek olduğu anlaşılmıştır. Kitabın bâzı yerlerinde haklı şeyler varsa da büyük bir kısmı batıl sözlerdir.

Ayrıca yazarın başkasına tabi olduğu, müsteşrik ve misyonerlerin sözlerini tekrarladığı açıkça anlaşılmıştır. Yazdığı eserin, sağlam ilmî araştırma kaidelerinden uzak olduğu, ortaya attığı iddiaların hiçbir mesnede ve delile dayanmadığı ortaya çıkmıştır. Öyleyse okuyuculara düşen bu kitaptaki boş sözlere aldırmayıp, bu konuda hadis ehlinden muhakkik âlimlerin yazdıklarına kulak asmaktır. Onlar bu konuda yeterli bilgi vermektedirler.

Başta hamdettiğimiz gibi bitirirken de Allah'a hamdederiz; verdiği nimet ve başarı için O'na şükürler olsun. Eğer O, bizi hidayete iletmezse doğru yolu bulamazdık, bütün başarı Allah'tandır, O'na yöneldim, O'na dayandım. Peygamber'i Hz. Muhammed'e, O'nun âli ve ashabına da salat ve selam olsun.

Ecrini Allah'tan dileyerek te'lif ettiğimiz bu kitabı Miladi 20 Nisan 1960'a tekabül eden hicri 1379 yılının Şevval ayının 25'i Perşembe günü sabah namazından önce bitirdim.

Muhammed Ebu Şehbe

Sünnet Müdafaası I

Günümüzde bir takım insanlar, **"Size düşen Kur'ana sarılmaktır, onun helal dediğini helal, haram dediğini de haram saydığınızda kurtuluşa erersiniz!"** diyerek inanan insanları sadece bir kaynağa yöneltmekte ve bilerek Allah'ın Rasulunü ve hadisi devreden çıkartarak: **"sünnetsiz bir hayat"** ın savunuculuğunu yapmaktadırlar.

Tam bir müsteşrik kafasıyla hareket eden bu yerli **"oryantalist işbirlikçileri"** nin asıl amaçları sadece sünneti devreden çıkartmak değil, koskoca bir hadisler deryasını bir çırpıda yok saymak ve dolayısıyla da onları rivayet eden eşsiz sahabiyi neredeyse **"yalan hadis"** gibi ağır bir ithamla suçlayarak inananların gözünden sahabinin etkinliğini silmektir.

Bu yüzden olsa gerek, şimdilerde her önüne gelen bir ahkâm kesmekte, hadisleri reddetmekte, sünneti kabul etmemekte ve eşsiz sahabiye dil uzatabilmektedir. Bu hastalığın şifası da hiç şüphesiz Rasulullah sevgisinde, sünnet ve hadis sevgisinde yatmaktadır. Nitekim Âli İmran Sûresinin 31. ayetinde: **"De ki, Allah'ı seviyorsanız bana uyun, Allah da sizi sevsin"** denilerek bu reçete vahiyle teyid edilmiştir.

Günümüzde hadis, sünnet, mezhep ve tasavvuf inkârcılarına karşı bu sahada yazılmış en ciddi reddiye mahiyetinde olan Prof. Dr. Ebu Şehbe'nin **"Sünnet Müdafaası"** adlı elinizdeki iki ciltlik bu eserle, insanımız Rasulullah'a ve onun sünnetine daha çok yaklaşacak ve bu değerlere daha sıcak sarılacaktır.